

**KUR'AN'DA İNSANIN YARATILIŞININ
ÇAĞDAŞ TEFSİRLER VE MODERN BİLİMLER
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI**

MUSTAFA FURKAN

TARAFINDAN

**ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE
SUNULAN TEZ**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET ÜNAL**

HAZİRAN - 2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

(Ünvanı Adı ve Soyadı)
Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm şartları sağladığımı tasdik ederim.

(Ünvanı Adı ve Soyadı)
Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve dinlediğimiz bu tezin bir yüksek lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyaz ederiz.

(Ünvanı Adı ve Soyadı)
Ortak Danışman

(Ünvanı Adı ve Soyadı)
Danışman

Jüri Üyeleri:

Jüri Başkanı: (Ünvanı Adı Soyadı) _____.

Jüri Üyesi: (Ünvanı Adı Soyadı) _____.

Jüri Üyesi: (Ünvanı Adı Soyadı) _____.

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı :

İmza :

KUR'AN'DA İNSANIN YARATILIŞININ ÇAĞDAŞ TEFSİRLER VE MODERN BİLİMLER AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Mustafa FURKAN

**Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri, Yüksek Lisans Tezi
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet ÜNAL
Haziran 2019, 180 Sayfa**

ÖZET

Dünya üzerinde yaşayan ilk insanın kim olduğu ve insanın kainattaki varlık serüveninin nasıl başladığı konusu geçmişten günümüze hep merak edilmiştir. Bu konuyla ilgili mitolojilerde, dinlerde ve felsefî düşünce kaynaklarında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Modern bilim dallarının gelişmesiyle onlarında ilgisini çeken bu konu, onları da çeşitli araştırmalara sevk edip âdeta bazı sırlarının açılmasını istemekte ve doğru bir şekilde anlaşılmayı beklemektedir.

Bu çalışmada geçmişten günümüze bu cazibedar konuyla ilgili bilgiler ve bulgular kronolojik bir bakışla yansıtılmıştır.

Hususan bu konu ve onunla yakın alâkası olan konular, özellikle İslâm dininin ana kaynağı Kur'an'dan âyetler ışığında yine kronolojik bir düzen içerisinde tahlil edilip açıklanmaya gayret edilmiştir.

Ayrıca günümüzde aktüel açıdan bu konuyu ele alan çağdaş düşünürlerin ve çağdaş müfessirlerin görüş ve açıklamaları bu çalışmada ön plana çıkarılarak, bunların Kur'an, hadis ve tefsir disiplini içerisinde detaylı düzeyde değerlendirilmesiyle bu konuya olumlu veya olumsuz katkıları gösterilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca modern bilimlerin son zamanlarda kâinatı ve insanı daha detaylı incelemesi sonucunda yaptığı bazı keşiflerin ve ulaştığı sonuçların bu konuyu aydınlatmadaki önemli katkılarına dikkat çekilmiştir. Bunların özellikle Kur'an'ın bu konuyu aydınlatmada yer verdiği bilgilerle ne derece uyumlu olduğu gösterilerek Kur'an'ın mu'cizeliğine bir kez daha şahit olunmuştur. Böylece ilk insan Âdem'in topraktan, eşi Havva'nın Âdem'den, diğer insanların anne karnında nutfeden, alakadan, mudgadan yaratılışını anlatan Kur'an âyetlerinin sahibi Allah Teâlâ'nın aynı zamanda kâinat kitabının ve insan kitabının hakiki yazarı olduğu da anlaşılmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kronoloji, yaratılış, ilk insan, çağdaş yorumlar, modern bilimler

COMPARISON OF HUMAN CREATION WITHIN THE FRAME OF CONTEMPORARY COMMENTARIES AND THE MODERN SCIENCES

Mustafa FURKAN

**AnkaraYıldırım Beyazıt University, İnstitutue Of Social Sciences
Department Of Basic İslamic Sciences, Master Thesis
Supervisor: Prof. Dr. Mehmet ÜNAL
June 2019, 180 Pages**

ABSTRACT

The subject of the first human being on earth and the beginning of the human adventure in the universe has always been a wonder from past to present. There are various information about this topic in mythologies, religions and philosophical thought sources. with the development of modern sciences, This attracts the attention of scientists and leads them to various researches as if they demand the opening of some secrets and this topic expects to be understood correctly.

In this study, the information and findings related to this attractive subject from the past to the present are reflected in a chronological perspective.

This subject and the issues that are closely related to it has been tried to be analyzed and explained in chronological order especially in the light of the verses the of the Qur'an, the main source of Islamic religion.

In addition, the views and explanations of contemporary thinkers and contemporary commentators, who are currently considering this issue, have been highlighted in this study and their positive or negative contributions to this subject have been tried to be shown in detail within the frame of the Qur'an, hadith and tafsir discipline.

In addition, it has been pointed out that some discoveries that modern sciences have recently made as a result of the in-depth study of the universe and human beings and their conclusions have made important contributions to illuminate this issue. Especially the fact that Qur'an is compatible with such topics in terms of that it illuminates them shows the miraculousness of Qur'an. Thus, it is understood that Almighty God, the Owner of the verses of the Qur'an which tells that the first man Adam was created from earth and Eve from Adam and other humanbeings are created in the womb of mother is also the real author of the book of universe and human.

Key words: Chronological, creation, the first man, contemporary reviews, modern sciences

SEMBOLLER VE KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhi's-selam
a.g.e	:Adı geçen eser
a.g.m	:Adı geçen makale
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin, İbn
Bkz.	: Bakınız
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
E.J.	: Encyclopedia Judaica
Hz.	: Hazreti
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
r.a	: Radyallahü anh
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TİB	:Temel İslam Bilimleri
trc.	:Tercüme eden
trs.	:Tarihsiz
s.	: sayfa
s.a.v	: Sallallahu aleyhi vesellem
ss.	: sayfalar arası
yy.	:Yüzyıl
y.y.	:Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

İlk insanın yokluktan nasıl varlık âlemine ayak bastığı geçmişten günümüze merak edile gelmiştir. Merak edilen bu soruyu cevaplamak adına mitolojilerde, dinlerde ve felsefi kaynaklarda çeşitli açıklamaları bulmak mümkündür.

Bu çalışmada insanın var oluşu veya yaratılışı hakkında geçmişten günümüze kadar ifade edilmiş görüşlerin, yapılmış açıklamaların ve dile getirilmiş fikirlerin çoğunun kronolojik bir biçimde sıralanan derli toplu bir özeti sunulacaktır.

Birinci bölümde, mitolojilerin, çeşitli dinlerin, Yahudilik ve Hristiyanlığın ilk insanın var oluşu hakkında neler söylediği özet bir anlatımla yansıtılacaktır.

İkinci bölümde, insandan önce yaratılan varlıkların yaratılışı, ruhların yaratılışı, ilk insanın topraktan yaratılışı, topraktan yaratılışın hikmetleri, ilk kadının yaratılışı Kur'an'dan âyetler ışığında izah edilerek bu konularda çoğunlukla çağdaş müfessirlerin ve çağdaş düşünürlerin görüşlerine yer verilip bunların değerlendirilmesiyle konu işlenecektir.

Ayrıca Kur'an'a göre ilk yaratılan insan Hz.Âdem ve onun eşi olan Havva'nın yaşamış olduğu bazı hâdiselere, bir başka ifadeyle yaratılış kıssasına, Kur'an'ın yaratılış bağlamında verdiği mesajlarına dikkat çekmek için ve konunun Kur'an'dan kronolojik olarak toplu bir bakışını yansıtmak için ikinci bölümün sonlarında yer verilmiştir. İkinci bölümün sonunda Hz. Âdem'in ilk yaratılışla bağlantılı olan halifelik meselesine de değinilerek yaratılış konusu bir bütünlük içerisinde Kur'an'dan yansıtılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, yaratılış görüşünün modern bilimler açısından öncelikle teorik boyutta nasıl görüldüğüne, daha sonra modern bilimlerin insanın yaratılışına dair bulgularının Kur'an âyetleriyle ne derecede örtüştüğüne yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde diğer bölümlerde ulaşılan sonuçların genel bir özetine ve elde edilen sonuçların birbiriyle karşılaştırılarak açıklanmasına gayret edilmiştir.

Çalışmamın başından sonuna kadar şekillenmesinde ve olgunlaşmasında üzerimde emeği geçen tüm hocalarıma, özellikle danışmanım Prof. Dr. Mehmet Ünal hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Mustafa FURKAN
Ankara, 2019

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
SEMBOLLER VE KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amaçları	2
3. Araştırmanın Yöntemi	3
4. Araştırmanın Önemi, Önceki Araştırmalar ve Kaynaklar	4
I. BÖLÜM	
ÇEŞİTLİ İNANÇ VE DİNLERDE İLK İNSAN	6
1.1. Mitolojilerde İlk İnsanın Tarih Sahnesine Çıkışı	6
1.2. Bazı Dinlerde İlk İnsanın Ortaya Çıkışı	7
1.3. Yahudilik'te İlk İnsan	9
1.4. Hristiyanlık'ta İlk İnsan	15
II. BÖLÜM	
İSLÂM'DA İLK İNSAN	22
2.1. İlk İnsan Yaratılmadan Önceki Süreçte Yaratılanlar Nelerdir?	23
2.2. Ruhların Yaratılması ve Allah'ın Onlardan Mısak Alması (Bezm-i Elest) ...	27
2.3. İlk İnsanın Topraktan Yaratılışı ve Bundaki Hikmetler (Niçin Toprak?) ...	41
2.4. İlk İnsanın Yaratıldığı Toprağın Farklı Halleri (Nasıl Toprak?)	53
2.5. İlk İnsanın Eşinin Yaratılışı (Nefs-i Vâhide'den Yaratılış)	61
2.6. Farklı Sûrelerde Geçen Âdem'in Yaratılış Kıssasına Toplu Bir Bakış	91
2.7. Hz.Âdem'in Yeryüzünde Halife Yapılması ve Ta'lim-i Esmâ Hadisesi	118
III. BÖLÜM	
MODERN BİLİMLER AÇISINDAN İNSANIN YARATILIŞI	124
3.1. Bilimsel Teoriler Açısından Yaratılış Görüşü	124
3.1.1. Big Bang Teorisi ve Teori'nin Kısa Bir Tarihçesi	126
3.1.2. Big Bang Teorisi ve Evrim Teorisi	128
3.1.3. Big Bang Teorisi ve Allah'ın Birliği	132
3.1.4. Akıllı Tasarım Teorisi ve Yaratılış Görüşü	135
3.2. Modern Bilimlerin İnsanın Yaratılışına Dair Bulgularının Kur'an Ayetleriyle Örtüşmesi	140
3.2.1. İnsanın Topraktan Yaratılışının Anlamı	142
3.2.2. Toprağın Bileşikleri ve İnsanın Oluşumu	144
3.2.3. Hz. Havva, Hz.Âdem'in DNA'sından Yaratılmış Olabilir mi?	148
3.2.4. İnsanın Çağlar Boyu Geçirdiği Dönüşümler	149
3.2.5. İnsanın Üremesi ve Anne Karnında Meydana Gelen Yaratılış	151
SONUÇ	165
KAYNAKÇA	175

GİRİŞ

İnsanın merakını celbeden konuların başında ilk insanın nasıl var olduğu gelmektedir. İlk insanın nasıl dünyaya geldiği hakkında tarihte yaşamış en eski toplumların mitolojilerinden günümüzdeki düşünce ve fikir akımlarına varıncaya kadar geniş bir yelpazede birçok görüşler ortaya koyulmuştur. Başta Kur'an-ı Kerim ve diğer semavi dinlerin kutsal kitaplarında da bu konuya yer verilmiştir. Ayrıca ilk insanın nasıl var olduğu hakkında son yüzyıllarda kendi sahalarında önemli gelişmeler kaydeden başta biyoloji ve diğer modern bilim dalları da çeşitli araştırma sonuçları, teori ve varsayımları ortaya atmışlardır.

Bu tezde ilk olarak ilk insanın var oluşu hakkında geçmişten günümüze kadar gelen çeşitli din ve inançlardaki görüşler kısaca aktarılacaktır. Daha sonra Kur'an'da insanın yaratılışıyla ilgili âyetler kronolojik bir sırayla incelenerek, bunların çoğunlukla çağdaş tefsirlerde nasıl ele alınıp izah edildiği yansıtılmaya çalışılacaktır. Son bölümde, modern bilimlerin keşfettiği evrim teorisi dışında da insanın yaratılışına ışık tutabilecek çeşitli teoriler, araştırmalar ve sonuçları üzerinde durulacaktır. Tezin sonuç bölümü, bölümlerde elde edilen bulguların değerlendirilmesi veya karşılaştırılmasıyla meydana gelecektir.

1. Araştırmanın Konusu

İnsanın yaratılışı konusu, daha doğrusu insanın var oluşu meselesi birçok kişinin merak ettiği ve daha detaylı anlamlandırmak için çaba sarf ettiği bir konudur. Bu konu hakkında eski mitoloji ve dinlerden tutun günümüzdeki felsefi akımlara varıncaya kadar, birçok düşünür tarafından araştırmalar yapılmış, çeşitli görüşler ortaya koyulmuş, konuyu daha iyi açıklayabilmek ve daha anlaşılır kılabilmek adına birçok çalışmalar yapılmıştır.

Dolayısıyla tez konumuz her zaman popülerliğini korumakla birlikte, genişliği belirgin olduğundan ve son zamanlarda akademik anlamda konu hakkında yapılan araştırmaların veya ortaya koyulan görüşlerin artması da, bizi konuyu bazı noktalardan sınırlandırarak tezimizde sunmayı amaçladığımız kısma yoğunlaşmaya sevk etmiştir. Bunun için tezimizde bu konunun daha önce çok fazla çalışılmamış yönlerinden olan, insanın yaratılışının çağdaş tefsirlerde nasıl ele alındığı odak noktasında olacaktır.

Özellikle son zamanlarda aktüel açıdan öne çıkan Mustafa İslamoğlu, Mehmet Okuyan ve Mustafa Öztürk gibi tefsir alanında çalışmaları olan çağdaş yorumcuların veya düşünürlerin konuyla ilgili görüşlerine de yer verip bunlar üzerinde bazı değerlendirmeler yapılarak konu işlenecektir. Bununla birlikte İslâm'da ilk insanın yaratılışı ana konusuna bir mukaddime olması için birinci bölümde “Çeşitli İnanç ve Dinlerde İlk İnsan” başlığı altında İslam dışındaki dinlerin ve mitolojilerin insanın var oluşunu nasıl açıkladıkları yansıtılarak mümkün olduğu kadar özet bir şekilde bunların özünde ne demek istendiği ve konuyla ilgili neler ifade ettikleri ortaya koyulacaktır. Son bölümde ise modern bilimlerin açısından insanın yaratılışı önce bilimsel teori boyutuyla incelenip daha sonra Kur'an âyetlerindeki ifadelerin modern bilimlerin ulaştığı bazı sonuçlarla ne derece uyumlu olduğu üzerinde durulacaktır. Sonuç bölümü, diğer bölümlerin genel bir değerlendirmesi ve bazı mukayeselerin yapılması ile oluşacaktır.

2. Araştırmanın Amaçları

Araştırmamızın ana hedeflerinden birisi Kur'an'da insanın yaratılışını ele alan âyetleri kronolojik bir sıra ile sunmaktır. Ayrıca konuyla ilgili Kur'an'da ilk insan Âdem'in yaratılış kıssasına Kur'an'dan derli toplu bir bakışı da yansıtmaktır. Böylelikle konunun başı ve sonu itibarı ile Kur'an'dan bir bütünlük içerisinde sunulması neticesinde daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Bir başka ifadeyle Kur'an'da insanın yaratılış kıssasını daha ayrıntılı anlayabilmek gayesi güdülerek Kur'an'da farklı surelerde işlenen konunun farklı yönlerinin bir araya getirilmesi ve birbirini tamamlayıcı şekilde ifade edilmesine gayret gösterilmiştir.

Tezin son bölümünde insanın yaratılışını konusuna yer veren başta biyoloji ve tıp olarak modern bilimlerin konumuzla bağlantılı olan teorilerine, bilim adamlarının tespitlerine, araştırmalarına ve bulgularına yer verilecektir. Öncelikle teorik boyutta yaratılışın gayet derecede mümkünlüğü ve karşıt teorilerin zayıflığı tahlil edilecektir. Daha sonra Kur'an'da insanın yaratılışına değinen âyetlerdeki ifadelerin modern bilimlerin bulgularıyla uyumu incelenektir. Böylece konumuz hem sosyal bilimler hem fen bilimleri açısından mercek altına alınarak konunun daha iyi anlaşılmasına zülcenaheyn bir katkı sunulmuş olacaktır ki araştırmamızın ana amaçlarından birisi de işte budur.

3.Araştırmanın Yöntemi

İlk insanın nasıl meydana geldiği aslında gaybî bir meseledir. Gaybî olan bir meselenin anlaşılabilmesi ve açıklığa kavuşturulması gerçekten pek kolay değildir. Çünkü elimizdeki kaynakların bize ulaştırdığı bilgilerden başka konunun gizemli noktalarını açabilmek her zaman pek mümkün olamamaktadır. Bunun için elden geldiği kadar klasik, yeni ve modern kaynakları iyi irdeleyerek dikkatli çalışmak gerekmektedir. Bu tez, mümkün mertebe bu şekilde araştırılarak, kaynaklarda konunun kapalı noktalarını izah eden veya açıklamaya çalışan verilerden istifade edilerek bunların değerlendirilmesiyle daha önce ifade edilmemiş bulgulara ulaşılmaya gayret edilecektir. Bir başka ifadeyle konu hem sosyal bilimler hem fen bilimleri açısından mercek altına alınacak böylece farklı alanların ulaştıkları bazı ortak sonuçlarla tezdeki bazı konuların daha iyi anlaşılması sağlanacak ve konular daha iyi aydınlatılmış olacaktır. Kısaca bu tezde, farklı alanların bulguları karşılaştırmalı inceleme yöntemiyle ortaya koyulup savunulacaktır.

4. Araştırmanın Önemi, Önceki Araştırmalar ve Kaynaklar

İlk insanın nasıl dünyaya geldiği ya da nasıl yaratıldığının daha iyi anlaşılması adına yapacağımız bu çalışma daha önce konuyla ilgili yapılan çalışmaların bir nevi tekrarı gibi olsa da aslında konunun daha çok derinlemesine incelenmesiyle bazı soruların cevapları bir nebze daha iyi anlaşılmış olacaktır. Kapalı kalan noktalara yöneltilen bazı sorular ve bunlara cevap arayışları bizleri kaynakları daha dikkatli taramaya sevk edecektir. Böylece sorular daha farklı açılardan düşünülerek daha isabetli cevaplara ulaşılabilecektir.

Konuyla ilgili 1992 yılına ait Süleyman Koyuncu tarafından yapılan “Kur’an’da İnsanın Yaratılışı” isimli doktora tezi akademik anlamda yapılan ilk çalışmadır. Selçuk Üniversitesinde yapılan ve daha çok Kelam Anabilim Dalı bakış açısı ile yazılan bu tezden sonra 1993 yılında Ankara Üniversitesinde Hüseyin Çelik’in yazdığı “Fahruddin Razî’ye Göre İnsanın Yaratılışı” isimli yüksek lisans tezi gelmektedir. 2001 yılında Duran Ali Yıldırım tarafından yapılmış “Kur’an’a Göre İnsanın Yaratılışı” isimli yüksek lisans tezi Selçuk Üniversitesinde, TİB Anabilim Dalında yazılmıştır. Bu tezde özetle Kur’an’da anlatılan “yaratılışla ilgili kelimelerin izahı”, “insanın yaratıldığı maddeler”, “insanın

yaratılışıyla ilgili merhaleler” ve “Allah’ın insanı yaratılış şekilleri” başlıkları altında konuyu incelemiştir. Konunun tıp ve biyoloji bilimleri açısından bakışla yazılan kısımları olmakla birlikte yeterince ele alınmış değildir. 2006 yılında, Cumhuriyet Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında, Nuri Adıgüzelin danışmanlığında Yusuf Altunbaş tarafından yapılan “Kur’an’da İnsanın Yaratılışı ve Evrim Teorisi” isimli yüksek lisans tezine baktığımızda konunun biyoloji bilimi açısından incelenerek yazılan kısımlarının olduğunu görmekteyiz. Fakat bu tez ağırlıklı olarak felsefe bilimleri açısından konuya bakıp, tekâmül görüşünü geçmişte dile getirmiş olan bazı Müslüman âlimlerin fikirleriyle, tekâmülcü anlayışı detaylıca irdeleyen ve daha çok bazı filozofların görüşlerine yer veren bir tezdur. 2010 yılında, Yüzüncü Yıl Üniversitesi TİB Anabilim Dalında, İbrahim Özen tarafından yapılmış “Kur’an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre Kadının Yaratılışı” isimli yüksek lisans tezi konuya tıp bilimi açısından müstakil bir bölüm ayırmakla birlikte fazla detaya girilmemiş sade bir tez olup, daha çok kadının yaratılışına yoğunlaşmıştır. 2010 yılında, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, TİB Anabilim Dalında, Hamza Gökdere tarafından yapılan “Kur’an-ı Kerim ve Kitabı Mukaddes’te Yaratılışı” isimli yüksek lisans tezi de Tevrat, İncil ve Kur’an açısından genel anlamda yaratılışı incelemiş, insanın yaratılışına da kısmen değinmiştir. 2013 yılında, Çukurova Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında, Fatma Aktaş tarafından yapılan “İnsanın Yaratılışıyla İlgili Hadislerin Tahlil ve Tahriri” isimli yüksek lisans tezi, konunun daha çok hadis-i şeriflerde ifade edilişi açısından incelemiş, kısmen tefsir kaynaklarından da yararlanarak konuyu hadis-tefsir bütünlüğü içerisinde ifade etmiştir. 2018 yılında, Ondokuz Mayıs Üniversitesi TİB Anabilim Dalında, Sümeyye Açmak tarafından yapılan “Kur’an ve Bilimsel Verilere Göre İnsanın Yaratılışı” isimli yüksek lisans tezi konuyu dört bölümde ele almıştır. Birinci bölümde, Kur’an’ın modern bilime bakışı, ilmî tefsir ve müfessirler hakkında bilgiler vermiş; ikinci bölümde Kur’an ve modern bilim ilişkisi incelenmiş; üçüncü bölümde insanın kökenine dair elementer süreç olarak ifade edilen aşamalar ayetler ışığında incelenmiş; dördüncü bölümde Kur’an’da insanın embriyolojik sürecini anlatan ayetler ve embriyoloji biliminde ulaşılan bulgular karşılaştırmalı olarak ifade edilmiştir. Yine 2018 yılında, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi TİB Anabilim Dalında, Talha Sönmez tarafından yapılan “İslam Düşüncesinde ve Modern Bilimin Işığında İlk İnsanın Yaratılışı ve İnsanlığın Gelişimi” isimli yüksek lisans tezi

evrim teorisiyle evrim düşüncesine sahip görülen bazı Müslüman bilim adamlarının görüşlerini karşılaştırmalı olarak incelemiş ve konuyu bu açıdan detaylı olarak ele almıştır. Bu tezlerden başka konumuzla doğrudan olmasa da dolaylı olarak alâkalı olan bazı tezlerde vardır. Araştırmamız sırasında bahsedilen tezler incelenmiş ve tezimize bunlardan farklı yeni bir yapı oluşturulmuştur. Tezimiz, daha önce ifade edilmiş olan bazı amaçlara ulaşabilmek için bahsedilen tezlerden daha farklı bir tarzda ve yeni bir bakış açısıyla ortaya koyulmuş olup ulaştığımız sonuçlar ve yaptığımız değerlendirmeler itibariyle daha özgün ve orijinal tespitleri ihtiva etmektedir.

Konuyla ilgili muhtasar ve mufassal tefsir kitapları, din, tıp ve biyoloji alanında yazılmış kitaplar, makaleler, ansiklopedi maddeleri ve dergiler bu araştırmamızda kaynaklarımız arasında olacaktır. Fakat çalışmamızda en temel referansımız Kur'an-ı Kerim'in konuyla ilgili ayetleri olacaktır. Hususi gayemiz bu ayetleri kronolojik bir sıra ile dikkate alarak konuyu aydınlatacak şekilde yansıtmak olacaktır. Özellikle Kur'an'ın muhtelif surelerinde bahsedilen konuyla ilgili tüm âyetleri veya konuya yakınlığı bulunan diğer bazı âyetlerde yine bu çalışmamızda bize ışık tutacaktır. Daha sonra Kur'an âyetlerinin bir nevi açıklaması mahiyetinde olan Peygamberimizin konuyla ilgili hadis-i şerifleri de yararlanacağımız kaynaklar arasında olacaktır. Belirtmekte yarar var ki, çok konuşulmuş ve yazılmış bir metin veya konu hakkında bir şeyler söylemeye çalışmak, Amerika'yı yeniden keşfetme çabasına benzer bir zorluğu beraberinde getirmektedir. Fakat aynı zamanda, konunun sahip olduğu önem ve zaman üstü olma özelliği -ki bu denli popüler oluşunun altında yatan temel sebeplerden biri budur- söz konusu yaratılış olgusunun ve konu hakkında yapılan yorumların tekrar yorumlanmasını veya değerlendirilmesini bir anlamda kaçınılmaz kılmaktadır.¹ Her ne kadar tezimizde yeni düşünceleri ve güncel bilgileri ön plana çıkararak yeni bir bakış açısını ortaya koymaya çalışsak ta, konuyu düzenli ve kronolojik olarak sunarken bilime mal olmuş ve tutarlı ve güvenilir bir biçimde ifade edilmiş bilgileri de asıl kaynaklarından bazen aynen, bazen de özetleyerek aktarmak durumunda olacağız.

¹ Salime Leyla Gürkan, “Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsan'ın Yaratılışı ve Cennet'ten Düşüş” *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9, 2003, 1-48, 2.

I. BÖLÜM

ÇEŞİTLİ İNANÇ VE DİNLERDE İLK İNSAN

1.1. Mitolojilerde İlk İnsanın Tarih Sahnesine Çıkışı

Mitolojilerde ilk insanın yaratılışı açık ve net bir şekilde ifade edilmese de Tanrı veya Tanrıların ortaya çıkışını anlatan olayların akabinde ilk insanın veya insanların da aynı paralel süreç içerisinde tarih sahnesine çıktığı ifade edilmiştir. Nitekim İlâhî dinlerin ilk insan olarak gördüğü ve tarihin başlangıcı olarak kabul ettiği Hz. Âdem' in yaratılışına benzer hikâyeler Mısır, Asur, Eski Pers, Eski Yunan, Hint, İskandinav hatta Polinezya ve Afrika'nın yerli kabilelerinde ve Zulu inanışlarında da bulunmaktadır.²

Mitolojilerde ilk insan motifine dair şu ifadeler bulunmaktadır:

İlk insanlar yüksek dağların tepesindeki ormanlardan ve bizi besleyen topraktan fıskırmışlardır.

Bir başka efsaneye göre, kayın ağaçlarının kabuğu, meşelerin gövdesi yarılp aniden içlerinden ilk insanlar çıkmıştır. Kayalardan, bitkilerden ilk insanların doğduğu efsanelerinin yanında karıncaların insana dönüştüğüne dair efsaneler de mevcuttur.³

İlk insanların ortaya çıkışı Eski Yunan mitolojilerinde ise karmaşık bir haldedir. İlk insan, tanrı-insan, kadın-erkek net çizgilerle birbirinden ayrılmamaktadır. Zeus isimli Tanrı ve Prometheus isimli Tanrı arasında geçen bazı uzun mücadelelerden sonra bazı tanrısal özellikleriyle birlikte yaratılan ilk insanlar sırasıyla altın, gümüş, tunç ve deniz çağı gibi çağlardan geçerek, her çağın sonunda bu tanrısal özelliklerinin bazılarını kaybedip bazı yeni özellikler kazanarak madde olarak su, toprak veya taştan yaratılıp ilk insanlar olarak yeryüzüne çıkmışlardır.⁴

Çin mitolojilerinde ise ilk insanın yaratılışı ve öncesi kısaca şöyle ifade edilir:

² Mustafa Erdem, **Hazreti Âdem (İlk İnsan)**, TDV Yayınları, Ankara 2005, 4.

³ Hemeros, **Odysseia Destanı**, CanYayınları, İstanbul 2012, 163.

⁴ Erdem, a.g.e, 6.

“Ana Tanrıça Nugua evvela ağaçları, bitkileri ve çiçekleri yarattı ve bunları çok sevdi ama en çokta hareketli ve canlı olan hayvanlardan ve balıklardan hoşlandı. Ancak bütün bunları bir süre inceledikten sonra yaratılışın henüz tamamlanmadığına karar verdi. Balıklar ve hayvanlar onu tatmin etmek için yeterince akıllı değillerdi. O bütün canlılardan daha üstün olacak bir yaratığa hayat verecekti ki bu ilk insandır. İlk insan Nugua tarafından kil ve balçıktan yaratılmıştır ve Tanrıçanın kendisinde bu insana benzemektedir.”⁵

1.2. Bazı Dinlerde İlk İnsanın Ortaya Çıkışı

Asıl kaynağı mitolojilere dayanan birçok din vardır. Bu dinlerden bazıları çok eski olup günümüzde bağlıları yoktur. Bazıları yine mitolojik kaynaklı olup kendine has tanrı ve kutsal kitap anlayışı mevcuttur. Bu konuda, bu dinlerden daha önceki tarihe dayanan ve kaynaklarda bazı yaratılış bilgilerine ulaşılabilenlerden başlayıp, günümüzde yaşayan ve müntesibi az olandan çok olanlara doğru olacak şekilde bir sıralama yaparak, bu dinlerin ilk insanın ortaya çıkışı hakkındaki ifadelerini özetlemeye çalışacağız. Şöyle ki:

Eski Mısır dininde, tanrının cinsel faaliyeti sonucunda ilk insanın meydana geldiği sanılmakla birlikte, bundan daha yaygın olarak onun çamur şekline gelmiş bir topraktan yaratıldığına inanılmaktadır.⁶

Mezopotamya bölgesinin eski dinlerinde, ilk insan, ilâhlardan akan kanların toprak ile karışmasından meydana gelmiştir.

Günümüzde daha çok Japonya’da yaşayan eski dinlerden olan Şintoizm’de ilk insan yine benzer şekilde, ilâhların mücadelesi sonunda bir ilâhın akan kanından meydana gelmiştir.⁷

Farklı isimler altında İslâm öncesi yaşamış olan Pers (Eski İran) dinlerinde Gayomart’ın ilk insan olduğu hepsinde ortak olarak kabul edilmiştir. Gayomart’ın Kur’an’da bahsedilen Âdem olduğu görüşünde olan bazı tarihçiler olduğu gibi onun Âdem ve Havva’nın çocukları olduğunu savunanlar da vardır. Şehristanî’nin naklettiğine göre

⁵ Ayhan Bıçak, **Tarih Düşüncesinin Oluşumu**, VI Cilt, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004, I, 252.

⁶ Elimeleih Epstein Halevy, “Âdem”, **Encyclopedia Judaica**, Jaruselam 1978, II/236.

⁷ Erdem, a.g.e,8.

Gayomart'ın ölümünden sonra onun öldüğü yerden Ribas denilen bir adam doğmuş, onun özünden de Mişe denilen bir kadın çıkmıştır. İşte insanlığın ataları sayılan ilk insanlar bunlardır.⁸

Sâbiîlik dininin ilk insan anlayışı diğer dinlere kıyasla ilâhi dinlere daha çok benzemektedir. Ortadoğu'da genellikle Mezopotomya'daki su kenarlarında yaşayan Sâbiîler “el-Kinza” isimli kutsal kitaba sahip olup, Mecusîlik ve Hristiyanlığın karışımı bir dinin mensubudur. İnsanların Âdem ve Havva'dan geldiğini kabul etmekle birlikte, Âdem'in ilk insan olmadığını savunup onunda bir erkek ve dışiden meydana geldiğine inanırlar. Sâbiîlikteki bir başka inanışa göre Âdem, Ay'ın elçisi ve ilk peygamberdir. El-Kinza ona indirilmiş bir kitaptır.⁹

Hinduizm, çok eski tarihlerden beri Hint yarımadasında yaşanmakta olan ve Vedalar isimli çok hacimli bir kutsal kitap koleksiyonu olan politeist bir dindir. Çok Tanrılı bir din olmasına karşın Vişnu, Brahma ve Şiva isimli üç Tanrı(trimurti) genellikle ön plandadır. Yaratılış mevzu bahis olunca da Tanrı Brahma'nın adı ön plana çıkmaktadır. Hinduizm'e göre yaratıcı güç Brahma'nın oğlu olduğuna inanılan ve Santrikçe'de “insan” anlamına gelen ilk insan Manu, Brahma tarafından yaratılmıştır.

Hinduizm'deki mitolojik bir başka hikâyeye göre insan nesli büyük bir tufan ile yok olmuştur. Tanrı Vişnu bu tufandan sadece Manu'yu kurtarmış ve onu bir kara parçasına götürmüştür. Tanrı Vişnu'nun emri ile bir ateş yakan Manu, bu ateşten meydana gelen bir kadınla evlenmiş ve sonraki insan nesli bu ikisinden meydana gelmiştir.¹⁰

İslâmiyet'e göre ilk yaratılan insan Hz. Âdem ve büyük tufandan sonra insanlığın babası kabul edilen ve ikinci Âdem sayılan Hz. Nuh, Hinduizm'e göre aynı kişi yani Manu'dur. Çin, Eski Germen ve Mezopotomya mitolojilerinin ilk insan olarak kabul ettikleri varlık hakkında nakledile gelen hikâyelere bakıldığında ise, Hinduizm'deki Manu isimli ilk insana benzerlik ve uygunluk arz ettiği değerlendirilmesi yapılabilir.¹¹

⁸ Şehristanî, **el-Milel ve'n Nihal**, Beyrut 1975, I/233-4.

⁹ Şaban Kuzgun, **Hz.İbrahim ve Haniflik**, Ankara 1985, 102, 160.

¹⁰ Abdulkadir Şeybe, **Çağdaş Dünya Dinleri**, Çev: Osman Cilâci, İstanbul 1984, 115-6.

¹¹ Şeybe, a.g.e, 116.

Eski Türklerde de ilk insan ile ilgili bazı inançlar mevcuttur. Her varlığın başlangıcı ve atası olan büyük Tanrı Kara-Han önce kendisine benzer bir varlık yaratır ve adına “Kişi” der. Kara-Han, dünyayı yaratmak istediğinde kendi gibi su üzerinde yürüyebilen Kişi’ye suyun dibine inerek toprak getirmesini emreder. Kişi toprağı getirir ve Kara-Han onu suyun yüzüne serper ve böylece düz bir dünya meydana gelir.¹²

1.3. Yahudilik’te İlk İnsan

Yahudilik dininin yazılı kutsal kitabı Tanah¹³,ta ilk insanın yaratılışı konusuna kendi içerisinde ayrı bir bölüm ayrılmıştır. Bu bölüm, Tanah Ana Kitabının, Tora¹⁴ kitabındaki Tekvin bölümüdür. Tekvin bölümü genel olarak kâinatın yaratılışından, ilk insanın yaratılışından, Âdem ve eşinin cennet hayatından, işledikleri hatadan dolayı cennetten dünyaya inişlerinden ve çocuklarının kıssasından bahsedilir. Bunlardan başka Nuh tufanından, Hz. Yusuf’un Mısır’daki hayatı ve İsrailoğullarının Mısır’a gelişi gibi konulara da temas edilir ve toplamda elli baptan oluşur.

Tekvin’in birinci babı veya ilk bölümünde ilk insanın yaratılışından önce kâinatın yaratılışı konusu anlatılarak insanın yaşamına gerekli tüm imkânların hazırlandığından bahsedilir. Kâinatın yaratılışı gün adı verilen bildiğimiz gün kavramından farklı bir ölçüsü olması muhtemel zaman dilimleri içerisinde toplam altı günde tamamlanmıştır. İlk beş günde insan hayatının idâmesi için gerekli olan varlıkların yaratılışı anlatılır. Birinci günde göklerin, yerin ve ışığın yaratılışı; ikinci günde gök suyu ve yer suyunu birbirinden ayıran gök kubbenin yaratılışı; üçüncü günde yeryüzü yani karaların ve denizlerin yaratılışı, sonra yeryüzünde yeşillikler yani otlar ve ağaçların yaratılışı; dördüncü günde iki büyük ışıklı yıldızın yani büyük yıldız(güneş) ve küçük yıldızın(ay) yaratılışı sonrada öbür yıldızların yaratılışı; beşinci gün suda yaşayan canlıların ve gökte uçan kuşların yaratılışı; altıncı günden bahseden cümlelerin giriş kısmında ise yeryüzünde cinslerine göre canlı

¹² Erdem, a.g.e, 11.

¹³ İbranice Tora, Neviim ve Ketuvim kelimelerinin baş harflerinden oluşan (T-N-H) Tanah, Yahudilerin yazılı dini edebiyat külliyatı olarak kabul ettikleri kutsal kitaplarıdır. Hristiyanlar Tanah’a Eski Ahit derler.

¹⁴ Tora yani Tevrat, kendi içerisinde (Tekvin, Çıkış, Leviler, Sayılar, Tesniye) beş küçük kitaba ya da bölüme ayrılan batı dillerinde “Pentatök” Arapça’da “el-Esrafül-Hamse” denilen Hz.Musa’ya vahyedilen kutsal kitaptır.

mahlûkların yani hayvanların, sığırların ve sürünen şeylerin yaratılışı anlatılır.¹⁵ Altıncı günden bahseden bu cümlelerin ardından insanın yaratılışına sıra gelir. İlk olarak Tekvin bölümünün I.babının 27-31. cümlelerinde insanın yaratılışına dair özetle şöyle denir:

“Tanrı’nın suretine benzeyen, yeryüzü ve gökyüzü canlılarına hâkim olacak bir kabiliyette olan insanı Tanrı erkek ve dişi olarak kendine benzer bir görünüşte yarattı. Onlara çoğalmalarını ve yeryüzü ve gökyüzü canlılarına hâkim olmalarını emretti. Yeryüzünde büyüyen tohumlu olan tüm sebzeleri ve meyveleri hem insana hem tüm canlılara yiyecek olarak verdi. Tanrı yaptığı şeyleri gördü ve “İşte, bu çok iyi” dedi ve akşam oldu sabah oldu, böylelikle altıncı gün sona erdi.”¹⁶

İlk insanın yaratılışı Tevrat’ın Tekvin bölümünün I.babının sonunda da açıkça ifade edildiği gibi, bütün mahlûkattan sonra olmuştur. Ayrıca ilk insanın suret olarak Tanrıya benzerlik vasfını taşıması, yeryüzünde hareket eden her şeye hâkim kılınması, diğer varlıkların yaratılmasından sonra “iyi” ifadesi kullanılırken insanın yaratılışını müteakip “çok iyi” ifadesinin gelmesi Tanrı’nın insana verdiği yüksek değeri göstermektedir. Ayrıca Tevrat’ın buraya kadar geçen ifadelerinde insanın, hem erkek hem dişi olarak yaratılması dikkat çekmektedir.

Tekvin’in II. babının ilk üç cümlesiyle ilk yaratılış kıssası sona erer. Bu cümleler: “Böylece gökler ve yer ve onların bütün ordularının yaratılışı tamamlandı. Ve Tanrı yaptığı işi yedinci günde bitirdi ve yaptığı bütün işten, yedinci günde istirahat etti. Ve Tanrı yedinci günü mübarek kıldı, onu takdis etti; çünkü Tanrı, yaratıp yaptığı bütün işten o günde çalışmasına ara verdi.”¹⁷

Daha sonra gelen cümleler ikinci yaratılış kıssasına aittir ki bu ikinci hikâye, birinciye göre daha eski bir tarihte yazılmıştır yani Yahvist¹⁸ metinde aynen geçmektedir.

¹⁵ Tekvin I, 1-26; Maurice Bucaille, **La Bible le Coran et la science (Kitab-ı Mukaddes, Kur’an ve Bilim)** Çev. Suat Yıldırım, T.Ö.V Yayınevi, İzmir 1981, 46-50.

¹⁶ Tekvin I, 27-31.

¹⁷ Tekvin II, 1-3.

¹⁸ Tevrat’ın ana kaynağını oluşturan üç kaynaklardan en eskisi olan Yahvist metin yaklaşık M.Ö. 1000 yıllarında, daha çok teolojik konular üzerinde duran Elohist metinlerin yaklaşık M.Ö. 800 yıllarında, Yahudilerin tarihte Babil sürgünü sırasında Yahudi din adamlarının(Rabbiler) o zamanki telakkilerine göre düzenleme yaptıkları ve yazdıkları Rabbinik metinlerin ise yaklaşık M.Ö. 600 yıllarına ait olduğu tahmin edilmektedir.(Tümer Günay-Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Ankara 1988, 120-1.)

Ayrıca Yahvist metinlerde biraz önce bahsi geçen yedinci günde Tanrının yorulup istirahat etmesine değinilmez ki bu da bizi Yahvist metinlerin Tevrat'ın aslını daha doğru yansıtır nitelikte olduğu çıkarımına götürmektedir.

İkinci yaratılış kıssası birinciye göre daha kısa olup daha çok insanın ve yeryüzündeki cennetin yaratılışı üzerinde durmaktadır. İkinci hikâye Tekvin bölümü, II. Bab, 4.cümlesiyle başlar. Özetle şöyle denir:

“Rab Yahve yer ve gökleri yaratmayı tamamladığı zaman yeryüzünde her hangi bir bitki yoktu. Rab Yahve yeryüzüne yağmur yağdırdı, toprağın tüm yüzeyini suladı ve ilk insanı sulanan toprağın tozundan Rab Yahve şekillendirdi ve onun burun deliklerinden ona hayat nefesi üfledi. İşte ilk insanın canlanması bundan sonra oldu.”¹⁹

İlk insanın yaratıldığı maddenin toprak ve su karışımı olan çamur olduğu konusunda Tevrat'ta geçen ifadelerin yeterince açık olduğu görülmektedir. Yine bu metinden anlaşıldığı kadarıyla o zaman yeryüzünde henüz bir bitkinin olmadığına dair geçen ifadelerle anlatılmak istenen hiçbir bitkinin olmaması değil, -çünkü üçüncü günde bitkilerin yaratılmasından bahsedilmişti- belki “yeryüzü tam anlamıyla bir bitki örtüsüne sahip değildi” mânâsını ifade etmektedir. Bitki örtüsünün yeryüzüne yayılması için yaratılacak insanın onu işlemesine ve belki de daha çok yağmurun yağması için yine dua ederek rahmeti celbetmesine ihtiyaç vardır.²⁰

Daha sonra Tekvin II. babının yaratılış kıssası özetle şöyle devam eder:

“Tanrı'nın Aden isimli bölgenin doğusunda bir bahçe yaptığı, canlanmış adamı hem işlemesi hem koruması için oraya yerleştirdiği ve bahçenin ortasına hayat ağacı ve iyiyi kötüyü bilme adındaki ağaçları diktiğinden bahsedilir. Aden'den bahçeyi sulamak için büyük bir nehir çıkıp bunun dört ana kola ayrıldığı, bunlardan ikisinin Fırat ve Dicle nehirleri olduğu da anlatılır. Sonra Tanrı'nın adama bir emir verdiği ve bu emirde ona bahçenin tüm ağaçlarından serbestçe yiyebileceğini fakat iyi ve kötüyü bilme ağacından yememesini söylediğinden bahsedilir. Ondan yediği gün, kesinlikle öleceği de söylenir.

¹⁹ Tekvin II,4-7.

²⁰ Moşe Farsi, **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara**, Gözlem Yayınevi, İstanbul 2002, I.kitap, s.7.

Sonra Tanrı adamın yalnız olmasının iyi olmadığını düşünerek, Tanrı'nın ona bir yardımcı yapmak istediğinden bahsedilir. Daha sonra Tekvin'deki anlatım özetle şöyle devam eder:

“Bunun üzerine Tanrı yeryüzü ve gökyüzü canlılarını adama yaklaştırır ve onlara ilk isimlerini veren Adam bunlardan kendine uygun bir yardımcı bulamaz. Sonra Tanrı adamı uyutur ve onun kaburga kemiklerinden birini alır ve yerini etle kaplar. Tanrı, adamdan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın inşa eder ve onu Adam'a getirir. Adam: “Şimdi bu benim kanımdan ve canımdandır. Adı kadın (İşa) olsun; çünkü o Adam'dan (İş) alındı. Bu sebeple bir erkek, babasını ve annesini bırakıp eşyle birleşmelidir ve ikisi tek vücut haline gelmelidirler.” Bu sırada adam ve eşi çıplaktılar; ancak bu durum ikisini de utandırmıyordu.²¹

“Cennet” kelimesinin İbranice kökeni incelendiğinde aslında Tekvin'de olmadığı görülecektir. Aslı Farsça olan ve çok güzel bir kara parçasını tarif etmek için kullanılan cennet(paradise) kelimesi ilk defa “Septuagint” tercümesinde bahçe yerine kullanılmıştır.²² Tekvin'de geçen ifadelerde de görüldüğü gibi “Cennet”, Aden'de bir bahçe veya Aden²³ bahçesi olarak adlandırılmıştır. Bu bahçenin de sanki yeryüzünde bir alan şeklinde tarif edildiği cümlelerin gelişinden anlaşılmaktadır. Yalnız bahçenin ortasında yer alan yaşam ağacı ve iyiyi ve kötüyü bilme ağacı adındaki iki ağacın yeryüzünde olması beklenemez. Dolayısı ile Tevrat yazarlarının asıl metine bazı ilaveler yaptıkları ve kendi yaşadıkları coğrafyadaki bir bölgeyi cennet gibi tasvir etmiş olabilecekleri ihtimali akla gelmektedir.

Tevrat'taki metne göre ilk yaratılan insan, ilk olarak cennet gibi güzel olup sanki yeryüzünde bir yerde ikamet ettiriliyor, hem ona bu alanı işleme ve koruma görevi veriliyor, hem de yardımcı olması için çeşitli hayvanlar ona yaklaştırılıyor. Bir süre sonra ilk insana yalnızlıktan kurtulması ve ona yardımcı olması için onun kaburga kemiğinden bir kadın yaratılıyor. Ayrıca ilk insan, yaratılan hayvanların ve kadının ismini verme şerefine de nail oluyor. Geçen metinde dikkat çeken bir hususta, ilk insanın eşi olacak

²¹ Tekvin II, 8-25.

²² Erdem, a.g.e, 31.

²³ Babil dilinde bahçe anlamına gelen Edinu veya Adenu kelimesinden alınan Aden kelimesi İbranice tat ve zevk anlamında kullanılmıştır. Ayrıca yine bu kelime bozkır anlamına da gelmektedir. (Tümer-Küçük, a.g.e,131.)

kadın yaratılmadan önce Adam, Tanrı tarafından bir imtihana tâbi tutuluyor ve deniliyor: “İyi ve Kötüyü Bilme Ağacından yeme; çünkü ondan yediğin gün, kesinlikle öleceksin.” Yani emir ilk insana veriliyor, eşinin emre muhatap olmaması da yine kafa karıştıran bir noktadır. “Ondan yediğin gün, kesinlikle öleceksin” cümlesini bazı Tevrat yorumcuları: “Yediği anda değil de, yemesiyle birlikte artık ölümlü biri olacağını ve günün birinde artık öleceği” şeklinde yorumlamışlardır.²⁴

Metne göre kadının yaratılışına baktığımızda, bu yaratılışın erkeğin kaburga kemiğinden olduğu ifade edilmiştir. Ona verilen isimde meydana geldiği yere nispetle İbranice “ish” yani “erkek” kelimesinden türeyen “ishah” olduğu görülmektedir. Genellikle bir şeye isim verilirken geldiği yere veya yapıldığı hammaddeye nisbet edilmesi yaygınlık kazanmıştır. Nasıl ki “Âdem” ilk insana verilen isim olup İbranice “toprak” anlamına gelen “adamah” kelimesine nisbet edilerek ilk insana isim olarak verildiği de genel olarak kabul edilmiştir.²⁵ Ayrıca Tanah’ta ilk insan Âdem’in topraktan yaratılması sadece Tekvin’de değil çeşitli yerlerde örneğin Vaiz, III/19-20; Mezmurlar CI/29; Eyüp, XXXIV/15’te dile getirilmiştir. Tanah’da “Âdem” kelimesi, insan ve insan türü anlamında, özel isim olarak beşyüzden fazla yerde kullanılmıştır.²⁶

Buraya kadar geçen anlatımlarda görüldüğü gibi, Yahudîlik’te ilk insan topraktan yaratılmıştır ve ismi Âdem’dir. İlk yaratılan kadın ise Tekvin I/27. cümlesinde geçtiği gibi altıncı günde ilk yaratılanlardan bahsederken “erkek ve dişi birer insan yaratıldı” denilmiş iken, sonradan Âdem’in cennette yalnızlıktan kurtulması için onun kaburga kemiğinden yaratılıp ona eş yapılan İshah’tan veya batı dillerine göre Eve’den²⁷ (Havva) ilk kadın olarak bahsedilmesi Tekvin’in kendi içerisinde bulunan bir çelişki durumudur. Bu çelişki durumunu gidermek Talmud’a²⁸ kalmıştır.

²⁴ Farsi, a.g.e, I.kitap /17.

²⁵ Marvin H. Poppe, “**Adam**”, Encyclopedia Judaica, Jaruselam 1978, II/234.

²⁶ Hayri Bolay, **TDVİA**, I/358.

²⁷ “Eve” veya “Eva” Arapça “*Havva*” anlamına gelir. Her canlı insan cinsinin annesi olması bakımından Âdem ona “Havva” adını vermiştir. Havva, aslen İbranice bir kelime olup hayat anlamına gelen “Hay” veya “Hayay” kökünden gelmiştir.(Morris A. Gutstein, Collier’s Encyclopedia, America 1963, IX/470.)

²⁸ **Talmud**: Sözlü Yahudi anlatıları veya geleneğidir. Önceleri Tevrat’ın sözlü yorumu olup sadece sözlü olarak nakledilirken sonradan Yahudi din adamları Rabbiler tarafından yazıya geçirilmiştir. Yahudilerce ilham ve vahy ürünü olup, Tevrat kadar önemlidir.(G.Tümer-A.Küçük, A.g.e, 126.)

Talmud’da bu çelişki durumu Asur mitolojisinden alınma Lilith efsanesiyle giderilmeye çalışılmıştır.²⁹

Yaratılan ilk insan Âdem ve eşi Havva cennette masum bir hayat yaşarlarken yılanın Havva’yı yasak ağaçtan yemeye iknâ etmesiyle yaratılış kıssasında önemli bir hâdiseye geçiş yapılır. Bununla ilgili anlatılanlar Tekvin’in III. babında özetle şöyledir:

“Hilekâr yılan, kadına Tanrının onlara yasakladığı ağaçtan yedikleri takdirde, gözlerinin açılarak iyiyi ve kötüyü bilmede Tanrı gibi olacaklarını söyler. Bunun üzerine kadın ona inanarak ağaçtan tadar ve kocasına da tattırır. Böylece gözleri açılır ve çıplak olduklarını fark ederler. Kendilerine incir yapraklarından örtüler yaparlar”³⁰

Tekvin’de daha sonra, bahçede dolaşan Tanrı’dan saklanmaya çalışan Âdem ve Havva, O’nun yasağı çiğnediklerini anlaması sonucunda O’na bir takım özürler beyan etselerde, O’nun öncelikle yılanı daha sonra kadın ve adamı cezalandırmasından bahsedilir. Onlara verilen ceza, Tekvin’de açıklanmış olup farklı yorumlarla birlikte izah edilirken netice olarak bulundukları birçok nimetlerle dolu bir ortamdan düşüşü ifade eder. Ayrıca onların hatalarından dolayı kimsenin suçlanmasından bahsedilmemiş, yapılan hatanın cezasını bizzat kendileri çekmiştir. Âdem işlediği hatadan dolayı cennetten çıkarılınca dünyanın gittikçe karardığını görerek batıya doğru yönelmiştir. İsyanından dolayı kendine bir bela geldiğini düşünerek dünyanın bu yüzden karanlığa boğulduğunu zanneden Âdem, sabahleyin gün aydınlanırken doğuya dönmüş ve bütün dünyanın ışıkla dolduğunu görünce son derece sevinerek Rabbine sunulacak bir sunak olarak bir öküzü kurban etmiştir. İlk defa kurban sunan ve yağmur için dua eden kişi de Yahudilere göre ilk insan Âdem’dir.³¹

Tekvin’de ayrıntılı olarak devam eden yaratılış kıssasını buraya kadar ana hatlarıyla özetlemeye çalıştık. Son olarak toparlayacak olursak, bahsedilen iyiyi ve kötüyü bilme ağacı olan yasak ağacın meyvesinin yenilmesi anlatıldığı gibi hemen ölmelerine değil, iyiyi ve kötüyü bilmede Tanrı gibi olmalarına sebep olmuş³² aynı zamanda bu durum Âdem ve Havva için sonunda ölüm olan yeni bir hayatın başlangıcına da sebep olmuştur. Cezalarla

²⁹ Mustafa İslâmoğlu, **Yaratılış ve Evrim**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2017, 110.

³⁰ Tekvin III, 1-7.

³¹ Halevy, “Adam”, *E.J.II/238*.

³² Tekvin III/22.

birlikte yılan lânetlenirken onlar lânetlenmeyip yalnız cennetten kovulmuşlardır. Tekvin’e göre dünyaya gönderilen fakat nereye ve nasıl gönderildiği hakkında bilgi verilmeyen Âdem 70 yılını Davud’a bırakacağı bin senelik bir ömür sürer.³³ Yine dünyaya indirilen fakat Âdemle aynı yere indirildiği konusunda tereddütlerin olduğu Havva’nın ömrü hakkında da Tevrat’ta bir bilgi yoktur. Tevrat’ta bilgi olmayan hususlardan biri de Âdem’in dünya hayatıdır. Bununla ilgili daha çok efsane ve hikâye tarzında nakledilen bilgiler, Tevrat’ın bu konularda bir bilgi içermemesi dolayısıyla gerçekliği konusunda bazı şüpheler uyandırmaktadır. Tevrat, Âdem ve Havva’nın dünya hayatından söz ederken daha çok çocukları Kabil ve Habil’in kıssasına geniş yer vermektedir. Bunlar tez kapsamındaki konumuzun dışında kaldığı için burada Yahudilik’teki yaratılış konusunu noktalıyoruz.

1.4. Hristiyanlık’ta İlk İnsan

Hristiyanlar yaratılış ve ilk insanın yaratılışı konusunda Yahudiliğin kutsal kitabı Tanah’ın vermiş olduğu bilgileri aynen kabul ederler. Çünkü Hırsiyitanlık, kendi kutsal kitap koleksiyonu içerisine Yahudilik’teki bazı kitapları da dâhil etmiştir.

Hristiyanlar, Yahudilik’ten aynen kabul ettikleri kutsal kitaplara Eski Ahit³⁴, kendi kutsal kitap koleksiyonlarına ise Yeni Ahit³⁵ adını verirler. Eski ve Yeni Ahit’in birleşimi şeklindeki büyük koleksiyonun ismi ise Kitab-ı Mukaddes’tir. Kitab-ı Mukaddes’in her iki ana bölümü için kilisece sahih yani “kanonik” görülmemiş metinler bulunmaktadır. Bunlara “apokrif” metinler denilir. Apokrif metinler üzerinde teologlar ve mezhepler arasında eskiden beri tartışmalar vardır ve hâlen de devam etmektedir.

Hristiyanlıkta, ilk insanın yaratılışı konusu Eski Ahit’teki Tevrat’ın Tekvin Bölümü’nde bahsedildiği kadarıyla aynen kabul edilmektedir. Ayrıca İnciller, Tevrat gibi yaratılışın detaylarına girmez. İnciller, prensip olarak önce indirilen Tevrat’ın varlığına

³³ Paul İsaac Hershon, **A rabbinical Commentary on Genesis**, London-trs, s.23.

³⁴ Hristiyanların elindeki Eski Ahit, Tanah’ın Yunanca çevirisi olmakla beraber, içindeki kitap sayısı aynı değildir. Eski ahit, 39 kitaptan ibarettir. Yeni ahit ise 27 kitap ihtiva eder. Dolayısıyla Hristiyan kutsal kitabı toplam 66 kitaptır.(Tümer-Küçük, A.g.e, 285-286.)

³⁵ Yeni ahitte Matta, Markos, Luka ve Yuhanna İncili olmak üzere 4 İncil, 21 mektup, Resullerin işleri ve Vahiy(Yuhanna) vardır. Bunlar III. yüzyıldan sonra Yunanca yazılan 27 kitaptır. Yeni Ahid’e giren bu kitapların havariler tarafından geldiği ve sahih olduğu kabul edilmektedir. (Tümer-Küçük, A.g.e, 286.)

karşı olmadığı için Tevrat'ın yaratılışla ilgili Tekvin bölümünü aynen kabul edip bünyesine dâhil etmiştir. Fakat aralarında bir takım algı ve yorum farkları bulunmaktadır.

Hristiyanlar, Tevrat'ta ilk yaratılan insan olarak belirtilen Âdem'in ilk insan olması yönünden daha çok onu bir sembol olarak görmektedirler. Onun yaratılışını genel anlamda insan cinsinin yaratılışı olarak görmektedirler. Âdem, kendisinden evvel aynı cinsten başka bir mahlûkun olmadığı, bütün insan türünün ondan türediği ilk insan olarak görülmüştür. Ayrıca Âdem, hepsinin özünü toprağın meydana getirdiği, sıcaklık, soğukluk, rutubet ve kuraklık gibi dört temel unsurdan yaratılmıştır. Toprak yaratıcı gücün yetkisi ile kendi kendine bir insan şekli vermiş ve Âdem'in maddi kalıbını ortaya çıkarmıştır. Bu kalıba, Âdem'i diğer varlıklardan ayıran ona mümtaz bir yer kazandıran ve manevi yönünü teşkil eden ruh bizzat Allah tarafından üfürülmüştür. Böylece insan toprak gibi maddi, ruh gibi manevi iki temel prensibin birleşmesi sonucunda insan olmuştur.³⁶

Hristiyan dîni inancına göre Âdem'in sembol bir şahsiyet olarak yorumlanması Pavlus³⁷'un gayretleriyle olmuştur. Pavlus'tan sonra gelen Kilise Babaları ve Hristiyan ilâhiyatçılar onun görüşlerini geliştirerek devam ettirmişlerdir. Pavlus Tevrat'ta adı geçen Âdem'in bir sembol ve alem olduğunu iddia etmekte ve bu görüşüyle Hristiyanlığın çehresini değiştirmektedir. Şüphesiz Pavlus, İsa'yı yüceltebilmek ve bir çıkmaz halinde Hristiyanları asırlarca uğraştıran “aslî suç” problemini izah etmek için böyle bir yola başvurmuştur. Pavlus, Hristiyanlığın temelini “kurtuluş” üzerine kurmak istemiş ve gerçek kurtarıcının sadece İsa olarak gösterilmesinden dolayı “aslî suç” problemi ortaya çıkmıştır. Başlangıçta Pavlus tarafından ortaya koyulan bu doktrin, M.S. beşinci asırda St. Augustin tarafından sistematize edilmiştir. Bu doktrine göre Âdem, Allah'ın yeryüzünde yarattığı ilk insandır. Allah onu bütün insanlığın atası olarak cennete koymuş, o da ilk suçu işlemiştir.

³⁶ Erdem, A.g.e, 51.

³⁷ Hz. İsa'nın risaletinin bitişi veya O'nun yeryüzünü terk edişi ile ilk olarak Yahudi-Hristiyan karışımı bir din ve fikir akımı olarak ortaya çıkan geleneksel yaklaşımla, daha sonraları ortaya çıkıp Yahudilik'ten gelen birçok eski adetleri ve fikirleri terk ederek kendine yeni çizgide bir Hristiyanlığı yakıştıran ve liderliğini Pavlus(St. Paul) isimli şahsiyetin üstlendiği Hristiyanlık zamanla baskın hale gelerek bugün ekseriyetin tâbi olduğu Hristiyanlık dininin temelini atmıştır. Pavlus tarzındaki Hristiyanlık, “Kanon” denilen resmi metinler külliyyatını teşkil ettiğinde, Kilise tarafından seçilen çizgiye uymayan bütün öbür belgeleri, asıl Hristiyanlığa aykırı sayacak ve onları dışarıda bırakacaktır.(Bucaille, La Bible le Coran et la science, Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim, Çev. Suat Yıldırım, T.Ö.V Yayınevi, İzmir1981, s.86.)

Bundan sonra suç, miras yoluyla bütün insanlığa geçmiştir.³⁸

Yeni Ahit'te "Aslî Suç" ile ilgili özel bir rivâyet bulunmamaktadır. Ancak Pavlus'un Romalılara yazdığı mektuplarda insanın işlediği suça, Yeni Ahit'in bazı yerlerinde de âlemin suçuna temas edilmiştir. Pavlus'un mektuplarında belirtildiği gibi bu dünyaya suç Âdem yoluyla gelmiştir ve devamında da nimet ve kurtuluşun ise insanlığa İsa vasıtasıyla verildiğine dikkat çekilmektedir. Pavlus'a göre suçun dünyaya gelişinden sorumlu olan tek kişi Âdem'dir. Yunanlı Kilise Babaları, Âdem'in işlediği suçu bir ilk suç olarak görmekle birlikte, Âdem'den sonra, herkesin suç işlediğini ileri sürmektedir. Bu durumda suç sadece Âdem tarafından değil, aynı zamanda bütün insanlarca işlenmiştir. Böylece suç, St. Augustin ve Latin Kilise Babalarının iddia ettiklerinin aksine şahsîleştirilmiş olmaktadır. Pavlus ise, her insanın işlediği suçun şahsi olduğunu, ancak insanın genel anlamda suçlu bir âlemde doğduğunu belirterek çatışır görünen bu iki görüşü bir noktada birleştirmek istemiştir. Tevrat ve İncillerde dayanağı olmayan bu görüş, Hristiyanlığın temel doktrinlerinden biri haline getirilmiştir.³⁹ Bu doktrin gereği bütün insanlar atalarından miras kalan suç ile doğmuş ve onunla beraber ölmüştür. Hristiyanlar, Kitab-ı Mukaddes'in çeşitli yerlerinde muhtelif vesilelerle dile getirilen şu üç esası, Aslî suçun esası olarak kabul etmişlerdir:

1-İnsanlık muhakkak surette suçludur ve ebedî helâkete müstehaktır.

2-Suçlulardan herhangi birini, bu ebedî cehennem azabından ancak bir şefaateçi kurtarabilir.

3-Şefaateçinin tam bir ilâh ve tam bir insan olması gerekmektedir.⁴⁰

Hristiyanlar, bu temel prensiplerden hareket ederek, insanlığı içine düştüğü bu suç bataklığından çıkaracak, tam bir ilâh ve tam bir insan olması gereken bu kurtarıcıyı aramaya başlamıştır. Bu kurtarıcı onlara göre; Allah'ın rahmet ve muhabbet sıfatlarını bünyesinde toplayan, insanlar gibi yaşayan, Allah'ın insan şeklini alan "Biricik Oğlu" İsa'dır.⁴¹ Hristiyanlar kısmen belirtilmeye çalışıldığı gibi insanlığın Âdem'den gelen günahını kaldıracak güç olarak İsa'da karar kılmıştır. Bunun ise İsa'nın kendini feda

³⁸ Erdem, A.g.e, 88.

³⁹ Yusuf Reyya, *El-Lahutu'l Mesihhiyye Ve'l-İnsanu'l-Muasır*, Çev. Selim Bustrus, Lübnan 1984, I/121.

⁴⁰ Çelebi Ahmed, *el-Mesihhiyye*, Kahire 1984, 166.

⁴¹ Çelebi, a.g.e 158.

etmesi şeklinde tecelli eden bir “keffaret” ile gerçekleştiğine inanmışlardır.⁴² İsa’nın Golgata tepesinde çarmıha veya haça gerilirken akan kanı, Âdem’in mezarının üzerine dökülmüş ve böylece insanlığı aslî suçtan temizlemiştir.⁴³

Hristiyan inancına göre Havva’nın yaratılışı da yine Tevrat’ın Tekvin bölümünde geçtiği şekliyle kabul edilmiştir. Tevrat’a göre Havva doğmamış, Allah tarafından Âdem’e eş olarak yaratılmıştır. Burada yaratılışın detayı verilmeden cinsiyetine temas edilmiş, Allah’ın kendi suretinde ve dişi olarak, Âdem’in kaburga kemiğinden yaratıldığına işaret edilmiştir.⁴⁴ Tekvin’in ikinci bölümü incelendiğinde Havva’nın cennette yaratıldığı açık olarak görülmektedir. O’nun yaratılışını müteakip cennette Âdemle birlikte olduğu açıktır.

Her ikisinin de takriben yirmi yaşlarında⁴⁵ olduğu Yahudi yorumcuları tarafından ifade edilse de, Hristiyanlara göre 30 ila 60 yaşlarında olabilecekleri tahmin edilmiştir.⁴⁶

Havva’yı daha çok Yeni Ahit’te yer alan bilgilere göre anlamaya çalışan Hristiyanlar, Tevrat’ta bulunmamasına rağmen onu suçun, günahın sembolü olarak görmüşlerdir.⁴⁷ Çünkü nasıl İsa karşısında Âdem suçlu ise, Meryem karşısında Havva’ya da aynı görüntüyü vermeye, bunun için cennette işlediği suçu sebep göstermeye çalışmaktadırlar. Tekvin’de geçtiği üzere Havva yılanın tahriki neticesinde yasak ağaçtan yiyerek, hem kendi, hem de kocasının cennet hayatının sona ermesine sebep olmuştur. Ayrıca Allah, Havva’nın cennette yaşamadığı bir takım cezaları da ona dünya hayatında takdir etmiştir. Tekvin’de geçtiği üzere: “Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım ve ağrı ile evlat doğuracaksın ve arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacaktır.”⁴⁸

Âdem de işlediği suçtan dolayı bir takım cezalara çarptırılmıştır. “Ve Âdem’e dedi: Karının sözünü dinlediğin ve ondan yemeyeceksin diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lanetli oldu; ömrünün bütün günlerinde zahmetle ondan

⁴² Markos, X/45; Yuhanna, III/16-17.

⁴³ Mircea Eliade, **Pattern’s in Comperative Religion**, London 1958, 375.

⁴⁴ Tekvin II/18-22.

⁴⁵ Halevy, *E.J.* II/236.

⁴⁶ Erdem, A.g.e, 60.

⁴⁷ Erdem, A.g.e, 74.

⁴⁸ Tekvin III/16.

yiyeceksin ve sana diken ve çalı bitirecek ve kır otu yiyeceksin, toprağa dönünceye kadar alınının teri ile ekmek yiyeceksin. Çünkü ondan alındın, çünkü topraksın ve toprağa döneceksin”⁴⁹

Âdem ve Havva’nın yılanın aldatması sonucu cennetten çıkarılmaları, yılanın mahiyeti hakkında düşünülmesi gereğini ortaya koymaktadır. Yahudiler, onun bir hayvan olduğunu kabul etmiş, problem olarak görmemiş veya en basit şekliyle çözmeye çalışmış, teferruata girmemiştir. Çünkü onlar Tevrat’ta ona alternatif başkasını bulamamışlardır.⁵⁰

Yeni Ahit’te ise yilandan bahsedilmez. Tevrat’ta baştan çıkarmanın mükemmel bir sembolü olarak gösterilen yılan, İncil’de kötülük karakterini sembolize eden iblisle yani şeytanla özdeşleştirilmiştir. Bu özdeşleştirme Pavlus’un mektuplarında daha da netleşmektedir. Pavlus, yılan ile en büyük kötülüğe götürücü şeytanın aynı olduğunu ileri sürmektedir.⁵¹

Yeni Ahit, Âdem ve Havva’nın cennetten çıkarılmasına karşılık yılan verilecek herhangi bir cezadan söz etmemektedir. Eski Ahid’e göre, yılan suç olayının üç failinden biri şeklinde nitelenmiş; hayvanların en lanetlisi olarak ömür boyu karnı üzerinde sürünme ve toprak yemekle cezalandırılmıştır.⁵²

Hristiyanlık’ta Âdem ve Havva’nın işlediği suçtan pişman olup tövbe etmesi meselesine nerdeyse hiç girilmemiştir. Apokrif metinlerde kısmen temas edilse de fazla bir açıklık yoktur. Daha önce bahsedildiği gibi İsa Mesih’in yegâne kurtarıcı ve insanları aslî suçtan temizleyici olduğu şeklindeki temel bazı doktrinlerine aykırı bir durum oluşturacağı düşüncesiyle belki de bertaraf edilmiştir. Yalnız şu var ki, Cennet’ten çıkarıldıktan sonra Âdem, hiçbir zaman ümitsizliğe düşmediği gibi isyan da etmemiştir. O tövbe eden “mü’min”⁵³ olarak yaşamakla birlikte işlediği hata Hristiyanlar tarafından çok farklı değerlendirmelere tâbi tutulmuştur. Kitab-ı Mukaddes, Âdem ve Havva’nın cennetten çıkarıldıktan sonraki hayatı hakkında çok fazla bilgi vermemektedir. Sadece Kabil, Habil

⁴⁹ Tekvin III/17-19.

⁵⁰ Erdem, a.g.e, 97.

⁵¹ II. Korintoslulara, XI/3.

⁵² Tekvin III, 14.

⁵³ Erdem, a.g.e,84.

ve Şit adında⁵⁴ üç çocuğun adı verilmekte; Şit doğduğu zaman Âdem'in 130 yaşında olduğu ve onun 930 yaşında öldüğü bildirilmektedir.⁵⁵ Tafsilata girilmeden verilen bu bilgilerle Âdem'in dünya hayatını yeterince öğrenme imkânı elde edilememektedir. Onun dünya hayatı hakkındaki bu bilinmezlik apokrif metinler ile kısmen giderilmeye çalışılmıştır. Apokrif metinlerin güvenilirliği zaten Hristiyanlarca dahi sorgulandığı için biz burada onlara girmeyip, tezdeki konumuzu ilgilendiren kısımları böylece ana hatlarıyla aktarmış bulunuyoruz.

I. Bölümün Genel Bir Değerlendirmesi:

Mitolojilerde ve eski dinlerdeki inanışlarda ortak olan nokta, ilk insanın yaratılışının veya ortaya çıkmasının Tanrı tarafından olduğu, doğrudan Tanrı tarafından yaratılmasa bile Tanrı kabul edilen varlıkla veya varlıklarla bir ilişkisinin olduğu ifade edilmiştir. Yine mitoloji ve eski dinlerdeki inanışlarda göze çarpan bir diğer ortak nokta, ilk insanın topraktan meydana gelmiş olmasıdır. Toprak ile suyun veya Tanrılardan akan kanın veya farklı unsurların karışımından oluştuğu, bazılarına göre balçıktan veya taştan meydana geldiği ifade edilmişse de genelinde öne çıkan unsur, topraktır.

İlâhi dinlerde, ilk insanın yaratılışı konusuna baktığımızda Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerinin kaynaklarında, evrenin yaratılışıyla birlikte insanın yaratılışı konusunun geniş yer ayrıldığı görülmektedir.

Yâhudilik dininin kutsal kitap koleksiyonu Tanah'ta, Tevrat kitabının Tekvin bölümünün, elli baptan oluşan alt bölümlerinin birçoğunda, yaratılış kıssasından bahsedilir. Öncelikle gün adı verilen zaman dilimlerinde kâinat ve kâinattaki varlıkların yaratılışı, bununla bağlantılı olarak en son günde ilk insanın yaratılışı, ilk insanın eşinin yaratılışı ve yaratılışla ilgili bazı hâdiselere yer verilir. Yahudilikte'de ilk insanın isminin Âdem olduğu ve Tevrat'ta ona insan mânâsında "adam" denildiği ifade edilmiştir. Adamın yaratılışının yeryüzü toprağı ve sudan olduğu ve yaratılışın tamamlanması için Tanrı tarafından ona ruh üfürüldüğü ifade edilmiştir. İlk insan ve eşinin birlikte yaratıldığı, ayrıca Tanrıya benzer surette yaratıldığı, Yahudi inancının dayandığı üç farklı metinden en eskisi olan Yahvist

⁵⁴ Tekvin IV, 1.2.25.

⁵⁵ Tekvin V,5.

metinde ifade edilmişken, Adam'a yardımcı olması için eşi Havva'nın adamın kaburga kemiklerinden birinden yaratıldığı ve Tanrı'nın altı günlük tüm yaratılış sürecinden sonra yedinci günde istirahat ettiğine dair rivayetler ise sadece Rabbinik metinlerde bulunur. Bu farklılıklar, Yahudî inancının dayandığı metinlere sonradan Yahudi din adamları tarafından müdahalede bulunulduğunun bir göstergesi olup, bunların izahları Talmud adı verilen, önceleri sözlü olarak ifade edilen sonradan yazıya geçirilen Tevrat yorumu diyebileceğimiz kaynaklarda düzeltilmeye ve oluşan soru işaretleri böylece giderilmeye çalışılmıştır.

Yahudilik'te ilk insan ve eşinin yaratılışıyla birlikte, onların yeryüzünde Aden isimli cennet gibi tasvir edilen bir bahçeye veya bir bölgeye yerleştirildiğinden, burada bulunan hayat ağacı, iyiyi ve kötüyü bilme ağaçlarının onlara yasaklandığından, yılanın önce o ikisinden kadını aldatarak, adamı da bu yasak ağaçtan yemeye kadınla birlikte ikna ettiğinden, onların bu ağaçtan yediklerinden, yasak ağaçtan yemeleriyle Tanrı tarafından onlara bazı cezalar verildiğinden ve sonuçta cennetten çıkarıldıklarından bahsedilir. Tevrat'ta bahsedildiği gibi İyiyi ve kötüyü bilme ağacından yemek onların hemen ölmelerine sebep olmamış fakat sonunda ölüm olan başka bir hayatın başlamasına sebep olmuştur. Ayrıca bu olayla yılan lânetlenirken, onlar lânetlenmemiş, işledikleri suçun cezalarını çekmek üzere dünyaya gönderilmişler, orada cennete nisbeten sıkıntılı bir hayat yaşamışlardır. Tevrat'ta onların dünya hayatları hakkında pek bilgi yoktur. Yalnızca Âdem'e 70 yılını Kral Davut'a bırakacağı bin yıllık bir ömür verildiği ifade edilmiştir.

Hristiyanlarda, Tevrat kitabının Tekvin bölümünde geçen ilk insanın yaratılışı ve yaratılış kıssasını aynen kabul ederler. Fakat onların inanışında temel olan bazı doktrinler, onların bu kabulüne bazı anlayış ve yorum farklarını getirerek konuyu bu doktrinler çerçevesinde anlamayı gerektirmektedir. İlk defa Pavlus'un gayretleriyle oluşmaya başlayan bu doktrinler, zamanla Hristiyan İlâhiyatçılar tarafından kabul edilip yaygınlaşmış, St. Augustin tarafından sistematize edilen bu görüşler Hristiyanlığın temel dini inancı içine yerleşmiştir. Özetle, Âdem'in cennette yasak ağaçtan yemesi sonucunda ilk suçu o işlemiş ve dünyaya suç Âdem ile gelmiş, bütün insanların doğuştan bu günaha ortak olduğu şeklindeki görüşe "aslî suç" denilmiş, insanlığın doğuştan gelen bu suçtan temizlenmesi ve kurtuluşu ancak çarmıha ya da haça gerilerek bu suçtan doğan bedeli kanıyla ödeyen Tanrı'nın biricik oğlu İsa'ya ve bu tarzdaki dinine tâbi olarak sağlanabilir.

II. BÖLÜM

İSLÂM'DA İLK İNSAN

Son ilahî din İslâm ana kaynağı Kur'an-ı Kerim'de ve onun elçisi Hz. Muhammed Aleyhissalatü vesselam'ın hadis-i şeriflerinde ilk insan Hz. Âdem'in yaratılışına yer vermiştir. Ayrıca ilk insanın yaratılışıyla birlikte meydana gelen bazı hâdiselere, hem ilk insanın hem genel olarak nev'i beşerin yaratılış aşamalarına, yaratılışın gâye ve hikmetlerine dair bilgilere bazı yerlerde tafsilatlı bazı yerlerde de icmalî tarzda yer vermiştir. Kur'an daha çok gaye ve hikmet odaklı bir kutsal kitap olduğu için genellikle bazı konular üzerinde gaye ve hikmetleri beyan sadedinde ayrıntıya yer vermektedir. Teferruat meselelerde ise çoğu zaman kısa kesip bazen akla havale eder, bazen sükût eder.

Dolayısıyla tezin bu bölümünde Kur'an'da açıklandığı kadar konuyu ele alıp, girişte belirtildiği gibi bunlarla ilgili çoğunlukla çağdaş müfessirlerin izahlarına yer verip, konuyu genel hatlarıyla sunmaya çalışacağız. Yeri geldiğinde âyetlerle ilgili klasik tefsir kaynaklarında yer alan konuyla ilgili doyurucu ve açıklayıcı bilgilere de yer vermek durumunda olacağız. Kendi değerlendirmelerimizi de konu sonlarında veya konunun akışına göre yeri geldiğinde ifade edeceğiz.

Ayrıca tezimizin bu bölümünde, Kur'an âyetlerinde yer verilen Hz. Âdem ve insanın yaratılış kıssasını mümkün mertebe zaman mefhumuna dikkat ederek kronolojik bir sıra ile ve sebep sonuç bağlamını kurmaya çalışarak yansıtmaya çalışacağız.

Konu merkezimiz ilk insan olduğu için ilk insan yaratılmadan önce ne gibi hâdiseler olduğuna da yine ilk insanın yaratılışının hikmet ve gayesi noktasından ve bazı sorulara cevap bulabilmek adına temas edilmesi gerekmektedir. Yaratılış kıssasını kendi içerisinde kronolojik olarak sıralamak istediğimizde aşağıdaki gibi alt başlıklar ve bazı sorulara cevap arayışında olacağımız bir takım konu başlıkları meydana gelmektedir:

- İlk İnsan Yaratılmadan Önceki Süreçte Yaratılanlar Nelerdir?
- Ruhların Yaratılması Ve Allah Teâlâ'nın Onlardan Mîsak Alması (Bezm-i Elest)
- İlk İnsanın Toprakten Yaratılışı ve Bundaki Hikmetler (Niçin Toprak?)
- İlk İnsanın Yaratıldığı Toprağın Farklı Halleri (Nasıl Toprak?)

- İlk İnsanın Eşinin Yaratılışı (Nefs-i Vâhide'den Yaratılış)
- Farklı Sûrelerde Geçen Âdem'in Yaratılış Kıssasına Toplu Bir Bakış
- Hz.Âdem'in Yeryüzünde Halife Yapılması ve Ta'lim-i Esmâ Hadisesi

2.1. İlk İnsan Yaratılmadan Önceki Süreçte Yaratılanlar Nelerdir?

İlk yaratılan insan Kur'an-ı Kerim'e göre Âdem'dir. Kur'an-ı Kerim'de iki yerde Allah Teâlâ'nın meleklerle ve İblis'e “Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen ona secdeye kapanın”⁵⁶ diye emrettiği ve bu emirden beş farklı âyette⁵⁷ bahsederek özellikle ismini Âdem olarak belirttiği ilk insandan önce bir insanın mevcut olduğuna dair bir âyet yoktur. Yalnız konuyla ilgili Câbir bin Abdillâh tarikiyle Abdurrezzak'tan rivâyet edilen şu hadiste : “أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ نُورِي : “Cenab-ı Hakk her şeyden evvel benim nurumu yarattı”⁵⁸ ifadesi bulunmaktadır. Hakikatte yapılan secde de Âdem aynasında basılı/damgalı bulunan nûra yapılan bir tâzimdir. Bu nur ise nur-i Muhammedî ve hakikat-ı Ahmediyyedir.⁵⁹ Bu hadîse göre de, her şeyden evvel yaratılanın nur-u Muhammedî(s.a.v) olduğu anlaşılmaktadır. Bu nurdan daha sonra âdeta kâinatın hamuru meydana getirilmiş, göklerde ve yerde yaratılış başlamıştır.⁶⁰ Daha sonra yaratılışın başlarında ne gibi olaylar meydana geldiğini yani yer ve göklerin yapışık iken birbirinden ayrılmasını ve canlı olan her şeyin sudan yaratıldığını şu âyet ifade etmektedir:

أَوَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

“İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?”⁶¹

Yine göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin altı günde yaratıldığını ifade eden ve bazı âyetler gibi Yahudilerin inancına âdeta gönderme yapan Kaf suresinin 38. âyeti de konumuz münasebetiyle burada sadece yer verip izaha girmeyeceğimiz âyetlerdendir:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ

⁵⁶ Hicr 15/29; Sad 38/72; **Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Yolu Meali**, DİB Yayınları, Ankara 2017, 262.

⁵⁷ Bakara 2/34; Araf 7/11; İsra 17/61; Kehf 18/50; Tâ-Hâ 20/116.

⁵⁸ El-Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ**, 1/205, 2/129; Bediüzzaman Said Nursî, **Mesnevi-i Nuriye**, rnk Neşriyat, İstanbul 2007, 118.

⁵⁹ İsmail Hakkı Bursevî, **Rûhu'l Beyan Tefsiri**, Erkam Yayınları, İstanbul 2010, Cilt 10, s.205.

⁶⁰ Nursî, a.g.e, 118.

⁶¹ Enbiya 21/30.

“(Andolsun ki Biz) gökleri, yeri ve aralarındakileri altı günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik.”⁶²

Bu konunun başlangıcında yer verilen âyetlerde ifade edilen Allah Teâlâ’nın emrine muhatap olan meleklerin ve İblis’in de Âdem’den daha önce yaratıldığı açıktır, çünkü emir onlaradır. Ayrıca yine insandan daha önce yaratılan bu varlıklar bazı âyetlerde belirtilir:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٦٢﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ السَّمُومِ

“Andolsun biz insanı şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattık. Cin türüne gelince daha önce onu da kavurucu alevden yaratmıştık”⁶³

Kur’an meleklerin ne zaman, nasıl ve hangi unsurdan yaratıldığına dair sarih bir şey söylemez. Buna mukabil iki âyette الْجَانَّ -ki erken dönem tefsir kaynaklarında bu kelime “cinlerin atası” ve/veya “İblis” diye tefsir edilmiştir- “nâr” yani ateşten yaratıldığından söz edilir.⁶⁴ Buradaki âyette geçen الْجَانَّ kelimesine müfessirler değişik anlamlar vermişlerdir.

Müfessir Râzî bunula ilgili şu izahı yapar: “Kur’an’da geçen “Cânn” ın kim olduğu hakkında müfessirler farklı görüşler beyan etmişlerdir. Atâ, İbn Abbas'dan rivâyet ederek, “Allah bununla İblisi kastetmiştir” der. Hasan el-Basrî, Mukâtil ve Katâde'nin görüşü de budur. İbn Abbas, başka bir rivâyette: “Cânn, cinlerin babasıdır, atâsıdır” demiştir ki bu aynı zamanda, çoğunluğun görüşüdür. Âlimler, cinler hakkında da ihtilâf etmişler, bazıları: “Cinler, şeytanların dışındaki başka bir cinstir” demişlerdir. Bazıları da: “Şeytanlar, cinlerin bir bölümüdür.” demiştir. Binâenaleyh, cinlerden her mü'min cin, şeytan diye isimlendirilemez. “Şeytan”, onlardan kâfir olan her bir cinne isim olarak verilir.”⁶⁵

Tâberi ve Kurtubî’de Râzî’ye benzer açıklamalara yer verip sonuç olarak şöyle derler: “Buna göre Hicr 15/26. âyette insanlığın atası olan Hz. Âdem’in, Hicr 15/27. âyette de cinlerin atası olan İblîs’in yaratılışı söz konusu edilmiştir.”⁶⁶

⁶² Kaf 50/38; *DİB Kur’an Yolu Meali*, 519.

⁶³ Hicr 15/26-27; *DİB Kur’an Yolu Meali*, 262.

⁶⁴ Mustafa Öztürk, **Kur’an ve Yaratılış**, Kuramer Yayınları, İstanbul 2016, 123.

⁶⁵ er-Râzî, Fahrüddin, **Tefsir-i Kebir Mefâtihu’l-Gayb**, Akçağ Yayınları, İstanbul 1995, 14/92.

⁶⁶ et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Câmiu’l-Beyân an Te’vîli â’yil Kur’an**, Hisar Yayınevi, İstanbul 1996, 5/149-150; Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed, **el-Cami li Ahkâmi’l-Kur’an**, Buruç Yayınları, İstanbul 1996, 10/39-40.

Nitekim Kur'an-ı Kerim'de elif-lam takısıyla birlikte sadece iki yerde geçen الْجَانُّ kelimesinin diğer geçtiği yer ise yine aynı konudan yani insan ve cânn'ın yaratılışından bahseden Rahman Suresi'nin 14. ve 15. Âyetleridir:

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ ﴿١٥﴾

“(14) Fağfur gibi bir salsâlden insanı yarattı. (15) Bir mâric ateşten de o cânnı yarattı.”⁶⁷

Birçok mealde الْجَانُّ kelimesi “cin türü” veya “cinler” şeklinde çevrilse de biz burada çağdaş müfessirlerden Elmalılı Hamdi Yazır'ın orijinal mealini vermeyi münasip gördük. Çünkü bahsedilen müfessirlerin açıklamaları, ayrıca elif-lam takısı almasından dolayı özel bir şeye isim olduğunu göstermesi, Hicr suresi 27.âyetinde geçen خَلَقْنَاهُ ifadesinde “onu yarattık” derken tekil kişi zamiri kullanılması, “semûm” ve “mâric” sıfatlı bir ateşten yaratılan şeyin “İblis” olduğu görüşünün daha isabetli olduğunu göstermektedir.

Cânn'ın yani İblis'in cinlerden olduğu, onun zürriyeti olduğu ve onların göklerin ve yerin yaratılışına şahit olmadığı da ayrıca şu âyetlerde belirtilmiştir:

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴿١٢٠﴾ مَا أَشْهَدُهُمْ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿١٢١﴾

“(50)Yine o vakti hatırla ki biz, meleklerle: "Âdem'e secde edin!" demiştik. İblis hariç olmak üzere onlar hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi, Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz beni bırakıp da İblis'i ve soyunu dostlar mı ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için bu ne kötü bir değişmedir. (51)Ben, onları (İblis ve soyunu) ne göklerin ve yerin yaratılışında, ne de kendilerinin yaratılışında şahit tutmadım ve hiçbir zaman doğru yoldan çıkanları yardımcı edinmiş değilim.”⁶⁸

Fahrudin er-Râzî'nin yer verdiği bir izaha göre İblis, ateşten yaratılmış olan cin şeytanlarından idi ve onların ilk atası idi. İkinci bir izaha göre ise İblis meleklerden idi,

⁶⁷ Rahman 55/14-15; Yazır, *Elmalılı Meali*, 530.

⁶⁸ Kehf 18/50-51; Yazır, *Elmalılı Meali*, 298.

ama sonra şeytana dönüştürüldü. Bu meselede önemli nokta, İblis'in meleklerden olmadığına delâlet eden asıl şey, Allah Teâlâ'nın bu âyette onun zürriyetinin, soy-sopunun olduğunu bildirmiş olmasıdır. Hak Teâlâ, "Onu ve onun zürriyetini, dostlar mı ediniyorsunuz" buyurmuştur. Meleklerin ise zürriyeti ve tenasülü söz konusu değildir. Binâenaleyh, İblis'in meleklerden olmaması gerekir.⁶⁹

Bazı hadis rivâyetlerinde meleklerin ışıktan(nûr), cinlerin ateşten(nâr) yaratıldığından söz edilmiştir.⁷⁰ Sa'lebî'nin naklettiği uzunca bir rivâyette birinci kat gökteki meleklerin ateş ve rüzgârdan, ikinci kat gökte "Habib" diye isimlendirilen meleğin kısmen ateş, kısmen kardan yaratıldığı belirtilmiştir.⁷¹ Râğıp el-İsfahânî de nâr ile nûr kelimelerinin kökteş olduğundan ve aralarında semantik bağ bulunduğundan bahseder.⁷² Makdisî ise bu iki kelimenin "saydamlık"(letafet) ve "aydınlık" mânâsında birleştiğini söylemiş, Ehl-i Kitap geleneğinde meleklerin ateşten yaratıldığına inanıldığından bahsetmiş, "nâr" ile "nûr"dan yaratılış meselesinin, "Rahmet melekleri nûrdan, azap melekleri nârdan yaratılmıştır" şeklinde bağdaştırılabileceğini belirtmiştir.⁷³

Bediüzzaman Said Nursî'de Risale-i Nur isimli tefsirinde meleklerin nelerden yaratıldığını izah ederken der ki: "Şu nihâyetsiz feza-yı âlem ve şu muhteşem semavât, burçlarıyla, yıldızlarıyla zîşuur, zîhayat, zîruhlarla doludur. Nârdan, nurdan, ateşten, ışıktan, zulmetten, havadan, savttan, rayihadan, kelimattan, esîrden ve hattâ elektrikten ve sair seyyalât-ı latifeden halk olunan o zîhayat ve o zîruhlara ve o zîşuurlara, Şeriat-ı Garra-yı Muhammediye (Aleyhissalâtü Vesselâm), Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan, "Melâike ve cânn ve ruhaniyattır" der, tesmiye eder. Melâikenin ise, ecsâmın muhtelif cinsleri gibi, cinsleri muhtelifdir. Evet, elbette bir katre yağmura müekkel olan melek, şemse müekkel meleğin cinsinden değildir. Cin ve ruhâniyat dahi, onların da pekçok ecnas-ı muhtelifeleri vardır."⁷⁴

Sonuç olarak diyebiliriz ki, ilk insan yaratılmadan önce yeryüzü yani arz, gökler ve ikisi arasındakiler keyfiyetini tam bilemediğimiz bir zaman ölçüsü ile altı gün zarfında

⁶⁹ Râzi, A.g.e,15/200-201.

⁷⁰ Müslim, "Zuhd" 60; Ahmed İbn Hanbel, el-Musned, VI. 168.

⁷¹ Sa'lebî, **Arâisü'l-Mecalis**, Daru'l Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004,s.15; Öztürk, a.g.e,123.

⁷² Râğıp el-İsfahânî, **el-Mufredât**, s.776.

⁷³ Makdisî, **Kitâbu'l-Bed' ve't-Târih**, Mektebetus-Sekafetid-Dîniyye, Kahire trs. I. 169; Öztürk, a.g.e,127.

⁷⁴ Said Nursî, **Sözler**, rnk neşriyat, İstanbul 2013, 552.

yaratılmıştır. Ayrıca ilk insandan önce nârdan veya nûrdan çeşitleri olan ve insanlar tarafından gözle görülemeyen melekler ve cinler de yaratılmıştır. Cin cinsinden olmakla birlikte melekler içerisinde bulunan ve ateşten yaratıldığı sarıh olarak belirtilen ve ilk yaratılan insana secde ile emrolunan İblis yani diğer ismiyle “Şeytan” da ilk insandan önce yaratılmıştır. Yaratılan bu mahlûkların kendilerinden bir zaman sonra insan cinsinin yaratılacağına dair bilgileri olup olmadığı konusunda Kur’an’da açık bir ifade bulunmamaktadır. Bununla birlikte bazı âyetlerde geçen insanın maddi yapısının topraktan, çamurdan ve çamurun bazı aşamalardan geçirilerek sonunda “sâlsâlin kel fahhar” yani kurumuş ve pişmiş bir şekle ulaştığından bahsedilmiştir. Sanatkârı olan Sâni-i Zülcelal tarafından yapılan bu eserin insan şekline veya suretine veya hâline getirilinceye kadar bazı aşamalardan geçerken İblis’in ve meleklerin bu aşamaları görmüş olabilecekleri muhtemeldir. Hatta onun bekletilmiş olabileceğine dair bazı müfessirlerin de değindiği gibi İnsan Suresinin ilk ayetinde açık olmasa da bu mânâyı zihne getiren bir ifade bulunmaktadır:

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا ﴿١﴾

“Gerçekten insan üzerinden dehirden (zamandan) öyle bir müddet geldi geçti ki, o zaman, o anılmaya değer bir şey değildi.”⁷⁵

Ayrıca bu bekleyiş sırasında İblis’in ve meleklerin bu henüz ruh üfürülmemiş yeni yaratılacak varlık türünü gördükleri hatta ona dokunmuş oldukları ve onun hakkında İblis’in bazı yorumlarda bulunduğu dair de bazı hâdis rivâyetleri bulunmaktadır.⁷⁶

2.2. Ruhların Yaratılması ve Allah’ın Onlardan Mîsak Alması (Bezm-i Elest)

İnsanın yaratılışı konusunun alt başlıklarından herhalde birisi de halk arasında daha çok “Kalû belâ” diye bilinen müfessirlerin üzerinde çok değişik ve çok farklı açıklamalarda bulunduğu Araf suresinin 172. ve 173. Âyetlerinde bahsedilen bezm-i elest konusudur. Konuları işlerken zaman mefhumuna göre öncelik sonralık ilişkisini göz önünde bulundurduğumuzdan (kronolojik sıra) -konunun zamanına dair tahminlerimiz net

⁷⁵ İnsan 76/1.

⁷⁶ Tirmizi, “Tefsir” 2. sûre 1. bab; Ebû Dâvûd, Sünnen 16; İbn Hanbel, Müsned, IV, 400-406.

olmasa da- bu konunun insanın yaratılmasının başlarında olması daha münasip olacaktır. Bu yüzden öncelikle Araf suresinin ilgili âyetleri ve mealleriyle konuya giriş yapalım:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ

“Hani Rabbin: Benî Âdemden, sırtlarından zürriyetlerini alıp da onları nefislerine karşı şâhid tutarak ‘Ben sizin rabbiniz değil miyim’ diye işhad ettiği vakit, ‘evet’ dediler: ‘Şâhidiz’, Kıyamet günü bizim bundan haberimiz yoktu demeyesiniz.(173)Yâhud, ancak önceden atalarımız şirk koştular, biz ise onlardan sonra gelen bir zürriyet idik, şimdi o batılı te'sis edenlerin yaptıklarıyla bizi helâk mi edeceksin? Demeyesiniz.”⁷⁷

Bu âyetlerde geçen kelimelerin ve cümlelerin zâhirî anlamlarıyla ortaya konulup izah edilmesi durumunda geçmişteki bazı müfessirlerin açıklama yapmakta zorlandıkları hatta bu âyetlerde ifade edilen durumu izah ettiği belirtilen bazı hadis rivâyetlerinin âyetleri anlamakta veya anlamlandırmakta daha da zorlama bir duruma sebep olduğu ifade edilmiştir.⁷⁸

Bu durumu fırsat bilen bazı çağdaş yorumcular ise, âyetin yorumunu yaparken bazı güncel ve bilimsel bilgilerden yararlanıp konuyu izah etmek isterken ilginç bir şekilde açıkladıkları konunun devamında kendi yorumlarını da tutarsız görerek, kendileriyle çelişmektedirler. Örneğin, İbrahim Sarmış bu âyetler ile ilgili bazı yorumları sıralamış daha sonra “değerlendirmeye layık gördüklerimizi değerlendireceğiz” diyerek yorumların bazılarını değerlendirmiştir. Bunlardan ilk yorumun değerlendirmesi sırasında kendi yorumunu da ifade ederek aktaran Sarmış’ın bazı kısımlarını özetleyerek, bazı ifadelerini aynen alıntılıdığımız ayetle ilgili yorum ve değerlendirmelerinden ilki şu şekildedir:

“Bazılarına göre bu sembolik bir anlatım olup Yüce Allah insanı ve kâinatı yaratırken kendi varlığına kanıt olacak delilleri insanın DNA’sına yerleştirmesi, selim akla

⁷⁷ Araf 7/172-173; Yazır, *Elmalılı Meali*,172.

⁷⁸ el-Maturîdî, Ebu Mansur Muhammed, **Te’vîlatu Ehli’s-Sünne**, Darul Kütübi’l- İlmiyye, Beyrut 2005.Cilt V; s.82-85.

sahip olan insanın bunlardan hareketle Yüce Allah'ın varlığını bilmesi ve inanması gerektiği anlamındadır.”⁷⁹ Bu yorumu değerlendirmeye layık gören Sarmış şöyle der:

“Yüce Allah'ın insanı ve kâinatı yaratırken kendi varlığına kanıt olacak delilleri de insanın DNA'sına yerleştirdiği ve mutlak gayb olan Allah'ın varlığını insanoğlunun bu nedenle kolaylıkla kabullendiği, onun için sağlam akla sahip olan insanın bundan hareketle Yüce Allah'ın varlığını rahatlıkla bilebildiği ve inandığı, bunun adına misak denildiği, tezi revaçtadır. Kader inancıyla ilişkilendirilen bu görüş şöyle seslendirilir...”⁸⁰ dedikten sonra kaderi ikiye ayırarak ilk olarak kâinatta geçerli olan genel plan ve düzen anlamında kaderden bahsedip bunların canlılardaki özelliklerin ayrıntısına varıncaya kadar hücrelerde bulunan DNA'larına bilgi olarak kodlandığını söyler. Devamında bunu insan içinde düşünebiliriz diyerek sözlerine şöyle devam eder: “Gözle göremeyeceğimiz kadar küçük bir spermi düşünelim, milyarlarca yıl sürecek bir insan geleceğinin bütün bilgileri orada mevcuttur. **Bendeniz Elest Bezmindeki misak olayını da böyle anlıyorum.**”⁸¹ dedikten sonra ilgili âyet mealini verip anladıklarını ifade etmeye şöyle devam eder: “O mahiyetini ve zamanını bilmediğimiz ahitleşme/misak olayında Allah, dünyanın sonuna kadar doğacak olan bütün insanların DNA'larının, belki bir zerre kadar olmayacak toplamına, bir an olarak nazar etmiş ve hepsine birden, “ben sizin Rabbiniz değil miyim” demiş olabilir. **Buna her bir ferдин genlerine Allah'ın kendisini tanıma bilgi ve kabiliyetinin yerleştirmesi olarak da bakabilirsiniz. Yani hepsinin ne zaman, nasıl ve ne şekilde oluşacağını işte bir kader olarak genlerine yerleştirmiş...**”⁸² dedikten sonra bunun düşünenler için kolay anlaşıldığını ve itiraz edilmediğini söyleyerek sonrasında “kader konusunda ezeli planlama kulların fiillerini kapsamıyor olmalıdır.” görüşüne cevap verir ve sonunda bunun revaçta olsa da aklî ve naklî delili olmadığını da belirtir. Daha sonra Sarmış, konuyla ilgisinin bizce anlaşılamadığı Maturîdî, Mu'tezile ve Eş'ari mezheplerince farklı tarzlarda düşünülen bir konudan, daha sonra Yunan filozoflarından hangisi olduğunu hatırlamadığı birisinin görüşlerinden, Tanrıya inanan filozofların çoğunun deist olduğundan, İsrail'in kurucusunun yaptığı bir tanımdan ve konuşmalarından, ABD Hazine

⁷⁹ İbrahim Sarmış, **Kur'an'a Göre İnsan'ın Yaratılması ve Çoğalması**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2016, 259.

⁸⁰ Sarmış, a.g.e, 261.

⁸¹ Sarmış, a.g.e, 262.

⁸² Sarmış, a.g.e, 262.

Bakan ı eski yardımcıısının görüşleri gibi farklı konular ve ayrıntılardan bahsetmiştir. Daha sonra doğuştan getirdiği yetenekle insanın yüce Allah'ın varlığını ve birliğini tanıması gerektiğini söyleyenlerin -ki kendisinin yukarıda alıntıladiğımız ifadelerinden açık bir şekilde bu kişilere dâhil olmuş olduğu görölmektedir- Kur'an'da Hz. İbrahim'le ilgili bazı âyetleri yanlış anladıklarından bahsettikten sonra nihâyet sadede gelip yukarıda alıntıladiğımız ve koyu olarak belirtilen kendi yorumuna karşı şu değerlendirmeyi yapar ve bazı âyet mealleri vererek konuyu bitirir: “Kaldı ki söylendiği gibi insanlardan böyle bir misak alınmış ve genlerine yerleştirilmişse, insanlar buna nasıl muhalefet edebilir, hatta Yüce Allah'ın varlığını bile nasıl tanımazlıktan gelebilirler? Çünkü örneğin, yemek, içmek, uyumak, abdest bozmak, üremek, vücut şekillenmesi, gibi genlerde olan şeylerin gerçekleşmesi insanların ellerinde olmadığından onlara aykırı davranması söz konusu değildir. **Onun için işi, Yüce Allah'ın varlığını ve birliğini tanıma duygusunun insanların genlerine yerleştirilmesi olarak açıklamak tutarlı olmasa gerektir.**”⁸³

Bir başka çağdaş araştırmacı olan Mustafa İslâmoğlu'da kitabında İbrahim Sarmış gibi Araf suresi 172. ve 173. âyetleriyle ilgili eski ve yeni yorumlara yer vererek daha sonra bunların eleştirisini yapmaktadır. Fakat onun kendi görüşü “sözün özü” olarak en sonda ifade edildiğinden, İbrahim Sarmış'a göre çok daha kolay anlaşılabilir bir anlatımı olduğundan ve kendi kendini çürütmediğinden dolayı daha savunulabilir bir görüştür.

İslâmoğlu'nun görüşüne girmeden önce, kitabında konuyla ilgili bazı müfessirlerin görüşlerini aktardığı için öncelikle İslâmoğlu'nun ifade ettiği bu görüşlere ve bunlara karşı yaptığı eleştirilerine yer vereceğiz:

“Taberî, Allah'ın Âdem'e masaj yaparak belinden nesillerinin tohumunu çıkardığı rivâyetini naklettiği A'raf 172'nin tefsirinde şu türden İsrailiyyat kaynaklı rivâyetleri nakleder: ‘Âdem'in neslinden çıkacak olan tüm mü'minler Âdem'in sağ omzundan (burada beli yerine omzu devreye giriyor) bembeyaz olarak sağılmış, kâfirler ise sol omzundan kapkara olarak sağılmıştır. Bu sırada Âdem, sol omzundan bembeyaz olarak sağılanlar arasında nur topu gibi bir toz/tohum görerek adını ve ömrünü sormuştur.”⁸⁴ Âdem'e ‘Adı

⁸³ Sarmış, a.g.e, 269.

⁸⁴ Mustafa İslâmoğlu, **Tabiat ve Kur'an Âyetleri Işığında Yaratılış ve Evrim**, İstanbul 2017, 179.

Davud'dur, ömrü de 40 yıldır' denilince, Âdem 1000 yıllık ömrünün 60 yılını ona vermiştir.”⁸⁵ Şeytanın dindaşı bir kadercinin uydurduğu bu rivâyet ‘ben uyduruldum’ diye bağırıyor mu?”⁸⁶

Görüldüğü üzere sağlıklı bir eleştiri ve kritize tarzına sahip olmayan İslâmoğlu daha müfessir görüşlerinin ne olduğunu kimin ne dediğini belirtmeden alıntıda görüldüğü gibi rivâyetlerin doğrudan İsrailiyyat kaynaklı olduğundan bahisle rivâyetlerin sahiplerine bazı ağır eleştiriler getirmiş, daha hepsini almadığımız ifadelerinde özetle, rivâyetlerin Eski Yunan'dan Batı'ya intikal etmiş animalculism adlı teori ile aynı kökene dayandığını iddia etmiş, konunun kaderle ilgisini kurarak rivâyet sahiplerinin Allah'a şerri doğrudan isnad edip amentülerine kadar bunun sokulduğuna da değinerek, bunların izahını dipnotlarda belirttiği gibi bazı kendi kitaplarına havale ederek yorumu aktarmayı tamamlamıştır.

Yoruma karşı eleştirisini âdeta yorumun içine yedirerek veren İslamoğlu'nun bu birinci yoruma karşı eleştirisi, yorumların eleştirisi bölümünde şu şekilde ifade edilmiştir:

“A’raf 172. Âyeti Âdem’in yaratılışı ve şahsıyla alâkalı sanmak ve böyle okumak, bizzat âyetin kendisine aykırıdır. Zira âyette “Âdem’in sırtından” şeklinde bir ibare bulunmamaktadır. Âyette yer alan ibare “âdemoğullarından, onların bellerinden..” şeklindedir. Yani âyet bir bireye ait değildir, bütün âdemoğullarına dairdir. Bu durumda âyette geçen diyalog sembolik olarak anlaşılmalı zorundadır. Zira diyalogun muhatabı tek kişi değil, bütün âdemoğullarıdır.”⁸⁷

İslamoğlu'nun aktardığı birinci yorum ve eleştirisini değerlendirdiğimizde şunları söyleyebiliriz:

Evvela yorumu olduğu gibi ve kimin ne söylediğini aktarmak yerine, yorumun içerisinde bulunan bazı anlaşılması güç veya garib hadis rivâyetlerine odaklanıp rivâyet sahiplerine topluca ağır eleştiriler yöneltmek ve hepsini birden aynı kefeye koyup genelleme yaparak değerlendirmek yorum ve yorum sahiplerinden ziyade rivâyet eden kişilere yönelik bir tavır oluşturmak onlara karşı bir art niyetin dışavurumu gibi

⁸⁵ Tirmizî, “Tefsir” ,7; İslâmoğlu, a.g.e, 179.

⁸⁶ İslâmoğlu, a.g.e, 179.

⁸⁷ İslâmoğlu, a.g.e, 182.

görünmekte ve böylece sağlıklı bir yorum aktarımı yapılmamaktadır. Yorum eleştirisinde ise ifade edilen bazı tespitler doğru olabilir, fakat âyetle geçen diyalogun sembolik olarak anlaşılmasını zorunlu kılacak bir durum bulunmamaktadır. Herkesin âyetleri aynı şekilde anlamasını ve anlamlandırmasını zorunlu kılacak açık ve üzerinde ittifaklı bir durum olmadıkça herkes İslamoğlu gibi ifade özgürlüğüne sahiptir.

Ayrıca eleştiri bölümünde İslamoğlu der ki: “Kur’an’dan kopuşun en tipik göstergesi iki âlemin yanına ilave âlemler ekleme merakıdır: Ruhlar âlemi, berzah âlemi, elest âlemi...”⁸⁸ Oysa bu alan mutlak gayb alanıdır ve bu din tamamlanmıştır. Kur’an’ın sözünün üstüne söz söylemek, kendini (hâşâ) Allah’ın yerine koymaktır.”⁸⁹

Bu ifadelerde de eleştirinin kimin için yapıldığı, hangi yorumundan dolayı da böyle çok ağır ithamlara maruz kaldığı belli değildir. Kimsenin iddia dahi etmediği şeyleri ortaya atıp bunların sahibi olarak gösterdiği gruplara da bir isim takıp eleştirmek etik değildir. Yani beyan ehli, burhan ehli ve irfan ehli olarak adlandırılan bu grupların kimlerden oluştuğu belirtilmeden hepsi birden aynı tarzda ve topluca eleştiri yağmuruna tutulmuştur.

Âyetle ilgili ikinci bir yoruma daha yer veren İslamoğlu, bu kez batınî bir yorumu ve sahibinin ismini verir. Bunu da ilki gibi yine daha aktarmadan yüksek dozda eleştiriye boğan İslamoğlu’nun bu yorumunu atlayarak diğer bir yoruma ve ifadesine geçiyoruz:

“Allah tek tek her insanın baba sperminden başlayarak yaratılışından söz etmektedir. Akliyyet sahibi Kur’an yorumcularına göre bu âyet, her insan tekinin yaratılışından ve soyunu sürdürmesinden söz etmektedir. Bu görüşte olanlar arasında belirgin bir konumu olan Ebu Mansur Maturidî bu âyetle dile getirilen hakikatin insanoğlunun baba sperminden başlayarak geçirdiği embriyolojik yaratılış evrelerine tekabül ettiği görüşündedir...”⁹⁰ Baş kısmını aldığımız bu yorumda görüldüğü gibi yorum ve sahibini bir şey katmadan aktaran İslamoğlu bir sonraki yorum ve sahibini de benzer şekilde aktarır ve bu son iki yoruma hiçbir eleştiride bulunmaz. Bir sonraki yorum ise şöyle ifade edilmiştir:

⁸⁸ İslamoğlu, a.g.e, 182.

⁸⁹ İslamoğlu, a.g.e, 183.

⁹⁰ İslamoğlu, a.g.e, 180-181.

“Âyetteki diyalog hakiki değil semboliktir. Carullah Zemahşerî, Maturidî ile benzer sonuca varmakla birlikte, ondan farklı olarak âyetteki diyalogun hakiki değil sembolik olduğu görüşündedir. Âyeti, nesilden nesile insanoğlunun her bir ferдинin babalarının sulbünden yaratılıp kendi aleyhlerine şahit tutulması olarak yorumlar. Ona göre âyetteki diyalog ‘misal getirme ve hayalde canlandırma’(temsîl ve tahyil) amaçlıdır. Bunun güncel karşılığı ‘dramatizasyon’ veya ‘senaryo’ dur. Böylece anlaşılması güç bir hakikat insan zihninde canlandırılmaktadır. Bu Allah’ın insanın önüne onların rabbi olduğuna dair delilleri koyduğu, doğruyu yanlıştan ayırt edecek akıl ve basiret gibi yetileri insana verdiği anlamına gelmektedir.”⁹¹

İslamoğlu, sözün özü bölümünde zaten son iki yorumu benimsediğini ima eder. Bunların ilki için, Maturidî’nin tefsirinde âyetin fitratla ilişkisine atıf yaptığını belirtir ve kendiside buna fitrat sözleşmesi adını vererek bunu izah eder. İkincisi için daha önce ifade edildiği gibi “Herkes âyeti sembolik olarak anlamak zorundadır” diye bir çıkarımda bulunmuştu. Daha sonra konunun sosyal psikoloji bakış açısıyla “kolektif bilinç” adı verilen duruma bir atıf olarak okunabileceğini söyler. “İnsanın gen haritasında bulunan bazı genler...” diye devam edip yani sosyal psikolojiden konuya girip biyolojiyle devam ederek tekrar psikolojiye dönerek bu alanların hâkimi bir uzman olmamasına rağmen âdetâ öyle bir uzmanın ifadesi tarzında izahlarla âyeti yorumlayan İslamoğlu’nun aslında üçüncü bir yorumu daha vardır fakat fazla uzun gitmemek için onu da kitabına⁹² havale ediyoruz.

Tezimizde buraya kadar görüldüğü üzere çağdaş yorumcuların yorumlarına ve konuyla ilgili yapılmış başka yorumlara karşı yaptığı eleştirilerine yine konu bağlamında yer vererek aslında yorumcuların fikirlerini de tahlil edip daha açık bir şekilde anlamış oluyoruz. Aynı zamanda, klasik tefsirlerde geçen bazı müfessirlerin görüşlerini de - İslamoğlu’nun vermiş olduğu gibi- yorumcunun kendi cümleleriyle ifade ettiği şekliyle özet olarak konumuza dâhil etmiş olmaktayız.

Mustafa Öztürk’te Bezm-i elest konusuna daha önce bahsi geçen *Kur’an ve Yaratılış* kitabında değinmektedir. Özetle, âyet mealleriyle konuya giriş yapıp, Tirmizî’den

⁹¹ İslamoğlu, A.g.e, 181.

⁹² İslamoğlu, A.g.e, 186.

nakledilen -bir önceki İslamoğlu'nun açıklamaları sırasında bizimde aktardığımız- Taberî tefsirinde geçen rivâyeti aynen nakleden Öztürk, daha önce de İmam Malik'in *Muvatta* adlı eserinde ve Tirmizî'nin yine *el-Camius-Sahih*'inde Hz. Ömer'den nakledilen bir rivâyete de yer verir. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber A'raf 172-173. âyetleri tefsir sadedinde şunları söylemiştir:

“Yüce Allah Âdem'i yarattı, sonra sağ eliyle sırtını sıvazlayıp ondan bir zürriyet çıkardı ve ‘Ben bunları cennet için yarattım; bunlar cennetliklere özgü ameller işleyecek’ buyurdu. Sonra Âdem'in sırtını bir kez daha sıvazlayıp ondan bir zürriyet çıkardı ve ‘Ben bunları cehennem için yarattım; bunlarda cehennemliklere özgü ameller işleyecek’ buyurdu. Bu sırada birisi kalkıp, ‘Peki, o halde amelin faydası nedir?’ diye sorunca, Rasulullah(s.a.v) şöyle cevap verdi: ‘Allah bir kulu cennetlik olsun diye yaratınca onun cennetliklere özgü ameller işlemesini ister. Böylece o kul cennet ehline yaraşır bir amelle ölür ve Allah tarafından cennetle mükâfatlandırılır. Allah bir kulu cehennemlik olsun diye yaratınca onun cehennemliklere özgü ameller işlemesini ister. Böylece o kul cehennem ehline yaraşır bir amelle ölür ve Allah onu da cehennem ile cezalandırır.’”⁹³

Öztürk, ardından başka bir rivâyete daha yer verir: “Taberî'nin İbn Abbas'tan aktardığı rivâyetlerden birinde şu ifadeler yer verilmiştir: “Allah Âdem'i yaratınca sırtından zürriyetini zerrelere halinde çıkardı ve bu zerrelere iki avucunun içine aldı. Ardından ashâb-ı yemînle(cennetlikler) ilgili olarak, ‘Siz güven içinde cennete girin’ derken, ashâb-ı şimâl(cehennemlikler) için, ‘Siz cehenneme gidin; umurumda değilsiniz’ dedi.”⁹⁴

Burada şunu belirtmek gerekir ki, hadislerde geçen ifadelerin ilgili âyetlerle vech-i tevfik edilememesi durumunda âyetin mânâsı esas alınıp hadisin te'vil edilmesi gerekir. Bazen de hadisin mânâsı ağır basıp âyetin tam anlaşılamadığı da nadiren vâki olmaktadır. Ayrıca daha önce Yahudilik'te ilk insan konusunda geçtiği üzere “Hz. Âdem'e bin yıllık bir ömür takdir edildiği ve 930 yaşında vefat ederek bunun 70 yılını Hz. Davut'a bıraktığı” şeklinde ifade edilmiş rivâyete dayalı bilgilerin, hadislerin tedvini sırasında İsrailiyat kaynaklı malzeme olarak bazı rakamlarda ufak değişikliklerle birlikte hadis rivâyetlerinde

⁹³ Mâlik, *el-Muvatta*, Kitabu'l-Câmi,8; Timizî, “Tefsir” 8;Öztürk, a.g.e, 175-176.

⁹⁴ Taberî, *Cami'ul-Beyan*, VI. 111;Öztürk, a.g.e,176.

aynen geçmesi, ilgili rivâyetlerin içerik değerlendirilmesinde gerektiği gibi muamele görmeden alındığını veya bu hususun ihmal edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. Bu yüzden İmam Maturîdî gibi bazı müfessirler konuya yaklaşırken bazı hadisleri içerik değerlendirmesine tâbi tutarak konuya daha sağlıklı yaklaşma titizliğini göstermişlerdir. Örneğin âyetten geçen “Kalû Belâ” lafzı Ebu Mansur Maturidî’ye göre insanların telaffuz ettikleri gerçek bir söz değil, lisan-ı hâl ile yaptıkları bir ikrardır. Bu sebeple rivâyette geçen Allah Teâlâ’nın: “İşte bunları cehennem için yarattım, bunlar umurumda değil” dediğini anlatan bir takım rivâyetlerin nakledilmesi anlaşılabilir ve izah edilebilir bir şey değildir. Belli ki bu tür rivâyetlere kıymet atfeden zayıf görüşlü kimseler ve bilhassa sıradan insanlar âyetteki asıl mânâ ve mesajı doğru anlayamamışlardır.⁹⁵

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, Taberî’nin *Cami’ul Beyan* tefsirinde bildiğimiz kadarıyla kendi tefsir usulünce, genellikle âyetler hakkında var olan nerdeyse tüm rivâyetleri sıralar, bunların içlerinde kendi anlayışına yakın rivâyet veya tefsir neyse onu sonunda belirtir veya tercih ettiği mânâyı kendisi izah ederek açıklar. Yukarıdaki gibi ve daha önce geçtiği üzere âyetle irtibatı müşkil ve anlaşılması zor rivâyetlerin Taberî’nin tefsirinde yer alması bu rivâyetleri Taberî’nin zahîrî mânâsıyla aynen tamamen kabul ve tasdik ettiği anlamına gelmemektedir. Bazı âyetlerin anlaşılması ve anlamlandırılması gerçekten müşkil ve zor olabilmektedir. Bu gibi durumlarda Taberî gibi tefsir âlimleri de ellerine geçen her türlü veriyi değerlendirerek konuyu izah edebilmek adına muhakkak gayret göstermişlerdir. Her ne kadar verilen hadislerin mânâsı sahih, senedi sağlam da olsa, hadislerde geçen bazı kelimeler veya anlatımların âyetlerle uygun bir şekilde te’lif ve tevfiği ayrı bir tefsir veya te’vil ameliyesini gerektirmektedir. Müfessirler her ne kadar buna çalışsalar da bazen muvaffak olamamaktadırlar. Nitekim Taberî tefsirine baktığımızda kendisinin ilgili âyet hakkında rivâyetleri aktararak fazla izaha giremediği fakat tercih ettiği mânânın en sonda verdiği Hasan-ı Basri’nin izah ettiği yorum olduğu anlaşılmaktadır. Şimdi burada Hasan-ı Basri’nin bu izahını Taberî tefsirinden aktardıktan sonra Mustafa Öztürk’ün konuyla ilgili görüşlerine devam edeceğiz.

Hasan-ı Basri de bu âyeti tefsir etmiş ve görüşünün doğru olduğuna dair de şunları

⁹⁵ Maturîdî, *Te’vilatü Ehli’s-Sünne*, V/82-85.

söylemiştir: “Âyet-i Kerime'de ‘Âdemin sulbünden’ denilmemiş, ‘Âdemoğullarının sulblerinden’ denilmiştir. Bu da meselenin, sadece Hz. Âdemle ilgili olmayıp bütün Âdemoğulları ile ilgili olduğunu göstermektedir. Bütün Âdemoğullarının sulblerinden zerrecikler çıkarılıp kendilerinden söz alınması bahis konusu olmadığına göre, âyetin ifadesinden, Âdemoğullarının yaratılış itibariyle Allah'ı bilme özelliğine sahip oldukları kastedilmektedir. Evet, bu nimet Âdemoğullarının, yaratılışları itibariyle Allah'ı bilme nimetidir. Zira Allah Teâlâ, kendisini tanımayan ve kendisine ortak koşan kullarını hesaba çekerken onlara verdiği bu nimeti aleyhlerine delil olarak gösterecektir. Eğer bu nimet, bütün kulların, Âdemin sulbünden zerrecikler halinde çıkarılıp, daha başlangıçta Allah'ın birliğini ikrar etme nimeti olsaydı, daha sonra dünyaya gelen kulların, hesap sırasında bu ahdi hatırlamaları gerekirdi. Zira kişi, hiç bilmediği bir şeyden hesaba çekilemez. O halde bu nimet, kulların Allah'ın varlık ve birliğini bilecek kabiliyette yaratılmaları nimetidir. Allah onlara verdiği bu nimeti hatırlatarak onları hesaba çekecektir.”⁹⁶

Öztürk naklettiği rivâyetlerden sonra şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

“Hz. Peygamber, sahabe ve tabiûn müfessirlerine nisbet edilen rivâyetlerden açıkça anlaşıldığı üzere, A'raf 172-173. Âyetlerde bahsi geçen mîsak, insanoğlunun dünyaya gelişinden önce gerçekleşmiştir. Netice itibariyle, sahabe ve tâbiûn âlimlerinin yanında Sünnî ve Şîî müfessirlerin çoğunluğunca kabul edilen bu izah çerçevesinde bakıldığında bezm-i elest denilen mîsak gerçekten vuku bulmuş bir hadisedir. Bu sebeple ilgili âyetleri mecazî veya temsili mânâlara hamletmek doğru değildir. Endülüslü müfessir İbn Cüzey'in zikrettiği gerekçeyle göre bezm-i elest hadisesinin fiilen vuku bulduğu yönünde mütevâtirlik özelliğine sahip sahih haberler mevcuttur. Kaldı ki âyet mecaza ve temsili mânâyâ hamledildiği takdirde lafızlarının zâhirî mânâyla örtüşmesi sorunu ortaya çıkmaktadır.”⁹⁷

Bezm-i elestle ilgili âyetin zâhirî mânâ temelinde yorumlanması gerektiği yönündeki hâkim anlayış, bilhassa sahabe ve tâbiûn ulemasına nisbet edilen rivâyetlerle örtüşmesi hasebiyle, ilgili âyetin ilk ve tarihî mânâsına daha uygun düşmektedir. Ayrıca söz konusu haberler sahabe ve tâbiûn âlimlerinin kaderci(fatalist) denebilecek bir anlayışa

⁹⁶ Taberî, *Cami'ul-Beyan*, IV/148.

⁹⁷ Öztürk, a.g.e, 177.

sahip olduklarına işaret etmektedir. Mîsak âyetinin zâhirî mânâda anlaşılması kaçınılmaz olarak kader, ezeli takdir, cebr, kulların fiilleri, hüsün-kubuh, ilâhî adalet ve kötülük sorunu gibi birçok kelâmî ve felsefî problemi de beraberinde getirmektedir”⁹⁸

Burada Öztürk’ün ifadeleri hakkında kısa bir değerlendirme yaptığımızda; bize göre kendisi âyetin tarihî bağlamına dikkat ederek zâhirî mânâsına göre rivâyetler ekseninde tefsir ve izah edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Fakat bu durumda kendi ifadesiyle konu kaçınılmaz olarak bazı kelâmî konularla irtibatlanacaktır ve bazı rivâyet sahiplerinin zan altında kalması söz konusu olacaktır. Öyleyse meselelerin şahıslarla bir ilgisi kurulmadan sadece izah edilmesi yoluna gidilerek,-bizim biraz önce Tâberi hakkında yaptığımız izah gibi- sahabe ve tâbiûn âlimlerinin bu meselelerde dinin temel esaslarına uygun olmayan bir anlayışta olabilecekleri şeklinde ifade ettiği kendi zannî görüşlerinin tashih edilmesi herhalde yerinde olacaktır. Yalnız şu var ki, daha önce Hasan-ı Basrî’nin ifadelerinde gördüğümüz gibi âyette geçen ‘Âdemoğulları’ ve *ظُهُورِهِمْ* ifadelerini Hz.Âdem’e ve onun sırtına veya sulbüne veyahut beline gibi tefsir etmenin müşkilliği ortadadır. Kaldı ki Fahreddin Râzî’de tefsirinde bu ifadelerin zâhirî mânâsı alındığında Mu’tezilî âlimlerin de ittifakla benzer itirazları yaptığını söylemiştir. Hatta daha detaylı olarak Mu’tezilî âlimlerin mîsakın akıl sahibi olan birinden alınabileceği bu durumda zerrelere akıl sahibi olmasının izah edilemeyeceği, Hz.Âdem’den kıyamete kadar gelecek zürriyetlerinin oldukça büyük bir yekûn teşkil edeceği ve bunun Hz.Âdem’in sulbüne nasıl sığacağı, çocukların teklife muhatap olması mümkün değilken zerrelere teklife nasıl muhatap olacağı gibi itirazlarını da nakletmiştir.⁹⁹

Fahreddin-i Râzî’de tefsirinde bu itirazlara cevap sadedinde bazı açıklamalar yaptıktan sonra tefekküre ve aklî izahlara önem veren Maturîdî ve Zemahşerî’nin görüşlerinin de uygun ve kabul edilebilir olduğunu, bununla birlikte konunun âyetlerin zâhirî mânâ temelinde yorumlanmasına da bir mâni teşkil etmediğini söylemiştir. Yani hem âyetleri hem de hadisleri olduğu gibi kabul ederek, hadislere göre mîsakın hem Âdem’den çıkarılan zerrelere, hem de âyete göre âdemoğullarından alındığının kabul

⁹⁸ Öztürk, a.g.e, 177.

⁹⁹ Râzî, a.g.e, 11/137-138.

edilebileceğini ve bu durumun birbirine mâni çıkarmayacağını şu şekilde ifade etmiştir: “Binâenaleyh, zürriyetlerin, âdemoğullarının sırtlarından çıkarıldığı Kur'an ile, Âdem'in sırtından çıkarıldığı ise hadis ile sabit olmuştur. Bunun böyle olması halinde bu iki husus arasında ne bir tezâd ne de bir çelişki söz konusu değildir. Şu halde mümkün olduğu kadarıyla hem âyeti hem de hadisi tenkidden korumak için bu iki hususun her ikisini birden benimsemek gerekir.”¹⁰⁰

Râzî tefsirinde hem âyeti sembolik tefsir edenlere, hem de zâhirî mânâyâ göre tefsir edenlere açık kapı bırakmıştır. Fakat o âyetlerle ilgili tefsirindeki uzunca açıklamalarının sonunda üçüncü bir görüşe daha yer vermiştir ki bizce de konunun daha doğru ve isabetli olan izahı bu görüş olsa gerektir. Râzî konuyla ilgili izahının sonunda der ki: “Âyetle ilgili bir üçüncü görüş de şudur: ‘İnsanların ruhları onların bedenlerinden daha önce mevcut idi...’ İlâhın varlığını ikrar edip kabul etmek, o ruhların zâtlarının ve hakikatlerinin ayrılmaz bir vasfıdır. Bu ilmi elde etmek için, çalışıp çabalamaya ihtiyaç yoktur. Bu konu gaybî bir konudur dolayısıyla bu kitapta ele alınması mümkün olmayan gizli ve kapalı herkesçe anlaşılamayan aklî bazı bahisler ile ortaya konabilir. Allah en iyi bilendir.”¹⁰¹

Râzî'nin bahsettiği bu görüşle alâkalı olarak Said Nursî'de Risale-i Nur adlı tefsirinde haşirle ilgili bir meseleyi açıklarken konumuzla bağlantılı olan kısa fakat konunun özünü ortaya koyan bazı ifadelerde bulunur. Şöyle ki: “Haşirde, ruhların cesedlere gelmesi var. Hem cesedlerin ihyası var. Hem cesedlerin inşâsı var. Üç mes'eledir. Birinci Mes'ele: Ruhların cesedlerine gelmesine misal ise; gâyet muntazam bir ordunun efradı, istirahat için her tarafa dağılmış iken, yüksek sadâlı bir boru sesiyle toplanmalarıdır. Evet, İsrâfil'in borusu olan Sur'u, ordunun borazanından geri olmadığı gibi, ebedler tarafında ve zerreler âleminde iken ezel canibinden gelen **أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ** hitabını işiten ve **قَالُوا** ile cevap veren ervahlar, elbette ordunun neferatından binler derece daha musahhar ve muntazam ve muti'dirler. Hem değil yalnız ruhlar, belki bütün zerreler dahi, bir ordu-yu

¹⁰⁰ Râzî, a.g.e, 11/142-143.

¹⁰¹ Râzî, a.g.e, 11/145.

Sübhanî ve emirber neferleri olduğunu gâyet kat'î bürhanlar ile Otuzuncu Söz isbat etmiş.”¹⁰²

Sonuç olarak konuyla ilgili bazı çağdaş yorumcuların, klasik tefsir kaynaklarındaki rivâyetlerle birlikte bazı müfessirlerin ve bazı çağdaş müfessirlerin de görüşlerini aktarmış bulunuyoruz. Konuyu izah etmenin güçlüğüyle beraber bazı kısımlarının yapılan izahlar ve açıklamalar doğrultusunda belirginleştiği görülmektedir. Âyetlerdeki zâhirî mânâ temelinde bazı ifadelerin yeniden gözden geçirilmesiyle birlikte bazı mânâ ihtimallerinin üzerinde düşünerek konuyu ilgili başka âyetlerle birlikte ele alıp yorumlayarak konuya Kur'an'ın tamamını kapsayan bir bakış açısıyla bütüncül olarak yaklaştığımızda, aşağıda izah etmeye çalışacağımız gibi bir anlamın meydana geldiği görülecektir. Şöyle ki:

Kur'an'da Allah Teâlâ'nın mîsak alması hâdisesi birçok âyette dile getirilmiş Kur'anî bir kavramdır. Bakara Suresinde dört ayrı yerde İsrailoğullarından mîsak alınması olayı, Âl-i İmran suresinde iki yerde, A'raf suresinde konumuzla ilgili olan âyette ve Ahzab suresinde bir yerde olmak üzere toplam sekiz yerde mîsak alınma hâdisesi beyan edilmiştir.¹⁰³ Kur'an'da Allah Teâlâ peygamberlerden ve ehl-i kitaptan mîsak aldığını bildirmiştir. A'raf suresinde ise âyetin açık ifadesiyle *مِنْ بَنِي آدَمَ* yani “âdemoğullarından” mîsak alındığı söylenmiştir. Peki, o zaman burada sadece Hz.Âdem'in oğulları mı yoksa bütün nesiller ve top yekûn insanlık ailesinin her bir ferdi mi kast edilmiştir? Bu sorunun cevabı dikkat edilirse A'raf 173. âyette belirtildiği gibi “Şüphesiz babalarımız bizden önce şirk koştı. Biz babalarımızdan sonra gelen bir nesil idik...” cümlesinde açığa çıkmaktadır. Demek ki nesiller birbiri ardına dizilmiş aralarında öncelik sonralık ilişkisi olan bir topluluktan bu mîsak alınmıştır. O halde âyette geçen *طُحُورِهِمْ* kelimesine verilecek mânâ önem arz etmektedir. Çünkü bu kelime ile sonrasındaki kelime birlikte düşünülüp bunlara uyumlu bir mânâ verildiğinde, buraya kadar açıklanan izahların sonucu ulaşılan âyetteki genel mânâ bir bakıma ifade edilmiş olacaktır. Tefsirlerde ilk akla gelen âdemoğullarının sırtları veya sulbleri veya belleri şeklindeki mânâ, genelde bilinen ve verilen mânâlardır. Bunların ötesinde bir mânâyı, Kur'an'ın bütünündeki *طُحُورِهِمْ* ve benzerleriyle

¹⁰² Nursî, *Sözler*,123.

¹⁰³ Bakara 2/63, 83, 84, 93; Âli-imran 3/81, 187; A'raf 7/172; Ahzab 33/7.

karşılaştırdığımızda acaba bulabilir miyiz? diye düşünürken, tüm Kur'an'da geçenleri tespit edip ve bunları karşılaştırarak düşünmenin yol gösterebileceği akla gelmektedir. Böylece bizde Kur'an'da bu kelimeleri bulup, mânâlarını vermeye çalıştık. Netice olarak şu sonuçlara ulaşabildik: A'raf suresinden başka sekiz yerde türevleriyle geçen ظُهُورِهِمْ kelimesinin “sırtları” yani “onların arka tarafları veya arka kısımları” mânâsının dört âyette¹⁰⁴ netleştiği görülecektir. Geriye kalan dört yerde¹⁰⁵ ise وَرَاءَ kelimesiyle birlikte gelerek yön bildiren “arkası veya arkaları” mânâsına geldiği ise açık olarak görülmektedir. Öyleyse şimdi, Kur'an'da kullanılan bu kelimeyle ilgili tespit edilen bu iki mânâdan ikincisini, Kur'an'da mahzuf ifadelerin olabildiğinden yola çıkarak, وَرَاءَ ifadesinin mahzuf olabileceğini düşünerek, sadece ظُهُورِهِمْ i alarak bunun “arkalarından” mânâsına geldiğini söylemek yanlış olmasa gerektir. Ayrıca A'raf suresindeki ظُهُورِهِمْ kelimesinin peşi sıra gelen ذُرِّيَّتِهِمْ kelimesinin ise akla ilk gelen bilinen mânâsının “nesilleri” şeklinde olduğu da malûmdur. Şimdi, açıklanan bu iki kelime arasında kurulacak uyumlu bir mânânın âyetteki müşkülü gidermesi durumunda, âyete bu şekilde mânâ vermenin Kur'an'daki mânâlar temelinde olacağını da söyleyebiliriz. Öyleyse sonuç olarak **nesil** kelimesiyle birlikte daha uyumlu olan -sırtlarından yerine- **arkalarından** mânâsını tercih ettiğimizde aranılan uyumun yakalandığını görmekteyiz. Öyleyse şimdi buraya kadar geçen müfessirlerin izahları, ظُهُورِهِمْ kelimesinin Kur'an'ın genelindeki kullanım tarzı ve âyetteki diğer kelimelerin mânâları arasındaki uyum, A'raf 172. Âyeti, 173. Âyetle birlikte ele aldığımızda ve konuya bütünsel olarak baktığımızda âyetlere şu şekilde meal vermenin daha isabetli olacağı sonucuna ulaşmaktayız:

“Hani Rabbin Âdemoğullarından ve **arkalarından gelen nesillerden**, onları kendi kendilerine şahit tutarak mîsak almıştı ve ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onların hepsi birden “Evet, elbette Rabbimizsin” dediler, ‘Bizde buna şahidiz’ ta ki kıyamet gününde bundan haberimiz yoktu demeyesiniz. Veyahut ‘Şüphesiz bizden önceki

¹⁰⁴ En'am 6/31, 146; Tevbe 9/35; Enbiya 21/39.

¹⁰⁵ Bakara 2/101; Âli İmran 3/187; En'am 6/94; İnşıkak 84/10.

babalarımız şirk koştular ve biz onlardan sonra gelen bir nesil idik. Şimdi bizden önce batıl fiiller yapan (ve bunları bize de öğretenler) yüzünden şimdi bizi helak mi edeceksin.’ demeyesiniz.”

Sonuç olarak, bezm-i elest Allah Teâlâ ile Hz.Âdem’den kıyamete kadar gelecek insanların ruhları arasında yapılmış bir mîsak olsa gerektir. Bu durum, Hz. Âdem’in oğulları, onların oğulları ve daha sonra gelen nesillerin arka arkaya dizilmiş bir surette sıralandığı çok geniş bir ruhlar topluluğundan alınan bir mîsak şeklinde tahayyül edilebilir. Bu izaha göre bütün yaratılan ruhlar dünyaya gönderilmeden önce, ruhlar âleminde yapılan mîsak neticesinde her ruh bizzat Rabbini tanımış ve ona söz vermiştir. Bu yüzdendir ki çocukluk döneminden ergenliğe kadar daha belirgin olarak ve hayatları boyunca bütün insanların ruhu bir arayış içerisinde daha doğrusu tüm ruhlar rabbini aramaktadır. Ailesinin ve çevresinin yönlendirmesi ile doğru bir şekilde kanalize edilirse ve ruhunun derinliklerinden yani vicdanından gelen sese kulak verirse insanlar kendisine söz verdiği rabbini aklen hatırlamasalar bile ruhen ve vicdanen hissedebilmektedir. Veyahut ailesinin ve çevresinin yanlış yönlendirmesi neticesinde kendisini batıl inançların içerisinde bulan kişiler dâhil herkes, her ne durumda bulunursa bulunsun kendisine verilen akli doğru bir şekilde kullanıp, inançlarını tarafsızca muhakeme ederek sorguladığı takdirde veya peygamberler vasıtasıyla tebliğ edilen irşad edici ve ruhları ve kalpleri tam tatmin edici hakikatların ona ulaşmasıyla, bunlarda ruhunun ve kalbinin aradığını ve vicdanını tam tatmin edecek hakikatların bulunduğunu görecektir ve böylelikle yine hakiki Rabbine -O hidâyet ettiği takdirde- dönmüş ve kavuşmuş olacaktır.

2.3. İlk İnsanın Topraktan Yaratılışı ve Bundaki Hikmetler (Niçin Toprak?)

Kur’an-ı Kerim’de ilk insanın yaratılışında birçok âyette ifade edildiği gibi toprak unsuru kullanılmıştır. Şüphesiz Allahü Teâlâ’nın insanı yaratırken toprak unsurunu seçmesinde birçok hikmetler bulunmaktadır. Bizde bu konuyu burada Kur’an’dan ve tefsirlerden yararlanarak açıklarken konunun özünü oluşturan toprağın hikmeti perspektifinden bakarak yani “nasıl toprak” tan daha ziyade “niçin toprak” sorusunun üzerinde duracağız ve bunun cevabını arayacağız.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Âdem kelimesinin kökeni dahi toprakla ilgilidir. Bir

şeye isim verilirken yapıldığı hammaddeye veya geldiği yere nisbet edilmesi yaygın bir uygulamadır. Âdem kelimesinin ilk insana isim olarak verilmesi de böyle olsa gerektir. Çünkü etimolojik tahlillerde ön plana çıkan “Âdem” kelimesinin İbranice “toprağın tozu” mânâsına gelen “adamah” ile doğrudan ilişkili olduğudur. Müslüman Arap dilcilerin büyük çoğunluğuna göre “Âdem” Arapça bir kelime olup “bir şeyin dış yüzü” anlamına gelen “el-edeme/edîme” hatta yeryüzünün tozu-toprağı anlamını veren “edîmül-arz” terkbinden veya esmerlik anlamındaki “el-üdme” kökünden türetildiği kabul edilse de Zemahşerî gibi Kur’anî kelimelerin kökenini yaşadığı zamanda uzun yolculuklarla derinlemesine araştıran meşhur bir müfessire göre ise bu kelime Arapça’ya ait bir kelime değildir. Bu görüş Beydavî, Ebu's-Suûd ve Hamdi Yazır gibi müfessirlerce de dile getirilmiştir. Şayet bu âlimlerin dediği gibi de olsa kelimenin kökeninden ziyade mânâsında “toprak” ön plandadır. Nitekim İmam Şa'bî’de bu kelimenin İbranice olduğunu ileri sürmüş, Süryanice kabul edilse dahi kelimenin “toprak” demek olduğunu söylemiştir.¹⁰⁶

Şimdi, Kur’an-ı Kerim’de insanın yaratılışını ifade eden âyetlere kaldığımız yerden devam ediyoruz. Kronolojik olarak tam tespiti yapamamakta Kur’an’dan belli bir sıraya göre seçmeye çalıştığımız şu âyetlerde insanın topraktan yaratıldığı açıkça ifade edilmiştir:

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾

“Gerçekten Allah katında İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir. Allah o’nu topraktan yarattı. Sonra ona; ol dedi, o da oluverdi.”¹⁰⁷

İlk yaratılan insan olan Âdem’in yaratılışı elbette ilk olması bakımından özel bir yaratılıştır. Daha sonra eşinin yaratılışında yine ilk olması bakımından özel bir keyfiyette olması muhtemeldir. Buna daha sonra “nefs-i vahideh” konusunda temas edeceğiz. İlk insan çiftinin yaratılmasından sonra Hz.İsa haricindeki diğer insanların yaratılışı ise malûm olduğu üzere bir erkek ve bir dişiden Allah Teâlâ’nın sünnetullahı dâhilinde devam etmiştir. Yukarıda geçen âyet-i kerimede “AllahTeâlâ’nın indinde İsa’nın durumu veya misali Âdem gibidir” buyrulurken malum olduğu üzere Hz.İsa’nın babasız olmasında

¹⁰⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dinî Kur’an Dili Tefsiri**, Akçağ Yayınları, Ankara 2015, C.1, s.346.

¹⁰⁷ Âli-imran 3/59.

aslında şaşılacak bir durum vardır ama “Ol deyince olduran” nihâyetsiz bir kudret sahibi bunun benzerini belki daha ilginçini zaten daha önce yaratmıştır. Meseleyi böyle düşününce, hayret edilecek bu durumun izahının başka şekilde yapılıp konunun başka yönleri çekilmesine gerek kalmaz. İlk topraktan yaratan Allah, anne karnında babasız da yaratır. Sonuçta gerçek anlamda tefekkür edilse her insanın anne karnında yaratılmasında da birçok mucizevî durum vardır. Burada dikkat çekilen nokta Hz.İsa’nın yaratılışı Allah’a göre Âdem gibidir. Konunun Kur’an’daki bağlamı Hz. İsa’nın durumunu başka şekilde yorumlayanlara cevap olsa da Âdem’in topraktan yaratıldığı da vurgulanmıştır. Anne ve babasız olan ilk insan yani âyette ismi de özellikle belirtilen Âdem topraktan Allah tarafından genellikle bilinenden farklı bir sünnetullah ile yaratılmıştır.

Bu âyetle ilgili ülkemizde aktüel açıdan öne çıkan bazı çağdaş yorumcular tarafından farklı görüşler dile getirilse de âyetin delaleti açıktır. Yani Âdem topraktan yaratılmıştır. Bu âyeti farklı anladığını ileri süren yorumcuların fikirlerine de yer vermek ve bunları değerlendirmek tezimiz açısından gerektiği için şimdi önceki sayfalarda kısmen ele aldığımız Mustafa İslamoğlu’nun bu âyet hakkındaki görüşlerine tekrar temas etmek istiyoruz. İslamoğlu âyete şöyle meal verir ve der ki: “Allah katında İsa’nın durumu Âdem’in durumu gibidir. Allah onu toprak türünden yarattı, ardından ona “Ol!” dedi; işte o da böylece oluş sürecine girdi.”(3:59) Bu âyet, Hz. İsa’nın “Allah’ın oğlu” olduğunu iddia eden bir grup Hristiyanın bu inancını reddeden bir pasaj içinde yer alır. Âyetin maksadı Hz. İsa’nın beşer üstü oluşunu değil, tam tersine Hz. İsa’nın da diğer âdemoğulları gibi beşer oluşunu ispat amacı taşır. Âyetteki topraktan yaratılmanın niteliğini, âyetin son cümlesi açıklar: “Ardından ona ‘ol’ dedi, işte o da böylece oluş sürecine girdi.” Böylece, Âdem’in topraktan yaratılmasının, bir çömlek ustasının topraktan çömlek yapması ile hiçbir benzerlik taşımadığı anlaşılmış olur.”¹⁰⁸

Öncelikle burada “hiçbir benzerlik taşımadığının anlaşıldığını” iddia eden İslamoğlu’nun bu cümlesine karşı yapılacak en uzak ve zorlama bir benzetme dahi bu cümleyi çürütecektir. Burada İslamoğlu’nun son cümlesiyle yani “Böylece, Âdem’in topraktan yaratılmasının, bir çömlek ustasının topraktan çömlek yapması ile hiçbir

¹⁰⁸ İslamoğlu, a.g.e, 130-131.

benzerlik taşımadığı anlaşılmış olur” sonuç cümlesinden önce yapılan detaylı bir izahı olmamakla birlikte küçük bir ispat cümlesi dahi mevcut değildir. Hem verdiği mealde bazı yanlışlıklar ve eklemeler mevcuttur. مِنْ تُرَابٍ kelimesinin doğru çevirisi “topraktan” olması gerekir. “Tür” kelimesini karşılayacak bir kavram âyette mevcut değildir. Sanki İslamoğlu meseleyi izah etmiş gibi bir sonuç cümlesi kullanmakla mesele izah olmuştur. Bizde bu durumda şu soruları sorarak izah edilemeyen bu meseleyi açığa çıkarmak isteriz: “Yaratmanın niteliği bunun neyini, nasıl anlaşılır yapar acaba ey İslamoğlu?” Ayrıca hiçbir benzerlik taşımadığını iddia ettiği çömlek yapımıyla, insanın ilk yaratılışını konu edinen birçok âyetin bahsettiği toprak¹⁰⁹, tıyn¹¹⁰ (çamur), salsal¹¹¹ (ses veren kuru balçık), hame-i mesnun¹¹² (şekillendirilmiş kara balçık) , salsalin kel-fahhar¹¹³ (pişmiş çömlek gibi kurumuş ve pişmiş balçık) gibi tabirlerini ve toprağın âdeta bir insan heykeline dönüştürülmesini anımsatan bu gibi ifadelerini nereye koyacağız? Bu ayetlere göre, bir benzerlik yönünün kurulamayacağını selim bir akılla düşünen ve gören elbette söyleyemez. Özellikle son terkibi(salsalin kel-fahhar) ben çok benzettim. Onlarca tefsir âlimi de benzetmiş ki tefsirlerinde yazmışlar. Burada İslamoğlu insanın topraktan yaratılışında toprağın birçok hâlini zikretmesiyle Kur’an’ın sözü uzatmasının sebebinin düşündü mü acaba? Evet, burasına iyi dikkat edersek, Kur’an topraktan yaratılışı sadece sembolik ve elementer yaratılış açısından söyleseydi, daha veciz olarak “toprak” deyip geçerdi veya daha da veciz “tıyn”(çamur) derdi böylece daha veciz olurdu. Fakat tekrar tekrar sözü uzatmış, elbette insanın ilk yaratılışını detaylarıyla tasvir ettiği için bu şekilde açıklıyor. İlginçtir; kitabının ilerleyen bölümlerinde İslamoğlu âdeta bu delillere cevap veriyor gibi görünüyor, fakat tam bir demogoji yaparak, iddiasının zıttına izahlar yaparak, konuyu izah etti gibi kendini gösteriyor. Ama aslında dikkat edilirse kendi tezini çürütüyor. Bunu da kitabında gözlemlemek mümkündür. Nitekim İslamoğlu eserinde şöyle demektedir: “Âyetlerdeki tesviyenin tornacılar için kullanılan ‘torna-tesviye’ ya da inşaat ustaları için kullanılan ‘beton tesviyesi’ ile bir alâkası yoktur. Buradaki tesviyeden Âdem’in ruh üflenmeden önce çömlek yapıldığı sonucuna varmak, tesviyeyi inşaat kalfası kafasıyla

¹⁰⁹ Hac 22/5, Rum 30/20.

¹¹⁰ Secde 32/7, Mü’minun 23/12.

¹¹¹ Hicr 15/26, 28, 33.

¹¹² Hicr 15/26, 28, 33.

¹¹³ Rahman 55/14.

anlamaktır. Âdem'in çömlektan yaratıldığına bu âyetleri delil gösteren geleneksel bakış açısı, âyetlerde geçen çamur, balçık vb. kelimelere dayanmıştır. Böyle bir delillendirme, Kur'an'ın en belirgin üslup özelliği olan nazım ve îcazı yok saymaktır. Kur'an veciz bir hitaptır.(Dikkat!) Sözü hem tasarruflu hem de hassas kullanır. Kelimeleri hatta edatları kullanırken, âdetâ sarraf terazisiyle tartar. Rehberlik yaparken naklettiği anlatılarda ayrıntıları geçer. Sözü hep sadede getirir. Boşlukları bizim doldurmamızı ister. "Kur'an'ı hiç tedebbür etmiyorlar mı?" teşvikinin gerekçesi de budur. Sormak gerekmez mi: Kur'an bir kullanım talimnamesi kadar ayrıntılı olsaydı, kim neyi tedebbür edecekti? Fakat boşluklar keyfî ve gelişigüzel doldurulmamalıdır. Bu yapılırken, kitabın âyetleri ile tabiatın âyetlerinin çelişmezliği en temel kuraldır."¹¹⁴

Daha önceki konuda geçtiği üzere İslamoğlu'nun kendi anladığı mânâyı herkesinde anlamasını beklemesi -ki anlatımından bu doğrudan okunuyor- çok yanlış bir tutumdur. Burada şimdi İslamoğlu'nun konuyla ilgili devam eden cümlelerine baktığımızda bunu daha iyi görmüş olacağız. (Hatta kabul etmezsek hâşâ Kur'an'a karşı gelmiş olacağız!) Şöyle sorar ve devam eder: "Topraktan yaratılma Âdem'e mi hastır, yoksa tüm insanlığı da kapsar mı?" Kur'an, topraktan yaratılmayı Âdem'e has kılmaz. Aksine tüm insanlık topraktan yaratılmıştır: "Ey insanlık! Eğer yeniden diriliş konusunda kuşku içindeyseniz, unutmayın ki Biz sizi topraktan yarattık"(22:5) Allah'ın Âdem'i çömlekçinin çömlek yapışı gibi topraktan yarattığını düşünenlerin gözden kaçırdığı nokta budur. Kur'an açıkça, Âdem'in de bütün bir insanlığın da "topraktan yaratıldığını" söylüyor. Önümüzde iki örnek var. İlki olan Âdem'in nasıl yaratıldığını bilmiyoruz, ama ikincisi olan insanın nasıl yaratıldığını her gün görüp duruyoruz. Bu durumda bize meçhul olan Âdem'in yaratılışını, bize malum olan insanın yaratılışına mı kıyaslamalıyız, tersini mi yapmalıyız? Elbette ilkinin yapmalıyız. Tüm insanların topraktan yaratıldığı söyleniyorsa, bu yaratılma, tefsirlerin sorgulamadan naklettiği mitolojik rivâyetlerdeki gibi çömlek yapımını andıran bir yaratılma değildir. Zira bizler insanlık ailesine mensubuz ve hiç birimiz önce toprak, sonra balçık, sonra kurutulma, sonra pişirilme aşamalarından geçmedik. Allah'ın bilinen yasaları çerçevesinde yaratıldık. Kesin olan sonuç şu: Bütün beşer nesli nasıl dünyaya gelmişse Âdem de öyle dünyaya gelmiştir. Kur'an bunu "topraktan yaratılma" olarak

¹¹⁴ İslâmoğlu, a.g.e, 204-205.

adlandırmaktadır. Tersine bir sonuç Kur'an'da çelişki olduğunu söylemektir ki, bu Kur'an'a bühündür. Âl-i İmran 59'daki Âdem ile, tıpkı Âraf 11'deki gibi "âdemoğlu" kastedilmektedir. Bu bir kavmi liderinin adıyla anmak gibidir. Arap kültüründe yaygın olan bir uygulamadır. Burada Âdem = âdemoğlu formülünü görmek mümkündür."¹¹⁵

Görüldüğü üzere matematiksel formüllerle kesin sonuca ulaşan İslamoğlu'nun kesin sonucunda ifade ettiği "Bütün beşer nesli nasıl dünyaya gelmişse Âdem de öyle dünyaya gelmiştir" cümlesini en başta kendisi çürütmektedir. Çünkü daha birkaç cümle yukarıda "Bize meçhul olan Âdem'in yaratılışını" ve "Âdem'in nasıl yaratıldığını bilmiyoruz" cümlelerini kendisi kurmuşken birden bire niçin yapıldığı meçhul bir kıyas ile böyle kesin bir sonuca nasıl ulaşmıştır, anlaşılmamaktadır. Kur'an bu konuda bize açık ve net bilgi vermişken "Âdemi kendinize kıyas edin" dememişken buradan kendi yaratılışımızla kıyas ederek kesin sonuç çıkarmayı beklemek akıl kârı olmasa gerektir.

Şimdi burada sözü daha fazla uzatmadan şunu da ifade edip ana konuya döneceğiz:

İslamoğlu'nun kendi kabul ettiği bu mânâ gerçekten çok zorlama bir mânâdır ki bunun kanıtı "Zira bizler insanlık ailesine mensubuz ve hiç birimiz önce toprak, sonra balçık, sonra kurutulma, sonra pişirilme aşamalarından geçmedik. Allah'ın bilinen yasaları çerçevesinde yaratıldık." diyor, kitabında bu yasaya Hz.İsa ve Hz.Âdem'i de dâhil edip onlara özel yasayı kabul etmiyor, işte onun kitabındaki kendi cümleleri: "Buna bağlı olarak âyet Âdem ve İsa'nın yaratılışındaki olağandışı duruma değil, onların sünnetullahı tabi doğan ve ölen birer insan oluşuna dikkat çekmektedir."¹¹⁶ Evet, bizler için onunda iyi bildiği ve söylediği aşamalar geçmedi fakat Kur'an bu aşamaları farklı âyetlerde niye tekrar tekrar ısrarla üzerine basa basa söylüyor? Âl-i İmran 59'daki gibi bir tek âyetle "Âdem'i topraktan yarattı" deyip geçebilirdi. İslâmoğlu gibi düşünenlerde zorlamayla "Âdem'de bizim gibi yaratıldı" kesin sonucunu yine çıkarabilirlerdi. Hatta bunu insanın anne karnında yaratılışıyla ilgili olan İnsan Suresi'nin ikinci ayetiyle delillendirme yoluna da gidebilirlerdi fakat orada apaçık "el-insan" diyor, "Âdem" demiyor, "el-insan=Âdem" yorumu belki de sadece İslamoğlu'nun yorumudur. Ayrıca yine iyice düşünmek gerek ki;

¹¹⁵ İslâmoğlu, a.g.e, 131.

¹¹⁶ İslâmoğlu, a.g.e, (Sonuçlar 2. Madde), s.240.

Kur'an'ın Âdem'in yaratılışı konularında bu aşamaları nazara vermesinin hikmeti nedir? Evet, bizlerin yaratılışı malûm, *يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى*, âyetinde ifade edilen “Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ve dişiden yarattık”¹¹⁷ bildiğimiz şekildedir. Peki ilk yaratılan ve insanlığın atası olan Ebul-Beşer künyeli Âdem babamızın da bizim gibi yaratıldığını niye iddia edelim veya zorlamayla kendimize kıyas edelim ki? Evet, bazı âyetlerde ifade edildiği gibi üç-dört farklı yerde “Sizi topraktan yarattık” diyor hemen devamında da “Sizi nutfeden yarattık” da diyor. Buna dair konu gelince izah edilecektir. Şimdi burada Âdem ilk insan kabul edilirse ki bu kabule göre ilk insan olduğu için elbette onun yaratılışında bir anne ve baba olmamak gerektir. Olsaydı bu sefer “Onlara da anne baba mı bulacağız?” sorusu sorulurdu. Veyahut “Bu nereye kadar teselsül edecek?” denilirdi. O halde, ilk yaratılış yasası elbette farklılık arz edecektir. Bunu da âyet ne güzel ifade etmiştir, yani Âl-i İmran 59'daki temel mânâ şu olsa gerektir: “Babasız yaratılan İsa'nın durumu, hem annesiz hem babasız yaratıldığı topraktan yaratılmasıyla sabit olan Âdem'in ki gibidir, Allah ona “Ol!” demiştir, oda olmuştur.” Madem durum böyleyse, biz neden zorlamayla ilk insan olan Âdem'e anne ve baba arayalım ki?

Bu sorunun cevabını aslında İslamoğlu'nun kitabını tamamen okuduğumuzda alabiliyoruz. Evet, şimdi son olarak bu uzayan bahsi kapatmak için en iyisi İslamoğlu'nun kitabındaki fikirlerinin özünden çıkan yukarıdaki sorunun cevabını kısaca verip ana konuya dönelim. Şöyle ki: *Yaratılış ve Evrim* kitabında İslamoğlu'nun kurguladığı spekülâtif beşer hikâyesine dayanak teşkil etmek için Âdem'in anne babasının olması gerekiyor. Daha doğrusu Âdem'in anne babasının beşer isimli daha insan haline terakkî edememiş türden bir canlı olduğunu kabul etmek gerekiyor. Çünkü İslâmoğlu'na göre beşer farklı bir canlı, insan farklı bir varlık. Ona göre beşere ruh üflenince insana dönüşüyor. Burada şu kritik soruyu sormak gerekiyor. “Peki, insanın ruhu melek-ül mevt tarafından kabzedilince beşer halen canlı kalmaya devam mı ediyor? Ya da şu şekilde soralım: “Beşeri canlı yapan bedeni mi, ruhu mu ya da nedir?” Veya “Canlı, kanlı, yaşayan bir beşere tekrardan ruh üflenmesine ne gerek var?” Bunun gibi daha birçok soru sorulabilir. Burada şunu belirtmek gerekir ki, İslamoğlu'nun ruh anlayışı İslamiyet'teki

¹¹⁷ Hucurat 49/13.

Kur'an ve sünnete dayalı ehl-i sünnet vel-cemaatin ruh anlayışından çok farklı bir boyuttur. Bunun yansımasını zaten bir önceki bezm-i elest konusunda da görmüştük.

Şimdi, insanın topraktan yaratılışı konusuna kaldığımız yerden devam ediyoruz:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾

“Sizi topraktan yaratmış olması da O'nun âyetlerindendir. Sonra siz, yayılmakta olan bir beşer oldunuz.”¹¹⁸

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَى وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِنْ مُعَمَّرٍ وَلَا يُنْقَصُ مِنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

“Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sonra da sizi birbirinize eş kıldı. O'nun bilgisi olmadan hiçbir bir dişi ne gebe kalır ne doğurur. Bir canlının ömrünün uzun olması da, kısa tutulması da mutlaka bir kitapta yazılıdır. Kuşkusuz bunlar, Allah için kolaydır.”¹¹⁹

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِتَكُونُوا شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى مِنْ قَبْلُ وَلِتَبْلُغُوا أَجَلًا مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾

“Sizi toprak, sonra nutfе, sonra alaka aşamalarından geçirerek yaratan O’dur. Sonra O sizi bir bebek olarak hayat alanına çıkarır, ardından güçlü çağınıza ulaşınca, sonrada yaşlılar haline gelinceye kadar sizi yaşatır; içinizden bazıları bundan önce vefat eder. Sonuçta belli bir vakte kadar yaşamaktasınız. Umulur ki bunlar üzerine akıl yorarsınız.”¹²⁰

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُضْغَةٍ مُخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَى أَرْدَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَبْتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾

“Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim ve biz dilediğimizin rahimlerde belli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bir bebek olarak çıkarırız ki daha sonra

¹¹⁸ Rum 30/20.

¹¹⁹ Fatır 35/11; DİB Kur'an yolu meali,434.

¹²⁰ Mü'min 40/67; DİB Kur'an yolu meali,474.

yetişkinlik çağına erişesiniz. İçinizden kimi erken vefat ettirilirken kimi de önceden bildiklerini bilmez hale gelinceye kadar ömrünün en düşkün çağına eriştirilir. Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün; üzerine yağmur indirdiğimizde ise (birde bakarsın) canlanıp kabarıp ve her cinsten güzel bitkiler çıkarır.”¹²¹

Mealleri de verilen konuyla ilgili bu âyetlerde özellikle Hac suresinin 5. âyetinde görüldüğü üzere, bütün insanlara yapılan bir hitaptan sonra “Sizi topraktan yarattık” ifadesi kullanılmıştır. Seçilen âyetlerde özellikle “siz” kelimesinin kullanılması ve yine bu âyetlerin hepsinde siz kelimesiyle kastedilen tüm insanların “topraktan yaratılmasının” vurgulanmasına gelirsek; Fahreddin-i Râzî’nin bununla ilgili şöyle bir izahı vardır:

“Rum Suresi 20. Âyetindeki أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ifadesinden maksat ‘Allah sizin aslınızı/ilk atanızı topraktan yarattı’ demektir. Bununla birlikte şu da söylenebilir: Her insan aslında topraktan yaratılmıştır. Hz. Âdem’in topraktan yaratılış meselesi açıktır. Bize gelince, Allah bizi nutfeden/meniden, nutfeyi de potansiyel olarak uzuvların bir parçası demek olan faydalı besinlerden meydana getirmiştir. Bu besinler ya hayvanların etlerinden, sütlerinden, yağlarından yahut bitkilerden oluşur. Hayvanların gıdası da bitkilerdir. Fakat bitkiler toprakta vücuda gelir. Dahası, toprağa ekilen daneden buğday, çekirdekten meyve hâsıl olur. Ağaç da ancak toprak sayesinde ağaç olur ve bitkilerin gıda haline gelebilmesi için o ağaca birtakım sıvı unsurlar dâhil olur.”¹²²

Yine Rum Suresi 20. Âyeti çağdaş müfessirlerden Muhammed Ali Es-Sabunî yer yer İbn Kesîr’in ifadelerine yer vererek şöyle tefsir etmiştir: “Aslınız Âdem’i topraktan yaratması, onun büyüklüğünü ve gücünün sonsuzluğunu gösteren apaçık delillerdendir. Hz. Âdem insanoğlunun aslı olduğu için, burada, "sizi yarattı" diyerek, yaratılışı insanlara izafe etti. Sonra siz gelişir, meniden embriyoya, ebriyodan bir parça ete, ondan da akıllı insanlara dönüşürsünüz. Geçiminizi sağlayacak şeyleri elde etmek için her tarafa dağılırsınız. İbn Kesîr şöyle der: ‘İnsanları yaratan, onları yürüten, emri altına alan, çeşitli

¹²¹ Hac 22/5; *DİB Kur’an yolu meali*,331.

¹²² Râzî, a.g.e,18/92.

kazanç ve geçim yollarında dolaştıran; ilim, fikir, güzellik, çirkinlik, zenginlik, fakirlik, mutluluk ve mutsuzlukta birbirinden farklı kılan Allah, noksan sıfatlardan uzaktır.”¹²³

Elmalılı Hamdi Yazır’da tefsirinde Rum suresindeki 20. Âyeti şöyle tefsir etmiştir:

“Sizleri bir topraktan yaratmış, yeryüzünde hiç bir insan yok iken, onu bulunduğu durumda bırakmayıp kuru toprağa hayat vererek ifadesince çamurdan, bir sülâleden (süzülmüş bir çamurdan) siz insan cinsini yaratması ki, eğer o tabiata mahkûm olsaydı, cansız toprağa o değişikliği vermesi mümkün olmazdı. Önce bir insan hücresi yaratılamayacağı gibi, bugün de bir insan gıdası yapılamazdı. Hâlbuki yaratılmış. Sonra da şimdi siz bir insansınız, yeryüzüne dağılıp duruyorsunuz, derisi çıplak, zarif bir yaratık olarak üreyip, çoğalıp yayılıyorsunuz. Bir kara toprağın bu derece gelişip olgunluğa erdirilmesi, işte yüce yaratıcının Rabliğini ve ölüleri diriltmeye kudretini gösteren delillerindendir.”¹²⁴

Burada “toprak” insanın hem kökeni ve yaratılış kaynağı, hem öldükten sonra insan bedeninin gömüldüğü ve kendisiyle bütünleştiği unsur olması nedeniyle dikkat çekicidir. “Toprak” kelimesinin Arapça kökenine indiğimizde ise karşılaştığımız bir takım mânâlar konumuzun girişinde belirttiğimiz gibi insanın “niçin topraktan?” yaratıldığı sorusuna aradığımız cevaba ışık tutacak niteliktedir. Ezcümle:

Toprak, Arap dilinde “turâb” yani “arzin dış yüzeyi ve en üst tabakası” (ظاهر الارض) anlamına gelen bir kelimedir. Bu anlamıyla ilgili olarak, müslüman Arap dilcilerin büyük çoğunluğuna göre “bir şeyin dış yüzü” anlamına gelen “el-edeme/edîme” kökünden türeyen “âdem” kelimesiyle aynı mânâyı ifade etmesi de yine dikkat çekicidir. Bu kelimenin kökünde “fakirlik, ihtiyaç sahibi olmak, uysallık, yumuşak başlılık” gibi anlamlar da mevcuttur. Nitekim turab ile aynı kökten türemiş olan “metrabe” kelimesi, Beled 90/16. Âyette olduğu gibi, “miskinlik, fukaralık” anlamında kullanılır. Ayrıca “teribe” fiili “muhtaç oldu, yoksullaştı”, “racûlün teribün” terkibi “fakir, yoksul adam” anlamı taşır. “لصق بالتراب” ifadesi ise “açlıktan toprağa yapıştı” anlamında çok ileri derecede fukaralığa delalet eder. Yine turab ile aynı kökten türemiş olan “tetrîb” de

¹²³ Muhammed Ali Es-Sabunî, Safvetü’t-Tefasir, Ensar Neşriyat, İstanbul 1994, 4/515.

¹²⁴ Yazır, a.g.e, C.6, s.453.

“malın-mülkün az olmasını” ifade eder. Bütün bunların yanında “nâkatün terabûtün” terkibi “uysal deve” anlamına gelir.¹²⁵

Mevlana Celaleddin Rumî’ye izafe edilen “Tevazuda toprak gibi ol” sözü de yine toprak kelimesinin “tevazu” mânâsıyla çok yakından ilgili olduğunu açıklayan güzel bir sözdür.

Bediüzzaman, Kur’an’da hem ilk insanın yaratılışı, hem bütün insanların yaratılışı ifade edilirken dikkat çekilen “toprak” ve çok tekrar edilen “ihya-yı arz” a dair Kur’an’dan aldığı feyzi şöyle ifade etmiştir: “Arz, âlemin kalbi olduğu gibi, toprak unsuru da arzın kalbidir. Ve tevazu, mahviyet gibi maksuda îsal eden yolların en yakını da topraktır. Belki toprak, en yüksek semavattan Hâlık-ı Semavat’a daha yakın bir yoldur. Zira kâinatta tecelli-i rububiyet ve faaliyet-i kudrete ve makarr-ı hilafete ve Hayy, Kayyum isimlerinin cilvelerine en uygun topraktır. Nasılki arş-ı rahmet su üzerindedir. Arş-ı hayat ve ihya da toprak üstündedir. Toprak, tecelliyât ve cilvelere en yüksek bir âyinedir. Evet, kesif bir şeyin âyinesi ne kadar latif olursa, o nisbette suretini vâzıh gösterir. Ve nuranî ve latif bir şeyin de âyinesi ne kadar kesif olursa, o nisbette esmanın cilvelerini cilâlî gösterir. Meselâ hava âyinesinde yalnız şemsin zayıf bir ziyası görünür. Su âyinesinde şems, ziyasıyla görünürse de yedi rengi görünmüyor. Fakat toprak âyinesi, çiçeklerinin renkleriyle şemsin ziyasındaki yedi rengi de gösterir. “أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ”

“Kulun rabbine en yakın olduğu an, onun secde halidir.”¹²⁶ olan hadîs-i şerif, bu sırra işareten şehadet eder.”¹²⁷

Mustafa Öztürk’te toprak unsurunun Kur’an’ da dikkat çekilen yönünü ve topraktan yaratılış konusunun genel bir değerlendirmesini şu şekilde yapmaktadır: “ Kur’an’ın insan ve yaratılışla ilgili tüm âyetlerinden zihnimizde oluşan temel ve genel mânâ, bir boyutuyla Allah’ın yaratma ve ölümden sonra diriltme kudretine bir delil olmasıdır ki bu noktada Kur’an ilk muhataplarca da bilinen ve kabul edilen ilk yaratılış modelini (Âdem’i yaratmış olduğu yasasını) ikinci yaratılışa dair bir argüman olarak kullanmaktadır. Bu argümandaki temel mesaj, ‘Madem başlangıçta topraktan meydana gelen bir canlı olduğunuzu kabul

¹²⁵ Öztürk, a.g.e,195.

¹²⁶ Beyhakî, Sünenü’l-Kübra, 2/110; Nursî, a.g.e, 232.

¹²⁷ Nursî, *Mesnevi-i Nuriye(Şu’le)*, 231-232.

ediyorsunuz peki o hâlde toprağa karıştıktan sonra yeniden dirilip hayata kavuşacağınızı niçin reddediyorsunuz?’ şeklinde formüle edilebilir.”¹²⁸

Bayraktar Bayraklı’da Öztürk’ün dile getirdiği argümanın izahını benzer ifadelerle birlikte ilgili Hac Suresi’nin 5. Âyetinin tefsirinde, bu âyeti Rum Suresi 20. Ayetle ilişkilendirerek şu açıklamayı yapmıştır:

“Yüce Allah, topraktan yaratılmanızı niçin burada gündeme getirmektedir? Bu sorunun cevabını Rûm 20 ile verebiliriz: ‘Sizi topraktan yaratması O’nun delillerindendir.’ Demek ki topraktan yaratılmanın gündeme getirilmesi, öldükten sonra dirilmeye delil olmasının amaçlanmasındandır. Aynı zamanda burada yaratmanın Allah’ın kudretine delil olması da vardır. Tabii ki toprağın tek başına, su olmadan bir şeye yaramayacağı da bir gerçektir. Toprak denen ham maddeye Yüce Allah “su” katmıştır: “Her canlıyı sudan yarattık?” (Enbiyâ 21/30). Zaten, Hz. Âdem’in toprağının çamura dönüşmesinde de suyun olduğu bir gerçektir. İnsanın topraktan yaratılıp yaratılmadığı konusu üzerinde pek çok şüpheler toplanmış ve yürütülmüştür. Bu şüphelerin hiçbiri bilimsel bir delile dayanmamaktadır. Ama insanın topraktan yaratıldığına dair elimizde iki önemli delil vardır: Birisi insanın kendi bedeni, ikincisi de bilimsel araştırmalardır. Hiçbir biyolojik nazariyenin etkisi altında kalmadan, yapılacak olan objektif yani tarafsız, mutlak mânâda bilimsel verilere dayanan araştırmalar, Yüce Allah’ın bu beyanını ispat edecektir.”¹²⁹

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Allahü Teâlâ nur ve ateş unsurlarından yarattığı mahlûklardan sonra farklı bir mahlûk olan beşeri yani insanı yaratırken toprağı seçmiştir. Ateşten yaratılan şeytan, topraktan yaratılana üstünlük iddiasında bulunurken, asıl tevazunun simgesi toprağın Allah’a daha yakın olduğunu bilememiş ve kovulmuştur. İlk yaratılan insan olan Âdem’in topraktan yaratılmasında şüphesiz daha sonra yaratılmış ve yaratılmakta olan beşerden farklı bir sünnetullah uygulanmıştır. Böylece bütün insanların dikkati Allah’ın kudretinin büyüklüğüne hem de öldükten sonra dirilişi hatırlatan muazzam manzaraya çekilerek, insana geldiği, gideceği ve dirileceği adres dâima hatırlatılmaktadır.

¹²⁸ Öztürk, a.g.e, 197.

¹²⁹ Bayraktar Bayraklı, **Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’an Tefsiri**, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2009, 13/23.

2.4. İlk İnsanın Yaratıldığı Toprağın Farklı Halleri (Nasıl Toprak?)

Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılışını ifade eden âyetlerde sadece “toprak” unsurundan söz edilmez. Toprakla birlikte “su” unsuru, toprak ve suyun karışımını ifade eden çamur ve benzeri birçok terkipte yine insanın yaratılışında özellikle âyetlerde ifade edilir. Şimdi bu konuyla ilgili âyetlere ve tefsirlerine, bunlarla birlikte toprağın hangi hallerden geçerek insan bedeninin oluşması kıvamına ulaştığına sırasıyla değineceğiz.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾

“İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sıhriyet bağı kuran da O’ dur. Rabbin üstün kudret sahibidir.”¹³⁰

Bu âyette ifade edilen الْمَاءِ ile doğrudan insanın yaratılış kökeninde, toprak anılmadan “su” unsurunun olduğuna dikkat çekilmiştir. Âyetin geçtiği sûrenin hemen öncesindeki âyetlerde, Allah’ın gökten temiz bir su indirdiği, bununla ölü toprağa hayat verildiği ve canlılar için yaşam kaynağı yapıldığından bahisle denizlerdeki tatlı ve acı sulardan bahsedilmesi âyetteki suyun mecazî veya başka mânâda bir su değil, unsur mânâsındaki su olduğunu desteklemektedir. Yine bununla ilgili Elmalılı tefsirinde şu izah vardır:

“O ki, sudan bir insan yarattı -yalnız mâ-i dâfik (fırlayan su) veya mâ-i mehin (hakîr su) denilen insan nutfesinden değil- , hiç insan tohumu yok iken genel olarak hayatın kaynağı olan ve gökten indirildiği bildirilen, “Biz, her canlıyı sudan yarattık” (Enbiya, 21/30) buyrulan sudan ve onu neseb ve sıhriyet bağı yaptı.

Yani soy sop olmak üzere iki cinse ayırdı: Erkek ve dişi. Bu suretle insanlara bir özellik verdi.”¹³¹

İlk insanın yaratılışında toprak ve su unsurları hazır olup, Allah Teâlâ’nın ilk insanı yaratma iradesinin tecelli etmesiyle yaratılışının başladığı ve insanın bu iki unsurun karışımı olan çamurdan yaratılmaya başlandığını şu âyetler gâyet güzel ifade etmektedir:

ذَٰلِكَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦﴾ الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ﴿٧﴾

¹³⁰ Furkan 25/54; DİB Kur'an Yolu Meali, 363.

¹³¹ Yazır, a.g.e, C.6, s.266.

“O’dur işte gaybı da, şehadeti de bilen, Azîz ve Rahîm olan; O ki yarattığı her şeyi güzel yarattı ve insanı yaratmaya bir çamurdan başladı.”¹³²

Bu âyetten başka طين yani çamurdan insanın yaratılışını ifade eden ve bu çamurun bazı özelliklerine de yer veren bazı âyetler ve izahları şöyledir:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ ﴿٢﴾

“Sizi (özel) bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O’dur. Onun katında bir ecel daha vardır. Siz hâlâ şüphe ediyorsunuz.”¹³³

فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَنْ خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَّازِبٍ ﴿١١﴾

“Şimdi o inkârcılardan şu sorunun cevabını iste: Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa başka yarattıklarımızı mı? Biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.”¹³⁴

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾

“And olsun biz insanı, çamurdan, bir sülâleden (süzülüp çıkarılmış çamurdan) yarattık.”¹³⁵

Âyetlerde geçen طين suyla karıştırılmış veya yoğrulmuş toprak, yani çamur anlamına gelir fakat bu kelimenin “tînet” şeklindeki türevi “cibillet/cibilliyet”, yani “yaratılıştaki aslî yapı, fitrat ve asıl karakteri ifade eder. Arapçadaki “tînetü’r-racül” terkihi “kişinin hilkati, fitratı, yaratılıştaki aslî yapısı” demektir.¹³⁶

Saffat 11. Âyetinde insanın yaratıldığı çamuru niteleyen “lâzib” kelimesi müfessirlerce “lâsık, lâzım” diye açıklanmıştır ki bu açıklamanın Türkçe karşılığı “yapışkan” demektir. Kelime “sabitlik, değişmezlik” anlamına da gelir. Bazı kaynaklarda, gerekli(vacip) olan bir işin Arapçada lâzib kelimesiyle ifade edildiği belirtilir.¹³⁷

En’am 2. Âyetin tefsirinde Fahreddin Râzî şu izahı yapar: “Cenâb-ı Hak, gökleri ve yeri yaratması; bunun ardından da karanlıkların ve nurun birbirini izlemesiyle, hâkim olan bir yaratıcının varlığına delil getirince buna insanı yaratması ile de aynı gaye ve matlûbun

¹³² Secde 32/6-7; Elmalılı Kur’an Meali, 414.

¹³³ En’am 6/2; DİB Kur’an yolu meali, 127.

¹³⁴ Saffat 37/11; DİB Kur’an yolu meali, 445.

¹³⁵ Mü’minûn 23/12; Elmalılı Kur’an meali, 341.

¹³⁶ Rağıp el-İsfahânî, el-Müfredât, s.466.

¹³⁷ İsfahânî, a.g.e, 419.

isbatına delil getirmeyi de ekleyerek, “O, sizi çamurdan yaratandır...” buyurmuştur.

Meşhur olan görüş ve murat da şudur ki: Allah Teâlâ, insanları, çamurdan yaratılmış olan Âdem'den meydana getirmiştir. İşte bundan dolayı da Cenâb-ı Hak, “O, sizi çamurdan yaratandır” buyurmuştur.¹³⁸

Çağdaş müfessirlerden Süleyman Ateş'te Enam 2'nin tefsirinde şu izahı yapar:

“Ayette ‘Allah sizi topraktan yarattı’ buyruluyor. Halbuki insan meniden yaratılmaktadır. O halde insanın topraktan yaratılması ne demektir?

Klasik tefsîre göre Allah, insan cinsini Âdem'den, Âdem'i de topraktan yaratmıştır. Bundan dolayı “Sizi topraktan yarattı” sözü, insanın kökeni bakımından topraktan yaratıldığına işaretir.

Fakat bu ayette şu gerçekte gizlidir: İnsan, meni hayvancığı(sperm hücresi) ile yumurtadan yaratılmaktadır. Bunların ikisi de kandan meydana gelir. Kanda alınan gıdalardan oluşur. Bu gıdalar ya hayvansal veya bitkiselidir. Bunlar temelde topraktan meydana gelir. Çünkü hayvanın doğumu da yine topraktan alınan gıdalardan oluşan menî hayvancığı ve yumurta ile olmaktadır. Öyle ise insanların hepsi, kökende topraktan yaratılmaktadır. Yalnız insanlar değil, bütün canlılar toprağın bir parçasıdır. Toprak süzüle süzüle bitki olur, bitkiler gıda olarak insan ve hayvan vücuduna girer, gıdalardan insan tohumu meydana gelir ve bundan da insan yaratılır.”¹³⁹

Mü'minûn 12'nin izahında Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde şu açıklamaları yapar: سُلَالَةٍ sözcüğünün kaynağı “sell” masdarıdır. Sell, bir şeyi bir şeyden yumuşaklık ve incelikte sıyırıp çıkarmak demektir. Nitekim dilimizde de bilindiği gibi, kılıcı kınından sıyırıp çekme deyimine "Sell-i Seyf" denilmektedir. Böyle "fuâle" veznindeki adlar, alındıkları fiile göre bazen gâye olurlar, "hülâsa" gibi ki, sülâle de buna benzerdir; bazen de olmazlar, "künâse, kulâme" gibi. Zemahşeri'nin izahına göre bu vezin, bir azlık (kılet) mânâsıyla da ilgilidir. Dilimizde bu veznin karşılığı (...inti) ekiyle yapılan sözcüklerdir ki, kuruntu, süzüntü, süprüntü, kırpıntı gibi. Fakat “sell” fiilini bir sözcükle ifade

¹³⁸ Râzî, a.g.e, 9/321.

¹³⁹ Süleyman Ateş, **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, 115-116.

edemediğimizden sülâle kelimesini bu şekilde tercüme edememiştir. O halde bir şeyin sülâlesi o şeyden sıyrılıp çıkarılan bir netice demektir. Çoluk çocuğa da sülâle denilmesi bu kabildendir. Bundan dolayıdır ki, sülâle tâbirinden bir silsile mânâsı akla gelmektedir. Çünkü sülâle, aslın değil, ondan süzülüp çıkarılan hülâsanın ismidir. Türkçe de “öz” kelimesinin karşılığıdır.

İşte insan, yaratılış merhalelerinden önce, böyle çamurdan sıyrılıp çıkarılmış bir sülâleden yaratılmıştır ki, bu merteye ilk insan olan Hz. Âdem'in yaratıldığı ve dolayısıyla insan türünün, insan organlarının ilk başladığı evre olmakla, hiçbir insan tohumu ile meydana gelmiş değildir. Bazıları burada "tîyn" Hz.Âdem'in bir adıdır demiş, bazıları sülâleden maksat Hz. Âdem'dir demiş ise de ikisi de doğru değildir. Zira Âdem, insandır. “Biz muhakkak en güzel biçimde insanı yarattık” (Tîn, 95/4) âyetindeki ifadeye dâhildir. Âyetin açık mânâsı, bu sülâle'nin Âdem'den önce olmasıdır. Hatta bir kısım tefsircilerin İbn Abbas, Katâde, İkrime ve Mukatil'den nakledildiğine göre, burada “el-insan” kelimesini Âdem diye tefsir etmişler ve "lâm"ı, ahid lâmi olarak kabul etmişlerdir.”¹⁴⁰

Ebussuud gibi tahkîk ehli âlimlerin görüşüne göre ise âyetteki “lam”ın cins için gelmiş olduğu görüşü daha isabetlidir ve âyetteki sözün gelişi de buna uygundur. Nitekim müfessir Ebussuud Efendi demiştir ki: “El-insan” ile kastedilen cinstir ve anlam şudur: “Billahi insan cinsini Âdem'in yaratılmasıyla “tîyn”den, yani çamurdan bir sülâleden toplayıp yaratmakla halk ettik...”¹⁴¹

Vehbe Zuhayli'de Secde 7-9'un tefsirinde konuyu Mü'minûn 12 ile ilişkilendirerek şu şekilde izah eder:

“O her şeyi en güzel şekilde yaratandır. İnsanı önce balçıktan var etmiştir.”¹⁴²

Bu her şeyi idare eden, her şeyden haberdar olan, her şeyi gayet iyi bilen, son derece güçlü ve çok merhametli olan Allah Teâlâ eşyayı en güzel şekilde, en kuvvetli ve en sağlam şekilde yaratandır. O, insanlığın babası Âdem'i yaratmaya çamurdan başladı. Çamur ise su ve topraktan meydana gelmiştir. Aynı şekilde insan oluşumunda ve hayatını

¹⁴⁰ Yazır, a.g.e, C.6, s.130-131.

¹⁴¹ Ebussuud Muhammed b. Muhamed-il Amedî, İrşadü Aklis-selim ilâ mezayel Kur'an'ıl Kerim, Darül Mushaf, Kahire, trs, Cilt 6, s.126.

¹⁴² Secde 32/7.

devam ettirmede toprağa dayanır. Çünkü meni gıdadan meydana gelir. Gıda ise ya bitkilerden veya hayvanlardan alınmaktadır. Neticede her ikisi de toprak olan arzın çıkardığı şeylerden gıda alır.

“Sonra insan soyunu değersiz bir suyun özünden yaratmıştır.”¹⁴³

Yani erkeğin nutfesi ile içinde erkeğin nutfesiyle döllen yumurtacıkların bulunduğu kadının rahim suyunun birleşmesinden insan zürriyetinin çoğalmasını temin etmiştir. Böylece tenasül, doğum ve insan türünün devamı genellikle horlanan hakir bir suyun özülle -meni ile- mümkün olmaktadır.

“Sonra da ona düzgün şekil vermiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Size kulaklar, gözler ve gönüller vermiştir.”¹⁴⁴

Yani onu topraktan yarattıktan sonra, onu gayet düzgün olarak yaratmış, azalarını düzgün kılmış ve tam olarak yaratmış ve ona Allah'ın emrinden olan ve hakikatini hiçbir insanın bilmediği ruhu üflemiş ve dolayısıyla insan hareket etmeye ve gelişmeye başlamıştır. O size bilgi anahtarları ve emniyet sübabları olan duyu organlarınızı ihsan etti. Size sesleri işiteceğiniz kulaklar, görülebilecek şeyleri gören gözler, düşünebilmeniz, hayırla şerri, hakla batılı birbirinden ayırdedebilmeniz için akıl verdi.

Böylece yaradılıştaki ve insanın merhalelerinde tedricîlik görülmektedir. İnsan önce balçık şeklindeki maddeden meydana gelmektedir. Sonra bu madde ceninin meydana gelmesine sebep olacak canlı ifrazı olan madde haline gelmektedir. Daha sonra bu madde Allah Teâlâ'dan olan ruhla hareket etmekte ve en güzel şekilde yaratılmış düzgün yeni bir yaratık olmaktadır. Yaratıcıların en güzeli olan Allah ne yücedir!”¹⁴⁵

Konuyla ilgili diğer âyet ve bazı tefsirleri şöyledir:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٦﴾

“Andolsun ki biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık.”¹⁴⁶

¹⁴³ Secde 32/8.

¹⁴⁴ Secde 32/9.

¹⁴⁵ Vehbe Zuhayli, **et-Tefsirü'l-Münir**, Risale Yayınları, İstanbul 1997, 11/198-199.

¹⁴⁶ Hicr 15/26.

Bu âyetle ilgili Hamdi Yazır, tefsirinde özetle şu izahlarda bulunmuştur:

Yani insan cinsini başlangıçta biz vurulduğunda ses çıkaran kuru bir çiğ çamurdan, değiştirip dönüştürme ile özel bir şekilde yoluna konmuş kokar bir balçıktan yarattık.

“صَلْصَالٌ” : “Ses veren yani vurulduğu zaman tıngırdayan, kuru pişmemiş çiğ çamur” dur ki, pişmiş olursa tuğla, kiremit gibi ses çıkaran kuru çamur olur.

Çünkü Rahmân Sûresi' nde: خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ

“Vurulduğunda testi gibi ses çıkaran kuru bir balçıktan insanı yarattık”¹⁴⁷ buyrulmuştur.

“حَمِئًا” : Uzun süre su ile yumuşayıp bozulmuş cıvık kokar çamur, yani balçık demektir.

“مَسْنُونٌ” : Bunun izahında müfessirlerden birkaç görüş nakledilmektedir:

Bazılarına göre ‘mesnûn’ bozulmuş demektir.” Bunun bir başka açıklamasında başka bir müfessir de demiştir ki: “bozuldu” demektir. Ve buna delil, bu kelimenin “henüz bozulmamış olup yol güzergâhına konulmuş” olmak deyiminden alınmış olmasıdır.

Çünkü sonuçta böyle olan herhangi bir şey, bozulur. Yani “bozulmaya elverişli” denilebilir.

Bir başka izaha göre denilmiştir ki: “mesnûn” sürtülmüş, kazınmış veya bilenmiş demektir ki, taşı taşa sürttükleri zaman söylenen “Taşı taşa sürttüm” deyiminden alınmıştır. Çünkü taş bileğiye sürtülürken ikisinin arasından çıkan kazıntıya denilir ve bu da kokar. Bundan dolayı bozulma ve kötü koku bunun da gereğidir.

Ebu Ubeyde de bununla ilgili olarak demiştir ki: “mesnûn” dökülmüş demektir. Yani, “Suyu güzelce yüzüne döktü” denilir.

Sibeveyh demiştir ki, “mesnûn” bir şekil ve örnek üzere resimlenmiş demektir. Yüzün özel bir şekli mânâsında bir kelimeden alınmıştır. Ve herhangi bir şeyin sünneti deyimini de bu mânâdan alınmıştır ki, “üzerine konmuş olan örneği” demektir.

¹⁴⁷ Rahman 55/14.

Bu şekilde insan nev'inin şekli için sünnet olan **özel bir şekle dökülmüş bir balçık** demek olur.¹⁴⁸

İsmail Hakkı Bursevî'de Yazır'ın izah ettiği özel bir şekle dökülmüş mânâsının âdeti kalıba dökülmüş balçığı tasvir ettiğini şu şekilde izah etmiştir:

“Mesnûn” havuz ve ırmak dibinde olan ve pis pis kokan balçık gibi suda çok durmak sebebiyle kötü koku tutmuş demektir. Ya da “suret verilmiş balçık” manasında olabileceği gibi, “dökülmüş balçık” manasına da gelebilir. O zaman “insan bedeni şeklinde içi boş bırakılmış balçık” mânâsında olur. Nitekim kurşun, bakır ve benzerleri gibi eritilebilir mâdenlerden içi boş kalıplar dökülebilmektedir. Bir bakıma Allah Teâlâ, balçığın içini boş bırakarak bununla içinde bir şey bulunmayan bir insan kalıbı ortaya koymuş(tasvir) ve bu kalıp kuruyupta vurulduğu zaman ses verir olmuştur.(Salsal) Cenab-ı Hak daha sonra bu kalıbı bir başka cevhere(ruha) büründürmüştür.¹⁴⁹ “Yaratanların en güzeli olan Allah ne kadar yücedir.”¹⁵⁰

Kâşîfî der ki: Tibyan sâhibi şöyle der: “Hak Sübhanehû ve Teâlâ, Âdem(a.s)’ı topraktan yarattı. Şöyle ki çamur olana kadar toprağın üzerine su yağdırdı. Bir müddet geçtikten sonra kara balçık oldu. İşte o kara balçıktan insanın suretini yarattı, tasvir eyledi. Bir vakit geçtikten sonra kurudu ve kurumuş çamur(salsal) mertebesine ulaştı.”¹⁵¹

Balçığın keyfiyeti hakkında Hamdi Yazır ve Bursevî âyetteki kelimelerin uzun bir tahlili neticesinde izah edilen açıklamaları yapmışlardır. Fakat bu ayette diğer merak edilen bir nokta ise balçıktan yaratılışın keyfiyetidir ki bu konuda Kur'an'da ve tefsirlerde herhangi bir açıklama bulunmayıp, konunun kapalı kalan kısımlarından biridir.

Şimdi, bize görede bu konuyu özetlemesi ve konunun bir nev'i değerlendirmesi mâhiyetinde olması bakımından, çağdaş yorumculardan Öztürk'ün صَلَّالٍ كَالْفَخَّارِ ve diğer terkinin izahı sadedindeki açıklamalarıyla konumuzu burada noktalamış olacağız:

¹⁴⁸ Yazır, A.g.e, C.5, s.373.

¹⁴⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l Beyan*, C.10, s.195.

¹⁵⁰ Mü'minin Suresi 23/ 14.

¹⁵¹ Bursevî, *Rûhu'l Beyan*, C.10, s.195.

“Bir izaha göre salsal ‘kurumaya bırakılmış çamur’ demektir ki ‘fahhar’ a benzer. Fahhar ise ateşte pişirmek suretiyle kurumuş çamura denir.¹⁵² Aynı doğrultudaki başka bir izaha göre Rahman 55/14. Âyetteki صَلَّال كَالْفَحَّارِ lafzı şu mânâya gelir: Salsal “kuru çamur”, fahhâr ise “ateşte pişirilen ve çömlek diye isimlendirilen çamur” demektir. Müfessirler genellikle fahhar kelimesini salsalin sıfatı olarak kabul etmişlerdir. Ancak İbn Âşur, Muvaffakuddîn el-Kevâşî’nin et-Telhîs adlı muhtasar tefsirine atıfla, “fahhar” ın insandan hâl olduğuna dair farklı bir izaha yer vermiştir ki buna göre Allah insanı kuru çamurdan yaratmış, böylece insan kendine has sureti ve salâbetiyle fahhar gibi olmuştur.¹⁵³

Hicr sûresi 26,28 ve 33. âyetlerde geçen حَمًا مَسْنُونٍ terkibine gelince, bu terkipte ‘hame’ kelimesi salsalin, ‘mesnun’ ise hame veya salsalin sıfatı konumundadır. Hame “kararan ve kötü kokan çamur”, mesnûn ise “uzun süre beklemiş ve değişime uğramış” mânâsındadır. Zemahşerî bu kelimeyi salsalin sıfatı olarak “kalıba dökülüp şekillenmiş çamur” diye açıklamıştır.¹⁵⁴

Ayrıca bu kelimenin Bakara 259. âyette geçen ve uzun zamânâ rağmen bir şeyin değişip dönüşmemesini ifade eden لَمْ يَتَسَنَّهْ lafzıyla ilişkilendirilmiştir.¹⁵⁵

İbn Âşur, insanın yaratılışının bu kelimelerle ifade edilmesindeki maksadı, “Allah’ın yaratma kudreti ve sanatının hayret uyandırıcı olduğuna işaret etmek” şeklinde belirtmiştir. Zira Allah, kokuşup değişime uğramış ve aynı zamanda kurumuş bir çamurdan hayat sahibi ve âlemin efendisi konumuna sahip bir varlık meydana getirmiştir. Bu âyetlerde hayatın toprak, nem ve küflenmeyle ortaya çıktığına da işaret vardır. Yine bu âyetlerde insanın yaratılış maddesiyle ilgili farklı aşamalara işaret vardır.¹⁵⁶

Netice itibariyle, insanın toprak ve sudan müteşekkil iki ana maddeden yaratıldığıyla ilgili âyetlerde geçen çamur, süzme çamur, yapışkan çamur, kurumuş çamur, çömlek gibi ses çıkaran kurumuş çamur, rengi kararmış ve kokusu bozulmuş çamur gibi

¹⁵² İbn Âşur, Muhammed Tâhir, **Tefsîru't-Tahrir ve't- Tenvir**, Dâru's-Sahnun, Tunus 1997. XIV, 41; Öztürk, a.g.e, 196.

¹⁵³ İbn Âşur, *et-Tahrir ve 't-Tenvir*, XXVII, 245; Öztürk, a.g.e, 196.

¹⁵⁴ Zemahşerî, Ömer, **el-Keşşaf an Hakaiki't Tenzil**, Darul Fikr, Beyrut 1977, II. 390; Öztürk, a.g.e, 196.

¹⁵⁵ İbn Kuteybe, Müslim, **Tefsîru Ğârîbi'l-Kur'an**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1978, s.95,237; Öztürk, a.g.e, 197.

¹⁵⁶ İbn Âşur, *et-Tahrir ve 't-Tenvir*, XIV, 42; Öztürk, a.g.e, 197.

farklı tabir ve terkiplerden hareketle ilk yaratılış hakkında tekâmül ve benzeri şeyler söylemek mümkün görünse de sonuçta bütün bu tabir ve terkiplerin delâleti, “Marangoz masayı ağaçtan yaptı” ifadesindeki mücmellikten daha mübeyyin/mübeyyen değildir.¹⁵⁷

2.5. İlk İnsanın Eşinin Yaratılışı (Nefs-i Vâhide’den Yaratılış)

Kur’an-ı Kerim’de ilk insan Âdem’in yaratılışı hakkında yeterince açık, anlaşılır, belirgin ifadelerle onun topraktan yaratıldığı ifade edilmişken, ilk insanın eşinin yaratılışı hakkında ise aynı şekilde bir tafsilat bulunmamaktadır. Hatta ilk insanın eşi olarak kabul edilen Havva’nın ismi, bir kez dahi olsun Kur’an’da geçmemektedir. Bununla beraber daha önce değindiğimiz gibi Kur’an’da yer alan bilgiler daha çok hikmet ve gaye odaklı olup, genellikle bu şekilde beyan edildiği için, konunun özü dışındaki merakâver meselelerden fazla bahis açılmaz. Çünkü Kur’an, Yüce Allah’ın Sözü olup, Rabbil Âlemin olan Allah Teâlâ’nın kâinata bakan rububiyeti ölçüsünde hâdisat ve mevcudat O’nda bahis konusu olabilir. Hem i’cazlı(mucizevî) hem îcazlı(veciz) bir üslubu olduğu için kıyamete kadar ihtiyaç duyulacak ne varsa bazen sarih, bazen gizli, bazen açık, bazen işarî, hatta bazen çok daha ince remzî bir beyanla içerisinde yer almış olup, arayanı cevapsız bırakmayacak bir tarzda her şey yerli yerince beyan edilmiştir.

Kur’an’ da ilk insanın yaratılışı, nev’i beşer olarak bütün insanlara bakan yönüyle düşünüldüğünde, yeryüzünde ilk defa insan hayatının başlangıcının nasıl olduğu konusundaki merakları gidermiş olduğundan, onun eşinin yaratılması da her ne kadar insan türünün yeryüzünde nasıl çoğaldığı ve yayıldığına dair merakları gidermesi bakımından önemli olsa da ilk insanın yaratılması kadar nev’i beşerin merakında odak noktasına girememiş sayılır. Gerçi insanlar merak ettiğinde bu merakın belli bir sınırı olmadığı için her türlü şey merak edilebilir. Fakat yukarda bahsi geçtiği üzere bir şeyin Allah Teâlâ’ya göre değeri ve önemi ölçüsünde Kur’an’da yer verilmesi noktasından, aynı zamanda merak edilen bir şeyi İlâhî hikmetlere ve gayelere bakan yönleriyle Kur’an’da aradığımızda, ilk insanın eşinin yaratılışının da Kur’an’da bahsedildiği görülecektir. Bizde hem bu konudaki birçok İlâhî hikmetleri keşfedip açıklayabilmek amacıyla, hem de bu konuyu olabildiğince

¹⁵⁷ Öztürk, a.g.e, 197.

Kur'an'dan yansıtılabilmek hedefiyle yine Kur'an'dan âyetlerle ilk kadının yaratılışına, giriş yapalım:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿٩٨﴾

“Ey insanlar! Sizi bir kişiden yaratan ve ondan da eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun! (O'na saygısızlık yapmaktan sakının); kendi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kesmek)ten sakının. Şüphesiz ki Allah sizin üzerinizde gözeticidir.”¹⁵⁸

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾

“O, sizi bir nefisten yaratandır. (Sizin için) bir kalma yeri, birde emanet olarak konulacağınız yer vardır. Anlayan bir toplum için âyetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık.”¹⁵⁹

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّيَهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْنَا صَالِحًا لَنُكَوِّنَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾

“Sizi bir tek candan (Âdem'den) yaratan, ondan da yanında huzur bulsun diye eşini (Havva'yı) yaratan O'dur. Eşi ile (birleşince) eşi hafif bir yük yüklendi (hamile kaldı). Onu bir müddet taşıdı. Hamileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: Andolsun bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız, diye dua ettiler.”¹⁶⁰

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَى تُصْرَفُونَ ﴿٦﴾

“O, sizi bir nefisten yarattı. Hem sonra onun eşini de ondan var etti. Sizin için yumuşak başlı hayvanlardan sekiz çift indirdi. Sizi analarınızın karınlarında üç karanlık içinde yaratılıştan yaratılışa yaratıp duruyor. İşte Rabbiniz Allah O'dur. Mülk O'nundur, O'ndan başka Tanrı yoktur. O halde nasıl haktan çevrilirsiniz?”¹⁶¹

¹⁵⁸ Nisa 4/1.

¹⁵⁹ En'am 6/98.

¹⁶⁰ A'raf 7/189.

¹⁶¹ Zümer 39/6.

مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَعْثُبُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾

“Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Şüphesiz ki, Allah her şeyi bilen ve görendir.”¹⁶²

Âyetlerde görüldüğü gibi Kur'an'da beş farklı yerde geçen نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ifadesi birçok müfessirin tefsirlerinde izah ettikleri gibi; hem ilgili âyetlerin birbiriyle karşılaştırılması neticesinde, hem de âyetlerin geçtiği yerlerdeki siyak-sibak prensibine göre konu bağlamı açısından değerlendirilmesi sonucunda “bir nefis”, “bir kişi”, “bir can” mânâsında olup, yaratılış bağlamında düşünüldüğünde bu ifadeyle Hz.Âdem'in kastedildiği anlaşılmaktadır.

Her ne kadar “nefs-i vahideh” ifadesinin bu mânâda anlaşılmaması gerektiğini düşünen bazı yorum sahipleri olsa da, onların yorumları bu mânâyı geçersiz kılmaya yönelik bir takım zayıf iddialar olup, başka bir mânânın daha uygun olduğunun izahı veya açıklaması şeklinde değildir. Kendileri ilgili bu beş âyeti birlikte değerlendirerek daha tutarlı ve birbirini destekleyici bir izah yapma yolunu takip etmiş değillerdir. Onların ilgili ifadeye getirdikleri yorumların çok yetersiz kaldığı ve verdikleri mânâların âyetlerdeki ifadelerle birlikte düşünüldüğünde birbiriyle uyumsuz olduğu, âyetlerin geçtiği yerlerde yorumlarını desteklemek için yaptıkları izahların birçok yönden zayıf ve eksik olduğuna, dair eleştiri ve değerlendirmelerimiz bu konunun ilerleyen kısımlarında gelecektir. İlgili beş âyetle birlikte düşünüldüğünde, ayrıca âyet analizi, âyet bağlamı, sure-âyet veya âyet-âyet ilişkisi noktasında izahlarını yapacağımız birçok destekleyici karineler onların bu zayıf iddialarına bir cevap mahiyetinde olup, isabetli mânânın müfessirlerin çoğunluğunun ifade ettiği mânâ ki; “nefs-i vahideh” ifadesi “bir kişi” anlamında olup, kastedilen bu kişi ise ilk yaratılan insan Âdem olup, ondan yaratılan eşi de Havva'dır.

Bahsi geçen farklı yorum sahiplerinden birisi olan Mustafa Öztürk “nefs-i vahideh” ifadesinin izahını yaparken, bu ifadenin ilk insan Âdem mânâsında yorumlamanın hatalı olduğuna dair bazı deliller olduğunu söylemektedir. Fakat kendisi “nefs-i vahideh” şudur veya şu olsa gerektir gibi alternatif bir mânâyı vermiş te değildir. Şimdi onun sunduğu delillere değindikten sonra konunun âyet tefsirleriyle genel bir izahını yapıp yeri

¹⁶² Lokman 31/28.

geldiğinde Öztürk'ün açıklamalarına cevap vereceğiz. Öztürk “nefs-i vahideh” ifadesinin izahında der ki:

“Dikkat edilirse, gerek müfessirlerin çoğunluğunca benimsenen gerek Ebû Müslim el-İsfahânî tarafından tercih edilen yorum “nefs-i vahideh” terkininin Âdem ya da ilk insanın yaratılışıyla ilgili olduğu noktasında birleşmektedir. Ancak bu terkinin geçtiği âyetler ilk insan ve eşinin yaratılmasıyla ilgili değildir. Bu tespiti dayanak teşkil eden deliller ve karinelerden biri Nisa 4/1. Âyetinin يَا أَيُّهَا النَّاسُ hitabıyla başlamasıdır. Çünkü Ulûmu'l Kur'an eserlerine bakıldığında, Mekkî-Medenî ayrımının temel göstergelerinden birinin “Yâ eyyühennâs” şeklindeki muvacehe hitaplarının Mekke müşriklerine yönelik olduğu bilgisiyle karşılaşılır.

İkinci delil, metin içi dar bağlam ya da siyak-sibak karinesidir. A'raf 189. Âyete bakıldığında, “nefs-i vâhide” den yaratmayı anlatan ifadenin ardından şirke düşme durumundan söz edildiği görülür.

Üçüncü delil, “nefs-i vâhide” den yaratma ifadesini içeren Zümer 39/6. Âyetinin لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَىٰ تُصْرَفُونَ (Ondan başka hiçbir gerçek ilah yoktur. Hâl böyleyken, nasıl olur da haktan uzaklaşırsınız?!) lafzıyla sona ermesidir. Ayrıca bu âyette Allah'ın erkekli-dişili dört tür hayvan(koyun, keçi, sığır ve deve) bahsettiğinden (inzal) söz edilmektedir.”¹⁶³

Öztürk'ün bu şekilde sunduğu üç deliline karşı cevabımız ve eleştirimiz konunun ilerleyen kısımlarında gelecektir. Şimdi, öncelikle bu konuya ilgili âyetlerin analizi ve bazı müfessirlerin âyetlerin tefsiri sadedindeki izahları ışığında bakılması gerekmektedir. Çünkü başka yorumlara açık bir ifade olmasına karşın نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ifadesinin “bir kişi” mânâsında anlaşılmasının daha uygun ve daha isabetli olduğunu gösterecek karineler bu ifadenin geçtiği âyetlerde mevcuttur. Bu mânâyı destekleyecek karinelerden başka ilgili âyetlerin birlikte mütalâ edilmesi neticesinde ortaya çıkan anlam daha belirgin olarak “bir kişi” mânâsındadır. Bunlardan başka ilgili âyetlerin geçtiği sûrelerdeki bazı karineler, âyetin öncesi, sonrasındaki ve metin içi siyak ve sibakındaki ifadeler de yine “bir kişi”

¹⁶³ Öztürk, a.g.e, 163.

mânâsını kuvvetlendirmektedir. Şimdi bunları hem bazı müfessirlerin açıklamalarıyla, hem de kendi anladığımız destekleyici mânâları da ekleyerek izah etmeye çalışacağız. Ezcümle:

Nisa suresi 1. Âyetten başladığımızda Fahreddin Râzî bu âyetle ilgili şu izahlara yer verir: “Ey İnsanlar, sizi bir tek kişiden yaratan Rabbinizden ittikâ edin(çekin)...”(4/1)

Allah Teâlâ, bu sûrenin başında insanlara; kadınlara, çocuklara ve yetimlere şefkat etmelerini, onlara acımalarını, onların haklarını kendilerine vermelerini ve onlar için mallarını muhafaza etmelerini emretmiştir. İşte bu mânâdaki âyetlere yine sûrenin sonlarında da yer verilerek, Nisa sûresi bu mânâlarla son bulmuştur.”¹⁶⁴ Yani sûrenin hem başı hem sonu ve genelinde dâhi, insanlar arasında yaratılıştan gelen bir eşitlik ve kardeşlik vurgusu vardır ki buna sûrenin başında bütün insanların tek bir insandan yaratılması, hatta ilk insanın eşinin dahi ondan ve tüm insanlık ailesinin bu iki kişiden üreyip yayılması hususunun yer verilmesi bu görüşü desteklemektedir. Kur’an’da lâfzen açık ve sarîh olan ifadeler bulunmasa da kadının yaratılışına dair ilk âyet olduğu müfessirlerce kabul edilen bu âyetin geçtiği sûrenin isminin “Nisa” yani “Kadın(lar)” diye isimlendirilmesi de yine bu mânâyı kuvvetlendiren ayrı bir karine olsa gerektir. Nitekim Elmalılı Hamdi Yazır’da Nisa Sûresi’nin tefsirinin başında bu hususa şöyle dikkat çeker ve der ki:

“Bu sûre de birçok şer’î hükümleri ve teklifleri kapsamaktadır. Baş tarafında Allah’ın hakları, bütün insanlığın kardeşliği, çocuklara, kadınlara, yetimlere acıma, şefkat gösterme ve haklarının verilmesi, mallarının korunması, evlenme ve miras gibi hususlarla ilgili emirler ve hükümler ile başlamış, sûrenin sonu da bu konularla bitmiştir. Orta kısmında da aile terbiyesinden başlaması lazım gelen temizlik, namaz, cihad, âmirilere itaat gibi emirleri ve yükümlülükleri kapsamıştır. Bütün bunlar, insanın yaratılışıyla ilgili ve terbiye esasına dayalı bulunduğundan dolayı sûre: "Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının..." hitabı ile başlamış ve bu konularda kadının ve kadınlığın pek önemli bir yeri bulunmasından dolayı da ilk âyetinden itibaren kadının yaratılışına ve şerefine dikkat çekilmiş, ismine de "Kadınlar Sûresi" denilmiştir.”¹⁶⁵

Ayetin başındaki hitabın bütün insanlara olduğu hususunda Râzî’nin tefsirinde

¹⁶⁴ Râzî, a.g.e, 7/305.

¹⁶⁵ Yazır, a.g.e, C.3, s.14.

yaptığı izahın kısa bir özeti şöyledir:

Usulcü müfessir âlimler; bu hitabın bütün mükelleflere olduğu hususunda ittifak etmişlerdir ki, bu şu sebeplerden dolayı en doğru olan görüş olsa gerektir:

1) Allah Teâlâ "ittika ediniz!" emrini, O'nun, insanları tek bir nefisten yaratmış olmasına bağlamıştır ki bu illet, bütün mükelleflerin Âdem'den yaratılmış olmaları sebebiyle, o mükellefleri de içine alır. İllet umumî olunca, hüküm de umumî olur.

2) Bu âyette geçen "insanlar" sözcüğü, başına elif-lâm gelmiş olan bir çoğul lâfızdır. Binaenaleyh bu lâfız istiğrak (şümül ve umûm) ifâde eder.

3) İttikâ etmekle mükellef tutulma, sadece Mekkelilere has değildir. Aksine, bütün insanlar hakkında umumî bir hüküm ifâde eder. يَا أَيُّهَا النَّاسُ lâfzı herkesi içine aldığına, “ittika etmek” emri de yine herkes için âmm olduğuna göre ve bu mükellefiyet illeti ise onların tek bir nefisten yaratılmış olmasıdır ki herkes hakkında umûmî olduğuna göre, bu hitabın Mekkelilere tahsis edildiğini söylemek, son derece uzak bir ihtimaldir. İbn Abbas'ın delili, Allah Teâlâ'nın “Kendisiyle birbirinize dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kesmek)ten sakının” buyruğunun Araplara mahsus bir örften geliyor olmasıdır. Âyetin sonundaki hitap bu izaha göre Mekkelilere has olsa bile, usûl-ü fıkıhta, âyetin sonunun hususi olması, baş kısmının umumî olmasına mâni olmaz şeklinde bir kâide bulunmaktadır ki buna göre baştaki hitap, bütün insanlara yapılmış bir hitaptır”¹⁶⁶

Yine çağdaş müfessirlerden Seyyid Kutup'ta âyetin tefsirinde buna dikkat çeker:

“Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan, ondan da zevcesini var eden ve ikisinden bir çok erkek ve kadın türeten Rabbinizden korkun...” girişteki bu hitap, insanlardır... Top yekûn kendilerini yaratan Rablerine onları raptetmek için bu sıfatlarıyla hitap edilmektedir. “Tek bir kişiden” yaratmıştır...

Bu basit fitri gerçekler son derece büyük, derin ve ağır gerçeklerdir. Şayet insanlar kulaklarını ve kalplerini bu gerçeklere açacak olurlarsa bu, hayatlarında büyük değişikliklerin meydana gelmesi ve câhiliyeden -ya da değişik câhiliyelerden- îmana, doğruluk ve hidayet yoluna; Rablerine ve yaratıcısına ve yaratılışa layık uygarlığa dönmeleri için yeterlidir. Şüphesiz bu hakikatler, göz ve kalp için değişik düşünceler

¹⁶⁶ Râzi, a.g.e, 7/306.

hususunda geniş bir imkân bahşetmektedir. Öncelikle insanlara çıktıkları kaynağı hatırlatmakta ve onları şu arzda var eden yaratıcılarına bağlamaktadır. Bu, insanların unuttuğu, böylece herşeyi unuttukları, bundan sonra da hiçbir işte istikamet bulamadıkları bir gerçektir.¹⁶⁷

Burada şunu belirtmek gerekir ki, buraya kadar aktardığımız Râzî ve Kutup'un izahlarında Mustafa Öztürk'ün sunduğu birinci delile cevap mahiyetinde açıklamalar geçmiştir. Ayrıca Elmalılı Hamdi Yazır'da Nisa sûresi başındaki hitabın tüm insanlara dair olduğunu Bakara Suresi'nin başlarında geçen hitapla ilişkisini kurarak şu şekilde izah eder:

“İnsanlık ünvanıyla başlayan bu umumî hitap, Bakara sûresinin başındaki ilk genel hitabı hatırlatıyor. O umumî hitap günahlardan sakınmak gayesiyle ‘Rabbimize ibadet ediniz!’¹⁶⁸ Emrini vermiş ve bunu insanların yaratılış kanıtları ile aydınlatarak şimdiki zamandan başlangıca doğru götürmüş ve özellikle Âdem'in yaratılış bahsini hatırlatmıştı. Burada ise bu hitabı doğrudan doğruya günahlardan sakınma emri takip ediyor. Bunu da özellikle kadınların yaratılışı ile beraber yaratılış delili takip ediyor ki; bunda ‘Ey insanlar! Artık büsbütün sakınma dönemine girmeniz ve aşağıda gelecek tarzda tekliflerin (yükümlülüklerin) zevk ve hikmetinin mânevi hazzını anlamanızın sırası geldi ve sakınma konularının en önemlilerinden birisi de kadınlar konusudur.’ gibi düzgün ve edebî bir anlatım vardır.”¹⁶⁹

Ayrıca yine Nisa Sûresinin başlangıcı ile Hac suresinin başlangıcı arasında da kurulan latif bir bağlantı, Nisa suresinin 1.âyetinin, yaratılışın başlangıcına yani ilk insana ve eşinin yaratılışına dikkat çekerek, bu âyetteki konunun Âdem ve Havva hakkında olduğunu te'yid etmektedir. Bunu da yine Hamdi Yazır şu şekilde ifade eder:

“Dikkat etmeye değerdir ki, Kur'ân'da ‘Ey insanlar!’ hitabıyla başlayan iki sûre vardır; birisi bu sûre, diğeri de Hac sûresidir. Bu sûre, Kur'ân'ın ilk yarısından dördüncü sûre olduğu gibi, Hac sûresi de Kur'ân'ın ikinci yarısından dördüncü sûredir. Bu sûrenin başında sakınmanın sebebi, yaratılışın başlangıcına(mebde) dikkat çekmekle belirtilmiş

¹⁶⁷ Kutup, *Fî Zilal'il Kur'an Tefsiri*, 3/53.

¹⁶⁸ Bakara 2/21.

¹⁶⁹ Yazır, a.g.e, C.3, s.14.

olduğu gibi, o sûrede de yaratılışın sonu(mead) ve dönülecek yerin tanıtılmasıyla belirtilmiş, "Çünkü kıyametin sarsıntısı büyük bir şeydir."¹⁷⁰ buyrulmuştur. Bu şekilde iki sûrenin başları tertipli olarak başlangıç ve dönülüp gidilecek yeri(ahireti) tanıtmış ve bununla her bir sûrede hâkim olan şer'î hükümlerin kayıt yönlerini de göstermiştir."¹⁷¹

Nisa 1'in tefsirinde ayette geçen nefis-i vahide ve ondan yaratılan eş hakkında Vehbe Zuhayli'de şu izahı yapmıştır:

Ayette geçen "Rabbeküm" lafzı ile Allah Teâlâ'nın onların yaratıcısı olduğu hatırlatılmakta ve kendilerini tek bir nefisten yaratma kudretine dikkatleri çekmektedir. Onlar tek bir asıldan gelmişlerdir. Hepsî Âdem'dendirler, Âdem ise topraktandır. Yüce Allah bu candan eşini yarattı ve erkek ve dişi bütün insanları da her ikisinden üretilip türetti. Bu zürriyet arasında Yüce Allah akrabalık ve kan bağı esasları üzerinde kurulan aile bağıni ortaya çıkardı. Bu bağlar onları birbirlerine merhametli davranmaya, birbirleriyle dayanışmaya sevk eder. İşte bütün bunlar takvayı gerektiren, Allah'ın cezasından sakındıran göz kamaştırıcı ilâhî kudretin delilidir. Nitekim akrabalık nimeti de şükür vazifesini yerine getirmek ve böyle bir nimeti itiraf etmek üzere takva sahibi olmayı gerektirir. Çünkü akrabalık bir destek, bir ilişki, karşılıklı bir sevgi, atıfet ve muhabbettir ki, insana mutluluk duygusu verir, toplum içerisinde manevî güç kaynağı olur. Kişi ailesinin sevinci ile sevinir, kederi ile kederlenir. Nitekim Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Fatıma benden bir parçadır. Onu üzen şey beni de üzer, onu sevindiren şey beni de sevindirir..."¹⁷²

İnsanın kendisine aslını hatırlatmakta ise insanî sınırlara bağlı kalmanın gereğine delâlet vardır. İnsanın hoşuna gitsin yahut gitmesin, bir diğer insanın kardeşi olduğuna, kardeşliğin ise barış içinde yaşamayı, yardımlaşmayı gerektirdiğine; savaşı, düşmanlığı ve bağları koparmayı bir kenara atmayı gerektirdiğine işarettir. İlim adamlarının ve cumhurunun görüşüne göre tek bir candan kasıt, insanlığın babası olan Âdem (a.s.)'dir. Onlar, Hz. Âdem dışında "tek bir can" diye nitelenecek kimsenin olmadığını kabul ederler.

¹⁷⁰ Hacc 22/1.

¹⁷¹ Yazır, a.g.e, C.3, s.14.

¹⁷² Buhârî, Fezailü'l-Ashâb, 12; Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 93-94. (4/1902-1903).

Ondan önce bir takım Âdemlerin varlığını iddia edenlere gelince, bu iddia Kur'an-ı Kerim'in zahir ifadeleriyle çatışmaktadır. Eşinden kasıt da Havva'dır.¹⁷³

Yine Nisa 1. âyetiyle ilgili akla gelebilen bazı sorulara çağdaş müfessirlerden Celal Yıldırım'da âyetin tefsirini yaparken dikkat çekmiş ve bunların cevabını İbn-i Arabî'nin yaptığı bazı açıklamalar ile birlikte şöyle izah etmiştir:

Niçin ilk önce Âdem yaratılmıştır?

Niçin Havva da aynı sünnetullah'a göre yaratılmamıştır?

Niçin ilk önce Havva yaratılmamıştır?

Şimdi önce kısaca konuyla ilgili iki madde izah edilecektir. Bu izah içinde akla gelebilen yukarıdaki üç soruya cevaplar verilmeye gayret edilecektir.

Canlının canlıdan meydana geldiği tezi yani bilimsel ismiyle “biyogenez” ilmi araştırmalarla da kesinlik kazanmış gibidir. Öyleyse diyebiliriz ki; bu, varlık âleminde geçerli bir yasadır. Ancak canlıların birbirinden meydana gelip ürediğini dikkate aldığımızda, bu zincirleme uzar da gider. Ama bir yerde son bulması gerekir. Aksi halde hiçbir canlı türüne bir başlangıç düşünmek veya belirlemek mümkün olmaz. Hâlbuki her türün mutlaka bir başlangıcı olmalıdır. Ne var ki, ilim bunun cevabını tam ve kesin bir biçimde ortaya koyamamıştır. Çünkü ilim bu konuda da gözlem ve deney açısından hareket eder ve böylece sonuca varmak ister. Oysa her canlı türün ilk yaratılışı ayrı bir yasaya bağlı bulunduğu ve bu yasanın gözlem ve deney dışında kaldığı, metafizikle ilgili bulunduğu şüphe yoktur.

İşte Allah Teâlâ, insan cinsini meydana getirmek için evvela ilk insanı yarattığını Kur'ân'da belirterek konuya açıklık getirmiştir. Gen denilen harika birimlerde ataların, gelecek döle vereceği pay hep saklıdır ve bütün türlerde oğul dölle atalarına benzer gerçeğinden hareketle, insanların, ilk insan Âdem'e benzediği kendiliğinden ortaya çıkar.

Havva'nın yani ilk anamızın erkekten yaratılması da yine ayrı bir ilâhî sünnetullah ile gerçekleşmiştir. Çünkü bizim bildiğimiz yasalar üremeye, kalıtımın kalıplarıyla ilgilidir. Döllenmiş yumurta hücresi kendine benzer iki hücre meydana getirmek üzere faaliyete geçer ve böylece geometrik diziye uygun bir çoğalma olur. Görülüyor ki Havva bu ölçüde vücut bulmamış, bizim bilmediğimiz ilâhî bir emirle Âdem'den meydana gel-

¹⁷³ Zuhayli, *et-Tefsirü'l-Münir*, 2/470.

miştir. Fakat bunun aksi neden olmamış, yani önce kadın, sonra erkek yaratılmamıştır? Gerçi böyle olması insan mantığına daha uygun gelmektedir; önce dişinin sonra da erkeğin yaratılması bir bakıma üreme kanununa daha yakın bir anlam taşır. Fakat hakikat öyle değildir. İlâhî irâde hayatın ağır yükünü taşıyacak ve yeryüzünde Allah'a halîfe olacak, Allah adına konuşup hüküm verecek erkeği asıl yapmıştır. Kadına merhamet, saygınlık, şefkat, nezahet ve nezaket isteyen annelik vasfını lütfederek onu ağır bir yükün üzücü ve ezici baskısından korumuştur. Bunun içindir ki, çocuk babasını temsil eder, onun soyadını alır. Çünkü sosyal yapı ve aile bunu böyle istemekte; insanlar tarafından hazırlanan yasalar da bu yaratılış fitratına ister istemez uymaktadırlar.¹⁷⁴

Niçin Havva da Âdem gibi çamurdan yaratılmamıştır?

Bu sorunun cevabını doyurucu ölçü ve anlamda Şeyh Muhyiddin Arabî vermiştir; o özetle diyor ki: “Allah, Âdem'i kendi suretinde yarattı.” Bu onun suretinde tecelli etti, demektir. Allah ise bir surette ancak bir defa tecelli eder, ikinci bir tecellisi olmaz. Bu sebeple Havva'yı Âdem'den, “adam” suretinde meydana getirdi. O bakımdan erkek, kadını, ona baş olma derecesinde sever. Kadın ise erkeği, parçanın bütüne bağlılığı ölçü ve mânasında sever, vatanına olan bağlılığı ölçüsünde ilgi duyar. Çünkü erkek kadının asıl vatani sayılır.¹⁷⁵

İbn Arabî Hazretleri bu konuya diğer bir bölümde ise şöyle açıklık getirmiştir:

İnsanî cisimler yaratılışta dört kısma ayrılır:

Âdem'in yaratılışı, Havva'nın yaratılışı, İsa'nın yaratılışı ve diğer insanların yaratılışı...

Bunlardan her birinin cisminin yaratılışı sebep ve illette diğerine benzememektedir. Fakat ruhî ve bedenî surette birleşmektedirler. Sebeplerin farklılığı, akli zayıf olanları, ilâhî kudret hakkında şüpheli olmaktan kurtarmak içindir. Tek sebebe bağlı kalınsaydı, ilâhî kudretin sonsuz tecellileri zor anlaşılır ve bazıları yaratma gücünün eşyanın tabiatında bulunduğunu vehmederdi. Hâlbuki Allah Teâlâ her şeye kadirdir; dilediğini dilediği sebep ve yasaya göre yaratır.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, Anadolu Yayınları, İstanbul 1997, 3/1201-1202.

¹⁷⁵ Muhyiddin İbn-i Arabî, Fütuhât-ı Mekkiyye, C.1, s.679; Yıldırım, a.g.e, 1202.

¹⁷⁶ Muhyiddin İbn-i Arabî, Fütuhât-ı Mekkiyye, 1/124'ten özetle; Yıldırım, a.g.e, 1202.

Nisa 1. Âyetinin diğer başka “nefs-i vahide” ifadesinin geçtiği âyetlerle özellikle Lokman Sûresi 28. âyetiyle birlikte değerlendirilmesi sonucunda şu şekilde bir izah yapmak mümkündür:

Nisa 1. Âyeti dolaylı olarak âhiret âlemine delâlet eder. Çünkü Allah Teâlâ, tek bir kişinin sulbünden farklı sıfatları olan insanlar meydana getirmeye ve tek bir damla nutfeden, terkibi harika ve sûreti de son derece güzel olan bir insanı var etmeye muktedir olunca, O'nun ölüleri diriltmesi, ba's-ü neşr etmesi ve hesaba çekmesi nasıl imkânsız bir ihtimal sayılabilir? İşte bu bakımdan âyet, âhiret hayatına da delâlet etmektedir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Lokman 31/ 28'de “Sizin yaratılmanız ve diriltilmeniz, ancak tek bir kişinin yaratılması ve diriltilmesi gibidir. Şüphesiz ki, Allah her şeyi bilen ve görendir.” buyururken aynı ifadeyi yani “nefs-i vahideh” ifadesini kullanması işaret eder ki, bu âyetle aralarında bir irtibat olup, Nisa suresinin 1. âyetindeki ifadenin “bir kişi” mânâsında kullanıldığını gösteren güçlü bir karinedir.

Buraya kadar yapılan izahlar, Nisa 1'deki bahsin Âdem'e ve eşine baktığının çok yönüyle uzun bir açıklaması olup, bütün insanlara yapılan “ittika” emri ile bütün insanların tek bir kişiden yaratılması arasındaki bağlantının izahları da bununla ilgilidir. Şimdi Âdem'in eşinin yaratılışı hakkındaki tefsir açıklamalarında geçen görüşleri özetleyeceğiz:

Tefsirlerde genellikle açıklanmış olan رَوْحَهَا kelimesinden murat, Havva'dır. Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratıldığı hususunda genellikle iki görüş bulunmaktadır:

1) Bu ekseri müfessirlerin kabul ettiği görüştür. Buna göre, Allah Teâlâ Âdem'i yaratınca, O'nu bir süre uyuttu. Sonra da, O'nun sol kaburgalarının birinden Havva'yı yarattı. Âdem uyandığında onu gördü, ona meyledip, onunla ünsiyet kurdu. Çünkü o, Âdem'in bedeninin bir parçasından yaratılmıştı. Müfessirler bu görüşlerine Hz. Peygamber'in, “Kadın eğri bir kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Eğer onu düzeltmeye kalkışırsan onu kırarsın. Onu eğri olarak bırakırsan ondan istifâde edersin.”¹⁷⁷ hadisini delil olarak kullanmışlardır.

2) Bu görüşe göre Allah Teâlâ'nın, buyruğundan murat şudur:

¹⁷⁷ Buhârî, Enbiya/1; Müslim, Redâ/60 (2/1091).

“Onun türünden, yani insan cinsinden, onun eşini yarattı” mânâsıdır. Bu, AllahTeâlâ'nın “Allah sizin için, kendinizden zevceler yaptı”¹⁷⁸ “Allah, onlara kendilerinden bir peygamber gönderdiği için...”¹⁷⁹ ve “Andolsun, size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki...”¹⁸⁰ ve “size kendi nefsinizden kendisiyle huzura kavuşabileceğiniz eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet koyması O'nun âyetlerindendir”¹⁸¹ âyetlerinde olduğu gibidir.

Bazıları birinci görüşün daha kuvvetli olduğunu söylemiştir. Çünkü ancak bu durumda, âyetteki "Sizi bir tek candan yarattı" ifâdesi, yerinde olmuş olur. Zira şâyet Hz. Havva da yoktan yaratılmış olsaydı, o zaman insan soyu bir candan değil iki candan (nefisten) yaratılmış olurlardı.

Şu soruya da burada değinmek gerekir ki, Râzî konuyu izah ederken demiştir ki: Âyetteki "bir kişiden" sözünün başındaki "mîn", ibtidâ-i gaye içindir. Yaratmanın ve yoktan var etmenin başlangıcı, bu tek can olan Hz. Âdem olunca, "sizi bir tek candan yarattı" denilmesi yerinde olur. Yine Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Âdem'i topraktan yaratmaya kâdir olduğu sabit olduğuna göre, Hz. Havva'yı da topraktan yaratmaya kâdirdir. Durum böyle olunca, Havva'yı, Hz. Âdem'in bir kaburgasından yaratmasının mânâsı nedir?”¹⁸²

Öztürk'ün de konuyla ilgili bazı açıklamaları sırasında değindiği üzere, Râzî bu sorusunu -Öztürk'ün iddia ettiği gibi- Havva'nın topraktan yaratıldığını savunmak maksadı ile ifade etmiş değildir. Bu sorunun geliş üslubu ve sonrasında bir cevaba yer verilmesi dikkat çekme mânâsında sorulmuş olduğunu göstermektedir. Fakat bu soru, Kur'an'dan açık bir delillendirme olmadığı için Râzî'nin kadının kaburgadan yaratılışına sıcak bakmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Bununla beraber Râzî'ye göre Havva'nın Âdem'den yaratıldığı konusunda bir tereddüt söz konusu değildir. Zira Râzî sorduğu sorudan sonra şu açıklamayı yapmıştır:

“İbn Abbas (r.a) şöyle demektedir: Hz. Âdem'e, "Âdem" ismi verilmiştir. Zira

¹⁷⁸ Nahl 16/72.

¹⁷⁹ Âl-i İmran 3/164.

¹⁸⁰ Tevbe 9/128.

¹⁸¹ Rum 30/21.

¹⁸² Râzî, a.g.e, 7/310-311.

Allah Teâlâ onu, yeryüzünün kızıl, siyah güzel ve çirkin topraklarından yaratmıştır. İşte bu sebepten ötürü, onun çocukları arasında kızıl derili, siyah derili, güzel ve çirkin olanlar vardır. Onun hanımı da "Havva" diye adlandırılmıştır. Çünkü o Hz. Âdem'in kaburgalarının birinden yaratılmıştır. Demek ki o, canlı (hayy) olan bir şeyden yaratılmış ve ona nisbetle de "Havva" diye adlandırılmıştır."¹⁸³

Ayrıca Havva'nın Âdem uyurken onun sol eğe kemiğinden yaratılmış olduğu hususundaki görüşler, yukarıdaki âyeti tefsîr etmek maksadıyla ileri sürülmüştür ve Kur'ân'la herhangi bir ilgisi yoktur. Müfessirlerin bu görüşü Tevrat'tan aldıkları -tezin birinci bölümde geçen Tevrat'ın anlatımıyla nerdeyse aynı olması- ve kısmen de Hazreti Peygamberin hadisiyle destekledikleri konusunda şüphe yoktur. Zira Havva'nın, Âdem uyurken onun sol eğe kemiğinden alınan bir parçadan yaratıldığını belirten yegâne kaynak Tevrat'tır. Bununla beraber Hazreti Peygamberden sahîh olarak rivayet edilen ve Buhârî'nin Sahih 'inde ve diğer sahîh hadîs kitaplarında yer alan bir hadîste şöyle denildiği görülmektedir: "Kadınlar hakkında birbirinize hayrı tavsiye ediniz. Zira kadın eğe kemiğinden yaratılmıştır. Kemiğin en eğri yanı yukarısidir. Eğer onu düzeltmeye kalkarsan kırarsın; bırakırsan eğri kalır. Kadınlara iyilik ve hayır dileyin"¹⁸⁴ Muhtelif sahabîlerden bazı değişik ibarelerle fakat aynı manâda rivayet olunan bu hadîsin sıhhatinden şüphe etmemiz mümkün değildir. Ancak Hz. Peygamberin hangi maksatla söylediğini tam olarak bilemediğimiz bu sözün Havva'nın yaratılışını bir nebze de olsa teyid ettiği görülmektedir. Bununla beraber işin doğrusunu mahlûkatı hiç yoktan yaratan yalnız Allah bilir.¹⁸⁵

Buraya kadar, genel olarak Nisa suresi, 1.âyetinde bahsedilen ilk insan ve eşinin yaratılışıyla ilgili bazı tefsir açıklamalarına yer verdik. Şimdi aynı konunun geçtiği, Â'raf 189. Âyet ve izahlarına geçiyoruz. Şimdi M.Öztürk'ün bu âyetle ilgili açıklamalarını ve tercih ettiği yorumunu, ardından âyetin tefsirlerde nasıl ele aldığına bakacağız:

“A’raf 189. Âyette bir erkek ve dışiden bahsedildiği, âyetin devamında bu iki kişinin ilişkiye girmesinden sonra kadının hamile kalmasından ve bu erkek ve kadının çocuk sahibi olmak için Allah’a niyazda bulundukları, çocuk sahibi olunca O’na eş ve

¹⁸³ Râzi, a.g.e, 7/311.

¹⁸⁴ Buhârî, *Sahih*, IV/103; Enbiyâ/1, Nikâh/80; Müslim, Redâ/60-61; Müsned, V/8.

¹⁸⁵ Talat Koçyiğit-İsmail Cerrahoğlu, Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri, DİB Yayınları, 4/304.

ortak koştukları bildirilir. Geleneksel kabule göre âyetteki “nefs-i vâhide” Âdem’e, zevc de Havva’ya delâlet etmektedir. Bu durumda Âdem ve Havva’nın, sağlıklı bir çocuk sahibi olmalarını müteakiben şirke düştüklerini söylemek gerekir ki İbn Abbas, Mücâhid, Katâde, İkrime, Süddî gibi sahâbî ve tâbiîn müfessirlerden gelen nakiller de bunu teyit eder niteliktedir. Müfessirler ilk insan ve ilk peygamberin şirke düştüğünü söylemenin son derece problemli olduğunu fark ettiklerinden, burada söz konusu olan şirkin ibadet ve rubûbiyet düzeyinde değil, tesmiye ve sıfat düzeyinde olduğunu ileri sürmüşlerdir.”¹⁸⁶

“Buna göre Âdem ve Havva Allah’tan başka bir rab edinmemiş ve fakat İblis’in ayartmasından dolayı çocuklarına “Abdülhâris” ismini -ki İblis’in semâdaki veya cennetten kovulmadan önceki ismi Hâris’tir- vermişlerdir. Bu yorum bazı tefsir kitaplarında Tirmizî’nin Semura b. Cundeb’ten naklettiği bir hadis ile de teyit edilmiştir. Tefsir kitaplarında A’raf 7/189. Âyetteki tek nefisten yaratmayla ilgili ifadenin bizzat Âdem’le değil, onun zürriyetiyle ilgili olduğu yönünde bir izaha da yer verilmiştir. Bunun dışında âyetteki kıssanın temsilî olduğuda zikredilmiştir. Bütün bunlardan farklı olarak bazı müfessirler söz konusu âyetteki hitabın Hz. Peygamber dönemindeki Kureyşli müşriklerle ilgili olduğuna dair bir yorumda¹⁸⁷ aktarmışlardır ki, bize göre en isabetli yorum budur. Bu takdirde âyetteki “nefs-i vahide” den maksat, Hz. Peygamberin baba tarafından dördüncü dedesi Kusay b. Kilab, “zevc” den maksat da Kusay’ın karısıdır. Kusay ve eşi sağlıklı bir çocuk sahibi olmak için Allah’a yakarmışlar ve fakat daha sonra dört çocuklarını Abdülmenaf, Abdüddâr, Abdüllât, Abdülkusay diye isimlendirmek suretiyle şirk koşmuşlardır.”¹⁸⁸

Öztürk’ün ifadelerinde geçen farklı görüşlere ve onun görüşüne karşı tefsirlerde geçen izahlar ışığında şu değerlendirmeleri yapabiliriz:

1) Allah Teâlâ, "Onlar neyi eş tutuyorlarsa, Allah onlardan münezzehtir, yücedir" buyurmuştur. Bu, müşrik olanların, şirk koşanların iki kişiden fazla olduğuna delâlet eder.

2) Allah Teâlâ bunun peşinden, "Onlar kendileri de yaratılmış oldukları halde hiçbir şeyi yaratamayan putları, O yaratan Allah’a eş mi koşuyorlar onlar?" (Araf,191)

¹⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II. 137; Öztürk, a.g.e, 164.

¹⁸⁷ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II. 137; Öztürk, a.g.e, 164.

¹⁸⁸ Öztürk, a.g.e, 164.

buyurmuştur. İşte bu, bu âyetten kastedilenin, putları Allah'a ortak koşan kimselere karşı bir reddiye olduğuna delâlet eder. Hâlbuki bu âyette, iblis ile ilgili bir husus geçmemiştir.

3) Şâyet, bundan İblis kastedilseydi o zaman Cenâb-ı Hak, “Hiç bir şeyi yaratamayanı mı ortak koşuyorlar?” buyururdu, “Hiç bir şeyi yaratamayan şeyi...” demezdi. Yani ‘mâ’ yerine, ‘men’ edatını getirirdi. Çünkü akıllı varlıklar ‘mâ’ edatı ile değil, ‘men’ edatı ile ifâde edilirler.

4) Hz. Âdem İblis'i tanıyordu. Ve o, bütün isimleri de biliyordu. Nitekim Cenâb-ı Hak'ta, "Âdem'e bütün isimleri öğretmişti..." (Bakara, 31) Binaenaleyh, Âdem, İblis'in adının el-Haris olduğunu biliyordu. İblis ile Âdem arasındaki yaşanan olaylar ve düşmanlığa ve onun isminin de el-Haris olduğunu bilmesine rağmen, daha nasıl olur da çocuğuna Abdu'l-Haris adını vermiş olabilir?

Böylece “Âdem ve Havva'nın çocuklarına Abdül-Haris ismini koyarak şirke düştükleri” şeklinde yapılan izahın çok zayıf olduğu tüm bu açıklamalar neticesinde ortaya çıkmaktadır.

Bu âyetin tefsirlerinde şimdi özetleyeceğimiz tarzda, böylesi zayıf görüşlerden uzak olan daha sıhhatli açıklamalar bulunmaktadır:

1) Allah Teâlâ bu hadiseyi bir darb-ı mesel şeklinde zikretmiş; bu durumun, cehaletleri ve şirke taraftar olmaları hususunda, o müşriklerin durumuna benzediğini beyan etmek için zikretmiştir. Allah Teâlâ, sanki şöyle demek istemiştir: “(Ben), sizden her birinizi tek bir candan yarattım ve o tek candan, onun eşini de, insan olmak bakımından ona denk olan bir insan yaptım...” Binâenaleyh, kocası eşini bürüyüp, eşi hamile kalınca, karı-koca, Rablerine: “Şâyet sen bize, kusursuz, yaratılışı tam bir çocuk ihsan edersen, biz senin nimetlerine ve ihsanlarına şükredenlerden oluruz.” diye dua ettiler. Allah da, onlara, kusursuz ve yaratılışı tam bir çocuk verince, karı-koca, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu o şey hususunda, Allah'a eşler koşmaya başladılar. Çünkü onlar, bazen bu çocuğu, tıpkı tabiatçıların dediği gibi, tabiata; bazen, müneccimlerin dediği gibi, yıldızlara; bazen da, putperestlerin dediği gibi, putlara ve ibadet edilen heykellere mâl ettiler. Daha sonra Cenâb-ı Hak, “Onlar neyi eş tutuyorlarsa; Allah onlardan (münezzehtir), yücedir” buyurmuştur. Yani, “Allah, onların bu tür şirklerinden münezehtir” demektir.

2) Bu hitabın, Hz. Peygamber (s.a.v) dönemindeki, Kusay b. Kilab ve karısı ve

onların soyu olan Kureyşlilere bakıyor olması görüşü de ayetteki kapalı anlatımdan çıkarılabilir. Fakat buna göre Cenab-ı Hakk'ın, "O, sizi bir candan yaratandır" buyruğundaki "can"dan maksat Kusay; "minhâ"dan maksat ise, Allah'ın onunla ünsiyet etmesi için yarattığı, kendi cinsinden Kureyşli karısı kabul edildiğinde âyette "sizi yaratandır" daki hitap bütün insanları kapsamı içerisine almamış olur. Âyetin üslup bakımından Nisa 1. Âyetteki ve Zümer 6. Ayetteki üslup ile konuya giriş yapması yani "Sizi bir nefisten ve eşinide ondan yaratan veya yapan O'dur." şeklindeki hitabın bütün insanlara yönelik bir hitap olması âyette bahsedilenin bütün insanlığın anne ve babası sayılan Âdem ve Havva olduğuna dair görüşlerin daha isabetli olduğuna dair izahlar Nisa 1'in tefsirlerinde geçmişti. Yalnız Hamdi Yazır bu âyetin izahında şöyle bir açıklamaya da yer verir ki bu izah daha da isabetli olması muhtemeldir. Şöyle ki:

"Görülüyor ki, "nefs-i vâhide" nekredir. Bir ferd-i münteşire(yayılan) delâlet eder. Bundan dolayı, her şeyden önce insan türünün başlangıcı olan Âdem'in şahsı için geçerli olduğu kadar, sonuç itibariyle muhatapların sınıflarına göre, zürriyet babası olan her kişi için de geçerlidir. Yani, ifade yalnızca geçmiş zamandaki Âdem'i değil, şimdiki zamandaki olayları da tek tek içine alır. Bunun için kıssanın baş tarafı Âdem ile Havva'nın doğrudan doğruya şahıslarıyla ilgili iken sonu evlatlarının şirk halinin tasvirle son bulacaktır. Nitekim bundan dolayı, buradaki tek nefisten murat, Kureyş'in atası olan Kusay olduğu da söylenmiştir ki, bu da kıssanın Kureyş müşriklerine uygulanmasıdır."¹⁸⁹

3) Bu kıssa, başından sonuna kadar Hz. Âdem ile Havva hakkındadır. "Fakat (Allah) onlara düzgün (bir çocuk) verince, kendilerine verdiği bu (çocuk) hakkında ona eşler tutmaya başladılar" ifadesi hariç, âyetlerin lafızlarında hiçbir müşkül bulunmamaktadır. Buna göre diyebiliriz ki: Bu ifadenin takdiri şöyledir "Fakat Allah onlara düzgün bir çocuk verince O'na eşler tutmaya başladılar." Yani "O ikisinin evlatları Allah'a şirk koşmaya başladılar" Burada, muzaf durumunda olan evlât kelimesi hazfedilmiş, muzafun ileyh olan "O ikisi" ifadesi, "cealâ" fiilinde, muzafın yerine geçmiştir. "kendilerine verdiği" ifadesi de böyledir. Bu, "Allah'ın o ikisinin evlatlarına verdiği (şeylerde)" demektir. Bunun bir benzeri bir ifade de, "Köye sor" (Yusuf,82) yani "O köyün ahalisine sor" anlamındadır. Eğer, "Bu açıklamaya göre "cealâ" fiilindeki tesniyenin hikmeti nedir?" denirse, biz de deriz ki: "Çünkü Hz. Âdem'in çocukları erkek ve

¹⁸⁹ Yazır, a.g.e, C.4, s.351.

dişi olarak iki kısımdı. Binâenaleyh bu tesniyeden maksad, erkek ve dişi çocuklar olup, bunlar iki sınıf ve iki çeşit oldukları için, bunlardan, bir keresinde "tesniye" zamiri ile bahsedilmiş, bir başka keresinde de, çoğul lafızla bahsedilmiştir. Bu da âyetteki, "Onlar neyi eş tutuyorlarsa, Allah onlardan münezzehtir, yücedir" ifadesidir.

4) Farz edelim ki, "Kendilerine verdiği bu çocuk hakkında O'na eşler tutmaya başladılar" ifadesindeki cealâ'daki tesniye zamiri, Hz. Âdem ile Havva'ya râcî olsun. Fakat ne var ki şöyle denilmiştir: "Allah Teâlâ o ikisine yaratılışı düzgün bir çocuk verince, onlar bu çocuğu kayıtsız şartsız Allah'ın hizmetine, taatına ve O'na kulluğa adamaya azmetmişlerdi. Sonra akıllarına başka bir düşünce geldi. Binâenaleyh onlar, bu çocuğu bazen dünya işleri ve menfaatlerinde kullanıyor, bazen de Allah'a hizmet ve taatta bulunmasını emrediyorlardı." Bu iş, her ne kadar bizce Allah'a bir yakınlık ve taat ise de, iyi kulların (ebrârın) hasenatı, mukarreb (Allah'a çok yakın) kulların seyyiatı (kötülüğü) sayılır. İşte Allah'a yakın kulların çok küçük ve kısa olan bazı gafletli hâli dahi onlar için sorumluluğu gerektirebilir. Bundan dolayı Cenâb-ı Hak, "Onlar neyi eş tutuyorlarsa, Allah onlardan münezzehtir" buyurmuştur. Bir hadis-i kutside de şöyle buyurmuştur: "Ben, şirkten müstağni olanların, en berî ve en müstağni olanıyım. Binâenaleyh, kim bir amel yapar ve o amelde başkasını bana ortak koşarsa, ben onu şirki ile başbaşa bırakırım."¹⁹⁰

5) Ayetin girişindeki nefs-i vahide ile eşi Âdem ve Havva ile ilgili olması muhtemel olmasına rağmen âyetteki anlatım sembolik olup, anne ve baba olacak her eşin bu anlatım içinde kendilerini düşünmesine mani değildir. Yani âyetin bu sembolik anlatımı şöyle ifade edilebilir:

"Kendisiyle sükun bulunan eşle erkeği ne zaman ki birbirini iyice bürüdü o zaman kadın hafif bir yük yüklendi, bir hücrecik alıp bir zürriyet yüklenmiş oldu, bununla bir süre gitti, derken yavaş yavaş ağırlaşmaya başladı, ne zaman ki, o yük büsbütün ağırlaştı, onun doğumu yaklaştı, işte o vakit Allah Teâlâ'nın Rabliğinin eserini açıktan açığa hissettiler ve bunun sonunun iyi de, kötü de olabileceğini, bu ağırlığın bir nimet de, bir felaket de olabileceğini sezdiler ve bütün tesirin Allah'tan olduğunu anladılar. İkisi de Rableri Allah'a dua ettiler: "Ahdimiz olsun ki; ey Rabbimiz, eğer sen bize bir salih, eli ayağı düzgün,

¹⁹⁰ Müslim, Zühd, 46.(4/2289).

yaşamaya elverişli herhangi bir nesil ihsan edersen; biz, baba, ana ve gelecek olan evlat ve nesillerimizle hepimiz birden muhakkak olarak şükredenlerden, senin verdiğin nimetlerin hepsine şükretmeyi huy edinen kullarından olacağız” dediler. Bu hâl Âdem ile Havva'da böyle olduğu gibi, gerçek bir izdivaç ile bir araya gelmiş eşler, yani bütün ana ve babalar da doğumun yaklaştığı anlarda duyulan ağırlık sırasında aynı sevinç, neşe, telaş ve endişeyi yaşarlar.” 190. Âyetle devam eden anlatımda ise:

“Sonra Allah Teâlâ o ana-babaya bir salih nesil verdi, tam istedikleri gibi sağlam ve sıhhatli bir çocuk verdi, sonra o çocuk büyüdü, sağlam biri olduğu bilfiil ortaya çıktı ve gerçekleşti, evlendi ve onun da çocukları oldu ve bunlardan da analar, babalar yetişti, çoğaldı. O zaman o ilk ananın ve ilk babanın evlatları veya torunları olarak onların yerini alan ana ve babalar, erkekli ve dişili birçok çiftler Allah'ın kendilerine verdiği evlatta Allah'a bir takım şerikler koşmaya başladılar. Bazen Allah'ın rabliğini unutup, "bu bir tabiat olayıdır" diyerek tabiatı Allah'a ortak koştular. Bazen de çocuklarına Abdüşşems vb... isimler koyarak, esasen bir yaratıcının eserini böylece ayrı ayrı şeylere isnad ettiler.”

Hâsılı ilk yaratılışta şirk yoktu, onu daha sonraki nesiller uydurdular. Bununla beraber o kadar da eski bir gelenektir ki, onlar onu Âdem ile Havva'dan başlamış bir ilk günah sandılar. Anlaşıldı ki, Allah müşriklerin şerik tuttukları şeylerin hepsinden uzaktır. Yukarıdan beri koyduğu hükümlerdeki hikmet ve kudreti, eserleri ve nimetleri ayrıntılı olarak anlatılan yüce yaratıcının büyüklüğü ve birliği ne kadar açıktır ve bizzat beşerin yaratılışı olayında ne kadar belirgindir. Yukarıdaki tesniye(ikil) sigasından sonra burada “onlar” diyerek çoğul kipi kullanılması şirkin faillerinde izah ettiğimiz mânâyı desteklemektedir. Böyle bir Yüce Yaratıcıya karşı onları mı ortak koşuyorlar ki, onlar hiçbir şey yaratamaz, hiçbir şeyin yaratıcısı olamazlar çünkü kendileri yaratılmışlardır.

Buraya kadar, “nefs-i vahide” ifadesinin ilk insana ve “zevcehâ” ile eşinin yaratılışı mânâsında anlaşıldığına dair A'raf 189. ve 190. Âyetlerinin bazı tefsirlerdeki izahlarını bu şekilde özetledik. Bu izahlar ve daha önce bahsi geçen bazı açıklamalar, “nefs-i vahide” ifadesinin doğrudan olmasa da dolaylı olarak ilk insan Hz.Âdem'e, “zevcehâ” ifadesinin ise onun eşi Havva'ya işaret ettiğini birçok karinelerle ortaya koyarak, bu ifadeler hakkında ağırlık kazanan genel bir kanaati oluşturmaktadır. Şimdi “nefs-i vahide” ifadesini

ve devamındaki ifadeleri bazı çağdaş yorumcuların nasıl yorumladığına da bakacağız. Sonra, bu yorumlarının kısa bir değerlendirmesini yaparak, bu konunun baştan itibaren genel bir değerlendirmesiyle bu konuyu tamamlayacağız.

“Nefs-i vâhide” konusunu, birçok müfessirin Kur’an bütünlüğü içerisinde geçen beş âyetle birlikte değerlendirilerek ulaştığı geleneksel izaha karşı olduğunu ifade edip, farklı bir bakış açısıyla yorumlayan yorumcuların başında İbrahim Sarmış gelmektedir. Sarmış’ın konuyu işleyiş tarzı ise özetle şöyledir:

Konuyla ilgili veya ilgisiz aklına gelen tüm cümleleri sıralarken genelde geleneksel yorumu eleştirmek, bazen kendi fikrini açmak tarzında düzenli bir anlatımı olmadığı için onun ifadeleri ve bunlara karşı değerlendirmemizi de aynı tarzda yapmak durumunda kalacağız. Şimdi özetle Sarmış’ın ifadelerine ve bunların değerlendirilmesine geçiyoruz:

Konuya girişinde “İsrailiyat kültürünün gölgesinde değerlendirilen konulardan birinin nefs-i vahide kavramı olduğu görülmektedir”¹⁹¹ şeklinde bir ön yargı ile giriş yapan Sarmış’ın nerdeyse tüm paragraflarında klasik tefsirleri bu kültürden beslenmekle, aynen bu kültürü kopyalamakla itham etmesi, alıntılanan ve taklit edilen Yahudi kültürünün İslam kültürüne dönüştüğü iddiası zaten kitabının ilk girişindeki 27 sayfalık önsözünde uzun uzadıya dile getirilmiştir. Bu konuya da benzer bir yaklaşımla giren Sarmış, anlatımında ilgili konuyu bırakarak yine üç sayfa boyunca klasik tefsirleri İsrailiyatçı zihniyetle itham ederek, “Hülasa, İsrailiyat’ın âyetlerin üzerine düşen gölgesi pek uzun olmuştur.”¹⁹² diyen bir başka yorumcuyu da kendi görüşlerine destekçi yaptıktan sonra, Ahmet Şakir isimli bir yazarın eleştirisine geçmiştir. Ardından gelenekçi müfessirleri temsil ettiği şüpheli olan bu radikal kişiyi ve cümlelerini örnek gösterir. Özetle der ki: “Gelenekçi müfessirlerin fikirleri hep bu tarzda İsrailiyatı nas makamında değerlendiren ve kabul etmeyenleri de tekfir eden bir anlayıştır” mânâsında gösterip, birçok konuyla ilgisiz mevzularla doldurarak yazdığı sabıkan bahsi geçen kitabında amacının geleneksel izahlar ve müfessirlerle muaraza etmek olduğu izahtan varestedir.

¹⁹¹ Sarmış, *Kur’an’a Göre İnsan’ın Yaratılması ve Çoğalması*, 68.

¹⁹² Mustafa İslamoğlu, *Esmâ-i Hüsnâ*, 2/141; Yaratılış ve Evrim 106-107; Sarmış, a.g.e, 70.

Daha sonra, nihâyet konuyla ilgili açıklamalara geçiş yapabilen Sarmış'ın özetle ifadeleri ve bunların değerlendirmesi ise şöyledir:

“Kur'an'a baktığımızda, “Ey Âdem...”hitaplarında adının anılması dışında, hiçbir yerde isim vererek insanlığın biyolojik ilk babasının onun olduğunu ve beşerin ondan yaratıldığının söylenildiğini görmüyoruz.”¹⁹³

Evet, Sarmış'ın söylediği gibi bir mânâ zaten âyetlerde ifade edilmiş değildir. Bütün insanların, hepimizin bizzat Âdemden yaratıldığı anlamı yani Âdem'in doğrudan kendisinden dünyaya gelmiş olmamız anlamı, elbetteki âyetlerde doğrudan söylenilmiş değildir. Buradaki bir yorumdur ve daha önce bahsi geçmiş olan, bütün insanların topraktan yaratıldığı nasıl izah edildiyse aynı izah bu yorumda da aynen geçerlidir. “Bütün insanların ilk atası, ilk yaratılan Âdem'dir” yargısı dolaylı olarak “Bütün insanların yaratılışına sebep, Âdem'in ve eşinin yaratılmasıdır ve bu ikisinden doğum yoluyla yaratılan insanların evlenerek, çoğalarak, bugüne kadar silsile halinde gelmesiyle bütün insanların bir kişiden yaratıldığı kastedilmiştir” dolaylı yargısını elbetteki akıl ve mantıkla düşünerek ve diğer âyetlerle birlikte değerlendirerek biz âyetlerden istihrac ediyoruz.

“Kadınlar ve erkekler olarak eşlerde Âdemin kendisinden yaratılmış ve çoğalmış değildir.”¹⁹⁴ diye bir iddianın müfessirlere ait olduğunu söyleyen Sarmış buna karşı şunu iddia etmiştir: “Aksine yerinde belirttiğimiz gibi ilk yaratılışta kadın ve erkek olarak yaratılan topluluğun vahyin öğrettiği şekilde meşru evlenmeleriyle üreyip çoğalmışlar ve bugüne kadar dünyaya bu şekilde gelmeye devam etmişlerdir.”¹⁹⁵

Sarmış'ın dile getirdiği bu iddia tefsirlerde geçmiyor. Yani böyle bir iddia yok zaten, varsa isim ve kaynağını vermesi gerekir. Burada Nisa 1'deki âyetle ifade edilen “hüma” zamiri iki kişiye delâlet eder. Bunlarda “Âdem ve ondan yaratılan eşi Havva'dır” çıkarımını âyetteki ifadelerden dolaylı olarak müfessirler yapmıştır. Şimdi Sarmış'a şu soruları sormak gerekir: “Âyetteki “hüma” zamiri tesniye yani iki kişi için kullanılan zamir değil de nedir?” Veya “Nefs-i vâhide'den âyetteki zahirî ifadeye göre bir eş yaratılmıştır.

¹⁹³ Sarmış, a.g.e, 71.

¹⁹⁴ Sarmış, a.g.e, 72.

¹⁹⁵ Sarmış, a.g.e, 72.

Âyette çok sayıda eşin veya kişilerin veya bir topluluğun nefs-i vahideden yaratıldığına dair hangi dilsel bir ifade vardır?” Veya “Hangi başka âyetteki bir karine böyle mesnetsiz, hayal ürünü bir iddiayı savunmayı gerektirmektedir?”

Ayrıca Sarmış’ın “Nefs kelimesi dişil bir kelime o halde Âdem değil Havva’yı göstermesi gerekir”¹⁹⁶ iddiasına gelince onun cevabı gayet kolay ve açıktır: “Semai müenneste hakiki cinsiyet yoktur.”

Sarmış’ın “Kur’an hiçbir yerde ilk yaratılanın Âdem olduğunu söylemez”¹⁹⁷ ve “Kur’an herhalde nefs-i vahidenin Âdem olduğunu söylerdi. Eğer bunu belirtmek isteseydi, nefs-i vahide terkibi elif-lam alırdı”¹⁹⁸ iddiasına da şu şekilde cevap vermek mümkündür:

Kur’an’ın bu terkibi nekre olarak ifade etmesinin birçok, çeşitli anlamsal hikmetleri olabilir. Böyle olmasıyla âyetin birçok mânâya kapısı açık kalıyor, bu ifadelerden maksadın Âdem ve Havva olmasını dışlamaması bizim savunduğumuz anlam için yeterli oluyor. Hucurat 13’te “Ey insanlar sizi bir erkek ve dişiden yarattık” derken âyet, her insanın kendi anne babasının anlaşılacağı bir mânâya da açıkken ayrıca ilk yaratılan Âdem ve eşi Havva’da, bu erkek ve dişi olarak anlaşılabilir. Sonuçta beşerin ilk asılları ve ataları olduğu için onlarında bu erkek ve dişinin kapsamında anlaşılmaları mümkündür, illa elif-lam alarak gelmeleri şart değildir. Ayrıca âyetler bazen dolaylı anlatım yapar, bazen işaret eder, bazen de birçok âyette işaret edilenden birşeyden delâlet mânâsı çıkarılır ve öylece izah edilerek, ifade edilir. Örneğin, Hicr 26’da insanlığın ilk atası bağlamında insanı yarattık demiştir. Çünkü Hicr 27’de özel isimle, elif-lam takısıyla cinlerin atasından bahsedildiğine dair müfessirlerin izahı daha önce geçmişti. Kaldı ki, Hicr 26 ve Sad 72 ile başlayan âyetler ve devamındaki âyetler; bu iki sûrede nerdeyse aynı tarz anlatımla, Allah Teâlâ beşeri çamur veya kara balçıktan yaratacağını ve ona ruh üfürdüğünde meleklerine secde etmelerini emrediyor, sonra bahsi geçen beş sûrede meleklerle “secde edin” emri verilen kişinin açıkça ismiyle Âdem olduğu âyette tasrih edilmiştir. Öyleyse şimdi Sarmış’a sormak gerekiyor: “Kur’an bu konuyu bu tarzda yani farklı âyetlerin bir arada değerlendirilmesiyle ağırlıklı olarak isim vermeden Âdem ve Havva mânâsında

¹⁹⁶ Sarmış, a.g.e, 72.

¹⁹⁷ Sarmış, a.g.e, 72.

¹⁹⁸ Sarmış, A.g.e, 75.

anlaşılabilir bir anlatımla çok yerde dile getirmişken illa “nefs-i vâhide=Âdem” denilmesi mi gerekiyor? Benzer şekilde “Al-i imran 59’da Âdemin topraktan yaratıldığı açık ve net değil midir? Orada ki meselde de âyet konuyu anasız ve babasız yaratılan ilk insana getirmişken, başka mânâları tekellüfle ve zorlamayla oradan çıkarmaya çalışmak âyetlerin ve Kur’an’daki anlatımların bütünlüğüne hâlel getirmez mi?

Sarmış’ın birçok yerde “Nefs-i vahide’nin Âdem olduğu söyleminin İsrailiyat’tan kaynaklandığını” iddiasına gelince buna şöyle cevap verilebilir: “Biz öncelikle âyetlere ve tefsir izahlarına bakıyoruz. Onların yardımıyla anlaşılamayan meselelerde sahih hadislerle bakıyoruz. Sahih kabul görmüş bir hâdiste “Âdem’in eşinin, O’nun kaburga kemiğinden yaratıldığı ifade edilmiştir.”¹⁹⁹ Bu hadis sadece tek bir hadis değildir. Bu mânâda birçok hâdis vardır. Tirmizî, bu konudaki Ebû Hureyre’den gelen rivâyet için hasen, sahih, garib, senedinin ise sağlam olduğunu belirtmiştir. Kaburga hadisi olarak bilinen gerek yaratma gerekse de teşbih ifade eden bu hadisler Kütüb-ü Tis’a’da dört ayrı sahabiden gelmiştir. Hadisin iki versiyonu da sened açısından reddedilecek bir konumda değildir. Sened açısından bu iki versiyon arasında bir mukayese yapıldığında adet olarak benzetme, sıhhat açısından yaratma versiyonu daha ağır basmaktadır.”²⁰⁰

Haydi, kadının kaburgadan yaratıldığını ifade eden hadislerin “kadın kaburga kemiği gibi incedir” mânâsındaki sadece benzetme versiyonlarını alalım. Fakat bu konunun başından beri izah ettiğimiz üzere, âyetlerde birçok karineler var. Meselâ, A’raf 189’da “liyeskünû ileyhâ” yani “kendisiyle sükûnet bulacağı bir eş” diyor. Başka bir yerde “kendi nefislerinizden yani cinsinizden sizin için kendileriyle sükunet bulacağınız eşler yaratması O’nun âyetlerindendir” diyen Rum 21. âyetinde aynı ifadenin bir başka türevi yani “liteskünû ileyhâ” kullanılıyor. Kaldı ki, Araf 189’daki kadının hamile kalması durumu var, dolayısı ile orada bir erkek bir dişinin olması kesinlik kazanmıştır. Zaten bütün insanlara hitap eden âyetin olduğu sûre Nisa(Kadınlar) sûresi, 1. âyeti hem bütün insanların kardeş olduğunu vurgulayan, kadın hakları ve kadının İslam’daki hak ve sorumluluklarını bildiren bir sûre. Ayrıca ilk âyetinde bütün insanlığın bir tek kişiden yaratıldığı belirgin şekilde ifade edildiği için, ilk çiftin kadın eşinin bu ilk insandan

¹⁹⁹ Tirmizî, “Talak”, 12.

²⁰⁰ Cemal Ağırman, **Kadının Yaratılışı**, İstanbul 2001, s. 127.

yaratılması bir gerekliliktir. Böylelikle eş kendisinden, çocuklarda bu eşin doğurmasıyla anneden doğmuş oluyor. Bunu teyiden biyoloji biliminin açıklamalarına göre çocuk cinsiyetini belirleyen bilgi, aşılamaı yapan babadan gelen sperm hücresindeki genetik kodda saklıdır. Böylelikle tüm insanlık bir kişiden türemiş olabilmektedir. Bir kişiden veya onun bir parçasından veya kaburgasından eşinin yaratılmasının, bilimsel izah noktasında anlaşılamayacak ve kabul edilemeyecek bir garipliği söz konusu değildir. Âdemi topraktan yaratan Allah Teâlâ, Havva'yı da Âdem'den bir parçadan yaratabilir ve yaratmıştır hatta bunun için sadece Âdem'in bir hücresindeki DNA bile yeterlidir. Hadiste kaburgaya benzetme de var, fakat kaburgadan yaratılmış olması da anormal değildir, şuan bilim adamları tarafından kemik kök hücresindeki insan DNA'sı ile yapılan deneylerde kök hücrelerin çoğalma potansiyelinin çok yüksek olduğunu tespit edilmişken, ilk kadının yaratılışında erkeğin kaburga kemiğinin kullanılmış olması ihtimali bilimsel olarak desteklenebilir bir keyfiyettir. Akıl, mantık, bilim ve âyetlerin genelinden çıkan mânâ ile bunun böyle izah edilmesinin yerinde ve tutarlı bir izah olduğu anlaşılmaktadır. Sarmış'a şunu sormalı ki: "Klasik tefsirlere ve sahiplerine İsrailiyatçı demekle iş bitiyor mu? Peki bu kadar aklî ve bilimsel izahları nereye koyacağız?" (Konunun bilimsel izahlarına sonraki bölümde detaylıca yer verilecektir)

Tefsir kaynaklarını, yazdığı kitabın nerdeyse her sayfasında İsrailiyat damgasıyla mühürleyen Sarmış'ın konunun devamında birden bire karşınıza çıkan "Lut peygamberin iki kızıyla soyunu devam ettirmek için yaptıklar ve saire..." gibi tuhaf ve kasıtlı bir niyetle yer verildiği muhtemel olan mide bulandırıcı Tavat anlatımlarını getirip kitabına koyması Âdem ve soyundan gelenler hakkında da buna benzer durumların olduğunu îma ederek konuyu aklî değil de hissî bir takım argümanlarla izaha çalışması, onun görüşlerinin mesnetsiz olduğunu göstermektedir. Bunlarla insanları, tüm anlatımlarını sanki Tavat'tan aldığını iddia ettiği klasik tefsirlerden ve geleneksel anlayıştan soğutmak istediği çok açıkça bellidir. Bu tarzda yazdığı kitabında müfessirlere karşı muarazadan başka bir niyeti olmadığı açıkça görülmektedir, o yüzden onun görüşlerine ve eleştirisine burada son veriyoruz.

Şimdi bir başka tefsir alanında çalışmalarıyla meşhur ve çağdaş Kur'an yorumcusu Mehmet Okuyan'ın "nefs-i vahide" terkihiyle ilgili görüşlerine ve kısaca bunların değerlendirilmesine geçiyoruz. Okuyan konuyu işlerken anafikir olarak şunu ifade eder:

"Tefsirlerimizde ve kültürümüzde "nefs-i vahide" tamlamasından maksadın Hz. Âdem olduğu, zevcehâ "eşi" kelimesiyle de onun hanımı olan Hz. Havva'nın kastedildiği görüşü Kur'an'dan delil getirilebilen bir görüş değildir."²⁰¹

Burada şunu belirtmek lazım ki; M. Okuyan, "**Hz. Âdem'in Yaratılışı**" başlığını tercih ettiği konuya hemen "nefs-i vahide" terkihiinden söz ederek giriş yapmış ve bu ifadeye "ilk can" diyerek Kur'anî bir kavram olduğunu ifade etmiştir. Fakat ne hikmetse konuyla ilgili Nisa 1, A'raf 189, Zümer 6. âyetlerinin olduğunu söyleyip, En'am 98. ve Lokman 28. âyetlerinden bahsetmemiştir. Kendisi konuyla ilgili âyetlerin bir kısmını gizleyerek -veya bilmiyor da olabilir- Kur'an'da üç âyetin bu kelimedenden bahsettiğini ifade etmesiyle kendi yorumlarının daha konunun başından itibaren, mağdur edebiyatına dönüştüğünü ilân etmektedir.

Okuyan, böylece giriş yaptığı konuya, "Konuyla ilgili bir âyeti incelemekte yarar vardır" diyerek bir âyeti ve mealini vermiştir. Tercih ettiği bu âyet ise, daha çok açıklamaların ve bahsettiğimiz üzere Hz. Âdem ve Havva'ya işaret eden birçok karinelerin bulunduğu Nisa 1. ve A'raf 189. Âyetleri olmayıp, ilginç olarak Zümer sûresi 6. Âyet olmuştur. Zira konuyla ilgili Nisa 1. ve A'raf 189. âyetleri ve meallerine tam olarak, konunun nerdeyse hiçbir yerinde yer vermeyen Okuyan'ın, Zümer 6. âyetinden sonra yaptığı yorum ise meselenin anlaşılmasında ve izahında önemli bir katkı sağlamayarak, kendi düşüncelerini bazı bilimsel görünümlü içeriği pek sıhhatli olmayan sözlerle ifade etmekten öteye gidememiştir. Şimdi, Okuyan'ın bu yorumunu aynen aktarıyoruz:

"Burada yer alan نَفْسٍ وَاحِدَةٍ nefsi vâhideh "ilk can, ilk canlı, ilk cevher, ilk öz" demektir. İnsanın cansız halden canlı hale geçtiği ilk aşama nefs-i vâhideh diye isimlendirilmektedir. "Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan Rabbinize karşı duyarlı olun." İlk insan türü işte bu ilk cevherden veya ilk candan, ilk özden yaratılmıştır. "İnsan"

²⁰¹ Mehmet Okuyan, **Kıssalar Ne Söyler-I Yaratılış ve Hz. Âdem**, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2017, 76-77.

anlamına gelen نَفْس nefis kelimesinin, bu ilk cevherin yine insanın potansiyel olarak bütün özelliklerini içerdiğini söyleyebiliriz. Zira genetik bilimi ve genlerle ilgili haritalar, insanda bir genetik kodlamanın olduğunu göstermektedir. İnsanın elementer yaratılış süreci ile biyolojik/embriyolojik sürenin kesiştiği aşama olan nefis-i vâhıdeh denen aşamaya dikkat çekilen âyetlerden biriside işte bu âyettir.”²⁰²

Görüldüğü gibi, “nefis-i vâhide” ifadesinin bir aşama olduğunu iddia eden Okuyan, “elementer yaratılış süreci ile biyolojik/embriyolojik sürenin kesiştiği aşama” ifadesini kullanmıştır. Süreç ve sürenin kesiştiği aşamayı nasıl keşfettiğini, bunun hangi âyetle ilgili hangi dilsel veya anlamsal bir ifadeye dayandığı ise hiç belli değildir. İfade ettiği bilimsel terimler ki, yani “genetik biliminde, gen haritalarında bulunan genetik kodlama” ise buradaki konuyla yakından veya uzaktan ilgili değildir. Herhalde bunların ne demek olduğunu bilmeyen Okuyan, bunların ne anlama geldiğini bilenlerin yaratılış konusunda bunların âyet tefsiri sadedinde kullanılmasıyla ilişkisini irdeleyeceğini tahmin etmeyerek, yaptığı karışık ve dayanaksız bu izaha, bunları da süsleyici bir argüman olarak kullanmayı düşünmüş olabilir. Nitekim bunun böyle olduğunun açık bir göstergesi, tespit ettiğimiz üzere, hemen üç sayfa sonra aynı ifadeleri hiçbir kelimesine dokunmadan, tam tabiriyle “kopyala-yapıştır” yaparak yine aşamadan bahsettiği bir cümlemin arkasına eklemesidir.²⁰³

İşte bu derece konuyla ilgili asıl âyetlerden ve tefsirlerden ve tefsir biliminden uzak yorumlarla ve dayanağı olmayan bir takım zayıf iddialarla konuyu izah etmeye çalışan Okuyanın amacının, -daha önceki Sarmış’ın izahlarında görüldüğü gibi- konuyu kahir ekseriyetle Kur’an’dan karinelere dayanarak tefsir eden müfessirlere karşı bir muaraza veya onları bu konularda tamamen İsrailiyatın savunucusu ve koruyucusu gibi göstermek olduğunu anlamak için konunun devamındaki şu ifadelerine bakılması yeterlidir: “Kadının erkeğin eğe kemiğinden yaratıldığını belirten ve “kırılır, ama düzelmez” diyen bu yanlış anlayış, herhalde değil, kesinlikle buradan(Tevrat’tan) alınmış ve hadis formuna

²⁰² Okuyan, A.g.e, 77.

²⁰³ Okuyan, A.g.e, 80.

sokulmuştur... Bütün bunlar israiliyat/Kitap ehli kültürünün İslam düşünce ve kültürünü nasıl etkilediğini de göstermektedir.”²⁰⁴

Burada şunu belirtmek gerekir ki, Okuyanın bu konuda tefsir âlimlerinin hepsini aynı kefeye koyarak değerlendirmesi ve Kitab-ı Mukaddes’te geçen bazı ifadelerin tevafuken Kur’an tefsirlerindeki bazı ifadelerle örtüşmesi neticesinde hatalının, yanlışın ve suçlunun doğrudan bu ifadeleri Kitap ehlinde aldığını iddia ettiği müfessirlerin olduğu sonucunu çıkarması oldukça hatalı bir çıkarımdır. Çünkü İsrailiyat türü haberlere mesafeli duran birçok müfessir de vardır. Bu yüzden, âyeti âyetle ve sûre bütünlüğü veya Kur’an bütünlüğü içerisinde tefsir eden veya rivâyetin dışında dirâyet tarzı yaklaşımla, aklî bir takım izahlara da yer veren müfessirlere ve açıklamalarına bu konunun başından itibaren biz çokca yer verdik ki; bunların hepsi Okuyanın bu tür iddialarına birer cevap mâhiyetinde olmaktadır.

O halde buradan şöyle bir sonuç çıkıyor ki; müfessirlere İsrailiyatçı damgası vurulması sonucunda, Okuyan’ın ve konuyu birçok dirâyet sahibi müfessirlerin yaratılış bağlamında Hz.Âdem ve Havva’ya yorumlamasını peşin kabulle yanlış olduğunu ifade eden benzer yorumcuların, güya kendi zannî fikirlerinin bu konuda mübalağasız en isabetli yorumlar mesabesinde olduğuna dair bir izlenim oluşturulmuş olmaktadır. Fakat sorun şu ki; her ne hikmetse bu iddianın sahipleri Kur’an’dan ve hadislerden başka her türlü argümanı kullanmayı meşru kabul ederek konuyu aydınlatmada ve açıklamada herhangi izahlı, ispatlı ve tutarlı bir sonuç çıkaramamışlardır. Sanki onların ekser tefsirlerde ağırlık kazanan yoruma itirazdaki amacı, kitaplarındaki birçok yerde dillendirip durdukları Hz.Âdem ve eşi Havva’nın çocuklarının nasıl kardeş evliliği yaptığını dair anlaşılması şimdiki zamandan elbette çok çok farklı bir durumu, düzeltmeye çalışmaktır. Bunun şeriat farklılığı tarzındaki izahına kulak tıkayan bu zihniyet, zamanımızda ensest ilişki diye isimlendirilen bu durumdan ilk insan neslini kurtarmanın yegâne çaresini nefis-i vâhide’den Hz. Âdem ve Havva gibi birçok evli çiftin aynı anda yaratıldığını iddia etmekte -belki tutturabilirlerse- bulmuşlardır. Fakat böyle bir durumun birçok yanlışlığı ve birçok sorunları beraberinde getirdiğini herhalde öngörememişlerdir. Belki de görmüşlerdir ama

²⁰⁴ İbrahim Sarmış, Hz. Muhammed’i Doğru Anlamak, İstanbul 2005, s.382; Okuyan, A.g.e, 80.

işlerine gelmeyen geleneksel yaklaşımlar ve kendi fikirleri dışındakileri hazmedemeyiş gibi bazı hissî değerlendirmeler yüzünden bu muarazayı başlatmış olmaları mümkündür. Onların öngöremediği bazı sorunlar ve yanlışlıklar ise şunlar olabilir:

Nefs-i vahide ifadesinin akla ilk gelen, en genel anlamda mânâsı “bir kişi, bir nefis, bir can” iken, bu ifadeyi farklı bir yöne çekip ona “ilk yaratılan hücre” veya “cansızdan canlıya geçiş süreci” diyerek -hiçbir karine olmadığı halde- birçok insanların o özden türetilmesi sonucunda, ilk insan olma özelliğini Hz.Âdem’e vermek tartışmalı hâle gelmektedir. Bu gibi düşüncelerde konuyla ilgili olmasa da İslam’ın temel değerleriyle çatışan ırkçılık ve ırk ayrımı ve çatışmaları gibi konulara tehlikeli bir zemin hazırlayabilir.

Bu tartışma sonucunda ise, ilk insan Hz.Âdem’in topraktan ve eşi Havva’nın ondan yaratıldığına dair izahları bulunan âyetlere ve onların ihtiva ettiği birçok hikmetlere ve gayelere bilerek veya bilmeyerek tutarsızlık mânâsını veren bir düşünceye kapı açılmış olmaktadır.

Meleklerin ilk yaratılan insan Âdem’e secde etmesi ve şeytanın ilk insan Âdem’e secde etmemesi ve bu hâdisede şeytan dahi Allah Teâlâ’ya: “O’nu topraktan yarattın” demesi ve bir kişiden bahsetmesi; Hz.Âdem ve onunla sükun bulması için yaratıldığı izah edilen eşi Havva’nın birlikte cennete yerleştirilmesi, bir ağaç ile imtihan olmaları, yasak ağaçtan yemeleri, başlarına gelenler ve birlikte tevbe etmeleri gibi bunu ifade eden âyetlerde sadece iki kişiden bahsedilmesi; ayrıca yine birlikte bulunan bu iki kişiden başka bir insanın bulunmasının hayal bile edilemediği anlatımlar veya bu iki kişiden başka bir insanın varlığına dair en küçük bir emare dahi bulunmayan ifadelerin tamamı gösterir ki: İlk yaratılan insan Âdem’dir ve ona eş olarak bir tek Havva yaratılmıştır. Bunun aksine bir fikri iddia etmek -yani bir özden birçok beşerin yaratılışı gibi- Kur’an’daki bütün bu ifadelerle çelişerek ne derece büyük yanlışlıklara, sorunlara ve safsatalara kapı açacağı izahtan vârestedir.

Nefs-i vâhide konusunda; buraya kadar açıklandığı gibi geleneksel izahla muaraza etmek amacıyla ortaya çıkıp, sırf geleneği karalamak için konuyu kendi anlayışlarında uygun yöne çekerek bazı hayal ürünü mânâlarla yorumlayan çağdaş yorumcular olsa da,

Mustafa İslamoğlu gibi çağdaş yorumcular bu konuda geleneksel izahın hakkını teslim edip, ilgili ifadenin geçtiği tüm âyetlerle birlikte düşünüldüğünde tutarlı olan ve Kur'an bütünlüğünde geçerli izahın geleneksel tefsirlerde ağırlık kazanan izah olduğunu açıkça itiraf edemese de, bu mânâyı öncekiler gibi karalayıp hazımsızlık göstermemiş ve bazı isabetli izahları görmezlikten gelememiş ve şimdi aktaracağımız ifadelerle geleneksel izahın bu konuda hâkim olan geçerliliğine bir nebze katılmak durumunda kalmıştır. Fakat izahlarının veya bazı sözlerinin sonlarında kendince farklı yönde anladığı kanaatlerini de belirtmiştir.

Konuya “Nefs-i vâhide nedir? sorusunun olası cevapları” gibi genel ve bu konuya dair fikirleri dışlamayan bir başlıkla giriş yapan İslamoğlu, “nefs-i vâhide” ifadesinin geçtiği beş âyetin mealini güzelce sıralamıştır. Bu âyetleri birlikte değerlendirerek istikrâ yöntemiyle bu ifadeye isabetli mânâ verebilmenin şart olduğunu söyleyen İslamoğlu'nun parçacı mantıkla yola çıkmanın Kur'an'ı anlamaya engel olduğu şeklindeki izahı da konunun başında oldukça yerindedir ve bizim konuya girişteki izahımıza benzemektedir.

İlk olarak, “nefs-i vâhide” ile Âdem, “eşi” ile Havva'nın kastedildiğinin, klasik Kur'an tefsirlerinin kahir çoğunluğunca savunulduğunu ifade eden İslamoğlu'nun bu güzel tespit ifadesinin ardından, “Bunda yabancı kültürlerden Müslüman kültürüne geçen mitolojik rivâyetler hayli etkili olmuştur.” diyerek eklediği kendi görüşleri elbette izaha ve delillendirilmeye muhtaçtır. Kur'an bütünlüğü, âyet bağlamı veya siyak-sibak ve benzerleri gibi Kur'an tefsirlerinde kullanılan uygulamalarla âyetler izah edilmiştir demek yerine ve bu gibi izah metotlarını göz ardı edip, bazı tefsir açıklamalarını illa iddia edilen kültürlere dayandırmak, daha önce de dediğimiz gibi delillendirmesi gereken yeterince izah ve ispata muhtaç olan kişisel yorum ifade eden zannî kanâatlerdir.

İkinci olarak; “nefs-i vâhide” ile insanın embriyolojik yaratılış sürecini başlatan sperm hücresi kastedildiğini savunanlara cevap veren İslamoğlu; değerlendirmesinde bu görüş sahiplerinin, dört âyeti görmezden gelerek sadece A'raf 189'a dayandıkları zaman yorumlarının tutarlı olabileceğini söylemiştir. Fakat en başta En'am 98. Âyetinin bu yorumu dışladığını, âyetteki ifadelerin birçok farklı izahlarına rağmen, nefs-i vahide'nin embriyolojik sürecin bir parçasına tekabül etmediğini izah etmesi, bundan önceki İbrahim

Sarmış ve Mehmet Okuyan'ın yorumlarının pek tutarlı ve sıhhatli olmadığını dolaylı olarak söylemesi bakımından bizce de güzel bir değerlendirme mâhiyetindedir.

Üçüncü olarak; ilgili ifadeden, biyolojik yaratılış sürecini başlatan ilk ve tek hücrenin kastedildiğini savunanların görüşünü aynen ifade eden İslamoğlu bu görüşle ilgili bir değerlendirme yapmamaktadır.

Sonraki konuya, “Nefs-i vahide Âdem değildir” şeklinde bir başlık seçen İslamoğlu’nun “Nefs ile Âdem’in kastedildiğini söylemek yorumlardan bir yorumdur” diyerek bu başlığa aykırı bir cümle kullanmıştır. Çünkü “Nefs-i vahide Âdem değildir” diye atılan başlığın altında böyle bir yorumun var olduğunu söylemek yerine, olamayacağının izahını ve ispatını ifade eden cümlelerin serdedilmesi daha yerinde olurdu. Dolayısı ile bu durumda, konuya hâkim olan yorumun var olan bu yorum olduğu ve İslamoğlu’nun da buna dolaylı bir şekilde katıldığı söylenebilir. Nitekim bu konunun devam eden izahlarında görüldüğü gibi, İslamoğlu’nun konuya verdiği bu başlığın sebebi olarak, “Kur’an’da “nefs-i vahide’nin Âdem olduğu bir kere bile söylenmez yani doğrudan Kur’an bunu ifade etmez” şeklinde bir izaha dayandırması da zaten bizce ve müfessirlerce de itiraz edilmeyen malûmu ilâm kabilinden bir durumdur. Fakat şuraya dikkat edilmelidir ki; İslamoğlu’nun da önceki başlıkta, en başta ifade ederek tespit ettiği, müfessirlerin kahir ekseriyetinin meşhur olan yorumu ki, İslamoğlu’nun en başta söylediği gibi istikrâ yöntemiyle yani beş âyetin birlikte değerlendirilmesiyle belirginleşen bir mânâdan hareketle böyle bir yoruma ulaştıkları ifade edildiği takdirde, bunun İslamoğlu’nun savunduğu yöneme uygun olarak elde edilmesinden dolayı ve böyle bir yorumu İslamoğlu’nun da bir yönüyle zımnen onayladığını göstermektedir. Fakat o, bu geleneksel yorumun Kur’an’daki yaratılış bağlamındaki bütünlüğe muvafık gelen, detaylı izahlarla desteklenen birçok karinelere sahip, isabetli bir yorum olduğuna dair açıkça kabul ifadesi kullanmamakla birlikte konuyu anlatımında bunun inkâr edilemez olduğunu îma etmiştir.

Buraya kadar, “nefs-i vahide” konusu belki gereğinden fazla uzatılmakla beraber, fakat tezdeki amaçlarımıza uygun olarak bu tarzda şekillendiğinden şimdi son değerlendirmelerimizi de yaparak bu konuyu bitiriyoruz.

Sonuç olarak, beş âyette geçen “nefs-i vâhide” ifadesi birçok müfessir tarafından ilgili âyetlerle birlikte değerlendirildiğinde ve yaratılış konusu bağlamında “bir kişi” olarak anlaşılmış, âyetlerde ondan meydana getirildiği veya yaratıldığı ifade edilen eşinin ise, ilk yaratılan kişi olan Âdem’in zevcesi olan Havva olarak yorumlanmıştır. Âyetlerin bu mânâyâ kesin delaleti olmasa da, farklı yorumlara açık ifadeler olsa da, âyetlerin geçtiği yerlerde izahı geçmiş bazı karineler, bir âyette tam anlaşılmayan hususların ve mânâların diğer âyetlerle takviye edilmesi ve tamamlanması, siyak-sibak ve Kur’an bütünlüğü içerisinde yapılan değerlendirmeler bu yöndeki izahları kuvvetlendirerek, konunun bu şekilde anlaşılmasının daha isabetli olduğunu göstermiştir. Kısaca son bir örnek verilirse:

“Sizin yaratılmanız ve yeniden diriltilmeniz, bir kişi gibidir”²⁰⁵ âyetinde geçen “nefs-i vâhide” ifadesinin anlamı, âyetin anlatmak istediği mesajla bağlantılı olarak açılmakta ve belirginleşmektedir. Âyette verilen ana mesaj, Kudret-i İlâhî noktasında, bir kişiyle, bütün insanların yaratılması ve diriltilmesi kıyaslandığında, ikisinin de aynı olduğunu ifade etmektir. Dolayısı ile burada yapılacak farklı yorumlar ve farklı kıyaslamalar ile “nefs-i vâhide” ifadesine verilecek mânâlar, âyetin bu ana mesajına ters düşmemek noktasında geçerlilik kazanabilir ki burada en uygun mânâ “bir kişi” dir. Konuyu değerlendirme sırasında görüşlerine yer verdiğimiz çağdaş yorumculardan sadece Mustafa İslamoğlu’nun Lokman 28. âyetinden bahsetmesi fakat maalesef onunda izahları sırasında bu âyeti değerlendirmeyi ihmâl etmesi, konunun sıhhatli anlaşılması noktasında çağdaş yorumcuların yeterince sağlam görüşler üretmediğinin bir göstergesi olsa gerektir.

Sonuç olarak, bu âyet diğer âyetler ile birlikte değerlendirildiğinde “nefs-i vâhide” ifadesinin; bütün insanların kendisinden yaratıldığı kaynak, eş sahibi olan bir varlık, aynı zamanda eşyle sükûn bulan bir varlık, eşinin hamile kalmasına sebep olan bir varlık, bütün insanlarla yaratılma ve dirilme noktasında kıyaslanabilen bir varlık olduğu anlaşıldığı için, ayrıca kelimenin dilsel anlamda en genel mânâsının “bir kişi, bir insan, bir nefis, bir can” şeklinde verilmesiyle ve bütün diğer karinelerle birlikte değerlendirilmesi sonucunda “bir kişi” mânâsına geldiğini söylemek, mevcut şartlar içerisinde en isabetlisi olsa gerektir.

²⁰⁵ Lokman, 28.

Son olarak âyetlerde ismi zikredilmeyen Havva'nın yaratılışının Âdem'in topraktan yaratılışının sonrasında olduğu açıktır. Onun Kur'an'a göre bir kişiden, Hadis-i Şeriflere göre Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını söylemek, öncelikle Havva kelimesinin kökenine nisbetle uygunluk arz etmektedir. A'raf 189. âyete göre ise, nefis-i vahidenin yani bir kişinin(Âdem'in) kendisiyle sükûn bulduğu ve hâmile kalan bir kadın olduğuda açıktır. Dolayısıyla mevcut uzun analizler sonucunda onun Havva olduğunu söylemek mâkuldür, tutarlıdır ve isabetlidir.

2.6. Farklı Sûrelerde Geçen Âdem'in Yaratılış Kıssasına Toplu Bir Bakış

Kur'an-ı Kerim'de ilk insan Âdem'in yaratılışının anlatıldığı yerlerde yaratılışın keyfiyeti ve nasıl gerçekleştiğine dair fazla ayrıntı bulunmamaktadır. Çünkü Kur'an Allah Teâlâ'nın son İlahî Kitabı olarak verdiği bilgilerde insanları daha çok gaye ve hikmet noktasında düşündürmeye ve merak edilen bazı ayrıntıların yerine asıl maksat ve hedefleri belirterek dikkatleri bunlar üzerine toplamaya öncelik vermektedir. Bu yüzden farklı sûrelerde farklı Kur'an pasajlarında konuları bu minvalde işleyerek çoğu zaman kısa bir anlatımla konuyu bitirmektedir. Fakat farklı Kur'an pasajlarında geçen ilgili konunun farklı yönlerine temas ederek veya farklı ayrıntılarına değinerek verdiği bilgileri tekrarlamakla birlikte daha anlaşılır bir hale getirmektedir. Bu yüzden bizde bu konu başlığı altında insanın yaratılış kıssasının anlatıldığı Kur'an'daki farklı yerleri bir araya getirerek bu kıssayı daha iyi anlama ve anlamlandırma noktasında gayret edeceğiz.

Kur'an'da ilk insan Âdem'in yaratılış kıssası Bakara 2/30-39, Hicr 15/26-43, A'raf 7/11-25, İsra 17/61-65, Kehf 18/50-51, Taha 20/116-123, Sad 38/71-85 sûreleri ve âyetlerinde yer almaktadır. Hedefimiz, bu âyetleri kıssada ifade edilen hâdiselerin sırasına göre bir araya getirmeye çalışmak ve kıssayı bu minvalde okuyarak gerektiği yerlerde tefsir izahlarına başvurmaktır. Bir önemli dikkat edeceğimiz hususta, âyetleri kıssanın akışına göre ve âyette geçen diyaloglara uyumlu olacak şekilde derleyip düzenleyip bir araya getirebilmek ve âyetlerdeki ifadeleri bir arada yansıtmak olacaktır.

Öncelikle şunu belirtmekte fayda vardır ki; Kur'an'da Âdem'in yaratılışının tamamlanmasıyla Allah Teâlâ'nın meleklerine Âdem'e secde emri ve bütün meleklerin ona secde etmesi ve sadece iblis'in secde etmemesi hâdisesi ortak olarak bütün bu kıssanın

bahsedildiği yerlerde vurgulanan, önemli mesajlar içeren, temel olaydır. Diğer hâdiselerde yine kıssayı açıklayıcı olup, genel anlamda bazı konuları tamamlayıcı mesajlar içerir. Kıssayı anlatırken yeri geldiğinde bu hâdiselerdeki mesajlara da yer yer değineceğiz. Şimdi bunları belirttikten sonra kıssaya başlayalım.

Kur'an'da yedi farklı sûrede bahsedilen yaratılış kıssasının en uzun anlatımının olduğu yer A'raf Sûresi'dir. Bizde öncelikle bu sûredeki anlatımı temel alarak, diğer sûrelerdeki bilgi ve ayrıntı ilavelerini bu sûredeki anlatımın yanında sunmaya çalışacağız. Şimdi A'raf suresinde geçen kıssanın girişindeki 10. âyetten başlayarak kıssanın bitişini gösteren 25.âyete kadar, yeri gelince diğer âyetlere de yer vererek, bu kıssayı âyet âyet vermeye çalışacağız:

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ

“Doğrusu Biz sizi yeryüzünde yerleştirdik, orada size geçim imkânları verdik; ne kadar da az şükrediyorsunuz!”²⁰⁶

A'raf suresinde anlatılan yaratılış kıssası, Allah Teâlâ'nın insanları arza yerleştirmesinden bahisle başlayıp, yine kıssanın sonunda sözü yeryüzüne getirerek yani arzda yaşayıp, orada ölüp, oradan çıkarılacaklarının hatırlatılmasıyla biter. Kıssanın başında, aslında yeryüzüne ilk gelen insanlar Âdem babamız ve Havva vâlidemiz olmakla birlikte bütün insanlara hitap edilerek aslında “Sizin yeryüzünde yaratılış hikâyeniz, bu arza yerleştirilmenizle başladı ve bu aslında sizin hikâyeniz!” mesajı verilmektedir. Aynı zamanda buraya başka bir yerden(Cennet'ten) geldiğini çağrıştırmaktadır Âyetin devamında ise yeryüzünde insanlar için yaşamaya elverişli birçok imkânların hazırlandığından bahisle, insanların bu nimetleri düşünüp bunlara daha çok şükretmesi gerektiği hususunda bir uyarı bulunmaktadır. Hemen devamındaki âyette ise yine insanlara verilen önemli nimetlerden bahsedilmeye devam edilerek, kıssadaki temel meseleye yani “Meleklerin Âdem'e secde etmesi İblis'in secde etmemesi” bahsine geçiş yapılmaktadır.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾

“Andolsun ki sizi yarattık, sonra size biçim verdik, sonra da meleklerle: "Âdem'e secde edin" dedik; hepsi secde ettiler, yalnız İblis, secde edenlerden olmadı.”²⁰⁷

²⁰⁶ A'raf 7/10.

“Andolsun ki sizi biz yarattık. Siz hiç bir şey değilken, siz insan türünden hiçbir şahıs âlemde mevcut değilken, siz henüz şu bulunduğunuz biçim ve şekili almadan evvel ilk mayanızı takdir ve icat ettik. Sonra size biçim verdik. Siz yaratılışın başlangıcında şekilsiz, organsız bir yaratık; yeryüzünde bir çamur ve babanızın belinde birer zerre, birer sperma (nutfe) olduğunuz halde sizi en güzel biçimde (ahsen-i takvim) olan insan şekline koyduk. Sonra da meleklerle “Âdem'e secde edin, ona boyun eğip itaat ederek hizmet edin.” dedik.”²⁰⁸ tarzında bu âyeti tefsir eden Elmalılı Hamdi Yazır tefsirine şöyle devam eder:

Bu hitapların bir şahsa veya sınıfa değil, genel olarak insan türüne, daha doğrusu insan toplumuna yönelik olduğu ve bu münasebetle melâikelerin Âdem'e secdesi meselesinin de insan türüne bir minnet siyakında hatırlatıldığı açıktır. Demek ki bu secde emri Hz. Âdem'in şahsına has değil, soyu da dâhil olmak üzere insa türüne ait bir şeref ve ayrıcalıktır. Âdem soyunda bizzat Hz. Âdem'den daha faziletli olan ulû'l-azm büyük peygamberler gibi kişiler bulunduğu muhakkak olduğuna göre de, bu mânâ belirgindir. Şu halde Âdem'i yalnız ilk insan olmak üzere değil, genellikle insan türünün mahiyetini temsil eden genel bir örnek, başka bir deyimle cins ismi olarak düşünmek, âyetin söz gelimine daha uygun düşmektedir. Hz. Âdem'in kendi kişiliğinde fiilen sahip olduğu faziletler ve insanî melekelerden başka bütün soyunda görülecek olan fazilet ve melekeler de tasavvurî olarak sahip olmak bakımından, Ebu'l Beşer yani insanlığın babası olarak düşünüldüğü zamandır ki, Âdem'in yaratılışının, Âdem soyunu; Âdem'in biçimlendirilmesinin, Âdem soyunun biçimlendirilmesini; Âdem'e secdenin, bütün insan türüne secdeyi kapsadığını ortaya koyar. "Sizi yeryüzünde halifeler yapan O'dur."²⁰⁹ mânâsını da açıklayan bu âyetin anlamı, birçok derin konuları kapsamaktadır. Fakat biz burada bu kadar işaretle yetineceğiz. Allah Teâlâ insanlığa öyle bir şeref bağışlamıştır ki, Âdem'i melâikelere değil, melâikenin Âdem'e secde etmesini emretmiştir.²¹⁰

Burada şunu belirtmek gerekir ki; Âdem'e secde hâdisesinden önce Hicr ve Sad sûrelerinde Allah Teâlâ insanın ilk yaratılışının çamurdan ve bahsi geçmiş olan toprağın

²⁰⁷ Araf 7/11.

²⁰⁸ Yazır, A.g.e, C.4, s.167.

²⁰⁹ Fâtır 35/39.

²¹⁰ Yazır, A.g.e, C.4, s.167-168.

çeşitli hallerinden geçerek meydana geldiğini belirtir ve ayrıca insanın yaratılışında ona ruh üfürülmesini bizzat kendine nisbet eden bazı ifadeler kullanır ki bunlar şu âyetlerde geçer:

“Andolsun ki biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık. Cânn’ı da daha önce insan vücudunun gözeneklerinden geçebilen güçlü bir ateşten yarattık. Hani Rabbin meleklerle şöyle demişti: "Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşmuş çamurdan bir insan yaratacağım." Ben, onun yaratılışını tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın. Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler. Yalnız İblis hariç. O secde edenlerle beraber olmaktan çekinmişti.”²¹¹

“Hani Rabbin meleklerle demişti ki: ‘Ben çamurdan bir insan yaratmaktayım. Onu tesviye edip, düzeltip de ruhumdan ona üfledim mi derhal ona secdeye kapanın.’ Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler. Yalnız İblis etmedi, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu. Allah: ‘Ey İblis! O benim kudret elimle yarattığıma secde etmene ne engel oldu? Kibirlenmek mi istedin? Yoksa yüksek derecelerde bulunanlardan mı oldun?’ dedi.”²¹²

Her iki sûrede de benzer ifadeler geçerken Hicr sûresinde insanın yaratılışından önce cinlerin yaratılışından veya -daha önce bahsi geçtiği üzere- diğer tercih edilen bir mânâyâ göre “*el-cânn*” yani cinlerin atası İblis’in yaratıldığı ateşin bazı özelliklerinden bahseder. Hicr suresinde insanın yaratıldığı çamurun nitelikleri verilirken, Sad suresinde Allah Teâlâ insanın yaratılmasını bizzat kendine nisbet ederek خَلَقْتُ بِيَدَيَّ zahirî anlamındaki çevirisiyle: “kendi ellerimle yarattığım” ifadesini kullanmıştır. Yine her iki sûrede de geçen وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي yine zahirî mânâsıyla “ona kendi ruhumdan üfürdüğüm zaman...” ifadesiyle Allah Teâlâ ruh üflenilmesini de Zâtına nisbet etmiştir. Âyetlerde geçen bu ifadeler hakkında müfessirler çeşitli izahlar yapmışlardır. خَلَقْتُ بِيَدَيَّ hakkında Râzî birçok izahı özetledikten sonra en sonda şöyle bir izaha yer verir ve der ki:

“ Büyük bir hükümdar, ilgi ve alâkasını bütünüyle o işe yöneltmesi durumu hariç,

²¹¹ Hicr 15/26-29.

²¹² Sad 38/71-75.

herhangi bir şeyi kendi eliyle yapmaz. Binâenaleyh, son derece gösterilecek ilgi ve alâka, el ile yapılacak işin ayrılmaz vasfı olunca, o zaman, kesin deliller bulunduğu, bu kelimeyi mecazî mânâda almak mümkün olur.”²¹³

Ruhu ve üflenilmesini Cenab-ı Hakkın kendine nisbet etmesi hakkında yani âyetteki “ve ona ruhumdan üflediğim zaman” tâbiri ile ilgili de şu izahlar vardır:

“en-Nefh” üflemek, rüzgarı tutmaya ve onunla dolmaya elverişli olan bir cismin içine rüzgar vermek demektir. Bu ifade hayat vermekten kinâyedir. Ortada ne “üfleme” ne de “üflenen” vardır. Bilakis hakikatte bu, var edenin hüviyetinin var edilene geçmesi, sıfat ve fiilin onda zuhûrundan başka bir şey değildir.²¹⁴

“Nefahtu” fiili “nefh” kökünden gelir. Nefh ise, örfte liflemek, ağızla veya bir aletle, hava almaya ve onunla şişmeye elverişli olan içi boş bir cisme üflemek demektir. Burada hayata kabiliyeti olan madde üzerinde, bilfiil hayatın akmasına sebep olan bir şeyin temsili vardır. Dolayısıyla burada gerçek bir nefh (üfleme) yok, sadece sembolik ve temsili bir anlatım vardır.

Gazali'ye göre, burada “Ruhun nuru” yerine “nefh” tabiri kullanılmıştır. Çünkü “nefh”, birçok safhadan geçtikten sonra meydana gelen çamurdan oluşan kabulleyici fitilin yanmasına sebeptir. Bu tıpkı nefhi, yanmaya kabiliyeti olan ateşin yanışına sebep olduğu yerlerde ateşle tabir etmek gibidir.

Bazen sebep, kendisinden istifade edip, oluşan fiil yerine mecaz yoluyla kullanılır. Her ne kadar istifade edilen fiil, kendisinden istifade edilen fiil suretinde olmasa da.

Gazali ve bir gruba göre, “Ruh” suyun kaba girdiği gibi bedene girer bir cisim değildir. Siyahlığın siyaha, ilmin âlime girmesi gibi, kalbe veya dimağa giren bir ârâz da değildir. Aksine ruh, mücerred (soyut) bir cevherdir. Ne beden dâhilinde, ne hâricindedir. Ne bedenle bitişiktir, ne de ayrıdır. Onların bu hususta birçok delilleri vardır.²¹⁵

²¹³ Râzî, A.g.e, 19/116.

²¹⁴ Bursevî, A.g.e, 10/199.

²¹⁵ Alusî, Ebu'l Fazl Sahabeddin, **Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l- Azim ve's-Sebi'l-Mesani**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1990.C.14, s.37.

Netice olarak, “nefh” yani üfleme, havayı, bir cismin boşluğuna kaydırmak, akıtmaktır. Bu lafzın zâhiri, bize, ruhunda hava ve rüzgâr gibi bir şey olduğunu ihsas ettirir. Yoksa burada yapılan izahlar muvaheccesinde onun üflendiğini söylemek uygun olmaz. Ayrıca Cenâb-ı Hak, insanı şereflendirmek ve kıymetini göstermek için, Hz. Âdem'in ruhunu "ruhumdan" diyerek Zât-ı İlâhiyesine nisbet etmiştir.

Şimdi bu izahlardan sonra kıssaya dönersek, buraya kadar geçen âyetlerde ifade edildiği gibi Âdem'in yaratılışı tamamlanmış olup Allah Teâlâ'nın meleklerine secde emrinden sonra bütün meleklerin aynı anda tamamının secde ettiği anlaşılmaktadır. Anlaşılan bu mânânın izahı da tefsirlerde şu şekilde yapılmıştır:

Bahru'l ulûm'da denilir ki: Âlimler âyetteki “أَجْمَعُونَ” kelimesini tefsir usûlü ıstılahlarından müfessere örnek olduğunu söylerler. Çünkü “فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ” “Melekler hemen secde ettiler” ifadesinin bütün meleklerin secde ettiği mânâsında olduğu açıktır. Çünkü “el-melâiketü” kelimesi gibi lâm-ı tarifli çoğul olan kelimelerde asıl olan umûmîliktir. Böyle kelimeler tıpkı müfredler gibi bütün ferdlerini içine alırlar. Fakat tahsis ve ferdlerinden bir kısmının kastedilmesi ihtimali vardır. Mesela إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ “Melekler Meryem’e dediler ki...” ifadesindeki meleklerden kasıt Cebrail(a.s)’dır. Dolayısıyla “küllühüm” lafzıyla bu ihtimal ortadan kalkmış, böylece ifade öncekinden daha açık bir nass olmuştur. Ancak hâlâ te’vîle ve bu secdenin dağınık olarak yapıldığı şeklinde yorumlanmaya müsaiiddir. İşte “ecmeûn” lafzı ile bu ihtimalin tamamen ortadan kalkmasıyla bu lafız “müfesser” hâle gelmiştir. Fakat İblis bu hükümden müstesnâ tutulduğu için ifadede hâlâ tahsis edilme ihtimali vardır diyecek olursan denilir ki: “İstisnâ tahsis değildir.”²¹⁶

Ayrıca âyetin zâhiri, Hak Teâlâ'nın, Âdem'e ruhundan üfürdüğü için, meleklerin ona secde etmeleri gerektiğine delâlet etmektedir. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın, "Onun yaratılışını bitirdiğim", "Ona ruhumdan üflediğim zaman" ve "Derhal onun için secdeye kapanın" cümleleri, fâ-i takıbiyye ile birbirine bağlanmıştır. Bu edat ise, bu üç işin

²¹⁶ Bursevî, A.g.e, C.10, s.205-206.

terâhisine manidir. (yani bunlar hemen ve peş peşe olmuşlardır.)²¹⁷

Kıssanın geçtiği bütün sûrelerde, meleklerin hepsinin secde ettiği sadece tek bir istisnânın olduğu **إِلَّا إِبْلِيسَ** cümlesiyle ifade edilmiştir. (İblis'in Allah Teâlâ'nın emri sırasında melekler topluluğu içinde bulunduğuna dair ve onun mahiyeti ile ilgili olan bahis daha önce ilk konuda geçmişti.)

Sûrelere birlikte baktığımızda, bu olaydan sonra devam eden âyetlerde ise bazı ifade farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılıklar ise şu şekildedir:

“O dayattı, kibrine yediremedi ve kâfirlerden oldu.”²¹⁸ **أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ**

“(Yalnız İblis)O secde edenlerden olmadı.”²¹⁹ **لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ**

“O secde edenlerle beraber olmaya direndi.”²²⁰ **أَبَىٰ أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ**

O:“Ben bir çamurdan yarattığın kimseye secde mi ederim?” dedi.²²¹ **قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا**

“O (İblis) cinlerdendi, Rabbinin emrinden dışarı çıktı.”²²² **كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ**

“O Diretti”²²³ **أَبَىٰ**

“(Yalnız İblis),O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.”²²⁴ **اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ**

Yedi sûredeki âyetlerin ortak mânâsı; iblisin Allah Teâlâ'nın secde emrine karşı direnerek, secde edenlerle birlikte olmayarak, cinlerden olduğu için ateşten yaratıldığını öne sürüp kibirlenerek ve rabbinin emrine karşı gelerek kâfirlerden olmayı seçmesidir. Birde bütün bunları te'kid eden, alaylı bir üslupla “Ben bir çamurdan yarattığın kimseye secde mi ederim?” ifadesini dile getirmiştir.

²¹⁷ Râzî, A.g.e, 14/95.

²¹⁸ Bakara 2/34.

²¹⁹ A'raf 7/11.

²²⁰ Hicr 15/31.

²²¹ İsra 17/61.

²²² Kehf 18/50.

²²³ Taha 20/116.

²²⁴ Sad 38/74.

Daha sonra Allah Teâlâ iblise hitap ederek yaptığı davranışın sebebini sormuştur.

Allah Teâlâ'nın bu hitabını ve kıssanın devamında geçen diyalogu, yine yedi surede geçen ilgili âyetleri bir araya getirip birleştirdiğimizde, şu ifadeleri elde etmekteyiz:

“Ey İblis, sana ne oldu da, sana emrettiğim halde, sen secde edenlerle beraber olmadın? Hâlbuki ben bizzat ona değer vererek kendi ellerimle yaratmışken seni secde etmekten alıkoyan neydi? Sen kibirlenmek mi istedin? Yoksa Sen yücelerden mi oldun?”

İblis bu sorulara cevabında: “Şu benden üstün kıldığına da bir bak? Ben, ondan hayırlıyım; beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın. Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattığın bir beşere secde edici olmam.” demiştir.

Bunun üzerine Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“Öyleyse hemen ordan aşağı in! Artık orada kibirlenmek senin haddin olamaz. Hemen ordan çık! Sen artık kovuldun ve muhakkak ki sen artık küçülmüş aşağılıklardansın. Ve din gününe (yani her şeyin cezasının verileceği güne) kadar lânetim senin üzerine olacaktır. ”

İblis: “Rabbim, bana onların diriliş gününe kadar mühlet ver... Eğer beni kıyamet gününe kadar ertelersen, pek azı hariç, onun zürriyetini kendi buyruğum altına alacağım.”

Allah Teâlâ: “Haydi, sen mühlet verilenlerdensin amma vakti bizce malûm güne kadar. Şimdi git! onlardan sana tâbi olan olursa sizin cezanız cehennem olacak, tam size göre bir ceza!”

İblis: “Ey Rabbim, beni azdırdığın için bende dünyayı onlara süslü gösterip bende onların hepsini azdıracağım. Ancak (yalnız senin doğru yolunda gidip senin rızanı arayan) ihlâslı kulların müstesna!

Allah Teâlâ: “İşte bana dosdoğru gelen ‘sırat-ı müstakim’ bu yoldur.”

İblis: “O halde beni azdırmadan dolayı bende (onlara musallat olmak için) senin dosdoğru yolunun üzerinde oturacağım. Sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sonuçta sen onların çoklarını şükredici bulamayacaksın.”

Allah Teâlâ: “Haydi kınanmış ve kovulmuş olarak defol git! Onlardan kim sana tâbi olursa hepinizi toplayıp cehenneme dolduracağım. Onlardan gücünün yettiklerini sesinle yerlerinden oynat! Süvarilerin ve piyadelerinle onların üzerine gürültü yaparak, yaygarayı bas! Mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol! Ve onlara vaadlerde bulun. Fakat gerçek şu ki, şeytanın onlara vaadi ancak aldatmatır. Doğrusu benim kullarım üzerinde senin hiçbir zorlayıcı hâkimiyetin yoktur. Ancak azgınlardan sana tâbi olanlar hariç! Şüphesiz yedi kapılı cehennem onların hepsine vaad olunan ceza yeridir. Her kapısında onlardan bir grup bulunacaktır.”

İblis: “İzzetine yemin ederim ki onların hepsini azdıracam ancak ihlâslı kulların müstesna!”

Allah Teâlâ: “İşte hak budur ve ben ancak hakkı söylerim. Şüphesiz cehennemi seninle ve sana tâbi olacak olanlarla dolduracağım.”

Yedi sûrede geçen, elimizden geldiği kadar birbirini takip eden cümleleri ard ardına yerleştirmeye çalışarak ilgili âyetlerden derlediğimiz Allah Teâlâ ve iblis arasında geçen diyalog bu şekilde bitmiştir.

Şimdi kıssada geçen Allah Teâlâ ile Âdem arasında geçen diyalogu da yansıtmaya çalışacağız. Âdem’in eşi Havva’nın yaratılışını “nefsi vâhide” konusunda işlemiştik. Âdem’in eşi Havva’nın da bazı hitaplarda onunla birlikte muhatap olduğu görülecektir. Allah Teâlâ ve Âdem-Havva arasında geçen diyalogun da kıssadaki temel olay olan “Meleklerin secdesi ve şeytanın secde etmemesi” sonrasında olduğu anlaşılmaktadır. Hatta İblis’in kovulmasından hemen sonradır, diyebiliriz. Çünkü Taha suresindeki anlatımda temel olaydan sonra fa’yı takibiye edatı kullanılmıştır. Belirttiğimiz temel olaydan sonra Allah Teâlâ iblise haddini bildirip onu kovduğu gibi, Âdem’i de iblis tehlikesine karşı dikkat çekerek uyarmıştır. Çünkü iblis giderken onları azdıracığına dair Allah Teâlâ’nın izzetine yemin ederek ayrılmış ve ayrılırken de kıyamet gününe kadar daha doğrusu Allah Teâlânın bildiği mâlum vakte kadar, başka âyetlerde de geçtiği üzere insanlar üzerindeki planlarını ve zannını gerçekleştirmek²²⁵ için mühlet almayı başarmıştır. Aslında onun bu kararlı ve yeminli gidişi insanı bekleyen bir tehlikeye de işaret etmektedir. Aynı zamanda

²²⁵ Sebe 34/20.

bu durum insanı, bir imtihanın beklediğini göstermektedir. Rabbimiz ilk yarattığı insan Âdem'i ve eşini yine bir takım hikmetler gereği imtihan etmeyi dilemiş ki; onları önce cennete yerleştirdiği halde ve birçok nimetleriyle özgür bıraktığı halde onlara bir yasak getirmiş ve yine bu imtihanın gereği olarak bu yasağın ne olduğunu bilen şeytanın, onlara bir şekilde yaklaşarak vesvese verebilmesine de müsaade etmiştir.

Şimdi sözü daha fazla uzatmadan yüksek bir makamdan kovulmayı kibrine yediremeyen şeytanın; büyük bir azîmle, kararlılıkla ve yemin ederek defolup gitmesinin ardından, kendisini ve eşini pusuda bekleyen hilekâr düşmanından habersiz, ilk defa bir imtihanla karşılaşacak olan, aynı zamanda tecrübesiz ilk insana, yâni Âdem'e getirelim.

Nitekim Taha suresinde Rabbimiz ilk imtihanında başarısız olan Âdem'in bu durumundan bahisle kıssaya giriş yapmaktadır:

وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسَىٰ وَلَمْ نُجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾

“Andolsun, daha önce Âdem'e emir verdik, (ona sıkıca tembihledik) fakat o unuttu ve onda azîmli bir hâl (kararlı bir irade) bulamadık.”²²⁶

Âyette geçen عَهِدْنَا lafzı hakkında tefsirlerde birçok farklı izahlar yapılmıştır. Biz konumuzun bir önceki bağlamında buradaki durumu bir parça izah ettiğimiz için, fazla izahlara girmeyeceğiz. Yalnız şu var ki, إِلَىٰ آدَمَ ifadesindeki edattan dolayı “Âdem'e” şeklinde çevirisinin daha uygun düşeceği görüşüyle devamındaki ifadelere: “Âdem'e verilen emir, ona yapılan ikaz veya uyarı” mânâsının düşünülmesinin konunun bağlamı açısından da yerinde olacağını söyleyebiliriz. Ayrıca Cenab-ı Hakk'ın cennette ilk defa bir emir ve bir yasak ile onları imtihan etmesi durumunu düşündüğümüzde, ilk defa imtihana maruz kalacak ilk insanın, tecrübesiz hâlini nazara aldığımızda ve onun henüz nübüvveti mevzu bahis değilken, yapılan hatayı büyük bir günah şeklinde yansıtan anlatımların veya yorumların konunun bağlamıyla uygun düşmeyeceğini de söylemek yerinde olsa gerektir.

“Hani o zaman Biz meleklere Âdem'e secde edin demiştik de hemen secde etmişlerdi. Yalnız İblis etmedi. O direndi.”²²⁷

²²⁶ Taha 20/115.

“Biz de: ‘Ey Âdem! Hiç şüphesiz ki bu (İblis), senin de zevcenin de düşmanıdır’ demiştik. Bundan dolayı, sakın o sizi cennetten çıkarmasın. Sonra zahmete düşersin. Çünkü senin, acıkmaman, çıplak kalmaman, hep oradadır Ve sen, hakikaten orada susamayacaksın, güneş altında da kalmayacaksın”²²⁸

Fahreddin-i Râzî geçen âyetler hakkında şu kısa izahı yapmıştır: “Doymak, suya kanmak, giyim, gölgede oturmak, insanların işlerinin hep dayandığı merkezlerdir. Bundan dolayı Allah Teâlâ, bu şeylerin kazanmaya ve araştırmaya gerek olmaksızın cennette insanoğlu için mevcut olacağını bildirmiştir. Bunların da, olumsuz cümlelerle ifade edilmeleri, zıtları olan açlık ve çıplaklıktan ötürüdür. Âyette susama ve gölgeden bahsedilişi, insanın kulağına bunların sebep olduğu çeşitli zahmetli şeyleri çıtlatmak içindir. Böylece insan, böyle zahmetlere düşmesine sebep olacak şeylerden sakınır. Bütün bunların hepsi sanki âyetteki "Sonra zahmete düşersin" ifadesini tefsir için getirilmiştir.”²²⁹

Burada şunu da kısaca belirtmek gerekir ki; son geçen âyetler, Âdem ve Havva’nın yerleştirildiği cenneti yeryüzünde çok güzel bir bahçe olarak tasvir eden yorumların tutarsız olduğunu açıkça göstermektedir. Çünkü dünyada bu nimetleri hep hazır bulmak için insanın çok sıkıntı çektiği ve çabaladığı malumdur. Bu nimetlerin yeryüzünde her zaman insanı hazır beklemesinin düşünülmesi bir hayal olsa gerektir. Dünya şartlarının ayrılmaz gerçeklerinden olan sıcak, soğuk, mevsimler, ağaçların çiçek açması, meyvelerin gelişmesi ve olgunlaşması gibi bir takım olaylar, hep bir düzene ve zamânâ muhtaç süreçler olduğuna göre âyette tasvir edilen cenneti, dünyada tasavvur etmek mümkün görülmemektedir. Madem dünya şartlarında böyle bir ortam yoktur; insan için devamlı acıkmamak, susamamak, çıplak kalmamak ve sıcaktan etkilenmemek durumunun ancak hakiki bir cennette yaşanabileceğinin delaletinin, âyette açıkça ifade edildiği görülecektir. Bununla birlikte, âyetteki ifadesiyle الجنة yani elif-lam takısıyla mârife gelen “el-Cennet”i bilinen hakiki cennet değil de, bir bahçe olarak yorulmak, zaten tutarlı bir yorum değildir.

²²⁷ Taha 20/116.

²²⁸ Taha 20/117-119.

²²⁹ Râzî, A.g.e, 16/62.

Cennetle alâkalı olarak, yaratılış konusu bağlamında gerek bazı klasik tefsirlerde veya bazı çağdaş yorumcuların kitaplarında bahsi geçen yoruma benzer veya daha farklı görüşler dile getirilmiştir. Bu görüşlerde genel de problem yapılan durum; ahirette mü'minlere vaad edilen cennetin Kur'an'daki tasvirleri ve bildirilen özellikleri ile Âdem ve Havva'nın burada imtihanı ve şeytanın cennette onlarla nasıl konuşabildiğidir. Bu konu merak edildiği için şimdi bizde tezimizin amaçları doğrultusunda, bu görüşü savunan çağdaş Kuran yorumcularından Mehmet Okuyan'ın konuyla ilgili kitabındaki "Hz. Âdem'in çıkartıldığı cennetin mahiyeti" başlığı altındaki görüşlerine kısaca yer vereceğiz.

İmam Maturîdî ve İmam A'zam'ın görüşlerinin de kendi görüşünü destekler yönde olduğunu aktaran Okuyan pek çok problemin, şu görüşle çözüme kavuştuğunu söyler:

"Yüce Allah, Hz. Âdem'i ve onun neslini yeryüzünde halife olsunlar diye yaratmıştır. Dolayısıyla halifeliği, bir suçun cezası gibi düşünmek doğru değildir. Kaldı ki Hz. Âdem'in, yani insanoğlunun bu dünyadaki varlık gereği dünyayı imar etmektir, dünya insanoğlu için bir sürgün yeri değildir."²³⁰ Bunu hemen değerlendirecek olursak, bu görüşün kısmen doğru yanları olmakla birlikte, konuyla ilgili bazı temel durumların şu şekilde izah edilmesi daha doğru olacaktır:

"Evet, dünyada halifelik bir gaye olmakla birlikte, aslında dünyada imtihan olunan insan, onu yüksek bir makamda yaratıp, meleklerine tercih ederek onları ona secde ettiren Allah'a, -âyetlerdeki ifadesiyle- yeniden O'na rücu etme yani Rabbine kavuşma arzusuyla burada beklemektedir. İlk imtihanın sonucunda, Hz. Âdem -iyi dikkat edilirse- cennetten aslında kovulmamıştır. Şeytanın ayağını kaydırması, aldatması ile âdeti neye uğradığını şaşırması, düşmanın onu cennetten çıkarma tehlikesiyle uyarılması ve bir ağacın ona ve eşine yasaklandığını bilmesine rağmen fitratındaki unutkanlık veya azîmsiz bir hâlin neticesinde bahsedilen duruma düşmüştür. Yani iradesini düşmanıyla mücadeleye odaklayamaması, -işin ilginç tarafı- düşmanı olan İblis'in kendini ona dost gibi gösterip, âdeti onların iyiliğini istiyor gibi yeminler etmesi ve böyle bir durumla Âdem'in ve eşinin ilk kez karşılaşması, belki de merak duygusunun o ağaç hakkındaki sırları çözmeye meyletmesiyle, bir anlık gaflet onu ve eşini telâfisi mümkün olan bir duruma düşürmüştür.

²³⁰ Okuyan, A.g.e, 140.

Evet, belki de bu telâfi edilebilir olduğu için Âdem’de azîmli bir irade görülmemiştir. Amma bu telâfi süreci içerisinde, hem ağır bir sorumluluk olan halifelik ile birlikte Allah Teâlâ’nın hükümlerini O’nun namıyla yeryüzünde uygulayıcı olma vazifesini almıştır. Hem de zorlu, sıkıntı ve dertli bir hayatta azîm, sabır ve şükür ile mücadele ederek ebedî zorluksuz, sıkıntısız ve dertsiz bir hayata yeniden dönüş yapabilme imtihanına tâbi olmuştur. Aslında ilk başlangıca yeniden kavuşma ve dönüş mânâsını, *إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ*, “Şüphesiz Allah’tan geldik ve biz yine O’na döneceğiz”²³¹ gibi birçok âyetler ifade eder.

Buradan bahsedilen iddiaya karşı cevap sadedinde verilen izahın sonucu şu ki: Biz dünyayı imar için gelmedik, burada imtihana geldik. Askerlik vazifesi, vatan için gereklidir, fakat görev bitince herkes memleketine döner, sevdiklerine kavuşur. Bizde burada vazifemizi yapıp ait olduğumuz nimetler yurduna, vatan-ı aslîmiz olan Âdem babamızın ilk memleketine, geri dönmek üzere geldik. Bizi kendisi gibi ateşe çekmek isteyen aldaticıya(şeytan) rağmen, bu geçici imtihan yerinin aldaticılığının dikkatle farkına varıp -çünkü o aldaticı burayı bize süslü ve cazibedar gösterip, bizi buraya bağlayarak bir tuzak kurabilir- kalıcı olan yere yani ilk babamız ve anamızın ilk diyarına elbette iştîyak duyabilmek elbette onun hakîkî olmasıyla ve Rabbimizin indindeki bir makamda olmasıyla alâkalı olsa gerektir.

Okuyan’ın diğer görüşlerini de özetle ifade edersek; Hz.Âdem’in yeryüzünde yaratıldığı ve bundan sonra göğe çıkışının Kur’an’da mevzu-bahs olmadığı, cennetten kovulan şeytanın nasıl girdiği, cennette teklifin olmayacağı yani emir ve yasakların yeri değil vaad edilen mükâfatların yeri olduğu, cennette günahın olmayacağı, cennete girenin oradan çıkmayacağı ve ebedî kalacağı şeklindedir. Bizde bunlara karşı, tefsirlerde beyan edilen bazı açıklamalar ve kendi değerlendirmemiz sonucunda ulaştığımız bazı mânâları da ilave ederek, deriz ki:

“Hz. Âdem’in yaratılışının mekân olarak yeryüzünde olduğu Kur’an’da açıkça beyan edilmiş değildir. Yalnız şu var ki, Taha suresi 55. âyetinin öncesinde arzdan bahis var, sonra 55. Âyette zamirle “sizi ondan yarattık” diye ifade ediliyor. Bazı hadislerde onun yaratılışı için yeryüzünden gelen toprağın kullanıldığına dair rivâyetler de vardır.

²³¹ Bakara 2/156.

Toprağın geldiği yer veya insanın yaratılışına kaynağın arzın toprağı olduğu açık iken, yaratılışın gerçekleştiği mekân konusunda herhangi bir açıklığın bulunmaması bu konunun müphem olduğunu gösterir. Yerde yaratılıp, göğe çıkarılış konusunda da bir bilgi olmadığı için net bir şey söylenemez, fakat böyle olmadığını da gösteren, bunun aksine bir bilgi de mevcut değildir.

Şeytanın cennetten kovulduğu hususunda da, âyetlerde kovulma olayı açıktır fakat yine mekân açık ve net değildir. Allah Teâlâ'nın indinde yani katında olabileceği gibi, gökyüzünde bir makamdan kovulduğu da ihtimal dâhilindedir. Şeytan cennetten kovulsa bile yeniden cennete ve cennetlerden başka birine giremeyeceğini de kimse iddia edemez. Çünkü o kovulurken bazı konularda Allah Teâlâ'nın müsaadesi dâhilinde bazı ifadelerde bulunmuştur ve reddedilmemiştir. İnsanlara dört yönden yanaşıp onları azdırmaya çalışması, hatta dosdoğru yol üzerinde oturması konusunda herhangi bir engel, müsaadesizlik söz konusu değildir. Kaldı ki, süvari ve piyadeleriyle ve gürültüyle onlara yaklaşma, onlara görünmeden vesvese verebilme ve vaadlerde bulunabilme konusunda serbest bırakılmıştır.

Cennetin teklif yeri olmadığı konusuna gelince evet bizim için doğrudur. Fakat Allah Teâlâ'nın ilk yarattığı insan Âdem ve eşi Havva'yı cennette birçok nimetler içerisinde özgür bırakırken bir ağaç ile onlara yasak getirmesi dünyadaki bizim mükellefiyetimize ve teklifimize benzemekten daha çok, onlara bir tecrübe kazandırmaya yönelik bir irade eğitimi mâhiyetindedir. Belki de bu, teklifin ilki olması noktasından, onlar ve nesilleri için hatırlanacak ibretlik bir tablo ve dâimi bir ders olarak düşünülmelidir. Ayrıca Allah Teâlâ, şeytanın apaçık bir düşman olduğunu onlara bildirerek ve ona karşı dikkatli olmaları konusunda onları uyararak; cennet gibi mükemmel bir yerden çıkarılmalarına sebep olabilecek bu tehlikeyi hafife almama noktasından veya nasıl amansız bir düşmanla karşı karşıya olduklarını göstermek için onlara bir nev'i tecrübe kazandırmak istemiş olabilir.

Ebedî cennetle ilgili olarak ise; evet, dünyada imtihan olunacak insanlar, kendilerine gönderilen dini yaşayıp yaşamadıklarına göre, emir ve yasakları ihtivâ eden mükellefiyetlerinde başarılı oldukları nisbette, din gününde hesaba çekilecek, sonuçta

herkes hak ettiğini bulacak ve cennete giren çıkmamak üzere dâimi olarak orada kalacaktır. Bu durum, dünyadaki imtihanın sonucu olarak dinimizin bize bildirdiği hakikatlardandır.

Fakat ilk insan ve eşi için böyle dînî mükellefiyetler veya dînî kurallar bütünü, henüz ilk aşamada söz konusu olmayabilir. Onlar henüz varlıkları tanımakla meşgul, bazı hakikatleri ilk defa müşahede eden ve edecek ilk beşer çiftiydiler. Bizler gibi onbeş yirmi sene boyunca güle oynaya büyümediler, bir çocukluk süreci yaşayamadılar doğrudan olgun bir halde yaratıldılar. İmtihanın ne olduğunu, yasağın çiğnenmesinin bedelinin ne olduğunu bilmiyordular ve bunu ilk defa onlar gördüler ve yaşadılar. Düşmanın nasıl bir aldatmayla onların ayağını kaydıracağından habersiz idiler, onu tam tanıyamadılar çünkü daha bu bir ilk karşılaşmaydı ve şurası da çok ilginçtir ki; sanki o bir düşman gibi değil de, onların iyiliğini isteyen yakın bir dost gibi davranmıştı.

Sonuç olarak yaşadıkları ilk imtihanın cennette olmasının dînî bir kanuna çok ters düştüğünü söylemek meseleyi iyi düşünmeden ezbere konuşmak gibi bir değerlendirmedir. Aslında ilk imtihanın cennette olmasının pek çok hikmetleri bulunabilir. Mesela, cennet denilen büyük nimetin değerinin anlaşılması noktasından kıyamete kadar gelecek tüm evlatlarına önemli bir tecrübeyi ders vermektedir. Aynı şekilde, bir aldanışın veya bir yasağı çiğnemenin bedelinin de yine onları nasıl bir hayırdan mahrum bırakabileceğinin ilk numûnesi olması bakımından da yine çok mühim bir tecrübeyi bütün insanlığa ders verir, diye düşünülmesi de bize bakan kazanımlar açısından çok değerlidir ve İlâhî hikmetlerini tam bilemediğimiz bu durumun daha tutarlı ve sağlıklı bir değerlendirmesi olsa gerektir.

Ayrıca ilk insan çiftinin girdiği cennetin gökyüzünde özel bir cennet olup, ahiret cenneti olmadığına dair de bir takım görüşler, bazı tefsir kitaplarında anlatılıp değerlendirildiği için burada konuyu daha fazla detaylandırıp uzatmamak için şimdi kıssada kaldığımız yerden devam edeceğiz.

Yaratılış kıssasına A'raf sûresi üzerinden devam ederken konu bağlamı münasebetiyle kıssanın Taha suresindeki anlatımına bir ara geçiş yapmıştık. Şimdi tekrar A'raf suresi üzerinden devam edip, ilgili başka âyetleri de beraber değerlendireceğiz.

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

“Biz: ‘Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin, oradan istediğiniz gibi bol bol yiye; yalnız şu ağaca yaklaşmayın yoksa ikiniz de zalimlerden olursunuz’ dedik”²³²

وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ

“Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) beraberce cennete yerleşin, dilediğiniz yerden yiye ve yalnız şu ağaca yaklaşmayın yoksa ikiniz de zalimlerden olursunuz”²³³

Nerdeyse birbiriyle aynı ifadeler bulunan A’raf, 19. ve Bakara 35. âyetlerde bir atıf harfi ve bir iki kelimede farklılık vardır. Bu farklılıkların izahına Râzî, tefsirinde değinerek der ki: “Bakara sûresindeki cennete yerleşme emri ve ondan yemenin birbirine atfedilmesi “vav” ile olması, bu emrin cennete girdikten sonra olduğunu gösterir. Ve cennete girenin artık oraya iyice yerleşmesi mânâsını ihsas eder. A’raf suresinde ise “fa” atıf edatı kullanıldığı için bu, emrin cennete girmeden önce olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bundan maksat, Hz.Adem’in cennete girmesidir. Yemenin girmeye bağlı olduğunu izah etmiştik. Bu sebeple, şüphesiz “fa” lafzıyla gelmiştir. Allah en iyisini bilendir.”²³⁴

Burada Râzî’nin son tespiti ile ilgili olarak, “üskün!” emri “cennete girin!” mânâsını da içine aldığına göre, bu bizi Âdem ve Havva’nın cennete girmeden önce birlikte olduğu ve Havva’nın cennete girmeden önce yaratılmış olduğu sonucuna götürmektedir. Allahu A’lem. Nitekim Havva’nın Âdem’in kaburga kemiğinden o cennette uyurken yaratıldığını bildiren rivayetlere veya tefsirlere göre daha isabetli ve uygun olanın; ikisinin cennete girmeden önce birlikte olduğuna ve cennete de birlikte girdiklerine dair şu gelecek rivayet Râzî tarafından bu konunun izahı sadedinde ifade edilmiştir:

“Allah Teâlâ herkesin Âdem’e secde etmesini emir buyurduğunda, iblis secde etmemekte direnince, onu mel’un ilân etti ve sonra Âdem’e eşi ile beraber cennete yerleşmesini emretti. Âlimler, Âdem’in eşi Havva’nın ne zaman yaratıldığı hususunda farklı görüşler beyan etmişlerdir. Yapılan izahlara göre uygun olan rivayet şudur:

Haz.Ömer ve İbn Abbas (r.a)’ın şöyle dedikleri rivayet edilmiştir: “Cenab-ı Hak Teâlâ meleklerden bir ordu gönderdi. Onlar Âdem ile Havva’yı padişahların taşındığı gibi,

²³² Bakara 2/35.

²³³ Araf 7/19.

²³⁴ Râzî, A.g.e, 2/391-392.

altından bir taht üzerinde taşıdılar. Onların elbiseleri nurdan idi. Herbirinin başında yakut ve incilerle bezenmiş altın birer taç vardı. Âdem'in belinde inci ve yâkutlarla süslenmiş bir kemer vardı. Böyle bir halde ikisi cennete girdiler.” Bu rivayet, Allahu A’lem, Havva'nın, Hz. Âdem(a.s.)'in cennete girmesinden önce yaratıldığına delalet ediyor olsa gerektir.²³⁵

A’raf 19. Âyetinin bir önceki 18. Âyetle münasebetine bakıldığında şu güzel tespitte birçok nükteli ve doyurucu izahları gibi yine müfessir Hamdi Yazır’a aittir:

“Allah'a karşı serbest kalmak isteyen Şeytan, insan ile imtihan edilmiş bulunduğu gibi, Şeytan gibi serbest kalmak tutkusuna düşecek olan insanlar da Şeytan ile imtihan olunmuşlardır. Şu halde yaratılmalarıyla Şeytan'ın düşmesine sebep olmuş insanlar, kendi iradeleriyle onun âkıbetine düşmemek için yaratılışlarına bahşedilen bu ezelî nimetin şükür ile hakkını yerine getirmeli ve Şeytan'ın izinde gitmekten son derece sakınmalıdırlar.”²³⁶

Kıssada, daha sonra İblis'in Âdem'e vesvese vermesinden bahisle aralarında geçen hâdise bulunmaktadır. Daha önce geçtiği üzere Şeytan, Allah'ın huzurunda, onlara sağdan, soldan, önden, arkadan yani dört cihetten yanaşarak onları aldatmak üzere ve onları azdırmak üzere yaklaşacağını söylemiş, Cenab-ı Hak buna mücadele etmişti. Dolayısı ile bu müsadeden sonra onlar cennette dahi olsalar şeytanın onlara yanaşmasına mâni bir durum yoktur, aksine Allah Teâlâ'nın: “Sakın bu(şeytan) sizi cennetten çıkarmasın!”²³⁷ diye onları uyarmasından anlaşılır ki, şeytanın onlara bir şekilde yaklaşacağına dair bir karine vardır.

فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَّا يَبُلَى

“Derken, Şeytan ona vesvese verdi: ‘Ey Âdem! Sana Ebedîlik Ağacını ve tükenmeyen bir saltanatın yolunu göstereyim mi?’ dedi.”²³⁸

Âdem'in bu hitaba karşı nasıl cevap verdiği Kur'an'da belirtilmemiştir. Yalnız A’raf suresindeki konuşmada şeytanın Âdem ve Havva'nın ikisine birden hitap edip, ikisini birlikte aldattığından bahsedildiğinden, burada geçen vesvesenin ilk olarak sadece

²³⁵ Râzî, A.g.e, 2/387-388.

²³⁶ Yazır, A.g.e, C.4, s.174.

²³⁷ Taha 20/117.

²³⁸ Taha 20/120.

Âdem'e yöneldiği ve muhtemelen ondan olumlu bir karşılık görmediğine işaret etmektedir. Çünkü şeytan onu ilk seferde aldatamayınca bu sefer ikisine birden yönelerek şansını denemiş olabilir. Yine bununla ilgili akla gelen bir ihtimal ki, daha önce secde olayında Âdem'in Şeytan'ı gördüğü ve tanıdığı ve onun düşmanlığını bildiği malûmken, Havva'nın şeytanı daha önce gördüğü ve tanıdığı meçhuldür. Dolayısıyla Şeytanın ikinci seferde, Âdemle birlikte Havva'yı da işin içine katarak, belkide ilk defa görüldüğü Havva'ya onların iyiliğini isteyen bir dost gibi bir yaklaşımda bulunması, hatta bu konuda yemin etmesi, bu olayın ilk vesveseden sonra olduğunu gösteren bir ihtimal olarak düşünülebilir. Ayrıca yine ilk seferde Âdem'e: "Sana ebedilik ağacını ve tükenmeyen mülkü göstereyim mi?" derken onu veya ikisini cennette bir yere doğru çekerek yönlendirdiği, sonra onları oraya götürdüğü sırada birden bire karşılaştıkları yasak ağacın yanında ikinci vesvesesini verdiği de düşünülebilir, zira âyetlerin bu mânâlara açıklığı ihtimal dâhilindedir.

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوَاتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا
مَلَائِكَةً أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِيَّيْ لَكُمْ لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾

"Derken Şeytan, kendilerinden örtülmüş olan avret yerlerini açmak için, ikisine de vesvese verdi: 'Sizin Rabbiniz başka bir şey için değil, sırf iki Melek olacağınız veya ebediyyen kalanlardan olacağınız için, size bu ağacı yasakladı' dedi"²³⁹

"Ve 'Şüphesiz ben, sizin hayrınızı isteyenlerdenim' diye ikisine de yemin etti."²⁴⁰

Burada yeri gelmişken belirtmek gerekir ki, cennetin tenasül ve def-i hacet yeri olmadığına dair âyette karine vardır. Çünkü o vakte kadar, Âdem ve Havva avret yerlerinin farkına varmamışlar, çünkü ne tenasüle, ne de def-i hâcete ihtiyaç duymuşlardı. Dolayısı ile bu durum onların hakiki bir cennette olduklarının bir karinesidir ve göstergesidir.

Buradaki ayetlerle ilgili Seyyid Kutub'ta tefsirinde şu açıklamalara yer vermiştir:

"İşte bu şekilde şeytan Hz. Âdem ve Hz. Havva'ya gözlerinden saklı tutulan ayıp yerlerini meydana çıkarmak için fısıldadı... Onun hedefi buydu... Âdem ile Havva'nın ayıp yerleri vardı. Fakat bu ayıpları gözlerinden saklı tutulduğu için onları görmüyorlardı. İlerde

²³⁹ A'raf 7/20.

²⁴⁰ A'raf 7/21.

âyetlerin devamından anlaşılacağı gibi, onların bu ayıpları algılanabilen somut ayıplardı ve somut bir şeyle örtülmeleri gerekiyordu. Sanki bu ayıpları, avret yerleriymiş gibi geliyor bana. Fakat tabii ki şeytan onlara asıl amacını açıklamamıştı. Böylece anlaşılıyor ki, şeytan onlara ancak onların köklü arzuları açısından yaklaşmış olmaktadır.”²⁴¹

Yine Ayetin devamının izahında da Seyyid Kutup’un tefsirinde devam eden açıklamaları konuya dair söylenenleri özetler mahiyettedir. Şöyle ki:

"Rabbınız ya melek olmayasınız ya da burada sürekli kalacakların arasına katılmayasınız diye size bu ağacı yasakladı."²⁴²

İşte bu şekilde, insanın potansiyel içgüdüleriyle oynadı. İnsan, fitratı gereği olarak ölmek, ebedi olarak yaşamak veya sonsuza dek yaşamayı andıracak kadar uzun bir süre yaşamak ister. Sınırlı, kısa bir ömürle, sınırlı olmayan bir mülke sahip olmak ister.

Burada "Melek" şeklinde okunan kelime bir kıraate göre "Melik" şeklinde okunmuştur. Taha suresinin 120. ayetinin metni bu kıraatı desteklemektedir: "Sana sonsuzluk ağacını ve yıkılmayacak bir saltanatı göstereyim mi?"

Buna göre şeytan onları yıkılmayacak saltanat ve sonsuz ömür va'detmekle aldatmış olur. Gerçekten de bunlar insanın en güçlü ihtiraslarıdır. Hatta denebilir ki, cinsel arzular bile insanın kuşaktan kuşağa neslini sürekli olarak sürdürme ihtirasını gerçekleştirme vasıtalarından biri olmaktan öte bir anlam ifade etmezler. "Melek" şeklindeki kıraate göre ayetin anlamı ise şöyle olur: "Şeytan melekler gibi, bedeninin somut bağlarından kurtarma ve orada sonsuza dek kalma va'diyle onları aldatmaya çalışmıştır... " Şu kadar var ki, birinci kıraat en meşhur kıraat olmasa da diğer Kur'an ayetlerinin metinleriyle ve şeytanın insanın köklü ihtiraslarına uygun düşen tuzaklarıyla daha güzel bütünleşmektedir.

Lanet olası şeytan, Allah'ın onlara bu ağacı yasakladığını Allah'ın bu yasağının onların gönlünde gerçek bir ağırlığı ve kuvveti olduğunu bildiğinden bir taraftan onların ihtiraslarını harekete geçirirken, diğer taraftan bu tezgâhını onlara verdiği teminatla takviye

²⁴¹ Kutup, *Fî Zilal'il Kur'an Tefsiri*, 7/20.

²⁴² Araf 7/20.

etmeye çalışmış, Allah'a yemin ederek kendilerine öğüt verdiğini ve bu öğütünde samimi olduğunu söylemiştir:

“Onlara ‘Ben gerçekten sizin iyiliğinizi istiyorum’ diye yemin etti.”

Hiz. Âdem ve Hiz. Havva itici arzuların ve büyüleyici yeminin etkisiyle şeytanın kendilerine düşman olduğunu ve iyiliklerini düşünmesinin mümkün olamayacağını unuttular. Allah'ın kendilerine bir yasak koyduğunu, hikmetini anlasalar da anlamasalar da O'na itaat etmeleri gerektiğini hesaplayamadılar. Allah'ın takdiri olmadan hiçbir şeyin olamayacağını, eğer O, kendilerine sonsuzluk ve yıkılmayan hükümlanlık takdir etmemişse, bunu elde etmelerinin imkânsız olduğunu düşünememişlerdi. Onlar, bunların hepsini unutmuşlardı. Ve şeytanın tahrıklarına kapılmışlardı.”²⁴³

فَدَلَّيْهُمَا بِعُرْوٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَيْهُمَا رَبُّهُمَا
أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

“Bu suretle ikisini de kandırarak sarkıttı(indirdi), onun üzerine vakta ki o ağacı tattılar, ikisine de çirkin yerleri açılıverdi ve Cennet yapraklarından üzerlerine üst üste kapatmaya başladılar, Rableri de ikisine nida etti: “Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Ve Şüphesiz bu Şeytan her ikinize de apaçık bir düşmandır, demedim mi?”²⁴⁴

“Allah Teâlâ daha sonra "İşte bu suretle ikisini de aldattı" buyurmuştur.

Ayette geçen “delle” kelimesinin iki asıl mânâsına göre "kendisinde hiçbir fayda olmayan şeye heveslendirmek ve teşvik etmek" mânâsında diğeri cür’et ettirme mânâsında "İblis onları aldatarak ağacın meyvesini yemeye cesaretlendirdi" demektir.

İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: "Ayetteki bu ifade, "Onları, yemin ederek aldattı" mânâsındadır. Âdem (a.s), hiçbir kimsenin, Allah adına yalan yere yemin edemiyeceğini zannediyordu.

Cenâb-ı Allah daha sonra, "Ağacı tattıkları anda ise..." buyurmuştur. Bu ifade, “Hz.

²⁴³ Kutup, A.g.e, A'raf Suresi 7/20-21.

²⁴⁴ A'raf 7/22.

Âdem ile Hz. Havva'nın, tadını anlamak maksadıyla o ağaçtan pek az birşey aldıklarına delâlet eder. Eğer Cenâb-ı Hak, bir başka âyette, onların o ağaçtan yediklerini belirtmemiş olsaydı, bu âyetteki bu ifade "yeme işine" delâlet etmezdi. Çünkü birşeyi tadan, bazan ondan yemeden de ondan tadabilir.²⁴⁵

فَاَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ ﴿١٢١﴾

“Böylece ikiside ondan yediler, ardından avret yerleri onlara açıldı ve üzerlerine cennet yapraklarından örtmeye başladılar. Âdem Rabbine asi oldu ve yolunu şaşırdı”²⁴⁶

“Daha sonra Cenâb-ı Hak, o ikisinin, bu ağaçtan yeyince, hemen ayıp yerlerinin açıldığını bildirmiştir. İbn Abbas (r.a), o ikisinin, Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine giydirmiş oldukları nurdan elbiselerden soyulduklarını ve böylece avret mahallerinin açıldığını söylemiştir. Ayetteki "sev'âtü" kelimesi cemi olarak getirilmiştir. Bu tıpkı, "Siz ikinizin kalbleri kaymıştır" (Tahrim, 4) ayetinde olduğu gibidir. Buna göre şayet, onların edeb yerlerinin açılması, sanki işledikleri günaha bir ceza gibi midir?" denilirse, biz deriz ki: "Bunun, o yeme işine bağlı gibi olduğunda bir şüphe yoktur. Fakat bunun bir ceza olmama ihtimali de olup, bir başka faydaya vesile olmak üzere, o işe bina edilen bir durum olma ihtimali de mevcuttur.

Ayetteki "Üstlerini, cennet yaprağından (alıp) örtmeye başladılar" ifadesi ile ilgili birkaç görüş vardır. (Burada sadece isabetli bulduğumuz görüşe yer veriyoruz o da şudur:)

Fiil, teksir ve tekrar (çok ve tekrar tekrar yapmayı göstermek için), şeklinde de okunmuştur ki bu, Arapların "Ayakkabıyı iyice dikti" deyimlerinden gelir. Bu da, "hassâf'ın (ayakkabı dikicisinin), ayakkabıyı dikmesi, yamaması demektir. Buna göre bu ifade, "O ikisi örtünmek için, edeb yerlerine cennet yapraklarını yamadılar" demektir.²⁴⁷

Bu Ayetteki غَوَى (azdı-şaştı) ifadesini Hz.âdem hakkında olumsuz istimal etmek isteyenlere tefsirlerde geçen cevaplardan bizim tercih ettiğimiz cevap özetle şöyledir:

Bu ifadenin mânâsı: "O cennet nimetlerinden mahrum kaldı" demektir. Çünkü Hz.

²⁴⁵ Râzi, A.g.e, 10/327.

²⁴⁶ Taha 20/121.

²⁴⁷ Râzi, A.g.e, 16/65.

Âdem (a.s) ebedî mülke sahip olmak için o ağaçtan yiyip, neticede mülkünün devam etmesi şöyle dursun, elindeki mülk tamamen zail olup, bu gayreti neticesiz kalıp, başarıya ulaşmayınca, "o şaştı" denilmiştir. Bunun mânâsı şudur: "Gayy" rüşdün zıddıdır. Rüşd ise bir şey vasıtasıyla gayeye ulaşılan şeye ulaşmak, onu elde etmek demektir. Binaenaleyh, kim bir vasıta ile bir gayeye ulaşmak ister ama neticede gayesinin zıddı meydana gelirse bu durumu ifade için "gayy" tabiri kullanılır. Dolayısıyla bu hâdise, onun peygamberliğinden önce meydana gelmiştir ve Kur'ân'ın zahiri her ne kadar Hz. Âdem (a.s)'in isyan edip şaştığına delalet etse de, hiç kimse Hz. Âdem (a.s)'in âsi ve gâvi olduğunu söylemez. Bu görüşün isabetli olduğuna şunlar delâlet eder:

1) Bir elbiseyi biçip diken kimseye, "O, onu kesti, dikti" denilir. Fakat bu iş onun sanatı olmadığı ve o bu sanatla tanınmadığı müddetçe, onun için, "kesici, biçici, terzi" kelimeleri kullanılmaz. Bu zellenin Hz. Âdem (a.s)'den tek bir sefa sâdır olduğu malûmdur. Binâenaleyh bu ismin onun hakkında kullanılmaması gerekir.

2) Bu hadisenin, onun peygamberliğinden önce sâdır olmuş olduğu kabul edilmesi halinde, artık Allah Teâlâ'nın onun tevbesini kabul edip, onu risâlet ve nübüvvetle şereflendirmesinden sonra, bu ismin onun hakkında kullanılması caiz olmaz. Bu, tıpkı kâfir olduktan sonra, Müslüman olan kimse hakkında: "O kâfirdir" mânâsında, "kâfir adam" denilmemesi gibidir.

3)"Asi-gâvi" şeklindeki sözlerimiz, Hz. Âdem 'in pek çok hususta, âsi ve Allah'ı tanımada şaşkın olduğu vehmini verir. Hâlbuki bu iki lafız Kuran'da mutlak olarak değil, Hz. Âdem'in âsi olduğu o hâdise ile kayıtlı olarak zikredilir. Buna göre Cenâb-ı Hak sanki: "O, şu hususta âsi oldu" demiş olur. Bu ise, biraz önce bahsedilen yanlış vehme engel olur.

4) Allah Teâlâ'nın, başkasının söyleyemeyeceği, kullanamayacağı şeyi Hz.Âdem hakkında kullanması caizdir. Bu tıpkı, efendinin kölesi ve çocuğu hakkında, âsi olmaları halinde, o efendiden başkasının o köle ve çocuk hakkında söyleyemeyecekleri şeyleri söylemesi gibidir.

Kıssada daha sonra Âdem'in ilk defa düştüğü bu sıkıntılı durumda ne yapacağını şaşırdığını söylemek geçen izahlara göre yerinde olsa gerektir. Çünkü Rabbinin emrine ilk

defa isyan haline düşmüş, O'nun uyarmasına rağmen yasak ağaca yaklaşma hatta ondan yeme vuku' bulduğu için artık zâlim olduğunu anlamış, hatta eşi Havva'da bu durumda onunla birlikte zâlim olmuştu. Âdem bu sıkıntılı durumda ne yapması gerektiğini muhtemelen bilmiyordu, fakat onu yine Rabbinin kurtaracağını biliyordu. Çünkü Rabbi'nin onu, tehlikesine karşı uyardığı Şeytan, Rabbinin emrine isyanı sağlamış, hemde yeminleri yalan çıkmıştı. Bu düşmanın çok hilekâr ve alçak olduğu çok daha belirginleştiği için artık ondan iyi bir şeyin gelemeyeceği muhakkaktı. Bu durumda iyilik, ancak Rabbinden gelebilirdi. Bunun için oda yüzünü Rabbine dönmüş O'ndan bir işaret, bir çözüm yolu bekleyen bir vaziyet almıştı. İşte tam bu sırada O'nun kelimeleri ile karşılaştı. Bu karşılaşma durumu hem Âdem'in arayışı, hem Rabbinin ona merhametini ifade eden bir fiil ile ifade edilmiş olması Kur'an'daki her kelimenin özel olarak seçilip, ne kadar yüksek bir belâgata sahip olduğunu göstermesi bakımından çok güzel bir misaldir. Yani:

فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

“Derken Âdem Rabbinden (birtakım) kelimeler öğrenip aldı ve (O'na yalvardı) O da tevbesini kabul etti. Çünkü tevbeyi çok kabul eden ve rahmeti bol olan O'dur.”²⁴⁸

Bu âyetle ilgili tefsirlerden özetleyerek aldığımız açıklamaların bazıları şunlardır:

“Telakkî” kelimesinin aslı, "birisi ile karşılaşmaya yönelmek" demektir. Sonra bu kelime, "gelecek olan şeyi karşılama" mânâsında kullanılmıştır. Sonra da "kabul etme, alma" mânâsında kullanılmıştır. Nitekim Cenab-ı Hak: “Sana, Hakîm ve Alîm olan (Allah) nezdinden Kur'an veriliyor”²⁴⁹ yani "O sana telkin ediliyor" buyurmuştur. Yine "Biz hacıları karşıladık" ve Bu sözü falancadan aldım, öğrendim." denilir. Kelimenin aslı bu olunca ve dediğimizden her iki adamın diğeri ile karşılaştığı anlaşılıp, karşılaşma da her ikisine birden nisbet edilince, onların "karşılaşma" masdarı ile vâsfedilmeleri yerinde olmuştur. Bundan ötürü "Karşılaştığın herkes de seninle karşılaşmış olur" denilebilir.

Bu sebeble âyetteki ifadenin: "Âdem o kelimeleri aldı, belledi ve onları kabul etti" mânâsına alınması caiz olduğu gibi, "Allah'dan bazı kelimeler geldi" mânâsında anlamakta

²⁴⁸ Bakara 2/37.

²⁴⁹ Neml 27/6.

caizdir. “Bu "kelimeler", Cenab-ı Hakk'ın buyurduğu A'raf 23. Âyetinde geçen dua ifadeleri olsa gerektir.” Yani:

قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾

“Ey Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, muhakkak ki biz hüsrana uğramış kimselerden oluruz.”²⁵⁰

Diğer rivayetlerde Hz.Âdem'in Rabbinden aldığı kelimelerin bazı dua kelimeleri olduğu belirtilmekle beraber, bunların özünün ise Allah Teâlâ'nın Tevvâb, Rahîm ve Gafûr gibi Esmâ-i Hüsnâ'dan bazı isimler olduğu, hem Hz.Âdem'in telakkîsini bildiren âyetten, hem ilgili dua âyetinden hemde rivayetlerden anlaşılmaktadır.

ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ ﴿١٢٢﴾

“Sonra Rabbi onu seçti, böylece onun tevbesinin kabul etti ve hidayete erdirdi.”²⁵¹

Bu seçimin Hz.Âdem'in peygamberliğine bir işaret olması muhtemel olduğu gibi, onun halifelik vazifesine seçilmeside ihtimâl dâhilindedir. Bize göre isabetli olan cennetten iniş emri verilen Âdem'in yaptığı hatadan pişman olarak Rabbinden bazı kelimeleri telakkî etmesi sonucunda, eşi Havva ile beraber tevbe etmesi ve Rabbinden af dilemesiyle, onun güzel âhlakını yansıtan bu nedâmet hâli ve Allah Teâlâ'nın belkide ondan beklediği bu samimi kulluk davranışına bir karşılık olarak O'na Rabbi tarafından önceden takdir edilmiş bir emanet ve fitratına uygun bir sorumluluk verilmesi, hem de Allah Teâlâ tarafından takdir edilmiş birçok başka hikmetlerin tahakkuk etmesi maksadıyla Âdem'in halifelik makamına seçilmiş olduğunu söylemek kıssanın gelecek kısımlarında ifade edilecek âyetler müvacehesinde uygun bir izah olsa gerektir.

Âyette seçilmiş olmasıyla birlikte tevbesinin kabulünden bahsedildiği için yeryüzüne indirilmesiyle başlayacak bir peygamberliğe seçilmiş olma ihtimali zayıftır. Çünkü peygamberliğin bir gereği olan tebliğ vazifesinin yapılabilmesi için henüz çoğalmış bir insan nesli mevcut değildir. Bunun ilerleyen zamanlarda insan neslinin çoğalmasıyla

²⁵⁰ A'raf 7/23.

²⁵¹ Taha 20/122.

tahakkuk edebileceğini söyleyebilir.

Kıssada, daha sonraki olayların nasıl olduğunu sıralamak biraz müşkil olsa da Râzi'nin şu izahı konunun gidişatına uygun olup, bizim tercihimizde bu minvaldedir:

“Hz. Âdem ve Havva, zelleği işleyince inme emri verildi. Onlar da inme emrinden sonra tevbe ettiler ve kalblerine, inişlerinin sebebinin zelle olduğu; tevbe ettikten sonra bu emrin hükmünün kalkacağı gibi düşünceler geldi. Böylece Cenab-ı Hak, onların cennetten inmeleriyle alâkalı emrin, yaptıkları zelleye mukabil bir eza olmadığı için zellenin yok olmasıyla emrin de yok olmayacağını, daha doğrusu inmeyle ilgili emrin tevbeden sonra da devam edeceğini bilsinler diye, bu inmeyle ilgili emri tekrar etmiştir. (Bakara, 36 ve 38) Çünkü inmeye emir, Cenab-ı Hakk'ın "Muhakkak ki ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım."²⁵² ayetinde geçen va'di gerçekleştirmek için vuku' bulmuştur. Buna göre şayet, "Birinci şartın cevabı nedir?" denilirse deriz ki, ikinci şart cümlesi cevabıyla birlikte birinci şartın cevabıdır. Tıpkı senin, 'Eğer bana gelirsene ve gücüm de yeterse, sana ihsanda bulunurum' demen gibi."²⁵³

Kıssada bundan sonra kalan âyetleri toparlayacak olursak, Bakara Suresi, A'raf Suresi ve Taha Suresindeki bazı âyetlerin bazı farklılıklarla birlikte benzer olaylardan bahsettiği görülecektir. Bu yüzden şimdi burada, hem tefsir izahlarını daha fazla uzatmadan, hem kıssayı kısa kesmek için son kalan ilgili âyetleri ve meallerini sıralayarak bazı kısa izahlarla konumuzun sonuç paragrafına geçeceğiz.

فَازَلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ

“Bunun üzerine şeytan o ikisinin (ayağını) oradan kaydırđı, içinde oldukları mekândan(cennet) çıkardı. Biz de: "Birbirinize düşman olarak inin, yeryüzünde belirli bir vakte kadar sizin için bir yerleşme yeri ve bir nasib vardır." dedik"²⁵⁴

قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ

(Allah Teâlâ) dedi: “Birbirinize düşman olarak inin, sizin yeryüzünde bir süreye

²⁵² Bakara 2/30.

²⁵³ Râzi, A.g.e, 2/437.

²⁵⁴ Bakara 2/36.

kadar kalıp geçinmeniz gerekmektedir.”²⁵⁵

قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَأَمَّا يَٰٓأَيُّهَا مَنِ هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدًى فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَىٰ

“Buyurdu ki: İnin ikiniz de oradan hep beraber, bazınız bazınıza düşman olarak. Sonra ne zaman size benden bir hidayetçi gelir de, her kim hidayetçime uyarsa, işte o dalâlete düşmez ve bedbaht olmaz.”²⁵⁶

فَلَمَّا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَأَمَّا يَٰٓأَيُّهَا مَنِ هُدًى فَمَنِ تَبِعَ هُدًى فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

“Dedik: İnin oradan hepiniz, sonra benden size ne zaman bir hidayetçi gelir de kim o hidayetçimin izince giderse onlara bir korku yoktur ve onlar mahzun olacak değildir. Küfre saplananlar ve ayetlerimize yalan diyenler ise işte bunlar ateş ehlidirler onlar orada ebedî kalacaklardır.”²⁵⁷

Bakara suresindeki ilk hitapta “Birbirinize düşman olarak inin” denilmişken, ikinci hitapta “siz hepiniz oradan inin” denilmiştir. Taha suresinde ise tesniye ile “ikiniz inin” denildikten sonra devamında tekrar çoğul ifadeleri gelmiştir. A’raf suresindeki hitap, Bakara’dakinin aynısıdır sadece Allah Teâlâ’nın dediğini ifade eden “Kâle” ile gelmiştir. Taha suresindeki hitap, Bakara ilk hitabın açıklaması gibi onu detaylandırmıştır. Bakara ikinci hitapta Taha suresindeki hitabın açıklaması gibi olup onu tafsil etmiştir. Dolayısıyla sureler ve âyetlerin sıralamasında birbirlerini sırayla açıklayıcı olacak şekilde yerleştirdik. Şimdi bu âyetlerle ilgili tefsirlerde geçen bazı sualler ve cevapları ise özetle şöyledir:

“Ayetlerdeki ifadeler ya iki şahsa, ya da daha fazlasına yapılmış olan bir hitaptır. Binâenaleyh, eğer bu iki şahsa yapılan bir hitab ise, Cenâb-ı Hak nasıl bundan sonra, cemaata bir hitab olan, "Artık ne zaman benden sizlere hidayetçi gelir de" ifadesini söylemiştir? Yok, eğer bu, ikiden fazla kimselere bir hitab ise, o zaman nasıl olup da tesniye ile "ikiniz inin" demiştir?

²⁵⁵ A’raf 7/24.

²⁵⁶ Taha 20/123.

²⁵⁷ Bakara 2/38.

Bazıları şöyle demiştir: “Hitâb, hem zürriyetiyle birlikte Hz. Âdem'e, hem de, zürriyeti ile birlikte, İblis'edir. Hz. Âdem'le İblis, iki ayrı cins oldukları için, ‘ikiniz ininiz!’ denilmesi, bu her bir cinsin kalabalık kimseleri ihtiva etmiş olmasından dolayı da ‘cemiân’ denilmesi doğru olmuştur.”

Keşşaf Sahibi şöyle demiştir: “Hz. Âdem ve Havva beşerin aslı ve beşerin kendilerinden çıkıp dallanıp budaklandığı sebep ve kök oldukları için, o ikisi, beşerin tamamı gibi kabul edilmiş ve onlara, tıpkı beşerin tamamına yapılan bir hitabla hitab edilmiş de böylece, çoğul olarak ‘size’ denilmiştir.”

Allah Teâlâ'nın "Kiminiz kiminize düşman olarak" ifadesine gelince Kadi şöyle der: "Bu ifadenin zahiri mânâsının bihakkın gerçekleşmesi hususunda, İblis'in ve şeytanların, insanların düşmanları; insanların da onların düşmanları olması yeter. Binâenaleyh buna, iki fırka içindekilerin birbirlerine karşı düşmanlığı da eklenirse, bunun da bu ifadenin içine girmesi imkânsız olmaz.

Ayetteki "Artık ne zaman benden size hidayet gelir de, kim benim hidayetime uyarsa" ifadesinde, bununla zürriyetin kastedildiğine dair bir delâlet bulunmaktadır. Âlimler bu ayette geçen "hidayet'ten maksadın ne olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bu cümleden olarak bazıları bunun peygamber, bazıları ayetler ve deliller, diğer bazıları da, "Kur'ân'dır" demişlerdir. Esasen bu husustaki hakikatse şudur: "Huda, hidayet rehberi delâlet etmek, kılavuzlamak demektir. Dolayısıyla bu ifadenin içine, yapılan bu izahların hepsi girer.”²⁵⁸

قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

(Allah Teâlâ) dedi: “Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan(dirilerek) çıkarılacaksınız.”²⁵⁹

Şimdi kıssaya ait bu son ayetten tekrar kıssanın başına dönersek, yani insanların arza yerleştirilmesinden bahsedilerek giriş yapılan kıssa, böylece onların orada yaşayıp, orada ölüp ve oradan diriltileceğini haber vererek, giriş ve sonuç cümlelerini birleştirerek ve birbiriyle uyumlu olarak aynı yerden bahsederek son bulur.

²⁵⁸ Râzi, A.g.e, 16/70.

²⁵⁹ A'raf 7/25.

Sonuç olarak, Kur'an'da bu kıssaya ait en çok âyeti ihtivâ eden A'raf suresindeki anlatımı temel alarak başladığımız 'İnsanın Yaratılış Kıssası' ağırlıklı olarak Kur'an'dan âyetler ve çağdaş, klasik tefsirler ve kendi değerlendirmelerimizle birlikte yansıtılmaya çalışılmıştır. Tezimizin giriş bölümünde hedeflediğimiz şekilde mümkün mertebe âyetlerin kronolojik olarak sıralanmasına dikkat edilmiştir. Yine tezdeki amaçlarımız doğrultusunda konunun açıklanmasında çağdaş yorumlarda yer vererek ve bunların değerlendirilmesine yeri geldikçe girilerek, hem bazı sorulara cevap vermeye çalışılmış, hemde konunun derli toplu bir şekilde daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanmaya gayret edilmiştir.

2.7. Hz.Âdem'in Yeryüzünde Halife Yapılması ve Ta'lim-i Esma Hadisesi

Allah Teâlâ'nın, Hz. Âdem'i yaratmasıyla birlikte bütün meleklerin ona secde etmesi yalnız şeytanın etmemesi ve sonrasında İlâhî huzurdan ve makamlardan kovulması; daha sonra muhtemelen Hz.Âdem'in eşi Havva'nın yaratılması ve birlikte cennete yerleştirilmeleri, cennette yasak ağaç ile imtihan olmaları, şeytanın onları aldatmasıyla yasak ağaçtan yemeleri ve böylece kendilerinden gizli olan avret yerlerinin açılması, utanmaları, örtünmeleri, yaptıklarından pişman olarak tevbe etmeleri ve tevbelerinin kabulü; daha sonra da onların cennetten yeryüzüne şeytanla birlikte düşman olarak iniş emri verilmesine kadar insanın yaratılış kıssasındaki hâdiselere bundan önceki bölümde yer verdik. Şimdi, daha önceki konunun sonlarında değindiğimiz gibi, Hz. Âdem'in, Allah Teâlâ tarafından halifelik makamına veya vazifesine seçilmesine ve Allah Teâlâ'nın melekleriyle bu konu hakkında konuşmasına ve sonrasındaki hâdiselerin bahsedildiği Kur'an âyetlerine ve âyetlerin verdiği mesajlara kısaca yer vereceğiz. Ezcümle:

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

“Hani Rabbin meleklerle: "Ben yeryüzünde bir halife yapacağım" demişti. Melekler: "Orada bozgunculuk yapacak, kanlar akıtacak birini mi (halife) yapacaksın? Oysa biz

Senin hamdinle seni tesbih ediyor ve Seni devamlı takdis ediyoruz" dediler. Allah: "Ben şüphesiz sizin bilmediklerinizi bilirim" dedi.²⁶⁰

Bu âyeti kerime, insanın yaratılışını konu etmekten ziyade, aslında insanın yaratılış sırlarından veya insanın bir yaratılış hikmeti diyebileceğimiz insanın yeryüzünde halife kılınması veya halife tayin edilmesi hakkındadır. Bunun böyle anlaşılmasında âyette خَالِقُ kelimesi yerine جَاعِلُ kelimesinin tercih edilmesi etkili olmuştur. Bunun izahını Said Nursî, İşaratül İ'caz tefsirinde özetle şöyle yapmaktadır:

“Âyetteki, melâikenin medar-ı şübhe ve soru sormalarına asıl sebep olan, halk ve icad fiili değildir. Zira vücud hayr-ı mahzûd, halk (yaratmak) Allah'ın fiilidir, Allah'ın fiili lâ yüs'eldir. Ancak melâikeyi şübheye davet eden ve soru sormalarını gerektirmiş olan ca'l'dir. Yani Cenab-ı Hakk'ın beşeri Arz'ın tamirine tahsis etmesidir. Ayrıca Melaikenin أَتَجْعَلُ ile yaptıkları istifhamdan maksad, ca'le itiraz, ca'li inkâr etmek değildir. Çünkü Cenab-ı Hakk'ın fiillerine itiraz etmeye ismetleri mânidir. Ancak ca'lin sebebi mahfî olduğundan, taaccüble sebep ve hikmetini sormuşlardır.”²⁶¹

Elmalılı Hamdi Yazır'da tefsirinde bu âyeti, sahabe ve tabiûn müfessirlerin izahlarının özeti mahiyetinde bir açıklamaya yer vererek şöyle tefsir etmiştir:

“Ey Muhammed, Ey Âdemoğlu, anılan nimetleri unutma ve o zamanı da unutma ki, insanlar yeryüzünde ortaya çıkmadan önce Rabbin ezeli iradesini açıklayarak ve sonsuz kudretini göstererek meleklerle: “Ben muhakkak yeryüzünde bir halife yapacağım, bir halife tayin edeceğim.” demişti ki yani: “Kendi irademden, kudret ve sıfatımdan ona bazı selâhiyetler vereceğim, o bana bağlanarak, bana vekil olarak yarattıklarım üzerinde birtakım kullanma yetkilerine sahip olacak, benim adıma hükümlerimi icra edecek ve yürütecek. O bu hususta asil olmayacak, kendi zâtı ve şahsı adına asil olarak hükümleri icrâ edecek değil. Ancak benim bir vekilim, bir kalfam olacak. İradesiyle benim iradelerimi, benim emirlerimi, benim kanunlarımı tatbik etmekle emredilmiş olacak, sonra onun arkasından gelenler ve ona halef olarak aynı görevi icra edecek olanlar bulunacak.

²⁶⁰ Bakara 2/30.

²⁶¹ Said Nursî, **İşarat'ül İ'caz**, DİB yayınları, Ankara 2015, s.646.

"Sizi yeryüzünde halifeler yapan O'dur." (Fâtır, 35/39) sırrı belli olacak. Bu mânâ, Ashab-ı kiramdan ve Tâbiinden uzun uzadıya nakledilegelen tefsirlerin özetidir."²⁶²

Burada konuyla ilgili olarak öne çıkan "halife" kelimesinin anlamına dair yine Elmalılı Hamdi Yazır tarafından şu izah yapılmıştır:

Dilimizde "kalfa" deyiminin doğrusu olan halife kelimesi; birinin arkasından makamına oturmak mânâsıyla ilgili olarak kullanılır. Yani aslı "halîf" dir. Ve sonundaki bitişik tâ (tâ-i merbûta) mübalağa içindir. Şu halde isim olarak kullanılan galip sıfatlardandır ki, Fransızca "reprezantan" kelimesi de bu mânânın temsilcisidir, çoğulu "halâîf" ve "hulefâ" gelir, masdarı da "hilâfet" dir. "Hilâfet", "vekâlet" gibi, "asâlet" in karşıtı olarak, başkasına vekil olmak, yani az veya çok onun yerini tutarak, onu temsil etmek demektir. Râğıb'ın Müfredât'ında açıkladığı üzere; bu vekillik de ya aslın kaybolmasından veya bir yardımdan veya aczinden yahut da bunların hiçbiri olmadığı halde sırf aslın vekiline bir şeref bahşederek lütufta bulunmasından doğar. Ve işte Cenab-ı Allah'ın yeryüzünde velilerini halife seçmesi bu kabildendir."²⁶³

Bu âyette merakı celbeden suallerden biriside; meleklerin, insanın yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek bir mahlûk olduğunu nasıl bildikleri ve ifade ettikleridir. Bununla alâkalı Said Nursî diğer tefsirlerde yapılan izahları özetleyen şu izahı yapmıştır:

"Fesadın 'isyan'a bedel zikri, isyanlarının nizam-ı âlemin fesadına sebep olacağına işaretler. Devam ile teceddüdü ifade eden muzari sîgasıyla fesadın zikredilmesi, melâikenin asıl istemedikleri ve inkâr ettikleri, ancak isyanlarının devam ve istimrar ile vukua geleceğine ait olduğuna işaretler. Melâike beşerin isyanlarının devam ve istimrarını, ya Cenab-ı Hakk'ın i'lamıyla bilmişlerdir veya Levh-i Mahfuz'a bakıp ondan almışlardır veyahut insanlardaki kuvve-i gazabiye ve şehevîyeden anlamışlardır."²⁶⁴

İzahlardan anlaşıldığı gibi, bu âyette, insanın yaratılışından sonra halife yapılmasında bir hikmet-i ilâhiyenin var olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ'nın bu âyette meleklerle bu hikmeti beyandan önce dikkat çekici bir şekilde yeryüzünde bir halife

²⁶² Yazır, A.g.e, C.1, s.331-332.

²⁶³ el-İsfahanî, *el-Müfredat*, s.156; Yazır, A.g.e, C.1, s.332-333.

²⁶⁴ Nursî, *İşarat'ül İ'caz*, s.648.

yapmaktan bahsetmesi ve onlarla müşavere tarzında konuşması, meleklerinde bildikleri bazı şeylere binaen Allah Teâlâ'ya hikmetini sual makamında kendi görüşlerini ifade etmeleri ve bunların neticesinde Allahü Teâlâ'nın ilminde bulunan fakat meleklerin bilmediği sanki bir sırrın olduğu hissedilmektedir. Nitekim âyetin sonunda ise "Sizin bilmediğinizi Ben bilirim" buyuran Cenab-ı Hakk'ın bu sırrı ifade buyuracağı ve fakat öncesinde bu sırta dikkat çekmek istediği ayetteki ifadelerden anlaşılmaktadır. Ayrıca bu âyetteki ifadelerden akla geldiği üzere Cenab-ı Hak müşavereden münezzehtir olduğu halde, bu tarzdaki konuşma üslubunu beşere öğretmek, bu âyetteki ifadenin bir hikmeti olabilir.

Bakara 30. Âyette, aslında melekler yaratılan beşerin fesat çıkarma ve kan dökme gibi bazı şerler işlemeye müstaid bir fitratta yaratıldığını zannî olarak değil, nasıl olduğunu tespit edemediğimiz bir sebeple, biliyor idiler. Bu durumda kendi yaratılışlarındaki dâima ibadet hâlinde yola çıkarak, zımnî olarak hilafete kendilerinin daha uygun olduğunu düşünmüş olmaları gerekir. Fakat yaratılan beşerin fitratında bazı bilmedikleri şeyler olsa gerek ki, her şeyi bilen Âlim, her işi hikmetli Hakîm hilafete beşeri layık görerek onlarında kendi kanaatlerini ifade etmelerini istemişti.

Sonrasında söz, Cenab-ı Hakk'a gelince bunun hikmetini önce icmâli olarak : "Ben sizin bilmediklerinizi biliyorum" ifadesiyle, sonrada tafsili olarak şöylece beyan etti:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾
قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ
بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنْى أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

(31) Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra eşyayı meleklerle gösterdi. "Eğer sözünüzde samimi iseniz bunların isimlerini bana söyleyin" dedi.

(32) Cevap verdiler: "Sen münezzehsin, öğrettiğinden başka bizim bir bilgimiz yoktur. Şüphesiz Sen hem her şeyi bilen Âlim'sin, hem de her işinde hikmetli olan Hakîm'sin"

(33) Allah Teâlâ: "Ey Âdem onlara isimlerini söyle" dedi. Âdem isimlerini söyleyince, Allah Teâlâ: "Ben gökler ve yerde görünmeyeni biliyorum, sizin açıkladığınızı ve gizlemekte olduğunuzu da bilirim, diye size söylememiş miydim?" dedi.²⁶⁵

Bu âyetlerin izahını Said Nursî, İşaratül İ'caz tefsirinde konuya üç vecihle bakarak yapmıştır. Biz bunlardan özet olarak birinci ve ikinci vecihlerdeki bazı izahlara yer vererek böylelikle bu konumuzu tamamlamış olacağız. Şöyle ki:

Âyetlerin(Bakara, 31-33) evvelki âyetle irtibatı vechinde şu izahlar yapılmıştır:

İnsanın yaratılışı hakkında meleklerin itirazlarına, evvelki âyetle umumî, fehmi kolay, ikna' edici bir cevap verilmiştir. Bu âyetle, avam ve havassı ikna' eden tafsilâtı bir cevap verilmiştir.

Evvelki âyetle, beşerin hilafet mes'elesi tasrih edilmiştir; bu âyetle ise, nev'-i beşerin melâikeye karşı gösterdiği mu'cize ile dava-yı hilafeti isbat edilmiştir.

Evvelki âyetle, beşerin melâikeye tereccuh etmesine (üstünlüğüne) işaret edilmiştir; bu âyetle, tereccuhunun illetine(asıl sebep) işaret edilmiştir.

Beşerin Arz'da hilafet-i kübraya mazhar olmasına evvelki âyetle delâlet edilmiştir; burada ise, bütün tecelliyata mazhar bir nüsha-i câmia olarak gösterilmiştir. Bu da, ayrı ayrı istidadlara mâlik ve ilim ve istifadelerinin yolları çok olduğundandır. Evet, beşer, zahir ve bâtın, havas ve duygularıyla, bilhâssa derinliğine nihayet olmayan vicdanıyla kâinatı ihata etmiş bir kabiliyettir.

Âyetlerdeki cümlelerin birbiriyle irtibatları vechinde ise şu izahlar vardır:

إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ, وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ cümlesi,

icmâlini tafsil ve ibhamını tefsirdir. Ve keza Cenab-ı Hakk'ın Arz'ında beşerin halife olması, Allah'ın hükümlerini icra ve kanunlarını tatbik etmesi içindir. Bu ise, tam bir ilme mütevakkıftır. Ve keza birinci âyetle kelâmın sevkıyatı iktizasınca şöyle bir takdir olacaktır:

²⁶⁵ Bakara 2/31-33.

Âdem'i halketti, tesviye etti, cesedine nefh-i ruh etti, terbiye etti, sonra esmâyı tâlim etti ve hilafete namzed kıldı. Sonra vakta ki Âdem'i melaikeye tercih etmekle üstünlük mes'elesinde ve hilafet istihkakında ilm-i esmâ ile mümtaz kıldı; makamın iktizası üzerine, eşyayı melaikeye arz ve onlardan muarazayı talep etti; sonra melaike aczlerini hissetmekle Cenab-ı Hakk'ın hikmetini ikrar ettiler. Kur'an-ı Kerim buna işareten:

ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

قَالُوا : Evvelce şeytanın enaniyet ve kibrine kanarak yaptıkları istifsardan(bir şey isteyerek soru sorma) pişman olarak, سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ dediler. Sonra vakta ki istidadlarının adem-i câmiyetinden dolayı meleklerin aczi zahir oldu; makamın iktizası üzerine Âdem'in iktidarının beyanı gerekti ki, muaraza tamam olsun.

Bunun için, يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ hitabıyla Âdem'e ferman etti. Sonra vakta ki mes'ele açığa çıktı ve hikmetin sırrı zahir oldu; geçen cevap-ı icmalînin bu tafsilâta netice kılınması makamın iktizasından olduğuna binaen,

قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ

"Sizin ketmettiğiniz(gizlediğiniz) şeyi bilirim."²⁶⁶

Sonuç olarak, insanın yaratılışı konusuyla alâkalı insanın yaratılış hikmetlerinden birisi olarak değindiğimiz “Hz.Âdem’in Yeryüzünde Halife Yapılması Ve Tâlim-i Esma Hâdisesi” konusundaki tefsir izahlarından bazılarına, buraya kadar yer verdik. Böylelikle başladığımız ikinci bölüm olan İslâm’da İnsanın Yaratılışı’nın sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bu bölümle ilgili değerlendirmelerimiz genellikle konuların akışı içinde yapıldığından, burada başka bir değerlendirmeye yer vermeyip, bu bölüme son veriyoruz.

²⁶⁶ Nursî, *İşarat’ül İ’caz*, 661-662.

III. BÖLÜM

MODERN BİLİMLER AÇISINDAN İNSANIN YARATILIŞI

3.1. Bilimsel Teoriler Açısından Yaratılış Görüşü

Darwinizm varoluş teorisini değiştirmişti. “Tesadüfî varoluş, hayat mücadelesi, doğal ayıklanma(tabiî seleksiyon), güçlü olanın ayakta kalması” doktrini ile varoluş teorisini, tesadüfî varoluşa indirgemiş ve bunun sonucunda bütün kâinatın tanımlamaları değişmişti. Bu doktrinin geçerli olabilmesi için; “Her şey kendine mâliktir” tezi ile her canlının bireysel faydayı amaçladığını kabul etmek gerekmektedir. Bu tez Darwinizm kaynaklıdır. Her şey kendine mâliktir anlayışı, dış gerçekliği yok sayar ve tesadüfî varoluşu ortaya çıkarır. Varoluşun tesadüfî olmadığı, hayatta yardımlaşmanın esas, mücadelenin istisna olduğu değişikliği ile Darwin teorisinin yeniden yazılması tartışılmalıdır. Darwinizm ideoloji sistemidir, ancak Darwin teorisi yeni bilgilerle dış gerçekliği göz önüne alarak yeniden ele alınmalıdır. Darwin teorisinin farklı olarak ve yeniden düzenlenmesinde bu bakış önem taşır.

Darwinizmi savunanlar kâinattaki bütün canlıların tek hücreden başlayarak silsile halinde ve tesadüflerle birbirinden meydana geldiğini iddia etmektedirler. Bununla da kalmayıp, terakkîden tebeddüle, tekâmülden tahavvülata kadar her türlü değişime, başkalaşma ve farklılaşma yerine de evrim terimini kullanmaktadırlar. İşte Darwinizmi tartışmalı hale getiren, evrim teriminin, her türlü değişme, başkalaşma ve farklılaşma yerine kullanılmış olmasıdır.

Kâinatta hiçbirşey sabit ve durağan değildir. Her şey her ân değişme, başkalaşma ve farklılaşma kanunlarına tâbidir. İnsan anne karnında tek hücre olarak hayata adımı atmakta, bebek olarak dünyaya gözünü açmakta ve yaklaşık yüz trilyon hücreli bir yapıya ulaşmaktadır. İnsanın bir hücresinde her saniyede üçbin değişik reaksiyon meydana gelmektedir. Bu demektir ki, bir saniye sonraki insan, bir saniye önceki insandan trilyonlarca farka sahiptir.

İşte bu, insanın tek hücreden gelişerek kemale ermesidir ve bunu geçmişte tekâmülle izah etmişlerdir. Bu bakımdan insan tekâmül kanununa dâhildir. Kaldı ki, bu

kemale erme ve mükemmel hale gelme, sadece insana has değildir. Bütün bitkiler ve hayvanlar, bugün tek hücre ile hayata başlamakta ve gelişerek kendi nev'i içinde mükemmele ulaşmaktadır. Hayatı boyunca da her ân hücreleri değişmektedir. Hatta cansız âlemde de her ân bu tedrici tekâmül kanununa dâhildir. Yer küre bu şekli birden bire almış değildir. Güneşten ayrılarak, uzaydaki bu yerine yerleştirilmiş, zamanla kabuk bağlayarak canlıların yaşayabileceği şekle getirilmiştir.

Burada esas tartışmaya sebep olan, evolüsyon veya filogeni mânâsında evrimin kullanılması, yani canlı gruplarının silsile haline birbirinden tesadüfen meydana geldiği görüşüdür. Böyle bir iddia bilimsel bilgi değil, felsefî bir düşüncedir.²⁶⁷

İnsanın ve canlıların nasıl var olduğuna dair ortaya atılan teorilerden birisi, ilk olarak İngiliz bilim adamı Charles Darwin tarafından 1859 yılında yayınlamış “Türlerin Kökeni” isimli esere dayanan Evrim Teorisi’dir. Şüphesiz bu teori bu konuda ortaya atılan yegâne teori değildir. Günümüzde daha birçok teori insanın ve canlıların nasıl var olduğunu veya yaratıldığını Evrim Teorisi’nden çok daha başarılı bir şekilde ortaya koymakta ve bazı gözlemlerle bunu desteklemektedir.

Evrin Teorisi aslında bahsedildiği üzere bir teori olmaktan daha çok bir görüş, felsefî bir düşüncedir hatta bir inanıştır. Fakat üzerinde çok fazla çalışma yapılmış ve ideolojik amaçlarla toplumları etkilediği için teori olarak kabul edilegelmiştir. Bu yüzden bu bölümün başında, önceki bölümlerde ortaya koyulan insanın veya canlıların bağımsız olarak Allah Teâlâ tarafından yaratıldığını ifade eden yaratılış görüşünü destekleyen, ayrıca bir bilimsel teoriden beklenen şartları karşılayan ve bilimsel olarak geçerliliğini ve rüştünü ispat etmesi bakımından Big Bang Teorisi’ni, evrim görüşüyle kıyaslayarak başlamak, bilimsel teoriler açısından konuya genel bir bakışı yansıtmış olacaktır.

Ayrıca, ilk insanın yeryüzünde var oluşundan veya yaratılışından daha önce var olduğu kabul edilen yeryüzü, diğer gezegenler, yıldızlar ve kâinatın, nasıl var olduğu veya yaratıldığına dair, insanın yaratılışı konusuna bir mukaddime olması bakımından bir nevi kâinatın yaratılışını ifade eden Big Bang Teorisi’yle başlamak yine daha uygun olacaktır.

²⁶⁷ Nevzat Tarhan, “Evrimsel Psikoloji Bakışıyla Yaratılış”, Bilimlerin Işığında Yaratılış, Üsküdar Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, 248-249.

Bu yüzden şimdi insanın yaratılışına geçmeden önce, kâinatın bir başlangıcı ve sonu olduğunu bilimsel veriler ile ortaya koyan, dolayısıyla başlangıcı ve sonu olan bir varlığın var olabilmesi için başlangıcı ve sonu olmayan, sonsuz nitelikli bir varlığa olan ihtiyacını gösteren yani kısaca kâinatın ezelî ve ebedî bir Yaratıcı olmadan var olamayacağını ifade eden Big Bang Teorisi'ne ve bu teorinin kısa bir tarihçesine öncelikle burada yer vereceğiz.

3.1.1. Big Bang Teorisi ve Teori'nin Kısa Bir Tarihçesi

Big Bang Teorisiyle yaklaşık on beş milyar sene evvel başlamış olan ve ilk defa nasıl başladığını gözlemleyemediğimiz kâinatın oluşumuna veya yaratılmasına dair bir sürecin nasıl meydana geldiği ve geliştiği ortaya koyulmaya çalışılır. Bir başka ifadeyle Big Bang ile tek bir noktadaki bir başlangıçtan atomlara, atomlardan gaz bulutlarına ve yıldızlara, onlardan da galaksilere kademeli bir değişikliğin nasıl gerçekleştiği belirtilir.

Big Bang Teorisi ortaya atılmadan önce Epikuros, Demokritos, Lucretius gibi ateist filozoflardan, Aristoteles gibi kendisinden sonraki dönemleri bile etkileyen meşhur filozofa ve modern çağın materyalist filozoflarına kadar birçok şahıs kâinatın yaklaşık şimdiki hâlinin sonsuzdan beri var olduğunu ve sonsuza kadar da var olacağını, yani bir başka ifadeyle maddenin ezeliyetini savunuyorlardı.²⁶⁸

Tek bir yaratıcıyı kabul eden üç semavî dine inanan insanlar, kâinatın bir başlangıcı olduğunu ve yaratıldığını kabul etmekle beraber, kâinatın başlangıcını ortaya koyabilecek nitelikte bilimsel bir teorinin düşünülüp gelecekte savunulabileceğini tahmin bile etmiyorlardı. Nitekim 20. yy. başlangıcına Newton'un teorileriyle oluşan klasik fizik biliminin hâkimiyetinde girilmişti.

1905 yılının başlarında Albert Einstein'ın yazdığı üç makale fizik alanında yeni bir devrin başlamasına sebep oldu.²⁶⁹ Einstein'ın İzafiyet Teorisi fizik alanındaki en ilgi çeken meşhur bir teori oldu. Fakat Newton'un öngördüğü gibi sonsuz büyüklükte geniş bir kâinata olan inanç hâlen devam ediyordu. Einstein bile başta buna inanlardandı. Sonlu bir kâinatın içinde birbirini çeken kütlelerin ve maddenin tek bir bileşene dönüşmesi

²⁶⁸ Caner Taslaman, **Big Bang ve Tanrı**, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2011, s.12-14.

²⁶⁹ Stephen Hawking, **Ceviz Kabuğundaki Evren**, Çev: Kemal Çömlekçi, Alfa Yayınları, İstanbul 2002, 4.

kaçınılmazdı, fakat kâinatın böyle bir yapısı yoktu. Newton maddenin sonu gelmeyen bir uzaya eşit ve homojen bir tarzda yayıldığını söyleyerek bu meseleyi çözmeye çalıştı. Bu çözüm meseleyi halletmek için yeterli gelmiyor, kâinattaki yıldızların niçin bu kadar uzun zamandır birbirlerinden ayrı kalabildiği izah edilemiyordu.²⁷⁰

Einstein da ilk başta Newton fiziğinin öngörülerini kabul ediyordu.1916 yılına gelindiğinde Einstein ilk olarak durağan bir kâinat modeli ortaya koydu, ne var ki kısa bir süre sonra durağan bir kâinatın kararlı olamayacağı ve içine çökmek zorunda kalacağı anlaşıldı. Durağan kâinat modelini kendi teorisiyle uzlaştırabilmek için, sonradan hayatının en büyük yanlışı olarak gördüğünü ifade ettiği ‘kozmetik itme’ fikrini gündeme getirmişti.²⁷¹ Fakat daha sonra Einstein, kâinatın genişlemekte olabileceğini tahmin ederek ilk defa 1917 yılında yazmış olduğu “Relativity” adlı eserinde bundan bahsetmişti.²⁷²

1922 yılına gelindiğinde Rus fizikçi Alexander Friedmann, Einstein’ın formüllerinin kâinatın genişlemesini gerektirdiğini ortaya koyan kişi olmuştu. Aynı dönemde Friedmann’dan bağımsız olarak Einstein’ın formülleri üzerinde çalışan Vatikan Gözlem Evinde kozmoloji uzmanı aynı zamanda Belçikalı bir papaz olan Georges Lemaitre de, bu formüllere dayanarak kâinatın genişleyen dinamik bir yapıda olduğunu keşfetti. Genişleyen kâinat ortadaki çekim gücünü dengeliyordu ve bu sebepten dolayı yıldızlar çekim gücünün etkisine rağmen ayrı kalabiliyorlardı. Genişleyen kâinatın bugünkü boyutuna ulaşabilmesi için daha önceleri daha küçük, daha geriye gidildikçe daha da küçük olması gerekiyordu. Geriye gidildiği sürece sonunda karşımıza bir tekillik çıkıyordu. Lemaitre, ilk defa kâinatın ilk ve ana unsurunun çok aşırı ölçüde yoğun ve çok aşırı derecede sıcak bir maddeden meydana gelmiş olabileceğini 1927 yılında ortaya atmıştı.²⁷³ Lemaitre böylece kusursuz kâinat modelini bulduğuna inanıyordu. Tanrı’nın ‘ilk atom’ olarak yarattığı ve bir meşe palamudundan bir meşe ağacının büyümesi gibi büyüyüp genişlemeye devam eden ve zamanının en meşhur ve usta bilim adamı olan

²⁷⁰ David Filkin, **Stephen Hawking’in Evreni**, Çev: Mehmet Harmancı, Aksoy Yayıncılık, 1998, 59.

²⁷¹ Joseph Silk, **Evrenin Kısa Tarihi**, Çev: Murat Alev, TÜBİTAK Popüler Bilim kitapları, Ankara 2000, 235.

²⁷² Albert Einstein, **İzafiyet teorisi**, Çev: Nihat Fındıklı, İst., tsz, s.122-123; Tevfik Yücedoğru, **Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış**, Emin yayınları, Bursa 2006, s.140.

²⁷³ Tuna Taşkın, **Kâinatta Enerji**, 12; Yücedoğru, **Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış**, 141.

Einstein'ın matematiğini sadakatle izleyen bir kâinat modeli. Bu aynı zamanda Einstein'ın formüllerinin genişleme konusunda karşılaştığı sorunları da çözen bir kâinat modeliydi.²⁷⁴

Big Bang Teorisi'nin rakibi olarak Newton'un sonsuz ve durağan kâinat modelini incelersek, Big Bang Teorisi'nin en başından itibaren nasıl bir üstünlük sağladığını görebiliriz. Bu rakip teori, gözlenen kâinatın var olan çekim gücüne rağmen neden çökmediğini izah edemiyordu. Bu durum ise sonsuz yıldızın var olmasını, sonsuz yıldızın varlığı ise, karanlık gecenin gündüz kadar aydınlık olmasını gerektiriyordu. Gözlenen gecenin böyle olmaması ise 'Olber Paradoksu' olarak adlandırılan paradoksu ortaya çıkarıyordu. 'Big Bang' genişleyen ve sınırlı bir evreni ileri sürerek gözlenen gecenin karanlık olmasıyla da destekleniyordu.²⁷⁵

Big Bang Teorisi, Olber Paradoksu ve çekim gücünün yıldızları bir tekillikte birleştirmesi gerektirdiğine dair paradoks ile beraber 'sozsuz çekim' ile ilgili olan J. Friedrich Zöllner'in sonsuz bir evrendeki yıldızların evrenin her noktasına sonsuz çekim uygulayacağını öngören paradoksunu da çözüm getirerek gözlenen kâinatın mantıklı, fiziksel ve matematiksel kanunlara uygun olan açıklamasını yaptı.

3.1.2. Big Bang Teorisi ve Evrim Teorisi

Başlangıçta sadece teorik olarak ortaya atılan Big Bang Teorisi; daha sonra devasa teleskoplardan yapılan gözlemlerle de teyid edilmiş ve kâinatın sürekli genişlediği gözlemlerle de doğrulanmıştır. İlk defa 1929 yılında, Amerikalı astronom Edwin Hubble, Mount Wilson gözlemevinde yaptığı incelemelerde tüm galaksilerin birbirlerinden uzaklaştığını dönemin en gelişmiş teleskobuyla ortaya çıkardı.²⁷⁶

Hubble, böylece kâinatın genişlediğini gözlemlerle keşfeden ilk bilim adamı oldu. O bu genişlenme durumunu 'Doppler etkisi'yle açıkladı. Buna göre, ses veya ışık kaynağı, gözlemciye yaklaşıyorsa, ışığın dalga boyu küçülür ve ışık maviye kayar. Tam tersinde ise yani yani ışık kaynağı uzaklaştığı takdirde dalga boyu büyür ve bu defa rengin kırmızıya doğru kaydığı gözlemlenir. Hubble, incelediği tüm galaksilerin kırmızıya kaydığını

²⁷⁴ David Filkin, **Stephen Hawking'in Evreni**, Çev: Mehmet Harmancı, Aksoy Yayıncılık, 1998, 90.

²⁷⁵ Paul Davies, **The Last Three Minutes**, Çev: Sinem Gül, Varlık Yayınları, 1996, 14-15.

²⁷⁶ Ralph A. Alpher-Robert Herman, **Genesis of Big Bang**, Oxford University Press, New York 2000, 17.

göstererek bütün galaksilerin birbirlerinden uzaklaştığını; kısacası kâinatın genişlediğini gözlemle ortaya koymuş oldu. Ayrıca Hubble, yaptığı bütün gözlemlerde, gözlediği yıldız ve galaksilerin bizden uzaklaştığını ve bu uzaklaşma hızının saniyede yaklaşık 50 km/s ulaştığını da tespit etmiştir.²⁷⁷

Bu gelişmelere rağmen Fred Hoyle ve onunla aynı fikri paylaşan bazı bilim adamları kâinatın genişlemesine rağmen, durağan bir yapıda olduğunu göstermek için, ‘Durağan Durum Teorisi’ni ortaya attılar. Bu rakip teoriye göre, kâinatın genişlemesiyle ortaya çıkan boş alan, sürekli bir şekilde madde yaratılması ile dolduruluyordu. Fakat bu teori, fiziğin temel yasası olan ‘maddenin ve enerjinin korunması’ prensibine yani termodinamiğin birinci kanununa uymuyordu.²⁷⁸

Kâinatta çok büyük orandaki entropinin²⁷⁹ varlığı, gözlenen genişlemenin mekanizmasının ortaya koyulamaması, galaksilerin dağılım tarzları ve daha birçok faktör açısından incelendiğinde Durağan Durum Teorisi, birçok yönden Big Bang Teorisi kadar başarılı bir teori değildi. Fakat uzun süre Big Bang Teorisi karşısında savunulan tek alternatif bu teori olmuştu. Big Bang Teorisine göre kâinatın başlangıcı çok aşırı sıcak ve çok aşırı yoğunluğa sahipti, genişlemeye birlikte bu yoğunluk ve sıcaklık sürekli düşüyordu.²⁸⁰

Bu çok sıcak ilk ortam, aslında Hoyle’nin teorisinin açıklayamadığı hidrojenin teşekkülü için gerekli çok yüksek sıcaklıktaki ortamın izahını da yapabiliyordu. Hoyle ise, bunu kabul etmek istemiyor ve “Big Bang’in fosilini bana bulun” diye alay ediyordu.

1948 yılında ilginç bir olay yaşandı. George Gamow ve arkadaşları, Big Bang’in başlangıcındaki yüksek ısımalı çok sıcak ortamın kalıntısının bugün bile kâinatta olması gerektiğini bazı fizikî ve matematiksel hesaplara dayanarak ileri sürdüler. Daha sonra Gamow kendisine kadar gelen bütün bilimsel bilgileri dikkatle değerlendirdikten sonra kâinatın meydana gelişi hakkında bilimsel düzeyde ilk defa derli toplu olarak Big Bang Teorisini hazırlayıp ortaya koyan kişi olmuştur. Onun temel izahı şöyledir: “Madem kâinat

²⁷⁷ Yücedoğru, a.g.e,141.

²⁷⁸ Halil Kırbıyık, **Babillerden Günümüze Kozmoloji**, İmge Kitabevi, Ankara 2001, 110.

²⁷⁹ **Entropi:** Bilim adamlarının düzensizlik miktarını ölçmek için keşfettikleri matematiksel bir niceliktir. Bilimsel veriler, bir sistemdeki toplam entropinin kesinlikle azalmayacağını, aksine artacağını göstermektedir.(Paul Davies, **Tanrı ve Yeni Fizik**, Çev: Murat Temelli, İm Yayınları, İstanbul trs,s.49-50.)

²⁸⁰ Alpher-Herman, a.g.e, 18-19.

durmadan genişlemektedir, öyleyse bu kâinatın bir başlangıcı vardır. O başlangıcı bulmak için de kâinatın şuanda gözlenen genişlemesini teorik olarak geri çevirmek lazımdır.²⁸¹

1965 yılında Arno Penzians ve Robert Wilson, Gamow ve arkadaşlarının ortaya koyduğu Big Bang Teorisi'nin kâinat modeline dayanarak tahmin ettiği 'kozmetik fon radyasyonu'nu (aranan fosili) bulup Nobel Ödülü'nü aldılar. Bu keşfi bazı ünlü fizikçiler 'modern kozmolojinin başlangıcı' olarak kabul ettiler. Böylece Big Bang ile alay eden Hoyle'nin teorisi tarihe karışırken rakibi olan Big Bang bilim dünyasında meşhur oldu.

1989'da COBE uydusu bir roketle uzaya gönderildi. 1992'de COBE'den gelen veriler şaşırtıcıydı. Kozmik fon radyasyonunu ve bu radyasyonda gezegenlerin teşekkülü için gerekli olan dalgalanmaları teknolojik çok hassas aletler sayesinde gösterdi. Ünlü bilim adamı Hawking uydu COBE'den gelen veriler için; "Bu yüzyılın, hatta belki de tüm zamanların en büyük keşfidir" değerlendirmesini yapmıştır.²⁸²

Big Bang Teorisine dayanarak yapılan tahminleri, daha sonra gelişmiş cihazlarla yapılan gözlemlerden elde edilen delillerin desteği izledi. Bu teorinin tahminleri bilim adamlarına bu teoriyi yanlışlayabilmeleri için imkân tanıyordu. Fakat araştırmalar ve bulgular rakip teoriler yerine hep Big Bang Teorisini destekledi. Bu bulgular, milyarlarca yıl öncesindeki bir patlamayla başlayan bir süreçle ilgili bir teorinin nasıl yanlışlanabilir tahminler ileri sürebileceğinin bir delilidir. Örneğin kâinatın genişlemediği veya kozmik fon radyasyonunun mevcut olmadığı gösterilebilseydi, teori yanlışlanabilirdi. Üstelik bu yanlışlamaya açık tahminler sürekli olarak ileri sürüldü. Big Bang Teorisi, kâinatın sıcaklığının ve yoğunluğunun genişlemeye bağlı olarak düştüğünü söylemektedir. Buna göre, kâinatın geçmişi daha yoğun ve daha sıcaktır. Teleskopla gördüğümüz yıldızların birçoğunun ışığı milyarlarca yıl önceden, yani kâinatın geçmişinden gelir. 1994 yılında, evrenin geçmişine ait sıcaklığın, şimdikinden daha yüksek olduğu da tespit edildi. Eğer kâinatın geçmişinin daha soğuk veya şimdikiyle aynı sıcaklıkta olduğu bile gösterilebilseydi, Big Bang Teorisi yanlışlanabilirdi.

²⁸¹ Yücedoğru, a.g.e,141.

²⁸² Filkin, A.g.e, 248.

Big Bang Teorisi, William Whewell'in ayrı ayrı alanlardan gelen kanıtların birleşmesiyle sonuca varmayı ifade etmek için kullandığı 'birleşmeli tümevarım' metoduna uygunluk arz etmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse incelenen delillerin dışında, Big Bang Teorisi'nin tahmin ettiği kâinat modeline uyumlu bir şekilde, kâinatın %73 'ünün hidrojen, %25'inin ise helyum olduğu da yapılan detaylı araştırmalar sonucunda ortaya koyulmuştur.²⁸³

Bu teori ile atom altı dünyanın teşekkülü hakkında başka bir teori elde edilmiş, bu teoriye dayanarak Big Bang'den sonraki ilk dakikalar hakkında da akıl yürütülebilmektedir. Kâinatdaki döteryum ve lityum gibi hafif atomların izah edilebilmesi sadece bu teori ile yapılabilmektedir. Ağır atomların, yıldızların içindeki süreçlerle açıklanması mümkünken, bu hafif atomların bu tarzda açıklanması eldeki bilgilerle mümkün görülmemektedir.²⁸⁴

Bütün bunlardan başka entropiden, yıldızların detaylı incelenmesinden ve radyoaktif elementlere dayalı tarihlendirme yöntemiyle varılan sonuçlardan kâinatın bir başlangıcının olmasının gerektiğine dair bulgular da, Big Bang Teorisini desteklemiştir.²⁸⁵

Farklı alanlardan gelen bu kanıtlardan her biri, Durağan Durum Teorisi gibi rakip teorileri hep yanlışlarken Big Bang Teorisini desteklemeye devam etmiştir. William Whewell'in ifadesiyle 'Birleşmeli Tümevarım', yani ayrı alanlardan gelen verilerin gücünü birleştirmesiyle ulaşılan tümevarım; Big Bang ile başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak, Big Bang Teorisi başka hiçbir rakip teorinin izah edemediği görünür olgulara dayanarak, diğerlerinin yapamadığı isabetli tahminleri yaparak ve bu tahminlere yanlışlama imkânı tanıyarak kâinatın fiziksel ve matematiksel modelini gayet başarılı bir şekilde ortaya koyarak başarılı bilimsel bir teori olarak kabul edilmiştir. Üstelik Big Bang Teorisi, Evrim Teorisi'nden çok daha eskilerden başlayan bir süreçle ilgili bir teoridir. Bu teori, bir teorinin milyarlarca yıllık bir geçmişi olmasına rağmen, bilimsel kriterleri nasıl karşılayabildiğinin de bir örneğidir. Hâlbuki Evrim Teorisi aynı başarıyı gösterememiştir.

²⁸³ Hugh Ross, **The Creator and The Cosmos**, Navpress, Colorado, 1993, 32.

²⁸⁴ Ross, a.g.e, 58.

²⁸⁵ Taslaman, a.g.e, 74-75.

Evrim Teorisi şu anda var olan bütün canlı türlerinin evrim geçirerek diğerk başka türlerden teşekkül ettiklerini iddia etmektedir. Fakat çok yakınında bulunan bu canlı türlerden yeni özellikleri olan farklı türlerin, cinslerin, takımların, familyaların meydana gelişini açıklayıp ortaya koyabilecek bir gözlemi ve deneyi, deney yapma imkânlarına rağmen sunamaz. Hâlbuki Big Bang Teorisi, hipotezli-tümdengelim metoduyla birlikte gözleme dayalı bilimsel verilere sahip olma kriterini de karşılamaktadır.

Bilimsel kriterlere uygun olmanın en önemli göstergelerinden birisi de şüphesiz hipotezlerin üretilmesi ve bunların deneylerle araştırılması yani tahminlerde bulunularak bunların doğruluğunun incelenmesidir. Evrim Teorisi bu kriteri karşılayamamaktadır. Hâlbuki, Big Bang Teorisi ile önceden tahmin edilen kâinatın genişlemesi, sonradan gözlemle doğrulanmıştır.

Biyolojinin fizikten farklı bir bilim dalı olması ve biyolojide tahminde bulunmanın zorluğu gibi sebepler, Evrim Teorisi'nin, Big Bang Teorisi'ne nazaran başarısız bir teori olmasının sebepleri olarak ileri sürülebilir. Başka bir bakış açısından ise, canlılar gibi dokunulabilen, deney yapılabilen geniş bir topluluktan objektif üstünlük sağlayabilecek verilerin elde edilememesi, Evrim Teorisi'nin yanlışlığının delili olarak gösterilebilir.

Evrim Teorisi'nin delili gibi ortaya konan tüm veriler, ancak rakip teorilerce de kabul edilen sınırlı değişikliklerin gösterilmesinin ötesine geçememektedir. Big Bang Teorisi ise, milyarlarca yıllık bir sürece ait bir teori olmasına rağmen; rakip teorilerin hiçbirince öngörülemeyen, yanlışlanmaya açık tahminler ileri sürmüş ve gözleme dayalı verilerin teorinin öngörülerini doğrulamasıyla rüştünü ispat etmiştir.²⁸⁶

3.1.3. Big Bang Teorisi ve Allah'ın Birliği

Big Bang Teorisi dikkatle okunursa, Allah Teâlâ'nın varlığıyla beraber birçok sıfatını da delillendirir. Big Bang kâinatta bir birliğin olduğunun en etkileyici delillerindendir. Bu sebeple Big Bang Teorisi çok tanrılı dinleri ve çok tanrıya inanan görüşleri geçersiz kılmış ve Allah Teâlâ'nın birliğini de varlığıyla beraber göstermiştir.

²⁸⁶ Caner Taslaman, “**Varlıkların Bağımsız Yaratılışı**”, Bilimler Işığında Yaratılış, Üsküdar Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 49.

Kâinattaki çokluğun arkasında bir birliğin olduğu ve bu birliğin Yüce Allah'ın birliğini gösterdiği mantığa dayalı delillerle binlerce sene önceden beri söylenmiştir. Bunu bazı felsefeciler “Bir’den bir çıkar” olarak ifade etmişlerdir. Big Bang ve modern fiziğe dayanmadan da kâinattaki birlik gösterilmiştir. Fakat Big Bang’ın yaptığı daha önceden mantikî olarak gösterilen birliği, modern matematik ve fiziğin verileriyle daha güçlü bir şekilde desteklemektir. Big Bang Teorisi’nin şu verilerinden kâinattaki birliği ve kâinata sadece tek bir Yaratıcının hüküm ferma olduğunu anlayabiliriz:

1) Kâinatın başı bir tekilliktir. Bu tekilikte bütün maddenin tek bir noktada toplanmış olması, kâinattaki bu birliğin sadece bir delili değil, aynı zamanda kâinattaki bu birliğin gerçekleşmesidir.

2) Kâinatın farklı bölgelerinin tek bir noktadan çıkmış olması ve bu farklı bölgelerde aynı fizikî yasaların gözlemlenmesi de yine birliğin kanıtlarındandır. Eğer kâinata farklı iradelerin hükmü olsaydı, bu birlik sağlanamazdı. İzafiyet teorisi de uzay, madde ve zamanın birbirine bağlı olduğunu ve birbirini dâima etkilediğini göstererek, kâinata birbirinden bağımsız hiçbir şeyin olamayacağını da ayrıyeten ortaya koymuştur.

3) Kâinatın geliştirilmiş devasa teleskoplarla gözlenmesi ve “Fraunhofer çizgileri” gibi bilimsel buluşlar sayesinde, kâinatın tümünün aynı ham maddeden yani atomlardan, özellikle hidrojen ve helyum atomlarından oluştuğu artık bilim dünyasında kabul edilmektedir. Big Bang, işte bu ham maddenin, tüm evrenin beraberce geçirdiği süreçler ile birlikte teşekkül ettiğini göstermektedir. Ham maddedeki bu birlik, kâinatın ve onun Yaratıcısının birliğini gösteren önemli bir göstergedir.

4) Big Bang, kâinattaki tüm maddenin yaratılış ânını ve kâinatın düşük entropili başlangıcını ortaya koymaktadır. Termodinamiğin birinci yasası enerjinin ve maddenin korunması yasasıdır. Buna göre kâinattaki madde ve enerji yok olamaz ve yoktan da var olamaz. Buna göre evrendeki madde ve enerji bir anda, düşük bir entropiyle yaratılmıştır. Tek bir anda yaratılış ve bu durumun korunması tek bir Yaratıcı’yı gösterir. Birbirinden bağımsız iradelerin tek bir ândaki harekette buluşmalarını beklemek imkânsızdır.

5) Big Bang patlaması eğer daha hızlı olsaydı, tüm madde dağılacak ve kâinat meydana gelmeyecekti. Eğer bu patlama daha yavaş olsaydı, tüm madde çekim gücünün etkisiyle çökecekti. Bu da kâinatın tamamının tek bir yaratıcı iradeyle ve kudretle yaratıldığını göstermektedir. Çünkü bu kritik ve hassas hızın sağlanması, ancak kâinatın tamamına bir anda hükmedilmesine, kâinattaki madde yoğunluğu ve patlama şiddeti gibi tüm hassas ve kritik durumların dikkatle gözetilmesine bağlıdır.

Big Bang Teorisi, evrenin çok aşırı yoğun ve çok aşırı sıcak bir tekillikten meydana geldiğini, evrenin sürekli genişlediğini ve bu genişlemedeki farklı aşamalarda atom-altı dünyadan birinci, ikinci ve üçüncü dönem yıldızlara kadar tüm teşekküllerin gerçekleştiğini göstermiştir. Evrenin birbirinden farklı tüm aşamalarında çok kritik değerler seçilmiştir. Evrenin varlığı da, galaksilerin varlığı da, canlıların varlığı da, insanların varlığı da bu işte bu kritik değerlere bağlıdır. Tüm bu kritik değerler, kâinatın bütün aşamalarının bilinçli bir şekilde tasarlanarak yaratıldığını göstermektedir. Kâinatın her aşaması özel olarak tasarlanmıştır ve bu da Allah Teâlâ'nın kâinatın her aşamasında aktif olduğunu göstermektedir.

Allah Teâlâ'yı bir saati yapıp, onu kendi haline bırakan bir ustaya benzetmek yanlış olur. Saat bir kez yapıldıktan sonra hep aynı hareketi tekrarlar. Oysa Big Bang göstermiştir ki, kâinatın birbirine denk tek bir ânı yoktur. Kâinat sürekli genişleyerek değişmektedir ve kâinatın her aşaması birbirinden farklıdır. Biribirinden farklı tüm aşamalar ise, bilinçli bir şekilde düzenlenmiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın kâinatı yaratıp bırakmadığını, kâinatın her aşamasına hâkim olduğunu ve her aşamasından haberdar olduğunu gösterir.²⁸⁷

“Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O, daima diri olan Hayy'dır, bütün varlığı ayakta tutan Kayyum'dur. O'nu ne gaflet basar, ne de uyku. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Onundur. İzni olmadan huzurunda şefaath edecek olan kimdir? O, kullarının önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir. Onlar ise, O'nun dilediğinden başka ilminden hiç bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsisi, bütün gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onların her ikisini de görüp gözetmek O'na bir ağırlık vermez. O çok yücedir, çok büyüktür.”²⁸⁸

²⁸⁷ Caner Taslaman, “Allah'ın Birliği ve Big Bang”, Bilimlerin Işığında Yaratılış, 192-193.

²⁸⁸ Bakara 2/255.

3.1.4. Akıllı Tasarım Teorisi ve Yaratılış Görüşü

Darwin'in ortaya koyduğu fikirler üzerinden geçen yüz elli sene içerisinde evrimle ilgili bir çok çalışma yapılmış ve birbirinden farklı pek çok görüş ortaya atılmıştır. Hayatın ilk başlangıcını açıklayabilmek adına, özellikle biyoloji, kimya ve sonradan meydana gelen biyokimya alanında, hücre içinde canlılığın temelini teşkil eden RNA ve DNA molekülleri, hücrenin organelleri ve proteinler üzerinde onbinlerce araştırma yapıp yayınlanmıştır.

Darwin'den itibaren yakın zamana kadar, tek hücelilik “basit yapılı olmak” olarak zannediliyordu. Karmaşık yapıların, basit yapılardan zaman içerisinde yavaş yavaş geliştiği varsayılıyordu. Mikroskobun keşfi ve geliştirilmesiyle hücre seviyesinde ve moleküler düzeyde yapılan detaylı çalışmalarla, yüksek yapılı canlıların ve kompleks organların, ilkel olanlardan farklılaşarak teşekkül edemeyeceği gerçeği anlaşılmaya başlandı. Çünkü her bir organın yaptığı görev, çok kompleks ve karmaşık olaylar zincirinin bir sonucuydu. Bu görevin yapılabilmesi bütün şartların bir anda var olmasıyla mümkün olabiliyordu, aksi halde sistem görev yapamıyordu. Bir başka ifadeyle bu şöyle ifade edilebilir:

Biyolojik olayların büyük bir kısmı, çok karmaşıktır, basit olan bir veya iki kademeli olaylar değildir. Dolayısıyla bu biyolojik reaksiyonlar, “kendiliğinden olma ve oluşma” ile veya “tesadüfler” ile açıklanamaz. Çünkü burada olağanüstü plânlı ve programlı ve son derece komplike bir durum göze çarpmaktadır.

Biyokimya alanında uzman Michael J. Behe, yukarıda bahsedilen fikri sistemleştirenlerin başında gelmektedir. “Darwin'in Kara Kutusu” isimli kitabında ortaya attığı “Akıllı Tasarım Teorisi”, bilim dünyasında “Darwinizm'in alternatifi” olarak değerlendirilmiştir. Darwin'in Evrim Teorisine karşı şimdiye kadar ileri sürülmüş görüşler içerisinde en kapsamlı olanı, Behe'nin savunduğu Akıllı Tasarım Teorisi'dir.²⁸⁹

“Akıllı tasarım” fikrinin aslında uzun bir geçmişi vardır. İnsanlık tarihi boyunca birçok topluluk, tabiattaki tasarımın açıkça görünür olduğunu fark etmişlerdir. Darwin'e gelene kadar, “Dünya'nın yaratılmış olduğu ve bir tasarım eseri bulunduğu” fikri felsefe ve fende çok geniş yer tutuyordu. Darwinden önceye rastlayan bu tasarım tartışmalarında

²⁸⁹ Âdem Tatlı, **Evrım ve Yaratılış**, Hilal Ofset, Korkuteli 2014, 209.

William Paley, saati ele alır. Bunun amacını belirleyen ve yapımının detaylarını düşünen bir tasarımcının bulunması gerektiğini belirtir. Bu saat örneğinde olduğu gibi, kas sistemi, kemikler ve memelilerin salgı bezleri gibi yapıların bir plânın ve tasarımın ürünü olduğunu, birinin eksik olmasının ise bütün sistemin çökmesine sebep olacağını söyler.²⁹⁰

Sokrates de “planlı yaratılış” hakkında şöyle değerlendirmelerde bulunur:

“Buna hayran kalmamak mümkün mü? Yemeklerin yolculuğa başladığı ağzımız, gözlere ve buruna özellikle yakın bulunmaktadır. Böylece beslenmeye uygun olmayan şeylerin ağza atılması engellenmiş olur. Ve sen Aristodemus, bu parçaların düzeni bir tesadüf eseri olmayıp, gizli ve akıllı bir tasarımın akıllı olduğundan hâlâ şüphelemisin?”²⁹¹

Yunanlı filozof Diogenes de, mevsimlerin düzenindeki tasarıma dikkat çeker:

“Böyle bir düzenleme, kesinlikle ‘üstün bir akıl’ olmadan gerçekleşemezdi. Çünkü her şey belirli bir miktar iledir. Kış ve yaz, gece ve gündüz, yağmur ve rüzgâr ve havanın farklı tutumları. Diğer şeylerde bunun gibidir. Yakından incelendiğinde her şeyin, olabilecek en üstün ve kusursuz biçimde düzenlendiğini fark ederiz.”²⁹²

Eski Yunan filozoflarından günümüze yaratılış görüşünü savunanlar olduğu gibi evrim görüşü ve benzeri görüşlerle bir yaratıcının varlığını kabul etmeyen daha doğrusu kabul etmek istemeyen insanlar olagelmıştır. Fakat son yüzyılda biyoloji ve diğer modern bilim dallarındaki başdöndürücü ilerlemeler, derine inildikçe daha çok detayın ortaya çıkması ve tasarımın çok daha mükemmel bir hassasiyette olduğunun keşfedilmesi evrimcileri zor durumda bırakmış ve artık yaratılış görüşü de modern bilim dünyasında Michael J. Behe gibi bilim adamlarınca daha yüksek sesle savunulur olmuştur.

Behe, “Akıllı Tasarım Teorisi”ni ortaya koyarken özellikle kendi alanı olan biyokimyadan birçok muhteşem tasarım örneklerini sunar. Şimdi, burada biz teorinin bir nebze anlaşılması için etkileyici bir örnek olan gözdeki görme olayının biyokimyasal açıklamasına yer vererek konuyu kısaca ve gayet özet bir şekilde yansıtmış olacağız:

²⁹⁰ William Paley, **Naturel Theology**, American Tract Society, New York, s.9-10.

²⁹¹ John David Barrow-F. J. Ipler, **The Anthropic Cosmological Principle**, Oxford University Press, New York 1986, s.36.

²⁹² Barrow, A.g.e, 36.

İnsanda Görme Olayı:

“Görme hadisesinde ışık ilk olarak insanın gözündeki şeffaf mercekten kırılıp retina adlı bölgeye gelir. Bu sırada ışıktaki bulunan foton o bölgedeki ‘11-cis-retinal’ adı verilen bir molekülle etkileşim sağlar. Bu molekül birkaç pikosaniye içinde ‘trans retina’ denilen bölgeyi düzenleyebilir.

Retina molekülünün şeklindeki değişiklik, retinanın sıkıca bağlandığı, ‘rodopsin’ denilen proteinin şeklinde değişikliğe sebep olur. Protein’in değişikliği, proteinin davranışlarını da değiştirmekte ve bundan sonra bu protein ‘Metarodopsin II’ adını almakta ve ‘transdusin’ denilen başka bir proteine yapışmaktadır. Metarodopsin II’ye çarpmadan önce transdusin, ‘GTP’ denilen küçük bir moleküle sıkıca bağlanır.

GTP-transdusin-Metarodopsin II, ‘fosfodiesteraz’ adı verilen başka bir proteine bağlanır. Fosfodiesteraz proteini, Metarodopsin II ve diğerlerine bağlandığında, bir molekülü kesebilecek bir yetenek elde eder ve ‘cGMP’ denilen bir molekülü keser.

Ayrıca göz hücrelerindeki iyon kanalı, hücredeki sodyum iyonlarını düzenlemek için bir giriş kapısı görevini yapar. Sodyum iyonlarını ayrı bir protein aktif olarak hücrelerin dışına doğru verirken, iyon kanalı onların hücre içine doğru hareketlerini sağlar. İyon kanalının bu iki yönlü hareketindeki pompalama etkisiyle hücredeki sodyum iyonları belirli bir seviyede kalmaya devam eder.

Fosfodiesteraz proteinin faaliyetleriyle cGMP’nin miktarı azaldığında iyon kanalları kapanır ve bu durum, pozitif yüklü sodyum iyonlarının hücresel yoğunluğunun düşmesine sebep olur. Sonuçta hücre zarındaki elektrik yükleri dengesizleşir ve en son aşamada bir elektrik akımının, optik sinirlerden beyne doğru iletilmesine sebep olur. Böylece, son olarak beyin iletilen elektrik akımını yorumlayarak görme olayı gerçekleşir.”²⁹³

Burada bahsedilen insandaki görme olayının biyokimyasal basamakları, Behe’nin izahının yaklaşık daha yarısıdır. Behe görme hadisenin tamamlanabilmesi için harekete

²⁹³ Michael J. Behe, **Darwin’in Kara Kutusu**, Çev: Burcu Çekmece, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998, 28-31.

geçmiş olan proteinleri durduracak ve hücreyi eski haline dönüştürecek 18 farklı reaksiyon ve basamağı daha saymaktadır. Behe, bu konunun sonunda şu değerlendirmeyi yapar:

“Yukarıdaki açıklama, görmenin biyokimyasının genel bir görünümüdür. Sonuçta bu örnek, biyoloji biliminin aslında neyi açıklaması gerektiğinin bir çeşit açıklamasıdır.

Bu aşamada görmenin kara kutusu açıldığına göre, Darwin’in 19. Yüzyılda evrimin açıklayamadığını söylediği görme olayı ve gözün anatomik yapısı, gerçektende evrimci bir mantıkla açıklanamaz. Darwin’in düşündüğü ve öne sürdüğü her anatomik yapı ve aşama o kadar basittir ki, kâğıda bile aktarılamayan karmaşık biyokimyasal işlemleri açıklayamamaktadır. Darwin’in küçük sıçramalarla açıkladığı şeyler, ne yazık ki ancak helikopterle aşılacak derecede büyümüştür!”²⁹⁴

Behe, Akıllı Tasarım Teorisi’nin izah ederken kanın pıhtılaşması gibi daha birçok hücresel mekanizmaların bir arada ve mükemmel bir uyumla etkileşim göstererek meydana gelen insandaki biyokimyasal örnekleri detaylıca açıkladıktan sonra, bütün bunların sonucunda ulaştığı ‘akıllı tasarım’ fikrinin açıklamasına dair şunları ifade etmiştir:

“Plân yada tasarım kısaca, parçaların bir amaca göre bir araya getirilmesidir... Tasarımı yapan ise, sistemlerin en son hâlinin nasıl olacağını en iyi şekilde bilmektedir. Bu sebeple sistemlerin teşekkül edeceği her adım da plânlanmıştır.

Bir şeyin tasarlandığı sonucuna varmak için, düzenli biçimde bir araya getirilmiş parçaların belirli bir amaç doğrultusunda bir arada toplanmış olması gerekmektedir. Ayrıca bir sistemi oluşturan parçaların sayısı ve kalitesi arttıkça, onun tasarlandığı sonucuna daha rahat varılacaktır.

Biyokimyasal sistemler, cansız varlıklar değildir, canlı organizmaların bir parçasıdırlar. Acaba canlı biyokimyasal sistemler, cansızlarda olduğu gibi, akıllıca tasarlanmış olabilirler mi?

Bir sistemin tasarlandığı onun kendisi incelenerek anlaşılabilir. Biyokimyasal sistemlerin akıllı bir tasarımcının eseri olduğunu anlamak için son 40 yılda biyokimya

²⁹⁴ Behe, A.g.e, 31.

dalında yapılan çalışmalara bakmak yeterlidir. Örneğin, hareket kabiliyeti kazandırılan hücre ipçikleri, aslında motorize bir kürek sistemi gibi çalışırlar. Bu fonksiyonun gerçekleşebilmesi için motor proteinlerin, mikro kanalların ve bağların kusursuz bir biçimde organize edilmiş olması gerekir. Bunlar birbirlerini yakından tanımalı ve karşılıklı etkileşerek çalışmalıdırlar. Herhangi bir parça eksik olduğunda bu sistemin işlemesi mümkün değildir.

Sadece bazı biyokimyasal sistemlerin tasarlanarak yaratılmış olduğu sonucuna varmak, tüm alt hücre sistemlerinde açıkca tasarlandığı anlamına gelir. Yani bazı sistemler açıkca bellidir ki tasarlanmıştır, ama bu plânın varlığını ispatlamak zor olabilir. İpçiklerdeki yaratılışı keşfetmek belki kolaydır, ama başka sistemlerdeki tasarımı belki ayırt etmesi güç ya da henüz keşfedilememiştir.”²⁹⁵

Behe’nin öncülüğünü yaptığı Akıllı Tasarım Teorisi bilim dünyasında özellikle biyokimya dalındaki keşifleri neticesinde ses getirmiş, bazı evrim görüşünü savunan bilim adamlarının fikirlerini de altüst etmiş ve onları bazı itiraflarda bulunmaya mecbur etmiştir. Bunlardan sadece Richard Dawkins’in şu itirafları konuyu özetlemek için yeterlidir:

“Canlılar âlemindeki bütün gözlemlerimiz, bunların mutasyon eseri olamayacağını ortaya koymaktadır. Mutasyon(gen yapı taşlarındaki rastgele oluşan değişimler) veya seleksiyon(doğal seçim), eksiltilemez karmaşıklığı izah edebilecek doğrudan veya dolaylı bir açıklama getirememektedir. Aynı zamanda AMP moleküllerinin oluşmasında aşamalı bir evrim yaşandığını iddia etmek kimya biliminin buluşlarıyla ters düşmektedir. Ortak Yaşam ve Karmaşıklık Teorisi gibi evrime alternatif olarak gösterilen teorilerde ‘akıllı’ açıklamalar getirememektedirler. Bu sebeple ortaya atılan teoriler, hiçbir şekilde biyokimyasal sistemlerin tekniğini açıklayamazlar. Darwin’in öne sürdüğü Evrim Teorisi’nin eksiltilemez karmaşıklığın mükemmelliğine mantıkî bir çözüm önermesi de mümkün değildir. Söz konusu yapılar daha karmaşık oldukça ve bağımsız fonksiyonları arttıkça, evrimin çıkmazı daha da artmaktadır.”²⁹⁶

²⁹⁵ Behe, A.g.e, 207.

²⁹⁶ Richard Dawkins, **River Out of Eden**, Basic Books, New York, 1995, 17-18; Âdem Tatlı, A.g.e, 242-243.

Sonuç olarak bilimsel teoriler açısından yaratılış başlığıyla başladığımız bu konuda teorik boyutta evrim teorisinin kendi taraftarlarının itirafıyla dahi geçersiz, bilimsel kriterleri karşılayamayan ve birçok yönden yanlışlanmış bir teori olduğuna açıklık getirmiş olmaktadır. Dolayısıyla eskiden beri gündemden düşmeyen ve devamlı bilim dünyasını ve bilim adamlarını meşgul eden bu teorinin hâlâ doğrulanması için çalışmalar yapılmakta fakat yapılan bütün çalışmalar başarısızlıkla sonuçlanmaktadır. Dolayısı ile onun bir teori olarak kabul edilegelmesini bu konuda enine boyuna eleştirdik ve aslında yapılması gerekenin onun teori sınıfından çıkarılarak, bazı bilim adamlarınca inanılan bir görüş veya efsanevî gizemli bir hikâye şeklinde tanımlanmasının daha yerinde olacağına dair kanaatlerimizi belirttik. Ayrıca konunun başından itibaren detaylı düzeyde izah edilmeye çalışılan Big Bang Teorisi'nin teorik boyutta nasıl bir serüven geçirdiği ve rakip teorilerin yanlışlanarak tarihe karışmış olmasına karşılık onun ne derece akla uygun ve bilimsel açıdan başarılı bir teori olduğuna dair araştırma sonuçlarını açıklamaya gayret ettik. Bundaki amacımız, kâinatın tüm maddi unsurlarıyla bir sıfır noktasından başlangıcının olduğunu ifade eden bu teorinin Allah Teâlâ'nın sonsuz kudret ve ilmine işaret ediyor olduğu göstermektir. Ayrıca bilimsel ilerlemeler sayesinde daha derinlemesine incelenme ve araştırılma imkânına sahip olan, akıllara durgunluk verecek derecede büyük ve geniş olan kâinat denilen varlık âleminin bir parçasını, Yüce Yaratıcı'nın yoktan nasıl yarattığına dair açıklamayı bilimsel bir dil kullanarak bilimsel bir açıdan ortaya koyabilmektir. Her ne kadar bu teori, başarılı ve doğrulanmış bir izaha ve bilimsel kriterlere uygunluğa sahip olsa da onun vesilesiyle iman ve inancını güçlendiren bir takım insanlar olabileceği gibi, bunları görmezlikten gelerek kendi iç dünyalarında hâlen karanlıkta kalanlar da olacaktır.

3.2. Modern Bilimlerin İnsanın Yaratılışına Dair Bulgularının Kur'an Ayetleriyle Örtüşmesi

“Bugün elde bulunan Kur'an metinleri, ilk nüshalarına bütünüyle bağlı kalınarak çoğaltılmış kopyalaradan başka bir şey değildir. Zaman sürecinde Kur'an metni hiçbir değiştirilme, bozulma veya yeniden yazılma durumuyla karşılaşmamıştır.

Eğer Kur'an'ın kaynakları Kitab-ı Mukaddes'inkilerle benzer olsaydı, ortaya koyduğu konuların, dönemin çoğunlukla mitoloji ve batıl inançlarından kaynaklanan belli görüşlerinden etkilenmiş düşüncelerin ışığında sunulduğunu varsaymak, pek de akıl dışı

olmazdı. Durum gerçekten böyle olsaydı, metnin kaynakları genellikle belirsiz, değişik gelenekleri yansıtan ifadelerle dolu bulunduğunu da varsayabilirdik...²⁹⁷

Bu ifadelerin sahibi, Kur'an-ı Kerim'i orijinal metninden okuyup doğru olarak anlayabilmek için ilerleyen yaşına rağmen(50) ileri seviyede Arapça öğrenen Fransa'nın tanınmış tabiplerinden, uzun zaman tıp fakültesi cerrahî bölüm başkanlığı yapmış olan ünlü Doktor Maurice Bucaille'dir. Kendisi bahsedildiği gibi Kur'an'ı orijinal metninden anlamaya başlayarak okuduğunda Kur'an'ın ifadelerinin kendini çok etkilediğini âdeta bazı ayetlerin kendisini hayretler içerisinde bıraktığını dile getirmiştir. Modern bilimin bulgularıyla Kur'an ayetlerinin 14 asır önce haber verdiği olayların birbirleriyle muazzam derecede örtüşmesi Profesör Bucaille'nin Müslüman olmasıyla ve bu keşiflerini kitaba dönüştürmesiyle sonuçlanmıştır. Bucaille "İnsanın Kökeni Nedir?" isimli kitabında Kur'an ve modern bilimlere dair şu açıklamalarda bulunur:

"Bütün bunlardan sonra, Kur'an'ın her şeyden önce tam bir dinî kitap olduğunu belirtmeliyiz. Dolayısıyla, Kur'an'da şu veya bu biçimde ifade edilmiş bilimsel kanunlar bulacağız diye lâik bilgi niteliği taşıyan deyişlerde bulunmamalıyız. Daha önce de belirtildiği gibi, Kur'an'da yalnızca ilâhî kudrete değinilirken, çağlar boyu insanlığın gözünde bu kudreti vurgulamak için kullanılmış deyişler şeklinde tabîî olgular üzerine yorum ve düşünceler aramamız gerekir. Kur'an'da bu tür yorum ve düşüncelerin varlığıyla birlikte ve bunların anlamları çağdaş bilginin verileriyle açıklığa kavuştuğundan, son zamanlarda önemli bir özellik kazanmıştır. Bu özge nitelikte yalnızca Kur'an'a özgüdür.

Şurası da var ki, söylediklerimiz Kur'an'daki deyişlerin -özellikle insanla ilgili olanların- hepsinin modern bilimin bulgularının ışığında incelenebileceği anlamına gelmez. Hem Kitab-ı Mukaddes'te ve hem de Kur'an'da tanımlanan insanın yaratılış biçimi, olayın bilimsel araştırmasını zaten dışarıda bırakmaktadır. Aynı şekilde, Yeni Ahit veya Kur'an bize İsa'nın babasız doğduğunu bildirirken, biyolojik düzlemde bu Kutsal Kitap sözünü, "insan türü içinde genetik mirasının yarısını oluşturan baba kromozomlarını almadan meydana gelmiş bir insan örneğine rastlanmamıştır" diyerek karşılayamayız. Bilim mucizelere açıklık getirmez, çünkü tanım gereği mucizeler açıklanabilir değildir. Bunun

²⁹⁷ Maurice Bucaille, **İnsanın Kökeni Nedir?**, Çev: Ali Ünal, İnsan Yayınları, İstanbul 1988, 222.

gibi, hem Kur'an'da hem Kitab-ı Mukaddes'te insanın topraktan şekillendirildiğini okuduğumuzda, gerçekte temel dinî bir ilkeyi öğrenmiş oluyoruz:

“İnsan geldiği yerden geri döner, çünkü Hüküm Günü'nde o yine gömülmüş bulunduğu yerden kalkacaktır.”

İnsan üzerindeki bu türden yansıtımların ana dinî özelliğinin yanıbaşında, yine Kur'an'da insan konusunda tümüyle maddi olgulara değinen ifadeler de buluruz. Kendilerine ilk kez yaklaşıldığında oldukça şaşırtıcı gelir bu ifadeler. Sözgelimi, Kur'an hayatın kökenini genel olarak tanımlar ve Allah'ın onu dilediği gibi şekillendirdiği gerçeğini tekrar tekrar vurgulayarak insanın geçirdiği morfolojik dönüşümlere geniş yer verir. Yine aynı şekilde, insanın üremesiyle ilgili olarak konu üzerinde bugün sahip olduğumuz lâik bilgiyle karşılaştırılabilecek deyişlerle ortaya konmuş ifadelere rastlarız.”²⁹⁸

Şimdi burada Bucaille'nin en son ifade ettiği insanın yaratılışıyla ilgili bilimsel bulgulara ve bunlarla hayret verici bir uygunlukla örtüşen Kur'an ayetlerinin ifadelerine geçeceğiz. Konumuzu yakından ilgilendiren insanın topraktan yaratılışı, ilk insanın eşinin yaratılışı, insanın üremesi ve anne karnındaki yaratılışıyla ilgili kısımları çoğunlukla Kur'an'dan ayetler ışığında ele alırken yeri geldiğinde diğer araştırmacıların veya bilim adamlarının ifadelerine de yer vereceğiz.

3.2.1. İnsanın Topraktan Yaratılışının Anlamı

Aşağıdaki ayetlerde görüleceği üzere Kur'an'da insan toprakla içten içe bağlantılı bir varlık olarak sunulur:

“Allah sizi yerden bir bitki olarak bitirdi. Sonra sizi geri oraya çevirir ve bir tür çıkarışla yeniden çıkarır”²⁹⁹

“Sizi ondan(arzdan) yarattık, ona döndürürüz ve bir başka seferde yine ondan çıkarırız”³⁰⁰

²⁹⁸ Bucaille, A.g.e, 223.

²⁹⁹ Nuh 71/17-18.

İnsanın kökeninin toprak oluşunun manevî yönü bizim öldükten sonra toprağa döneceğimiz gerçeği ve yine Allah'ın Hüküm Günü'nde bizi yeniden meydana çıkaracağı fikriyle vurgulanır.

Jeoloji biliminin de beyanına göre, arzın ilk teşekkülünde hayattan bir eser yoktu. Suyun, karaların teşekkülü, nebat ve hayvanların zuhuru, arzın çeşitli devirlerine aittir. Nihayet arz, insanın yaşamasına müsait bir duruma gelince insan ortaya çıkmıştır. Daha doğrusu jeoloji bilimi yaptığı araştırmalarda böyle bir sonuca ulaşmakta, insanın yaşamasına uygun hayat ortamının oluşabilmesi için birçok devirlerin geçmesini, birçok maddi ve fiziki unsurların hazır hale gelmesini öngörmektedir.

Özellikle yeryüzündeki sıcaklığın insan vücudu ile uyumlu olmasına kadar ve tamamen kara veya deniz şeklinde olmayıp belirli bir oranda bol miktarda suyun bu gezegende yer bulmasına kadar birbiri ardınca gelip geçen jeolojik devirlerin yeryüzünün toprak ve taş tabakalarından tespit edilmiş olması bu yaşam ortamının ince hesaplarla tasarlanıp planlanarak oluşturulduğunu göstermektedir. Ancak insanın vücut sıcaklığını bilen ve onun, diğer canlıların ve dünyadaki yaşam ortamının ne kadar suya ihtiyacı olduğunu önceden hesaplayan bir Yaratıcı'nın varlığı bu fiziksel durumun en uygun tarzda oluşabilmesini izah etmektedir. Buna bir delil ise, Kur'an'da geçen kara ve deniz kelimelerinin aralarındaki orandır. Şimdi, konumuzla doğrudan olmasa da dolaylı olarak bağlantılı bu durumun izahını numune olması bakımından dipnotta³⁰¹ verip, insanın yaratılışıyla ilgili konuya devam edeceğiz.

Kur'an'da haber verildiği gibi, insanın yaratılmasında su ve toprak en mühim unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuru topraktan tutunuz da, onun su ile yoğrulup en cıvık halinden, ateşte pişirilmiş haline gelinceye kadar ki durumu, insanın kendiliğinden mevcut kâdim bir mahlûk olmadığını gösterdiği gibi, bir anda yaratılıvermiş basit bir mahluk ta olmadığını işaret etmektedir. O yaratılışının başlangıcından itibaren devir devir, tavır tavır

³⁰⁰ Taha 20/55.

³⁰¹ Kur'an'da "el-berr" yani kara kelimesi 12 defa, buna karşılık "el-bahr" yani deniz kelimesi 32 defa tekrarlanmaktadır. Aradaki oran: $12/32=0,375$ 'tir. Bilimsel verilere göre yeryüzünün yüz ölçümü 510 milyon km² dir. Bunun 360 milyon km² si deniz, 15 milyon km² si buzul, 135 milyon km² si kara olarak hesaplanır. Kara ve denizlerin birbirine oranı($135/360=0,375$) şaşırtıcı derecede Kur'an'daki oranın aynısını vermektedir.(Kaynak: Kur'an Araştırmaları Grubu, **Kur'an Hiç Tükenmeyen Mu'cize**, İstanbul Yayınevi, 2019, s.265.)

yaratılagelmiş, ilâhi kimya laboratuvarında nice şeylerin kudret süzgecinden süzülüp terbiye ve tesviye edilmesiyle bir takım evsaf ve hususiyetler kazanan insanın fiziki bünyesi meydana getirilmiştir.³⁰² Belki de jeoloji biliminin bahsettiği bazı devirlerden geçerek bu fiziki bünye yavaş yavaş son halini almıştır. Maddi olan bu fiziki bünye, hayat kaynağı olan ruhun nefhedimesine müsait bir hale getirilmiştir. Fakat bu şekilden şekle geçiş istihaleleri, onun nebat oluşu sonradan hayvana dönüşmesi ve nihayet hayvandan insan türemesi şeklinde anlatılan evrim hikâyeleri tarzında değildir. Belki buradaki halden hale, tavırdan tavıra geçişler kendi aslî yapısında meydana gelen bir tekâmül olarak görülmelidir ve bu şekilde isimlendirilerek genellikle inançsız kişilerin kullanageldikleri zihinlerde olumsuz bir algıyı çağrıştıran evrim kelimesinden ayrılmalıdır.

Modern ilim de hayatın başlangıcının kokuşmuş çamurdan, yani kötü kokulu gazların çıktığı bataklık çamurundan gelişmiş olduğunu söylemektedir. Bu gazlar Metan (CH₄), Hidrojen Sülfür (H₂S) ve Amonyak (NH₃) gazlarıdır. Londra’da bulunan Tabiat Tarihi Müzesi salonlarında büyük bir resim görülür. Bu resimde amonyak asidine dönüşmek üzere bu gazların kokuşmuş çamurdan nasıl bir araya geldiği, sonrada protein haline gelebilmek için ne gibi değişiklikler geçirdiğini gösterir ki, proteinlerin en önemlisi hayatın sırrını izah eden nükleik asittir.³⁰³ Yalnız şu fark var ki, modern bilimin bu keşifleri bazılarınca, kendiliğinden veya tesadüfen meydana gelmekte veya sebeplerin ve tabiatın eseri olduğu ifade edilirken; yaratılış görüşünü benimseyen bilim adamlarınca bunların ve her şeyin yaratıcısının sonsuz kudret ve ilim sahibi Allah Teâlâ olduğu ifade edilmektedir.

3.2.2. Toprağın Bileşikleri ve İnsanın Oluşumu

İnsanın kökeninin toprakta yatmasının birinci derecedeki mânevi anlamından başka toprakta bulunup Kur’an’daki anlatımlarda da sembolik olarak bulunan ve bugün insan vücudunun bileşikleri dediğimiz element ve molekül düşüncesini dışarıda bırakmaz.

Bileşikler veya elementler ile topraktan çıkarılabilen ve bozulmayan madde kastedilmektedir. Yani molekülleri oluşturan çeşitli atom bileşikleri de bunlara dahildir.

³⁰² İsmail Cerrahoğlu, “Kur’an’da İnsanın Yaratılış Sahnesi”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1975, Sayı 20, s.89.

³⁰³ Muhammed Ali El-Bâr, Kur’an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı, TDV Yayınları, Ankara 2010, s.8.

İnsan vücudunun parçalarını oluşturan tüm elementler daha az veya daha çok miktarlarda toprakta da vardır.

İnsanın topraktan yaratılması üzerinde eskiden çok spekülasyonlar yapılmıştır. Biyoloji ve kimya gibi bilimlerin ilerlemesiyle; hem toprağın, hemde insan vücudunun hassas derecede kimyasal analitik incelemesi yapılabilmektedir. Bu incelemeler sonucunda insan vücudunun içerdiği maddeler ile toprağın içerdiği maddelerin tamamen aynı olduğu anlaşılmıştır. Bu maddeler alüminyum, demir, kalsiyum, oksijen, hidrojen, silisyum, sodyum, potasyum, magnezyum, klor, iyot, manganez, kurşun, fosfor, bakır, gümüş, karbon, çinko, kükürt, azottur ve çok az miktarlarda bulunan diğer elementlerdir. Amerika'daki bir kimya bürosunun yaptığı analize göre insan vücudunun %65'i oksijen, %18'i karbon, %10'u hidrojen, %3'ü azot, %1,5 kalsiyum, %1 fosfor, geri kalanı da diğer elementlerdir.

Mü'minûn Suresi 12. âyetinde ifade edildiği gibi, insan “çamurdan süzölmüş bir öz”den yaratılmıştır. Demek ki, Yüce Yaratıcı topraktaki elementleri çok hassas bir şekilde ayarlayarak insanın maddi yapısını oluşturmuştur. İnsan vücudunda gerekli her element belli değer aralıklarında bulunabilmektedir. Vücudun ilk yaratılmasında baştan itibaren bu elementler ve diğer moleküllerin dengeli bir biçimde dağıtılmaları gerektiği gibi, vücudun işleyiş tarzıda bu maddeleri dengeli bir biçimde kullanacak ve fazlalıkları dışarı atacak bir biçimde tasarlanmıştır. Örneğin, insan vücudunda yaklaşık 2 kg kalsiyum vardır. Eğer bu kalsiyum gerekli sınır değerinden daha aşağı düşerse, bir elmayı ısırmamız dişlerimizin kırılmasıyla sonuçlanabilir. Benzer şekilde insan vücudunun 120 gr kadar potasyuma ihtiyacı vardır. Bu maddenin eksikliği kas ağrıları, kramplar, yorgunluk, bağırsak rahatsızlıkları, kalp çarpıntısı olarak kendini gösterir. Hatta 100 mikrogramlık selenyum eksikliği kas zayıflığı, kalp ve damarlardaki esneme kabiliyetinin bozulmasıyla kendini göstermektedir. Tüm bunlar göstermektedir ki, topraktaki elementler çok hassas ölçülerle ayarlanarak insan vücudunun yapısındaki yerlerine sonsuz bir ilim ve kudret sahibi Allah tarafından yerleştirilmiş olmalıdır.³⁰⁴ Şu âyetlerde bahsedilen bu yaratılışa işaretler vardır:

³⁰⁴ Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mu'cize*, s.152-153.

“Sizi yerden çıkarıp büyüttü.”³⁰⁵

“Muhakkak sizi topraktan biçimlendirdik”³⁰⁶

“O ki, sizi çamurdan biçimlendirdi”³⁰⁷

Çamur (Tıyn) insanı oluşturan bileşikleri tanımlamak için birçok ayette kullanılır.

“İnsanı yaratmaya çamurdan başladı”³⁰⁸

“Muhakkak onları yapışkan bir çamurdan biçimlendirdik”³⁰⁹

“İnsanı ateşte pişmiş gibi kuru çamurdan biçimlendirdi”³¹⁰

Aşağıdaki ayette de görüleceği anlatım üslubu âdeta insanın maddi yapısının özel olarak tasarlanarak modellendirildiğini ortaya koyucu niteliktedir.

“Andolsun, insanı kalıp halinde şekil verilmiş cıvık balçıktan pişmemiş çamurdan biçimlendirdik.”³¹¹

“Andolsun, insanı çamurdan süzölmüş bir özden biçimlendirdik”³¹²

‘Bir başka şeyden çıkarılmış bir şey’ anlamına gelen Arapça “*sölale*” sözcüğünü çevirmek için “özün özü” kelimesi de kullanılabilir. Daha sonra göreceğimiz gibi bu sözcük Kur’an’da insanın soyunun sperma sıvısından çıkarılmış bir şeyden geldiğinin belirtildiği bir başka yerde daha geçer. Bugün sperma sıvısının aktif bileşiğinin “spermatozon (sperm)” adlı tek hücreli bir organizma olduğu bilinmektedir.

“Çamurdan süzölmüş öz” ağırlık yönünden ana elementi durumundaki sudan elde edilmiş çamuru oluşturan çeşitli kimyasal bileşiklere işaret ediyor olabilir. Kur’an’da tüm hayatın kökeni olarak kabul edilen “su” aşağıdaki âyette ana element olarak anılmaktadır:

³⁰⁵ Hud 11/61.(Bu ayete benzer olan yerden yaratılma düşüncesi Necm 53/32’de tekrarlanır.)

³⁰⁶ Hac 22/5.(İnsanın toprağa dayalı kökeni Kehf 18/37, Rum 30/20, Fatır 35/11, Mü’min 40/67’de tekrarlanır.)

³⁰⁷ En’am 6/2.

³⁰⁸ Secde 32/7.

³⁰⁹ Saffat 37/11.

³¹⁰ Rahman 55/14.

³¹¹ Hicr 15/26.(Aynı düşünce Hicr 15/28-33’de tekrarlanır.)

³¹² Mü’minün 23/12.

“O ki, sudan bir beşer yarattı da, onun için(erkeklerle) soy, (kadınlara) akrabalık (ilişkisi) kurdu.”³¹³

“Her canlıyı sudan yarattık, hâlâ inanmayacaklar mı?”³¹⁴

“Allah hareket eden her canlıyı sudan yarattı.”³¹⁵

Su, biyolojik olarak yaşayan canlıların temel unsurudur. İnsan hücrelerden oluşmuştur. Hücreler incelendiğinde ortalama %70 oranında sudan oluştuğu görülmektedir. Temel maddesi su olan hücre canlıdır, su olmadan canlılığını sürdürmesi mümkün değildir.

Kur'an'ın başka yerlerinde ilk yaratılan insandan bahsederken ondan beşer olarak bahseder. İlk yaratılan bu beşere Âdem de denilir. Ayrıca Âdem'i “bir nefis” tabiriyle anlatan ayetlerde onun eşi olan ilk kadının yaratılışına işaret eden çok sayıda âyetler vardır:

“Sizi tek bir nefisten biçimlendirdi ve ondan eşini yarattı”³¹⁶

Buraya kadar verdiğimiz ayetlerde toprak, su, çamur ve çamurun farklı hallerden geçmesiyle ana maddesini topraktaki element ve bileşiklerin oluşturduğu insanın Hüküm Gününde yeniden meydana çıkarılması için toprağa döneceği gerçeğine işaretlerle birlikte, insanın kökenleri üzerindeki sembolik yansımalarla çokca yer verildiğine şüphe yoktur. Öte yandan, bir yönüyle insan vücudunun kimyasal oluşumuna da değinilmektedir.³¹⁷

Kur'an'da insanın ilk yaratılışının topraktan olduğu ve bunun nasıl olduğunun izahın da ise sadece Allah Teâlâ'nın ona “Ol” dediğinden bahsedilir. İlgili âyet şudur:

“Muhakkak Allah katında İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. (Allah) onu topraktan yarattı sonra ona ‘Ol’ dedi, o da oluverdi.”³¹⁸

Burada dikkat çekilen hususlar; insanın kökeninin toprak olduğu ve onun nasıl yaratıldığı konusunda ise merak edilen başka ayrıntılara yer verilmeyip, sadece onun bu

³¹³ Furkan 25/54.

³¹⁴ Enbiya 21/30.

³¹⁵ Nur 24/45.

³¹⁶ Nisa 4/1. (Bu ayet En'am 6/98, A'raf 7/189, Zümer 39/6, Lokman 31/28 de tekrarlanır. Aynı konuya aşağı yukarı aynı deyişlerle Rum 30/20 ve Şura 42/11'de değinilir.)

³¹⁷ Bucaille, A.g.e, 239.

³¹⁸ Âl-i İmran 3/59.

yaratılışının Allah Teâlâ'nın sonsuz kudreti ve yaratma iradesiyle bağlantılı olduğudur. Aynı durum Hz. İsa içinde geçerlidir. Dolayısıyla bu ayetten aynı bakış açısıyla, Hz. Âdem'den yaratılan Hz. Havva'nın nasıl yaratıldığını da anlayabilmek mümkündür.

Sonuç olarak, Cenab-ı Hak yaratma hususunda ihtiyar sahibi olduğunu, kanunlarını dilediği şekilde değiştirebileceğini, varlıkları bağımsız ve kayıtsız yaratabileceğini göstermektedir. Nitekim bugün modern bilim tarafından keşfedilen genel üreme kanununa tâbi olmayan pek çok canlı mevcuttur. Arılar buna misal teşkil eder. Döllenmiş yumurtalardan dişi(16+XX), döllenmemiş olanlardan da erkek(16+X0) arılar hasıl olur.³¹⁹

3.2.3. Hz. Havva, Hz.Âdem'in DNA'sından Yaratılmış Olabilir mi?

Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in kaburgasından yaratılması mümkündür ki bu bir benzetmedir. Kaburgaya dikkat edilirse biçim olarak DNA sarmalına benzemektedir. Kur'an-ı Kerim nazil olduğu yıllarda biyoloji bilimi yoktu. Bir damla suda milyonlarca canlı vardır denilmesi belagate uymamaktadır. Bunun gibi ve bu sebeple DNA sarmalını akla getiren ve Hz. Havva'nın, Hz.Âdem'in dokularından kaynaklandığını ifade eden bu söyleyiş biçimi hikmete çok uygundur. DNA sarmalı "Gen Duplikasyonu" yolu ile "Y" kromozomu çıkarılarak çoğaltılırsa, teorik olarak Hz. Âdem'in dişi benzeri oluşur. İlk yaratılıştaki türlerin dişilerinin böyle yaratılması teorik olarak mümkündür. Genetik laboratuvarlarında bunun deneylerinin yapılmadığını söyleyemeyiz. Ancak şu âna kadar böyle bir ürün gerçekleştirilememiştir. Cinsiyeti değiştirilmiş bir kopyalamanın olması belki yakın gelecekte gerçekleşecektir. Böyle bir gerçeklik "Biyotetik" tartışması olarak bilim çevrelerince tartışılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in, A'raf Suresi 189. Ayetinde şöyle buyrulmaktadır:

"O ki sizi bir kişiden yarattı, ondan da eşini kendisiyle huzur bulması için yarattı..."

Bazı rivayetlere göre Hz. Havva'nın Hz.Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı belirtilir. İnsanın DNA'sındaki kromozomlara baktığımızda erkek cinsiyetini belirleyen XY kromozomu vardır. Hz. Âdem'in XY kromozomundan DNA replasmanı yapıldığında, bu kromozomdaki Y çıkartılıp X çoğaltıldığında XX ile kadın geni meydana gelir. Bu

³¹⁹ Tatlı, A.g.e, 274.

şekilde Hz. Âdem'in DNA'sından Hz. Havva'nın yaratılması mümkündür. X'in alt kollarından birini kaldırdığımızda Y olur. X'te 1093 gen bulunurken Y'de ise 125 gen vardır. Hz.Âdem'in Y'sinin çıkartılıp X'inin çift yapılması ile Hz.Havva'nın yaratılması mümkündür. Mecazi anlamda böyle bir benzetme yapılabilir.³²⁰

Başarılı bir mimar, bina projesi yaparken, ilk baştan itibaren mükemmel çizer. Deneme yanılma metoduyla sonradan eklemeler, çıkarmalar yapmaz. Değişiklik gerekiyorsa bu sefer projenin üzerinde azaltmaya veya çoğaltmaya gider. İnsanın yapısı da en baştan itibaren mükemmel yapılmıştır. İnsan 23 çift olmak üzere toplam 46 kromozomdan oluşur. Gen haritasındaki son çift kromozomda erkekte XY, kadında XX olarak cinsiyeti belirler. Erkeklerin dişilerden farkı, sadece Y kromozomunda bulunan 125 gendeki farklı kalıtsal materyalin ihtiva ettiği şifrelerde bulunmaktadır. Bir erkekten Y kromozomu alındığında ve bunun yerine bu kromozomun insan yapı taşlarındaki eşleniği olan X'in aynı kopyası yerleştirildiğinde, bu insanın bir dişi olarak fenotipte kendini göstererek meydana gelmesi genetik biliminin teorik olarak ifade ettiği ve beklediği bilimsel bir çıkarımdır. Dolayısıyla Hz. Havva'nın Hz.Âdem'den yaratılmış olması hem hikmeten acayip karşılanmaması gereken, hem bilimsel bulgularla uyumlu, mümkünattan olan bir durumdur ve Kur'an-ı Kerim'in çeşitli âyetlerindeki ifadelerle de örtüşmektedir.

3.2.4. İnsanın Çağlar Boyu Geçirdiği Dönüşümler

Bu konuda vereceğimiz Kur'an âyetlerinden çıkarılan yorumlar genellikle maddî kavramlar taşımaktadır. Burada kuşkusuz, tam tamına plânlı bir organizasyona bağlı olarak uyumlu ve dengeli bir biçimde yaratılan özge morfolojik dönüşümler karşısında bulunuyoruz. Çünkü bahsedilecek olgular aşama aşama birbirini izlemektedir. Ve insan topluluklarının kaderi üzerinde sonsuzca egemen olan Allah'ın iradesi bu olaylarda tüm gücü ve görkemiyle açığa çıkmaktadır.

Kur'an önce bir “yaratma” dan söz eder, fakat Allah'ın insana biçim verdiği bir ikinci aşamayı tanımlamaya geçer. İnsanın yaratılışı ve morfolojik oluşumunun birbirini izleyen olaylar şeklinde görüldüğüne kuşku yoktur.

³²⁰ Nevzat Tarhan, “Evrimsel Psikoloji Bakışıyla Yaratılış”, Bilimler Işığında Yaratılış, 257.

“Andolsun sizi yarattık ve sonra size biçim verdik; sonra da meleklerle ‘Âdem’e secde edin’ dedik.”³²¹

Burada birbiri ardı sıra gelen üç olayı gözlemlemek mümkündür, bunların ilk ikisi bizim için önemlidir. Yani, Allah insanı yarattı ve ona bir biçim verdi.(*Arapçası: Savvera*)
Başka bir yerde, insanın biçiminin tam bir uygunluk içerisinde olduğu belirtilir:

“O zaman Rabbin meleklerle ‘Muhakkak ben kalıp halinde şekil verilmiş cıvık balçıktan pişmemiş çamurdan bir insan biçimlendireceğim.’ dedi. ‘Onu düzenli ve uygun bir biçime koyduğum ve içine ruhumdan üflediğim zaman ona secdeye kapanın.’”³²²

Düzenli ve uygun biçime koymak (*Arapçası: Sevvâ*) Sad 38/72’de tekrarlanır.

Bir diğer âyette, insanın düzenli ve uygun biçimini yapısal denge ve karmaşıklıkla nasıl kazandığı anlatılır.

“O seni yarattı da sana düzenli ve uygun biçim verdi ve uygun boyutlara koydu seni”³²³ (*Arapça rakkebe* fiili ‘bir şeyi bileşiklerden meydana getirmek’ demektir.)

İnsan Allah’ın dilediği biçimde yaratılmıştır. Bu oldukça önemli bir noktadır:

“Andolsun, insanı en güzel bir organize plânıyla biçimlendirdik.”³²⁴

Arapça takvîm sözcüğü “bir şeyi plânlı bir şekilde organize etmek” anlamına gelirken, önceden kesinkes belirlenmiş bir gelişme çizgisini ortaya koyar. Yani organize plân konunun bilimsel incelemelerinde de apaçık ortadadır.

“Sizi aşama aşama biçimlendirdi.”³²⁵

Burada aşama aşama olarak çevrilen sözcüğün *Arapçası “etvar”* dır.(Tekili tavr) Sözcüğün çoğul olarak geldiği tek ayettir bu Kur’an’da. Metnin bir başka yerinde -insana değindiği oldukça açık olan- bu safhaların veya aşamaların insanın ana rahmindeki

³²¹ A’raf 7/11.

³²² Hicr 15/28-29.

³²³ İnfitar 82/7-8.

³²⁴ Tîn 95/4.

³²⁵ Nuh 71/14.

gelişmesiyle mi yoksa insan türünün zaman sürecinde geçirdiği dönüşümlerle mi işaretler olduğunu araştırmak şu andaki imkanlarla mümkün değildir. Çünkü zamanımızda örneği görülemeyen çok uzun ömre sahip insanlardan, örneğin Hz. Nuh'un 950 yıl yaşadığı gerçeğinden açık bir şekilde bahseden Kur'an âyetleri bulunmaktadır.³²⁶

Gerçekte bireyin ve ait bulunduğu türün gelişmesi zaman içinde aynı belirleyici faktörlere uyar. Bu faktörler, üremenin başlangıç aşamasında babadan ve anneden kalıtımın gruplandırılmasında kesin bir rol oynayan genlerdir. Bu aşamaları ister bireyin, ister türün gelişmesiyle ilintileyelim, ifade ettikleri kavram, modern bilimsel verilerle tam bir uygunluk içinde olacaktır.

Özetleyecek olursak, zaman içinde var olup gelen insan grupları morfolojik değişimler geçirmiş olabilirler; fakat bu değişimler Allah'ın belirlediği organize bir plana göre meydana gelmiştir. Topluluklar yok olmuş ve yerlerini başka topluluklar almıştır.³²⁷ Pek çok değişlerle Kur'an'ın konu üzerinde bize söylediği budur. Kur'an'la Paleontoloji (fosilleri inceyen bilim dalı)'nin verileri arasında çelişkiler aramak boşunadır, çünkü yoktur.³²⁸ Geçmişte örneği görülen maymun kafatasına bazı uyarlamalar ve dışarıdan müdahaleler yapılarak eklenen çene ve benzeri parçalarla insanla maymun arasında hayali akrabalık oluşturmak isteyen adamların bilimsel incelemelerin gelişmesiyle maskeleri çoktan düşmüştür, bundan sonra bu çağda bu tarz sahtekârlıklar artık tarihte kalacaktır.

3.2.5. İnsanın Üremesi ve Anne Karnında Meydana Gelen Yaratılış

Gerçekte Kur'an'ın bu konuyu ele alan ifadeleri, insan morfolojisinde çağlar boyu meydana gelen dönüşümler sorununa üstü kapalı bir atıf taşımaktadır. Bu dönüşümleri yönlendiren, anne ve babanın üreme hücrelerinden alınmış kromozomların birlikte oluşturduğu genetik koddur. Bu şekilde bir yerde toplanan genetik kalıntı önce embriyonda, sonrada ceninde baba ve anneye karşılaştırmalı olarak meydana gelebilecek morfolojik değişimleri belirler. Bu değişimler çocuğun doğumundan sonra ve çocukluk dönemindeki büyümesi boyunca kesinlik kazanır. En azından bu değişimler çocuğa benzeri

³²⁶ Ankebut 29/14.

³²⁷ Bununla ilgili, İnsan 76/28. ve En'am 6/133. Ayetlerine bakılabilir.

³²⁸ Bucaille, A.g.e, 239-243.

olmayan bir yapısal kişilik sağlar, öyle ki tek bir yumurtacıktan oluşan özdeş ikizlerin dışında hiçbir insan diğzerinin tıpkısı değildir.

Bu konuda verilecek bilgilerin anlamını(özellikle Kur'an'da yer alan ifadelerle, bilimin verilerinin karşılaştırılması noktasında) kavrayabilmek için, metnin insanlara M.S. VII. yüzyılda iletildiğini akılda tutmalıdır. Bu dönemde herhangi bir insanın yazacağı her türlü eser yanlış ifadeler taşımaya mahkûmdur. Bilim henüz gelişmemişti, bu bakımdan insanın çoğalmasıyla ilgili her türlü değininin efsane ve batıl inançlardan alınmış düşüncelerle delik deşik olması kaçınılmazdı.³²⁹

İnsanın Çoğalmasıyla İlgili Belirli Kavramlar

İnsanın çoğalmasının, aybaşı döneminde yumurtalıktan yarı yolda kopmuş bir yumurtacığın rahim kanalında döl lenmesiyle bir dizi işlemler sonucu meydana geldiği kesinleşmiş bir gerçektir. Aşılamayı yapan araçsa, tek bir santimetre küp spermada(meni sıvısı) on milyonlarcası bulunan erkekten alınmış spermatozon(sperm) denilen tek bir hücredir. Aşılanmanın meydana gelmesi için gerekli olan şeyin tümü tek bir sperm, bir başka deyişle son derece az bir sperma sıvısıdır. Buna nutfe yani bir damla denilebilir.

Spermeleri taşıyan sıvı(meni) erbezlerinde üretilir ve geçici olarak bir kanal ve depo sistemlerinde toplanır. Cinsel birleşme anında bunlar toplandıkları yerden sidik kanalına geçer ve sıvı yolda aşılama ajanı bulunmayan daha başka salgılarla zenginleşir. Bu salgılar, spermelerin dışı yumurtacığının aşılandığı noktaya ulaşmasına yardım ederek aşılama üzerinde önemli etkiler yapacaklardır. Görülüyor ki, sperma sıvısı bir karışımı içermektedir; kendinde hem meni hem ek salgılar bulunmaktadır.

Yumurtacık bir kez aşılandımı, döl yatağı kanalıyla doğru ana rahmimize iner; daha inerken bile bölünmeye başlamıştır. Sonra plasenta oluşunca mukoza ve kasların kalınlığı içine gömülerek, eski müfessirlerin çoğunun da kullandığı bir tabirle ve sözcüğün tam anlamıyla “bir tohum gibi ekilir.”

Embriyon çıplak gözle görülmeğe başlar başlamaz, belirli parçalardan yoksun çok küçük bir et kütlesi gibidir. Bulunduğu yerde gelişir ve aşama aşama bir insan şeklini

³²⁹ Bucaille, A.g.e, 245-246.

almaya başlar. Bu arada örneğin baş gibi bazı organlar hacim olarak vücudun kalan kısmından daha büyüktür. Sonra hayatı yüklenici temel yapılar; iskelet çevresinde kaslar, sinir sistemi, iç organlar vs. oluşurken bu büyük kısımlar yavaş yavaş normal durumunu kazanır.

İnsanın Üremesiyle İlgili Kur'an'da Yer Alan İfadeler

1) Aşılama İçin Gerekli Olan Az Miktarda Sıvı:

“İnsanı az miktarda bir spermadan yarattı”³³⁰

Bu deyiş Kur'an'da on bir kez geçer. Burada “az miktarda sperma” diye çevirdiğimiz sözcüğün Arapçası ‘*nutfe*’dir. Belki bu çeviri en ideal olanı değil, fakat şu var ki İngilizce’de bu sözcüğün tüm anlamını kuşatacak bir tek kelime bulunmamaktadır. Sözcük, “damlamak, damla damla akmak” anlamındaki bir fiilden geliyor. Birinci derecedeki anlamı, kalanı boşaltıldıktan sonra bir kabın dibinde kalmış sıvı zerreciğiyle ilgilidir. Bir başka deyişle “çok küçük miktarda sıvı” dır. İkinci anlamıyla, “bir damla su” dur. Bu özel durumda “çok az miktarda sperma” demektir. Çünkü sözcük şu ayette sperma sıvısının Arapçası olan ‘*meni*’ sözcüğüyle de bağlantılıdır:

“O (İnsan) dökülen meniden bir nutfe değil miydi?”³³¹

Kur'an'ın spermin aşılama kapasitesinin dökülen sıvının hacmine bağlı olmadığını açıkça ifade etmesini kavramak önemlidir. Çok az miktarda sıvının bütünüyle etkili olduğu düşüncesi hemen anlaşılamayabilir. Bu olgularla ilgili gerçekleri bilmeyenler tam tersini düşünme eğilimi göstereceklerdir. 17.yüzyılın başlarında sperm hücrelerinin keşfedilmesinden bin yılı aşkın bir zaman önce Kur'an 1/10.000 mm.'lik birimlerle ölçülebilen aşılama ajanının kimliğinin anlaşılmasına bağlı olarak doğruluğu kanıtlanmış fikirler ortaya koyuyor. DNA şeridini içeren, tohum sıvısında bulunan sperm'dir. Bu da doğacak bireyin genetik mirasını oluşturmak üzere anneden gelen genlerle birleşen babanın verdiği genlerin aracını(taşıyıcısını) meydana getirir.

³³⁰ Nahl 16/4.

³³¹ Kıyamet 75/37.

Eril üreme hücresinde bulunan genler -dişi üreme hücresindekilerle birlikte- dünyaya gelecek insanın pek çok asal özelliklerini belirleyen fonksiyonları oluşturur. Kromatik oluşum bir kez meydana geldi mi, spermier bireyin ya erkek (yarım kromozom Y) veya dişi (yarım kromozom X) olmasını dikte eden faktörleri içeren genlerin taşıyıcısı durumunu alırlar. Aşılayabilir hücreler olarak yumurtacığın çevresinde salkım halinde asılı bulunan çok sayıdaki spermierden eğer Y yarım-kromozoma sahip olanlardan birisi içeri girerse doğacak çocuk erkek, X yarım-kromozomu içeren birisi girerse çocuk kız olacaktır. Kişinin cinsiyeti böylece son derece ufak aşılayıcı ajan tarafından daha aşılama anında genetik olarak belirlenir ve bundan sonra çocuğun cinsel özellikleri oluşturulmaya başlanır.³³² Kur'an'da bu konuda şu ayeti görüyoruz:

“Çok küçük miktarda sıvıdan (nutfe) onu biçimlendirdi ve kaderini belirledi.”³³³

Bu noktada Kur'an'ın bu aşamada belirlenen bir kaderle ilgili ifadesiyle -yukarıda vurgulandığı gibi- bireyin cinsiyetini babadan alınan genetik mirasın belirlediği gerçeğiyle ilgili modern bilgiler arasında çarpıcı bir uyum olduğunu yine insana hayret vermektedir.

2) Aşılayıcı Sıvının Karmaşıklığı:

“Muhakkak insanı az miktarda karışık bir sıvıdan biçimlendirdik.”³³⁴

“Karışık sıvı” deyimini Arapça ‘*emşac*’ın karşılığıdır. İlk dönem müfessirler bu sözcüğü bir erkekten birde dışıden gelen sıvı olarak almışlar.³³⁵ Sanki dişi, üremede rolü olan sıvılar salgılıyormuş gibi. Bu tür tefsir savunulamaz. Bu ancak pek tabi olarak kadın fizyolojisi ve embriyoloji konusunda hiç bir şeyin bilinmediği, Kur'an'ın insanlara ulaştırıldığı dönemde geçerli olan düşünceleri yansıtır. Bu bakımdan dişi yumurtacığının sperma gibi bir sıvı içinde yer almadığı ve vajinayla döl yatağı mukozasında meydana

³³² Bucaille, A.g.e, 249-250.

³³³ Abese 80/19.

³³⁴ İnsan 76/2.

³³⁵ Durum gerçekten böyle olsaydı, -Kur'an metninin hiç hata bulunmayan yönü olan- gramer kurallarına göre sözcüğün metindeki şekliyle çoğul değil de, ikil(tesniye) gelmesi gerekirdi.(Bucaille, A.g.e, 249.)

gelen çeşitli salgıların gerçek öz maddeleri noktasından yeni bir bireyin oluşumuyla hiçbir ilgilerinin bulunmadığı gerçeğinde ısrar etmeliyiz.³³⁶

Bucaille’yi teyiden şunu belirtmek gerekir ki, çağdaş müfessirlerden Seyyid Kutup bu ayeti modern bilimlerin verileriyle birlikte düşünerek şu şekilde tefsir etmiştir:

“Ayette geçen ‘*emşâc*’ kelimesi karışım mânâsındır. Bu ilhaktan sonra nutfenin erkek menisindeki meni hayvancığı ile kadının yumurtasından oluştuğuna işaret olabilir. Yine ilhaktan sonra erkeğin sperması ile kadının yumurtasında saklı bulunan irsiyet de olabilir. Sonra ilmî tabiri ile nutfede saklı ‘gen’ de olabilir. Bu genler önce insan cinsinin sıfatlarını, sonra da cenînin ailevî özelliklerini taşıyan birimlerdir.”³³⁷

Yine El-Bâr’a göre, “*Nutfetu’n Emşac*” döllenmiş yumurta (fertilized ovum) demektir. Yani fennî tabirle buna “zigot” denilmektedir.³³⁸

Kur’an’ın değindiği “karışık sıvılar” daha önce karmaşıklığı ortaya koyulan sperma sıvısına özgü olsa gerektir. Çünkü bilindiği gibi bu sıvı, erbezleri, ersıvı kesecikleri, prostat ve sidik yoluna ekli bezlerin salgılarından oluşur. Kur’an’ın sözünü ettiği şeyler bu kadarla bitmiyor. Erkek aşılama ajanının sperma sıvısından alındığını da şu ayette bildirmektedir:

“(Allah) sonra onun(insanın) neslini bir özden, hakir(değersiz) bir sıvının özünden meydana getirdi.”³³⁹

Hakir sıfatı (Arapçası: *mehîn*), sıvının kendi niteliğinden daha çok, onun sidiğin geçmesi için kullanılan kanal yoluyla sidik yolunun dışa açılan noktasından çıktığı gerçeğiyle ilgili olmalıdır.

“Öz” sözcüğüne gelince, daha önce insanın ilk yaratılış sürecinde onun çamur özünden yaratıldığını açıklarken değindiğimiz Arapça *sülale* sözcüğüyle yine karşı karşıya bulunuyoruz. Daha öncede belirtildiği gibi “bir şeyden çıkan hulasa, bir şeyin en iyi

³³⁶ Bucaille, A.g.e, 250.

³³⁷ Muhammed Ali El-Bâr, a.g.e, 77.

³³⁸ Muhammed Ali El-Bar, a.g.e, 37.

³³⁹ Secde 32/8.

parçası” anlamına gelir. Hangi şekilde çevrilse çevrilsin “Bir bütünün çok küçük bir kısmı” nı ifade etmektedir. Buradaki kavram ise bizi ister istemez ‘sperm’i düşünmeye itiyor.³⁴⁰

Yumurtanın döllenmesini meydana getiren ve üremeyi sağlayan bu sperm, boyu 1/10.000 milimetre olan hayli uzamış görünümü olan bir hücredir. Normal şartlarda erkek tarafından çıkarılan on milyonlarca hücrenin içinden yalnızca bir tek hücre yumurtanın içine girmeyi başarır. Çok büyük bir kısmı ise yolda kalarak ölürler. Demek ki, insanı meydana getirmek üzere seçilen bu sperm hücresi, hem cinsiyetle ilgili genleri taşıyan hem yapısı çok karmaşık bir sıvının içindeki hacmi son derece az olan bir şeydir.

Kur’an-ı Kerim’in insanın yaratılışının ilk evresine dair bu bilgileri belirttiği yüzyılda gayri Müslim anatomistler insanın regl yani aybaşı kanından yaratıldığına inanıyorlardı. Bu inanç 17.yy.’da mikroskobun icadıyla bunu takiben spermin, yumurta hücresinin keşfine kadar revaç bulmuştu. Gebelikte hem sperm hem yumurtanın kaçınılmaz olarak gerektiğinin fark edildiği 18.yy.’a kadar başka hatalı düşünceler de egemen olarak devam etmişti.³⁴¹

Ancak çağımızda tespit edilen bilimsel sonuçlarla Kur’an metni arasındaki bu uygunluk karşısında hayret etmemek mümkün değildir. İşte bu gerçeği gösteren ayet:

“Muhakkak ki O yarattı iki çifti; erkek ve dişi, döküldüğü zaman nutfeden.”³⁴²

Bu konunun sonunda, nutfenin vücutta çıktığı yeri ve nasıl çıktığını dahi ifade eden şu ayetlere de değinerek konuyu tamamlamak daha munasip olacaktır:

“Şimdi, insan hangi şeyden yaratıldı. İbretle baksın. O atılıp dökülen bir sudan (menîden) yaratılmıştır. Ki (erkeğin) arka kemiği(sulb) ile kadının göğüs kemikleri(terâib) arasından çıkıyor o.”³⁴³

Bu ayete müfessirler tarafından çok farklı tefsirler yapılmıştır. Fakat modern bilimin verileriyle yapılan bir yorum bunlardan çok daha isabetlidir. Çünkü Ayette geçen

³⁴⁰ Bucaille, a.g.e, 250-251.

³⁴¹ Keith Moore, et-Tahalluk’ul-Beşerî (The Developing Human), s.9; Mustafa Abdülmün’im ve Suud Heyeti, **Kur’an ve Sünnet Işığında Embriyoloji**, Tercüme: Muhammed Öztürk, Trs., 64.

³⁴² Necm 53/45-46.

³⁴³ Tarık 86/5-7.

“*beynes-sulbi vet-terâib*” ifadesi menînin çıktığı kaynağı değil bölgeyi tarif etmektedir. Bu bölge ise yaklaşık olarak belkemiği ile kaburga kemikleri(eğe) arasına düşer. Ayrıca bu bölge yine erkekler için ifade edilmiş tekil “*sulb*” tabiriyle ve kadınlar için ifade edilmiş çoğul “*terâib*” tabiriyle tam bir uyum içindedir. Çünkü ceninin ana rahminde altı yedi aylık iken belkemiğinin her iki yanında “*wolf*” denilen bir kabartı ve kanallar belirir. Bunun bir parçasından böbrekler ve sidik boşaltım sistemi, diğer parçasından ise erkekte husye (testisler), kız çocukta ise yumurtalıkların meydana geldiği bugün embriyolojinin tespit ettiği bir gerçektir.³⁴⁴

3) Aşılınmış Yumurtanın Ekilmesi:

Karışık nutfe evresinin sonunda zigot rahim içzarına aynen tohumun toprağa ekim işlemine benzer şekilde ekilir. Bu işleme âyette şöyle işaret edilir:³⁴⁵

“Kadınlarınız sizin tarlalarınızdır. O halde tarlanıza dilediğiniz gibi varın”³⁴⁶

Aşılınmış yumurtanın döl yatağına bırakılması Kur’an’ın pek çok ayetlerinde söz konusu edilmektedir. Bu bağlamda kullanılan Arapça sözcük, tam tamına aşağıdaki âyette görüldüğü gibi “yapışan bir şey” anlamına gelen “alak” tır.

“O (İnsan) dökülen meniden bir nutfe değil miydi?”³⁴⁷

“Sonra yapışan bir şey oldu da, Allah onu gerekli boyutlarda ve uygun olarak biçimlendirdi.”³⁴⁸

Yumurta boruda döllenince, döl yatağı oyuğunda yuva yapmak üzere iner. İşte döllenmiş yumurtanın yapışması “*nidation*” denilen durum budur. Kur’an döllenmiş yumurtanın tutunup yerleştiği döl yatağını(rahim) ismen belirtir:

“Rahimlerde sizi dilediği gibi şekillendiren O’dur.”³⁴⁹

³⁴⁴ El-Bâr, a.g.e, 42.

³⁴⁵ Mustafa Abdülmün’im, *Kur’an ve Sünnet Işığında Embriyoloji*, 59.

³⁴⁶ Bakara 2/223.

³⁴⁷ Kıyamet 75/37.

³⁴⁸ Kıyamet 75/38.

³⁴⁹ Âl-i İmran 3/6.

Yumurtanın rahime yerleşmesi, onun pürtüklü özelliği sayesinde gerçekleşir. Bu pürtükler yumurtanın gerçek uzantıları olup, toprağa yerleşen kökler gibi, yumurtanın gerekli gelişimini sağlamak amacıyla, ihtiyacı olan elemanları almak üzere organın derinliklerine doğru dalarlar. Bu oluşumlar kelimenin tam anlamıyla onu rahime yapıştırır. Bunların bilinmesi ise ancak çağdaş dönemde gerçekleşmiştir.³⁵⁰ Bu yapışmayla ilgili ayetler ise, Kur'an'da beş farklı yerde zikredilir.³⁵¹

Aşılanmış yumurtacığın döl yatağı mukozasına aşağı yukarı aşılmanın altıncı gününde yerleştiği ve anatomi diliyle konuşacak olursak, yumurtanın cidden yapışan bir şey olduğu kesinleşmiş bir gerçektir. “Yapışma” Arapça *alak* sözcüğünün asıl anlamını ifade eder. Deyimin türetilmiş anlamlarından biri, bugünkü Kur'an çevirilerinde hâlâ karşılaştığımız üzere “kan pıhtısı”dır. Bütünüyle yanlış olan bu anlamlandırma ilk olarak sözcüğün türevsel anlamına göre yorumda bulunan uzun zaman önce yaşamış müfessirlerin icadıdır. O zamanki bilgi eksikliğinden dolayı onlar, sözcüğün asıl anlamının bütünüyle yeterli olduğunu kavrayamazlardı. Bunun yanı sıra, modern bilgilerle ilgili görünen ayetler konusunda hiç de yanlış olmayan genel bir kural vardır. Bir sözcüğün en eski ve en birinci derecedeki anlamı bilimsel buluşlarla her zaman açık bir karşılaştırma imkânı sağlarken, türevsel anlamlar kaçınılmaz olarak ya yanlış ya da garip ifadelere yol açmaktadır.³⁵²

Bucaille'nin son açıklaması biraz iddialı görünmektedir. Fakat bir başka tabip ve “Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı” kitabının yazarı Muhammed Ali Bâr bu iddiayı daha güçlü bir şekilde desteklemiştir. Onun ‘alak’la ilgili izahı şöyledir:

Eski ve yeni müfessirler -ki bu yeniler arasında Seyyid Kutup ile Şeyh Merağî'de vardır- alakanın “pıhtılaşmış kan” mânâsına geldiğini söylemişlerdir. Bütün Kur'an-ı Kerim tercümeleri de alakanın donmuş, yani koyu kan(clot) olduğunu söylemişlerdir. Ancak doktorlar alakaya ayrı bir mânâ vermişlerdir. Dr. Hâmid El-Gavvabi, İslamiyet ve Tıbb adlı kitabında; Dr. Muhammed Vasfi, Kur'an-ı Kerim ve Tıbb adlı kitabında ve Dr. Seyfeddin Es-Sibaî, Fıkıh, Tıbb ve Kanun Nazarında Düşük adlı kitabında alakaya verilen bu mânâyı karşı çıkmışlardır. Bunlar ve öteki bazı doktorlar alakanın, karışık nutfenin

³⁵⁰ Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim*, 300-301.

³⁵¹ Hac 22/5, Mü'minûn 23/12-14, Kıyamet 75/36-38, Mü'min 40/67, Alak 96/1-2.

³⁵² Bucaille, *İnsanın Kökeni Nedir?*, 251-252.

rahim çeperlerine asıldığı ve orada takılı kaldığı safha olduğuna dair görüş birliğine varmışlardır. Biz de tamamen onlara katılıyoruz ve durumu biraz daha açıklamak istiyoruz. Doktorların bu konuda konuşmaları boşuna değildir; çünkü onlar insan yaratılışıyla ilgili bu ayetleri en iyi anlayacak olanlardır.

Alaka'nın Sözlük Mânâları:

El-Mishâbul Münîr isimli sözlükte alaka hakkında özetle şu bilgi verilir: “*Alaktu zufrî bi's-şey*” bir şeye tırnağımı geçirdim mânâsındır. Avın ağa yakalanmasına da böyle denir. El-Müncid'de de kısaca şöyle deniyor: “*Alaka's-şevku bi's-sevb*” yani diken elbiseye dolaştı, demektir.

Görüldüğü üzere alaka sözcüğünde daima tutmak ve asılmak mânâsı vardır. Bahsimize konu olan alakada da aynı mânâ vardır. O da rahim duvarına tutunur ve asılır. Alakanın etrafı kan havuzcuğu ile çevrilidir. Onun rahim duvarına asıldığı zamanki hacminin milimetrenin dörtte biri kadar olduğunu göz önüne alırsak eski müfessirlerin ona neden koyu kan mânâsı verdiklerini daha kolay anlarız. Demek ki alaka çıplak gözle görülemeyecek kadar küçüktür. Etrafı her taraftan kan havuzcuğu ile çevrilmiş olduğundan çıplak gözle görülemez. Ama dıştaki kan havuzcuğu gözle görülebilir.³⁵³

Son olarak bu bahsi, Embriyoloji uzmanı Profesör Keith Moore'un Kur'an'daki anlatımın ne kadar yerinde olduğunu ifade eden cümleleriyle tamamlıyoruz:

“Modern embriyolojinin tespit ettiği bu oluşum, Kuran'da "asılıp tutunan" anlamına gelen, deriye yapışıp kan emen sülükler için de kullanılan "alak" kelimesiyle 14 yüzyıl önceden mucizevî bir biçimde bildirilmiştir. Erkekten gelen sperm ve kadındaki yumurta birleştiğinde, doğacak bebeğin ilk özü de oluşmuş olur. Biyolojide "zigot" olarak tanımlanan bu tek hücre, hiç zaman yitirmeden bölünerek çoğalacak ve giderek küçük bir "et parçası" haline gelecektir. Ancak zigot bu büyümesini boşlukta gerçekleştirmez. Rahim duvarına asılıp tutunur. Sahip olduğu uzantılar sayesinde toprağa yerleşen kökler gibi, buraya yapışır. Bu bağ sayesinde de, gelişimi için ihtiyaç duyduğu maddeleri annenin vücudundan emebilir.”³⁵⁴

³⁵³ El-Bâr, A.g.e, 83-84.

³⁵⁴ Keith L. Moore, **Discover Islam, The Developing Human, Clinically Oriented Embryology**, WB Saunders Company, Canada 1983, s.143.

4) Embriyonun Gelişmesi

Kur'an'da tasvir edilen gelişme safhaları, embriyonun gelişme safhaları hakkında bugün bilinen hususlara tamamen uygundur ve Kur'an, çağdaş bilimin tenkit yöneltebileceği hiçbir ifade ihtiva etmemektedir.

Son derece yerinde bir tabir olduğu önceki konuda görülmüş olan “asılıp tutunan bir şey” den sonra, Kur'an'a göre embriyon, çiğnenmiş et gibi olan bir et(mudga) safhasına geçer, sonra da et(lahm) giydirilen kemik dokusu ortaya çıkar.³⁵⁵ İlgili ayet şudur:

“Sonra nutfeyi asılıp tutunan bir şeye(alaka'ya) dönüştürdük, derken asılıp tutunan şeyi çiğnenmiş et gibi bir ete(mudga'ya) dönüştürdük, sonra mudga'dan kemikler yarattık ve kemiklere de taze et(lahm) giydirdik...”³⁵⁶

İki tür ete Kur'an'da değişik adlar verilmektedir. İlki çiğnenmiş ete “*mudga*” ikinciye “dokunulmamış sıkı et” ise kuşkusuz ve doğru olarak gerçekte kasın görüntüsünü ortaya koyan “*lahm*” dır.³⁵⁷

Ayrıca Kur'an'da yine bu olayı açıklayan Hac Suresi 5. Ayetinde mudga safhasının özel bir ayrıntısına daha değinilmektedir. Ayetin ilgili kısmı şöyledir:

“...Biz sizi dönüştürdük... asılıp tutunan bir şeyden... hem mütenasip(muhallege) hem de mütenasip olmayan(gayr-i muhallege) bir et parçasından...”³⁵⁸

Bilindiği gibi embriyonun gelişmesi sırasında, bazı kısımlar insanın ilerde alacağı duruma kıyasla mütenasip bir büyüme gösterirken, bazı kısımlar tamamen nisbetsiz bir biçimde ortaya çıkar. Bahsedilen bu durum bilimsel cümlelerle şöyle ifade edilmektedir:

Başlangıçta falakatlar hemen ayırt edilir tarzda belirginleşmez fakat çok hızlı bir şekilde organlara dönüşecek hücreler(kök hücreler) gruplaşmaya başlar. Oluşacak olan bu

³⁵⁵ Bucaille, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim*,303.

³⁵⁶ Mü'minûn 23/14.

³⁵⁷ Bucaille, *İnsanın Kökeni Nedir?*,253.

³⁵⁸ Hac 22/5.

organ ve sistemlerin bir kısmı mudga bir kısımda muhalleka-gayri muhalleka tabir edilen aşamada meydana gelir.³⁵⁹

Burada bahsedilen alaka - mudga - muhalleka ve gayri muhalleka tabirleriyle ilgili olarak, Profesör Moore konuyu kendi araştırmaları sonucunda çarpıcı bir biçimde şu şekilde açıklamıştır:

“Kur’an anne rahminde geçirdiğimiz “asılıp tutunma” (alaka) aşamasından sonra “bir çiğnemlik et” (mudga) aşaması geçirdiğimizi söyleyerek bir mucize daha sergilemektedir. Gerçekten de anne rahmindeki embriyo hem ufaklığından, hem de kemiklerin daha ileride oluşacak olmasından ötürü bir çiğnemlik et görünümündedir. Ayrıca ilginçtir ki embriyo, anne karnında geçirdiği belli bir aşamada üzerinde diş izleri varmış gibi bir şekle sahiptir. Bu yüzden Kur’an’da “bir çiğnemlik et” aşaması geçirdiğimizin söylenmesi çok yerinde olan mucizevî bir anlatımdır. “Bir çiğnemlik et” tabiri Hac Suresi 5. ayette “kısmen belli, kısmen belirsiz bir çiğnemlik et parçasından” yaratıldığımız söylenerek geçmektedir. Gerçekten de bu aşamada embriyo gözle görülecek kadar belli, detayların anlaşılamayacağı kadar belirsiz bir büyüklükte olduğundan, “kısmen belli, kısmen belirsiz” tabiriyle uyum içindedir. İnsanın baş, gövde, ayak, iç organlar gibi ayrı vücut bölümlerinden bir kısmı belli olmaya başladığı, bir kısmı ise belli olmadığı için de bu aşama için “kısmen belirli, kısmen belirsiz” tabirinin geçmesi çok uygundur. Ku’ran’da “bir çiğnemlik et” diye bahsedilen dönem hakkında araştırmalarımız sonucunda şunları söyleyebiliriz.³⁶⁰

“Söz konusu ayetlerin ne demek istediğini, bu dönemdeki embriyoyu incelediğimiz zaman hayretle öğrendik. Çünkü embriyo 28 günlükken üzerinde tesbihimsi bir yapı meydana geliyor ve bunlar görünüş olarak aynı diş izlerine benziyordu. Bu dönemdeki embriyonun plastikten bir modelini yaptık ve onu çiğneyerek üzerinde diş izlerimizi bıraktık. Ortaya çıkan manzara incelediğimiz aşamadaki embriyoya olağanüstü derecede

³⁵⁹ Mustafa Abdülmün’im, *Kur’an ve Sünnet Işığında Embriyoloji*, 91.

³⁶⁰ Moore, A.g.e, 148.

benziyor ve Kur'an'ın insan embriyosundan neden “bir çiğnemlik et” olarak bahsettiğini çok güzel açıklıyordu.”³⁶¹

5) Üç Karanlık Evre:

“...Sizi annelerinizin karnında, üç karanlık evre içinde, bir yaratılıştan sonra diğer yaratılışa çevirerek halkediyor...”³⁶²

Kimi müfessirler bu ayeti tefsir ederken: “Üç karanlık; karın, rahim ve eş karanlığıdır” diyorlar. Bu mânâ aslında doğrudur, çünkü karın cidarı karanlıktır. Bundan sonra rahim cidarı, ondan sonrada cenîni saran eş zarının karanlığı gelir. Böyle olmakla beraber ayet; karın içinde, cenînin yaratıldığı yerde üç karanlıktan bahsetmektedir. Burası da rahim demektir. Demek ki üç karanlık bizzat rahim içindedir. Cenîni saran zarları iyice tetkik edersek üç tane olduğunu görürüz.”³⁶³

1. Amniyon Zarı (Cenin tam bunun içindedir.)
2. Koriyon Zarı (Eş)
3. Düşen Eş (Decidua)

Ayrıca ayette, insanın anne karnında, birinden diğerine farklılaşan üç ayrı evrede meydana geldiğine de işaret edilmektedir. Gerçekten de bugün modern biyoloji, bebeğin anne karnındaki embriyolojik gelişiminin üç farklı devrede gerçekleştiğini de ortaya koymuştur. Bugün tıp fakültelerinde ders kitabı olarak okutulan bütün embriyoloji kitaplarında bu konu en temel bilgiler arasında yer alır. Örneğin, embriyoloji hakkında temel başvuru kitaplarından biri olan Basic Human Embryology (Temel İnsan Embriyolojisi) isimli kaynakta bu gerçek şöyle ifade edilmektedir:

³⁶¹ Moore, A.g.e, 148-149.

³⁶² Zümer 39/6.

³⁶³ El-Bâr, A.g.e, 159.

Rahimdeki hayat üç evreden oluşur:

1. Preembriyonik evre (ilk 2,5 hafta).
2. Embriyonik evre (8. haftanın sonuna kadar).
3. Fetal evre (8. haftadan doğuma kadar).

Bu evreler bebeğin farklı gelişim aşamalarını içerir. Anne rahmindeki gelişim ile ilgili bu bilgiler, ancak modern teknolojik aletlerle yapılan gözlemler sayesinde elde edilmiştir. Ancak görüldüğü gibi bu bilgilere de diğer pek çok bilimsel gerçek gibi mucizevî bir biçimde Kur'an ayetlerinde dikkat çekilmiştir.³⁶⁴

Sonuç olarak, Kur'an'da 14 asır önce açıkca ifade edilmiş olan insanın ilk olarak topraktan yaratılışı, ilk insanın eşinin yaratılışı, insanın üremesiyle ve anne karnındaki yaratılışıyla ilgili olan bütün bahisleri; bugün modern tıpta, biyolojide, embriyoloji ve diğer birçok modern bilim dallarında yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bulgularla muazzam derecede örtüşerek, bilimsel olarak ispatlanmış fennî gerçeklere mucizevî bir uygunluk göstermektedir. Böyle bir sonuca şahit olan dünyaca meşhur, binlerce insanların takdirlerine mazhar ve hayatlarını bilime adanmış inançlı bilim adamları ise bu sonucun ancak ilahî bir hakikatle açıklanabileceğini büyük bir itminan ve samimiyet içerisinde dile getirmişlerdir. Çünkü bilimin nerdeyse hiç olmadığı bir zaman ve ortamda, bu bilimsel hakikatler Kur'an'da çok ayrıntılı denecek bir üslup ve belagatle ifade edilmişse, Kur'an'ın sahibi ancak bu mahlûkatı ve kâinatı yaratan sonsuz kudret ve ilim sahibi yüce Allah'tır.

Bölümün sonunda, bölümün başından buraya kadar değindiğimiz insanın topraktan yaratılışından tutun anne karnındaki yaratılış aşamalarına kadar birçok bilimsel olarak ispatlanmış gerçekleri, harika bir üslup ve belagatle dile getiren Mü'minûn suresinin şu muhteşem ayetleriyle bitiriyoruz:

³⁶⁴ <http://www.ilmedavet.com/bebegin-rahimdeki-uc-karanlik-devresi.html>, 05.04.2018.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾

“And olsunki biz insanı, çamurdan, bir sülâleden (süzülüp çıkarılmış bir özden) yarattık. Sonra onu emin ve sağlam bir karargâhta (rahimde) nutfe (sperma) haline getirdik. Sonra nutfeyi bir alaka (embriyo) olarak yarattık, derken o alakayı bir mudga olarak (bir çiğnem et parçası halinde) yarattık, derken o mudgayı bir takım kemikler olarak yarattık, derken o kemiklere bir et giydirdik, sonra onu son bir yaratılışla bir mahlûk(insan) olarak inşa ettik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah, pek yücedir. Sonra siz bunun ardından, muhakkak ki öleceksiniz. Sonra da siz, şüphesiz, kıyamet gününde tekrar diriltileceksiniz. Andolsun biz, sizin üstünüzde yedi yol(yedi gök) yarattık. Biz, yaratmaktan asla habersiz değiliz.”³⁶⁵

³⁶⁵ Mü'minun 23/12-17.

SONUÇ

Mitolojiler incelendiğinde ilk insanın Tanrı veya Tanrılarla çok yakın ilişkisi olup, hem Tanrıya benzeyen hem Tanrısal bazı özelliklere sahip olmakla birlikte maddeten taş, toprak, balçık veya Tanrıların akan kanı gibi şeylerden aniden meydana geldiği söylenir.

Tarihte kalmış eski dinlere bakıldığında da, aynı şekilde ilk insanın Tanrısal bir varlık olduğuna inanılır ve bizzat tanrının veya tanrıların faaliyeti neticesinde toprak veya çamurdan meydana getirildiği ifade edilmektedir.

Tarihten günümüze ulaşan bazı dinlerde ise; ilk insanın semavî dinlerdeki anlatımlara benzer şekilde en güçlü Tanrı tarafından yaratıldığı, ona peygamberlik veya bazı Tanrısal özellikler verildiği ve daha sonra onun için bir eş yaratılıp böylelikle insan neslinin çoğaldığına dair bazı ortak ifadelerin rivayet edildiğini görmek mümkündür.

Yahudilik ve Hristiyanlıkta ise ilk insan Tanrıya benzeyen ve maddesi bizzat Tanrı tarafından yaratılmış toprak olup, üzerine yağdırılan yağmurla şekillenip, içerisine Tanrı'nın hayat nefesini üflemesiyle canlanan Âdem'dir.

Hristiyanlıkça da tasdik edilen Tevrat'ın Tekvin bölümünde genişçe yer verilen Âdem'in yaratılışından önceki ilk altı günde kâinatın ve diğer mahlûkatın yaratılışı akabinde Tanrı'nın yedinci günde istirahat ettiği meselesi ve ayrıca altıncı günün sonunda ilk insan(lar)ın erkek ve dişi olarak yaratıldığı belirtilmişken daha sonra Âdem cennette iken onu yalnızlıktan kurtarmak için onun kaburga kemiğinden ona eş olarak Havva'nın yaratıldığının bahsedilmesi, Yahudi kutsal kitabının aslına insan sözü karıştırıldığının açık bir göstergesi olup, bu tarz ifadelerin ne derece hakikati yansıttığına dair bir soru işaretini zihinlerde oluşturmaktadır. Lakin Hristiyanlık Yeni Ahit ve aslî suç doktrini gibi temel dinî yönleriyle Yahudilik'ten ayrılrsa da, ilk insanın topraktan ve Tanrı tarafından yaratılışı ve yaratıldıktan sonraki Tekvin'deki anlatılan hikâyesini aynen kabul ederek onunla birlikte nerdeyse aynı görüşte olduğu, hatta önceki mitolojik, eski ve kadîm dinlerin inançlarıyla bile çok büyük oranda benzer görüşlere sahip olduğu görülmektedir.

أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ نُورِي hadisinde ifade edildiği üzere her şeyden önce yaratılan nur-u

Muhammedî'dir. Daha sonra bu nurdan kâinat ve içindeki birçok mahlûkat yaratılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de bahsedilen ilk yaratılışta ise gökler ve yerin ilk önce bir arada iken birbirinden ayrıldığı ve göklerin, yerin ve ikisi arasındaki birçok mahlûkatın altı günde yaratıldığı bildirilir. Sudan yaratılan yeryüzündeki canlı olan bütün mahlûkatın, genellikle nur ve benzeri latif maddelerden yaratılan meleklerin, farklı çeşitleride olan ateşten yaratılan cinlerin ve bazı görüşlere göre cinlerden olup onların atası olan 'Cânn'ın diğer bir ifadesiyle Şeytanın da insandan daha önce yaratıldığı âyetlerde geçen ifadelerden anlaşılmaktadır. Bütün bunlardan sonra yaratılan ise, göklerin ve yerin ve içindekilerin onun istifadesi için yaratıldığı kâinat ağacının son meyvesi olan insandır.

İnsanların dünyadaki yaratılışından evvel öncelikle hepsinin ruhunun yaratıldığı, Kur'an'da zaman ve mekânı bildirilmeyen bir ortamda Allah Teâlâ'nın onların hepsinden mîsak alması ve onların buna şahit olarak Rableri olan Allah Teâlâ'yı tasdik etmeleri, dünya hayatında Allah'a şirk koşarak yaşayanların ise kıyamet gününde kendilerinden öncekileri suçlama gibi bir mazeretlerinin olamayacağı A'raf Suresi 172 ve 173. Âyetlerinde bildirilmektedir. Farklı yorumlara müsait olan bu âyetlerde bahsedilen, ilk insan Âdem'den son insana kadar bütün insanların ruhlarının muhtemelen zerreler veya ruhlar âleminde yaratıldığı ve Allah Teâlâ'nın "Elestü bi rabbiküm" hitabına muhatap oldukları ve "Kalu Belâ" yani "Elbette sen bizim Rabbimizsiz" mânâsında cevap vermeleri meselesi, insanın yaratılışının öncesinde değinilmesi gereken, çağdaş Kur'an yorumcularının insanın yaratılışı konusuyla birlikte farklı yorumlarda bulundukları bir konudur.

"Kalu Bela" konusunu ele alarak yorumlayanlardan olan İbrahim Sarmış ve Mustafa İslamoğlu'nun yorumlarının değerlendirilmesiyle ulaşılan sonuç şöyledir:

Konuyu değerlendirmek isterken her nasılsa kendi yorumunu da isabetsiz görerek ayette mîsak alınan şeyin insanların DNA'sı olduğunu iddia eden Sarmış, bazı farklı yorumların ve izahların ardından kendi iddiasının çürüten ifadelerde bulunmuştur. Bunun muhtemel bir sebebi âyetin ifadelerinin yorumlanmasındaki güçlükten dolayı konuyu toparlamak isterken farklı konulara da girdiğinden, işin içinden çıkamamış olsa gerektir.

Diğer yorumcu İslamoğlu'da ayetteki ifadelerin sembolik anlaşılacak zorunda olduğunu söylemiş ve sadece kendi yorumunu isabetli görüp kendisini destekleyen Zemahşerî'nin yorumunu aynen ifade etmiştir. Maturidî'nin "mîsakın, baba sperminden başlayarak embriyonik gelişim evrelerine tekabül ettiği" yorumunu da akla uygun bulan İslamoğlu sadece akli ön plana çıkarıp konuyu âyet ve hadislerle izah etmekten ziyade bazı hadis rivayetçilerini ve bazı müfessirleri çok ağır eleştirilerle birlikte itham etmiştir.

Bizce, "Kalu Bela" konusundaki âyetlerle ilgili birçok yorumların değerlendirilmesi sonucunda, ayrıca ilgili ayetlerde geçen ifadelerle Kur'an bütünlüğü içerisinde bakılıp bazı mânâ ihtimallerine dayanılarak yorumlanmasıyla ulaşılan bir mânâsı da şöyle olsa gerektir:

"Hani Rabbin Âdemoğullarından ve arkalarından gelen nesillerden, (bütün nesillerin ardı ardına sıralı olarak dizildiği çok geniş bir ruhlar topluluğundan) onları kendi kendilerine şahit tutarak mîsak almıştı ve 'Ben Sizin Rabbiniz değil miyim?' demişti. Onların hepsi "Evet, elbette Rabbimizsin" dediler; 'Biz de buna şahidiz' ta ki kıyamet gününde, 'Bundan haberimiz yoktu' demeyesiniz. Veyahut 'Şüphesiz bizden önceki babalarımız şirk koştular ve biz onlardan sonra gelen bir nesil idik. Şimdi bizden önce batıl işler yapan ve bizi de böyle yetiştirenler yüzünden bizi helak mi edeceksin.' demeyesiniz."

Kur'an'da ilk insanın yaratılışı konusuyla ilgili öncelikle şu âyete bakılmalıdır:

"Gerçekten Allah katında İsa'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona; ol dedi, o da oluverdi."³⁶⁶

Çünkü bu âyette ilk insanın, hem Âdem ismiyle, hem topraktan, hem de İsa Aleyhisselam gibi Allah Teâlâ'nın kudret ve iradesine bağlı olarak yaratıldığına vurgu yapılmıştır. Demek ki, Âdem'in yaratılışı topraktan ve genellikle bilinen anne karnındaki yaratılıştan farklı bir sünnetullah ile olmuştur.

Bu topraktan yaratılış konusunu farklı yorumlayan Mustafa İslamoğlu'na göre; Âdem gibi bütün insanlar topraktan yaratılmaktadır. Çünkü bitkisel veya hayvansal olsun, birbirine bağlı olarak netice itibarıyla bütün gıdalar topraktan gelmektedir. Dolayısıyla, bu

³⁶⁶ Âli-imran 3/59.

âyet gibi benzer topraktan yaratılış ayetleri sembolik olarak anlaşılmalı zorundadır. Bazı âyetlerin ifadelerinde çömlükten bir insan yapılışını ima eden hiçbir benzerlik yönü yoktur. Âdem’inde bütün insanlar gibi bir anne ve babası olduğunu kitabında defalarca dillendiren İslamoğlu’nun zihinleri bulandırarak bu tutarsızlıkla neyi amaçladığı anlaşılamamaktadır.

İslamoğlu’nun bu yorumlarının dayanağı şüphesiz kendi kurgusal fikirleridir. Âyet ve hadislerden böyle bir yorumu yapabilmeye elverişli bir ifade bulunmamaktadır. Tam tersine örneğin, Hicr 26 ve 28. Âyetlerde beşer ve insan eşanlamlı olarak ardarda kullanılmıştır. Dikkat edilse daha bunun gibi birçok âyette beşer kelimesiyle kastedilenin insan olduğu açıktır. Beşer ve insanın farklı bir tür canlı olduğu iddiaları ise mesnetsizdir.

Allah Teâlâ Hicr Suresinde insanın yaratılışıyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır:

“Andolsun ki biz insanı kuru bir çamurdan, şekillenmiş bir balçıktan yarattık. Cânı’ı da daha önce insan vücudunun gözeneklerinden geçebilen güçlü bir ateşten yarattık. Hani Rabbin meleklerle şöyle demişti: ‘Ben, kuru balçıktan, şekil verilmiş kokuşmuş çamurdan bir insan yaratacağım. Ben, onun yaratılışını tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim zaman, siz hemen onun için secdeye kapanın.’ Bunun üzerine meleklerin hepsi toptan secde ettiler. Yalnız İblis hariç. O secde edenlerle beraber olmaktan çekinmişti.”³⁶⁷

Bu ayetler insanın yaratılışı konusunda Kur’an’da geçen diğer ayetlerin çoğunu özetleyen ifadeler taşımaktadır. Allah Teâlâ’nın bütün melekler ve şeytanında dâhil olduğu topluluğa verdiği Âdem’e secde emri, insanın yaratılışının tamamlanmasının hemen sonrasında olması dikkat çekmektedir. Yaratılışın tamamlanması ise, bizzat Allah Teâlâ tarafından ona ruh üflenmesi tabiriyle ifade edilmiştir. Sad 75’te ise Allah Teâlâ: “ellerimle yarattığım insana...” ifadesini kullanmıştır. Bu tabirlerden insanın Allah Teâlâ’nın yanında çok kıymetli bir varlık olduğu, onun yaratılışına çok ihtimam gösterdiği mânâları anlaşılmalıdır. Cenab-ı Hakk insanlara ait cisimden münezzehtir. Âyetteki ifadeler insanın şerefini yükseltmek için Allah Teâlâ’ya nisbet yönüyle ilgili olup, mecazî olarak yorumlanmalıdır. Ayrıca insanın yaratılış maddesi olan toprağın basitliği ve sıradan

³⁶⁷ Hicr 15/26-29.

bir madde olmasıyla ile beraber, su ile birlikte çamur veya balçık haline getirildikten sonra ona ruh üflenerek insan haline getirilmesi, Yaratıcının sonsuz kudretini göstermektedir.

İnsanın yaratılışında toprağın seçilmesinin bir hikmet şudur ki:

Toprak tevazuyu temsil etmekte olup insanın manevî varlığına irade-i ilâhî tarafından şeytandan farklı olan mütevacî bir hâlin verildiğini göstermektedir. Böylelikle hata yapma potansiyeline sahip olmakla birlikte hatasını kabul eden ve af dileyen bir insan, şeytanın hatasını kabul etmeyen ve kibirlenen yönünden temelde ayrı bir yaratılışa sahip olduğunu göstermektedir.

Kur'an'da anlatılan ilk insan Allah'ın "Ol!" emriyle yaratılan Âdem'dir. Lakin bu emrin bahsedildiği âyette onun topraktan yaratıldığı da vurgulanmıştır. Ayrıca insanın ve bütün canlıların sudan yaratıldığı da başka ayetlerde ifade edilmiştir. İnsanın topraktan yaratılışı konusunda Kur'an'ın toprak ve toprağın su ile birleşerek oluşturduğu farklı hallerden bahsettiğini de görmekteyiz. Özellikle "O ki yarattığı her şeyi güzel yarattı ve insanı yaratmaya bir çamurdan başladı."³⁶⁸ âyetinde insanın çamurdan yaratılmaya başladığının ifade edilmesi, başka âyetlerde bazı farklı hallerden bahis, yaratılışın bir süreç içerisinde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte insanın yaratıldığı maddeden bahseden ayetlerde toprak, çamur, yapışkan çamur, çamurun özü gibi ifadelerin geçmesi ve toprağın şekillenmiş kokuşmuş ve kuru balçık hatta pişmiş tıngırdayan balçık haline gelmesinin ise bazı aşamalardan geçmesi sonucunda olabileceği aşikârdır. Bunu destekleyen, anne karnında yaratılışa işaretle beraber bahsedilen aşamalara da işareti muhtemel olan: وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا³⁶⁹ "Sizi tavırdan tavıra çevirerek yarattık" âyetidir.

Mustafa Öztürk'ün yorumuna göre bu ifadeler doğrudan müşrik ve kâfirlere yönelik bir dikkat çekme olup, insanın ilk yaratılışındaki maddenin basit değersiz bayağılığına işaretle birlikte kâfir ve müşriklerin kibirli halini ikaz ederek, Allah'ın kudretini anlamları için onları düşündürmek maksadıyla verilen örneklerdir. Bu görüş, âyetin sadece tarihte yaşamış bir kâfir topluluğu için vereceği tarihsel bir mesaj olsa da Kur'an'ın zamanlar üstü ve evrensel mesajlarının yanında sadece kayıtlı bir görüşü yansıtır. Öztürk'ün tez boyunca

³⁶⁸ Secde 32/8.

³⁶⁹ Nuh 71/14.

incelediğimiz izahları bu tarihsel anlayışı aşamayarak genellikle Kur'an'ın indiği ortamdaki ilk mânâlarıyla sınırlandırılmış olsa da Kur'an'a uygun olup tutarlı izahlardır. Evet, Kur'an insanın yaratıldığı maddenin toprak, su olduğunu belirtmiş, onun çamur, balçık ve benzeri hallerden yaratıldığına da değinmiş fakat nasıl yaratıldığı konusunda sadece Allah Teâlâ'nın ona "Ol" emri vermesi dışında başka bir ayrıntıya yer vermemiştir. Dolayısıyla konunun genellikle merak edilen bu kısmı ve yaratılış sürecinde neler olduğu yapılan incelemelerimiz sonucunda bizim açımızdan da kapalı kalmıştır.

İlk insanın eşinin yaratılışını ifade eden 'nefs-i vahide'den yaratılış ise, Kur'an'da beş yerde geçen bu ifadenin kahir ekseriyetteki müfessirlerin açıklamalarına göre "bir kişi, bir can" mânâsında olup, bu ifade ile kastedilen kişi Âdem'dir. Çünkü topraktan yaratılan ilk insan, meleklerin kendisine secde ettiklerinin bildirildiği Âdem, sadece bir kişidir. Araf 189. âyetindeki ifadelerde ise bu bir kişinin kendisiyle sükûn bulması için ona eş olarak kendisinden yani nefs-i vahide'den yaratılan ve hamile kalıp bir çocuk doğurabilecek bir kadın tasvir edilmiştir. Buda ayetlerde zahir ve açık şekilde ifade edilmese de diğer ayetler ve tefsir izahlarıyla birlikte değerlendirildiğinde bu kadının Âdem'in eşi Havva olduğu aşîkârdır. Havva'nın dışındaki farklı yorumların ise birçok tefsir izahları ve ayet karinelerinin yanında bu kadar tutarlı ve isabetli olduğu söylenemez.

"Nefs-i vahide" ifadesini farklı yorumlayanlardan Mehmet Okuyan bu ifadenin "İnsanın elementer yaratılış süreci ile biyolojik/embriyolojik sürenin kesiştiği aşama" olduğunu iddia etmiştir. Fakat bunu iddia ederken ne bir âyeti ne de bir hadisi yaptığı izahlarda kullanmamış, herhangi anlaşılır ve dayanaklı bir açıklamayı yapamamıştır. Bilimsel bazı ifadeleri aşamadan bahsettiği ifadelerin arkasına ekleyerek meseleyi izah etmiş görüntüsü vermiştir. Aynı şekilde İbrahim Sarmış'ta bu konunun izahında kendi zannî görüşlerini ifade ederek "nefs-i vahide'nin Âdem olamayacağını göstermek çabasıyla uzun açıklamalar yapmıştır. Fakat bu açıklamaların hemen hemen hepsinde objektif bir şekilde konuyu değerlendirememiştir. Yapılan bu uzun açıklamalarının özetinden çıkan sonuca göre; onun amacı geleneksel ve klasik tefsirlerin İsrailiyat haberlerle dolu olduğu, müfessirlerin ise tam bir İsrailiyatçı olduğunu göstermektir. Yahudi kutsal kitabında geçen bazı ifadelerin Kur'an'la örtüşmesi bu kitaplarda hakikat kırıntılarının olduğunu gösterir. Sarmış'a göre ise bu durumda Kur'an'daki ifadeyi

Tevrat'a göre yorumlamış olmakla tamamen İsrailiyat kültürü eski tefsirlere girerek, İslâmiyet'te tahrifat yapılmış olmaktadır.

Okuyan ve Sarmış'ın nefs-i vahide konusunu değerlendirmelerinden çıkan sonuç ise şudur: Sanki onların ekser tefsirlerde ağırlık kazanan yoruma itirazdaki amacı, kitaplarındaki birçok yerde dillendirip durdukları Hz.Âdem ve eşi Havva'nın çocuklarının nasıl kardeş evliliği yaptığına dair anlaşılması şimdiki zamandan elbette çok çok farklı bir durumu düzeltmeye çalışmaktır. Bunun şeriat farklılığı tarzındaki izahına kulak tıkayan bu zihniyet, zamanımızda ensest ilişki diye isimlendirilen bu durumdan ilk insan neslini kurtarmanın yegâne çaresini nefs-i vâhide'den Âdem ve Havva gibi birçok evli çiftin aynı anda yaratıldığını iddia etmekte bulmuşlardır. Fakat onların bu spekülasyonlarını dayandıracakları ne açık bir âyet ne de bir hadis bulunmamaktadır.

Tez boyunca incelediğimiz İslamoğlu, Okuyan ve Sarmış gibi çağdaş yorumcuların geçen konularla ilgili izahlarına bakıldığında ortak olarak gelenekle muaraza halinde oldukları, yorumlarını sadece kendi zannî anlayışları doğrultusunda şekillendirdikleri, bu yorumların hatta kendi izahlarıyla bile tutarlı olmadığı ve tatmin edici düzeyde hem aklî delillere, hem âyet ve hadislerle uygunluk arz etmediği görülmektedir.

Kur'an'da ilk insan Âdem'in topraktan yaratılışı ve eşinin Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılışı Kur'an ve hadislerdeki ifadelere uygun olan insanın yaratılış izahıdır. İlk insan ve eşinin yaratılışından sonra Kur'an'daki yaratılış kıssasında bazı hadiselerle dikkat çekilmiştir. Bu hadiselerde verilen mesajlar ise bütün insanlığa verilen daimî bir ders olup, bütün insanlığı temsilen Âdem'in şahsında gösterilen Kur'anî hakikatlerdir. Bunları kısaca özetleyecek olursak; ilk yaratılıştan sonra meleklerin ona secde etmesi, sonrasında muhtemelen eşi Havva'nın yaratılışı, sonrasında Cennet'e eşi ile beraber yerleşmesi, Allah Teâlâ'nın onları yasak ağaçla imtihan etmesi, şeytanın aldatmasıyla ağaçtan yemeleri, avret yerlerinin açılması, yaptıkları hatadan pişman olarak tevbe etmeleri ve tevbelerinin kabulüyle birlikte artık bulundukları mevkîden iniş emrinin verilmesiyle dünyaya gönderilmeleri ve oradaki imtihanın insanlığın ortak kaderi olmasıdır. Kur'an'daki yaratılış kıssasının kısa bir özeti budur.

Kur'an'da Âdem'in ve neslinin yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak görevlendirilmesi meselesi ise doğrudan Hz. Âdem'in ilk yaratılışıyla ilgili değildir. Bu mesele onun yeryüzüne indirilmesiyle başlayacak olan aslî vazifesinin yani ona verilen halifelik görevinin, bir başka muhtemel ifadeyle ona verilen ilâhi emanetin dünyada ölene kadar muhafaza edildiğini veya edilmediğini ortaya çıkaracak olan bu dünyaki imtihanla ilgilidir.

Modern bilimler açısından yaratılışa bakıldığında, öncelikle bilim dünyasında teorik olarak bazı gelişmelerin olduğu görülmektedir. Son zamanlarda yapılan bazı araştırmalar sonucunda yaklaşık olarak yüz yıl önce ortaya atılan Big Bang Teorisi'nin teori olarak isabetliliği gözlemlenmiş ve bilimsel olarak geçerliliği desteklenmiştir. Bu teori özet olarak kâinatın yaklaşık olarak on beş milyar yıl önce tek bir noktadan başlayarak günümüze kadar nasıl geldiğini, kâinatta geçerli olan fizik ve matematik yasalar çerçevesinde başarılı ve gözlemlerle desteklenebilir bir tarzda izah etmiştir. Teorinin ortaya koyduğu öngörüler neticesinde, bilim adamları kâinatta atomdan başlayıp galaksilere varıncaya kadar her bir ayrıntının nasıl meydana geldiğini keşfetmiş ve teoriyle birlikte modern fizik kanunları ve matematiksel hesaplarla öngörülen tahminleri doğrulamışlardır. Dolayısıyla teoriyle ilgili yapılan bu tahminlerin doğrulanması artıkça teorinin geçerliliği ve tutarlığı da artmış, rüştünü ispat etmiş başarılı bir teori olarak bilim dünyasında kabul görmüştür.

Bu teorinin yaratılışla ilgisi, kâinatın sonsuz olamayacağını göstermesi ve bir başlangıcının ve sonunun olduğunu savunmasıyla, onu başlatan ve sona erdirecek bir varlığın olması gerektiği gerçeğinden hareketle, onu yaratan ezeli ve ebedi bir yaratıcıya çok yönlü olarak işaret etmesidir. Kâinatın, zamanın ve mekânın başlangıcının tek bir noktadaki büyük bir patlama ile meydana geldiğinin geçerli bilimsel açıklamalar sonucunda kabul görmesi bunların ancak tek bir yaratıcının eseri olabileceğine kuvvetli aklî delil sunmaktadır. Ayrıca onbeş milyar yıldır muhteşem bir düzen içerisinde işleyen muntazam bir kalabalığın varlığı, akli olup düşünen ve iman etmek isteyen bu düzeni koyup devam ettiren sonsuz ilim ve kudret sahibi bir yaratıcıyı göstermektedir. Dolayısıyla Big Bang Teorisi birçok açıdan bir tek yaratıcı olan Allah Teâlâ'nın varlığını ve birliğini göstermektedir.

Big Bang Teorisi ile Evrim Teorisi kıyaslandığında, Evrim Teorisi gözlem ve deney yapma imkânı olmasına rağmen iddia ettiği şeylerin gözlemini ve deneyini yapamamaktadır. Ayrıca bilimsel kriterlere uygun olmanın en önemli göstergelerinden biri de teorinin bazı tahminlerde bulunması ve bu tahminler yanlışlanabilir olmakla birlikte tahmin edilenin gözlemlerle doğrulanması şartını karşılayamamaktadır. Ancak Big Bang Teorisi ile önceden tahmin edilen kâinatın genişlemesi, sonradan gözlemle doğrulanmıştır.

Big Bang Teorisi, Evrim Teorisi'nden çok daha eskilerden başlayan bir süreçle ilgili bir teoridir. Bu teori, bir teorinin milyarca yıllık bir geçmişi olmasına rağmen, bilimsel kriterleri nasıl karşılayabildiğinin de bir misâlidir. Hâlbuki Evrim Teorisi aynı başarıyı gösterememiştir. Evrim Teorisi'nin delili gibi ortaya konan tüm veriler, aslında rakip teorilerce de kabul edilen bazı sınırlı değişikliklerin gösterilmesinin ötesine geçememektedir. Canlılar gibi dokunulabilen, deney yapılabilen geniş bir topluluktan objektif üstünlük sağlayabilecek verilerin elde edilememesi, Evrim Teorisi'nin yanlışlığının delili olarak gösterilebilir. Dolayısıyla bilim dünyasında kabul gördüğü üzere Evrim Teorisi'ne artık bir teori olmaktan ziyade bir görüş hatta bir inanç demek daha doğru olsa gerektir.

Evrin Teorisi'nin alternatifi olarak bilim dünyasında meşhur olan Akıllı Tasarım Teorisi, canlıların organ, doku ve hücrelerinin biyokimyasal analiz ve deneylerle incelenmesi sonucunda akıl almaz derecede karmaşık tasarımlarla tasarlandığını ve olağanüstü hassas sistemlerle çalıştığını göstermiştir. Dolayısı ile bunların kendi kendine olması veya tesadüflerle açıklanması mümkün değildir. En akla uygun olanı, sonsuz ilim ve kudret sahibi bir yaratıcının bunların tasarımcısı ve yaratıcı olduğunu kabul etmektir.

Modern bilimlerin gelişmesiyle birçok yeni buluşların olması ve canlıların daha derinlemesine araştırılabilir olması ve hücrelerin daha detaylı incelenebilir olması, insanın yaratılışı konusunda Kur'an'da ondört asır önce bildirilen bazı gerçeklerin keşfedilmesine sebep olmuştur. Özellikle tıp alanındaki çalışmalarıyla ünlü bazı bilim insanlarının bu hakikatleri müşahade etmesi onların Müslüman olması ve keşiflerini de kitaplaştırmasıyla sonuçlanmıştır. Bu meşhur kişilerden biriside Fransız uzman hekim Maurice Bucaille'dir.

Bucaille özetle, bugün mikroskop yardımıyla 10.000 defa büyütülerek görülebilen erkek üreme hücresi olan spermin ve onunda içinde bulunduğu karışık üreme sıvısı olan meninin Kur'an'da ondört asır önce mucizevî bir tarif ve incelikle beyan edildiğini müşahade etmiştir. Nutfe kelimesinin tam tamına spermi ve içinde bulunduğu meni sıvısını ve özelliklerini tarif edecek derecede özenle seçilmiş bir kelime olduğunu ileri derecede Arapça öğrenerek ve sahip olduğu biyoloji ve tıp bilgileriyle karşılaştırarak keşfetmiştir. Bucaille gibi daha birçok bilim adamı da bu hayret verici hakikati benzer şekildeki araştırmaları neticesinde ifade etmişlerdir.

Özetle nutfe gibi alaka, mudga, üç karanlık evre gibi daha birçok Kur'anî kavramın bugünkü biyoloji ve tıp biliminin ulaştığı son noktadaki buluşlarla son derece uygun bir şekilde örtüşmesi, Kur'an'ın sahibinin ancak insanı yaratan, en ince detaylarıyla bilen ve hayret edip ibret almak isteyenlere kelâmında bildiren her şeyin Yaratıcısı Allah Teâlâ olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak; mitolojilerden eski dinlere, semavî dinlerden Kur'an'a bütün inanç ve dinlerde ortak olarak insanın tanrısal bir varlık olduğu, onun ancak Tanrı'nın kudretiyle var olup yaratıldığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda insanın yaratıldığı maddenin kahir bir ekseriyetle toprak ve toprağın su ile karışımından oluşan çamur veya balçık olduğu noktasında Kur'an'la beraber birçok dinler ve inançlar müttefiklerdir. Buna modern bilimlerin incelemesi neticesinde toprakta bulunan tüm elemet ve bileşiklerin insan vücudunda hemen hemen benzer ölçü ve oranlarda bulunduğunu da ekleyebiliriz.

Modern bilimler açısından ise insan kendi kendine veya tesadüfen oluşamayacak kadar karışık ve kompleks sistemler ihtiva etmektedir. Bunlar, bu kadar karışık ve kompleks olmasına rağmen hayret edilecek bir derecede birbirleriyle muhteşem uyumlu bir şekilde çalışıp insan hayatını devam ettirmektedirler. Bu da açık bir şekilde insanın sonsuz kudret ve ilim sahibi bir Yaratıcı tarafından tasarlanıp yaratıldığını gösterir.

Aynı durumu kâinata nazarı ibretle baktığımızda, kâinatın ilk olarak nasıl var olduğunu ve içindeki karmaşık sistemleri incelediğimizde de görmekteyiz. Özellikle Big Bang Teorisi bu konudaki meraklarımıza tatmin edici açıklamalar yaparak bunların

rastgele ve hesapsız bir tarzda olamayacağını, ezeli ve ebedi, sonsuz ilim ve kudret sahibi bir yaratıcının varlığını ve birliğini göstermek suretiyle bizi aydınlatmaktadır.

Sosyal bilimler ve fen bilimlerinin araştırıp incelemesiyle ulaştıkları yukarıdaki sonuçları karşılaştırdığımızda yine hayret verici uyumlu bir tarzda tezimizde doğruluğunu öne sürdüğümüz yaratılış görüşünün; hem tarihte yaşamış inançlar tarafından, hem hâlen yaşamakta olan dinler tarafından, hem hali hazırdaki teori ve keşifleriyle insanlığı aydınlatmakta olan modern bilimler tarafından kabul gördüğü ortaya koyulmuştur.

KAYNAKÇA

KUR'AN-I KERİM

ABDÜLMUN'İM, Mustafa, ve Suud Heyeti, *Kur'an ve Sünnet Işığında Embriyoloji*, Trc:

Muhammed Öztürk, Y.y.Trs.

ALUSÎ, Ebu'l Fazl Sahabeddin Seyyid Mahmud, *Ruhu 'l-Meani fî Tefsiri 'l-Kur'ani 'l-Azîm ve 's-Sebi 'l-Mesani*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1990.

AĞIRMAN, Cemal, *Kadının Yaratılışı*, İstanbul 2001.

ALPHER, Ralph A. - HERMAN Robert, *Genesis of Big Bang*, Oxford University Press, New York 2000.

ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.

BÂR, Muhammed Ali, *Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, TDV Yayınları, Ankara 2010.

BARROW, John David - IPLER F. J, *The Anthropic Cosmological Principle*, Oxford University Press, New York 1986.

BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2009.

BAYRAKTAR, Mehmet, *İslam'da Evrimci Yaratılış Teorisi*, Kitabiyat Yayınları, Ankara 2001.

BEHE, Michael J., *Darwin'in Kara Kutusu*, Çev: Burcu Çekmece, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998.

BEYHAKÎ, Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Sünenü 'l-Kübra*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut trs.

BIÇAK, Ayhan, *Tarih Düşüncesinin Oluşumu*, VI Cilt, Dergâh Yayınları, İstanbul 2004.

BOLAY, S.Hayri, “Âdem”, T.D.V.İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1988.

BUCAİLLE, Maurice, *İnsanın Kökeni Nedir?*, Çev: Ali Ünal, İnsan Yayınları, İstanbul 1988.

....., Maurice, *La Bible le Coran et la science (Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim)*

Çev. Suat Yıldırım, T.Ö.V Yayınevi, İzmir1981.

BUHÂRÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.

- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, *Rûhu'l Beyan Tefsiri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2010.
- CERRAHOĞLU, İsmail, “*Kur'an'da İnsanın Yaratılış Sahnesi*”, AÜİFD, Sayı XX, Ankara 1975.
- CERRAHOĞLU, İsmail-KOÇYİĞİT Talat, *Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara 2000.
- ÇELEBÎ, Ahmed, *el-Mesihyye*, Kahire 1984.
- DAVİES, Paul, *The Last Three Minutes*, Çev: Sinem Gül, Varlık Yayınları, 1996.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- EBUSSUUD, Muhammed ibni Muhamed-il Amedî, *İrşadü Aklis-selim ilâ mezayel Kur'an'il Kerim*, Darül Mushaf, Kahire, trs.
- EFİL, Şahin, *İslam ve Batı Düşüncesinde Yaratılış Modelleri*, Pınar Yayınları, İstanbul 2002.
- ELİADE, Mircea, *Pattern's in Comperative Religion*, London 1958.
- ERDEM, Mustafa, *Hazreti Âdem (İlk İnsan)*, TDV Yayınları, Ankara 2005.
- EZHERÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luga*, nşr. Riyad Zeki Kasım, Darul Marife, Beyrut 2001.
- FARSÎ, Moşe, *Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara*, Gözlem Y., İstanbul 2002.
- FİLKİN, David, *Stephen Hawking'in Evreni*, Çev: Mehmet Harmancı, Aksoy Yayıncılık, 1998.
- GÜNAY, Tümer – KÜÇÜK, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara 1988.
- GÜRKAN, Salime Leyla, “*Yahudi ve İslam Kutsal Metinlerinde İnsan'ın Yaratılışı ve Cennet'ten Düşüş*” İslam Araştırmaları Dergisi, Sayı 9, İstanbul 2003.
- HALEVY, Elimeleih Epstein, “*Âdem*”, Encyclopedia Judaica, Jarusalam 1978.
- HAWKİNG, Stephen, *Ceviz Kabuğundaki Evren*, Çev: Kemal Çömlekçi, Alfa Yayınları, İstanbul 2002.
- HEMEROS, *Odyseia Destanı*, CanYayınları, İstanbul 2012.
- HERSHON, Paul İsaac, *A rabbinical Commentary on Genesis*, London-trs.
- İBN ÂŞUR, Muhammed Tâhir, *Tefsîru't-Tahrir ve't- Tenvir*, Dâru's-Sahnun, Tunus 1997.
- İBN HANBEL, Ebu Abdillâh Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.

- İSFAHÂNÎ, Ebu'l Kâsım Huseyn b. Muhammed Râğıb, *el-Müfredât fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Halefullah, Mektebetu'l-Anclû el-Mısriyye, Kahire 1970.
- İSLÂMOĞLU Mustafa, *Tabiat ve Kur'an Âyetleri Işığında Yaratılış ve Evrim*, İstanbul 2017.
- KIRBIYIK, Halil, *Babillerden Günümüze Kozmoloji*, İmge Kitabevi, Ankara 2001.
- KOCABAŞ, Şakir, *Kur'an'da Yaratılış*, Küre Yayınları, İstanbul 2015.
- Kur'an Araştırmaları Grubu, *Kur'an Hiç Tükenmeyen Mu'cize*, İstanbul Yayınevi, 2019.
- KURTUBÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Buruç Yayınları, İstanbul 1996.
- KUTUB, Seyyid, *Fî Zilal'il Kur'an Tefsiri*, Çev: Mehmet Emim Saraç, Bekir Karlıga, İ. Hakkı Şengüler, Hikmet Yayınları, İstanbul 1973.
- KUZGUN, Şaban, *Hiz. İbrahim ve Haniflik*, Ankara 1985.
- MATURÎDÎ, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Te'vîlatu Ehli's-Sünne*, nşr. Mecdî Bâsellûm, Darul Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2005.
- MOORE, Keith L., *Discover Islam and The Developing Human*, Clinicolly Oriented Embryology, WB Saunders Company, Canada 1983.
- MORRİS, Henry M., *Yaratılış Modeli*, Çev: Âdem Tatlı, Kemal Solak, E. Edip Keha, İsmet Hasenekoğlu, Cafer Marangoz, Ankara 1985.
- NURSÎ, Bediüzzaman Said, *İşarat'ül İ'caz*, DİB yayınları, Ankara 2015.
-, Bediüzzaman Said, *Mesnevi-i Nuriye*, rnk neşriyat, İstanbul 2007.
-, Bediüzzaman Said, *Sözler*, rnk neşriyat, İstanbul 2013.
- OKUYAN, Mehmet, *Kıssalar Ne Söyler-I Yaratılış ve Hiz. Âdem*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2017.
- ÖZTÜRK, Mustafa, *Kur'an ve Yaratılış*, Kuramer Yayınları, İstanbul 2016.
- PALEY, William, *Naturel Theology*, American Tract Society, New York trs.
- POPPE, Marvin H., "Adam", Encyclopedia Judaica, Jaruselah 1978.
- RÂZÎ, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, Akçağ Yayınları, İstanbul 1995.
- REYYA, Yusuf, *El-Lahutu'l Mesihhiyye Ve'l-İnsanu'l-Muasır*, Çev. Selim Bustrus, Lübnan 1984.
- ROSS, Hugh, *The Creator and The Cosmos*, Navpress, Colorado 1993.

- SABUNÎ, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir*, Çev: Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995.
- SARMIŞ, İbrahim, *Kur'an'a Göre İnsan'ın Yaratılması ve Çoğalması*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2016.
- SEYİDOĞLU, Bilge, *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002.
- SİLK, Joseph, *Evrenin Kısa Tarihi*, Çev: Murat Alev, TÜBİTAK Popüler Bilim kitapları, Ankara 2000.
- ŞEHRİSTANÎ, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim, *el-Milel ve'n Nihal*, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye Beyrut 1975.
- ŞEYBE, Abdulkadir, *Çağdaş Dünya Dinleri*, Çev: Osman Cilâcı, İstanbul 1984.
- TABERÎ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli â'yil Kur'an (Tefsîru't-Taberî)*, Hisar Yayınevi, İstanbul 1996.
- TARHAN, Nevzat , “Evrimsel Psikoloji Bakışıyla Yaratılış”, *Bilimlerin Işığında Yaratılış*, Üsküdar Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.
- TASLAMAN, Caner , “Allah'ın Birliği ve Big Bang”, *Bilimlerin Işığında Yaratılış*, İstanbul 2015.
-, Caner, *Big Bang ve Tanrı*, İstanbul Yayınevi, Onuncu Baskı, İstanbul 2013.
-, Caner , “Varlıkların Bağımsız Yaratılışı”, *Bilimler Işığında Yaratılış*, Üsküdar Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.
- TATLI, Âdem, *Bilimlerin Işığında Yaratılış*, Üsküdar Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.
- TATLI, Âdem, *Evrin ve Yaratılış*, Hilal Ofset, Korkuteli 2014.
- TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1981.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, DİA, I-II, İstanbul, 1990.
- YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Huzur Yayınevi, Erzurum 1994.
-, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dinî Kur'an Dili Tefsiri*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.
- YÜCEDOĞRU, Tefvik, *Geçmişten Günümüze İlim ve Din Açısından Yaratılış*, Emin Yayınları, Bursa 2006.
- YILDIRIM, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, İstanbul 1997.

ZUHAYLÎ, VEHBE, *et-Tefsirü 'l-Münir*, Risale Yayınları, İstanbul 1997.

ZEMAHŞERÎ, Ebu'l Kasım M. b. Ömer, *el-Keşşaf an Hakaiki't Tenzil*, Darul Fikr, Beyrut 1977.

